

Central Asian Economic Review

Журнал Қазақстан Республикасының
Ақпарат және коммуникация
министрлігінде тіркелген

Қуәлік № 16353-Ж
23.02.2017 ж.

NARXOZ
UNIVERSITY

№1 (142) 2022
1996 жылдан бастап
шыға бастады

Негізін қалаушы
«Нархоз Университеті» КеАҚ
ISSN 2789-4398
e-ISSN 2789-4401

«Нархоз Университеті» КеАҚ
Central Asian Economic Review ғылыми-редакциялық кеңесі

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Бас редактор Святов С.А.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Редактордың орынбасары Арыстанбаева С.С.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Адамбекова А.А.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Байтенова Л.М.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Сейтказиева А. М.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Смағұлова Ш.А.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Өмірзақов С. Ы.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Каршалова А.	—	Ph.D., қауымдастырылған профессор, Нархоз Университеті
Раимжанова А.Ж.	—	Ph.D., қауымдастырылған профессор, Нархоз Университеті
Айтенов Н.Ж.	—	Ғылыми зерттеулер бөлімінің бастығы, журналдың техникалық редакторы, Нархоз Университеті

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Бас редактор Святов С. А.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Бас редактор орынбасары Арыстанбаева С. С.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Адамбекова А.А.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Байтенова Л.М.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Кантарбаева Ш.М.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Сейтказиева А.М.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Симанавичене Ж.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Mykolas Romeris Университеті
Смағұлова Ш.А.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Умирзаков С.Ы.	—	экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
Абенова Е.А.	—	педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Нархоз Университеті
Акимов А.	—	PhD, профессор, Griffith Business School
Баймағамбетова Л.К.	—	экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Нархоз Университеті
Браувайлер К.	—	PhD, профессор, West Saxon University of Zwickau
Дюсембекова Ж.М.	—	экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Нархоз Университеті
Елшибаев Р.К.	—	экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Нархоз Университеті
Исабаев М.	—	Ph.D., зерттеуші-профессор, Нархоз Университеті
Каршалова А.	—	Ph.D., қауымдастырылған профессор, Нархоз Университеті
Ким Д.	—	PhD, зерттеуші-профессор, Нархоз Университеті
Кожаммет С.	—	Ph.D., зерттеуші-профессор, Нархоз Университеті
Медени Т.	—	PhD, профессор, Ankara Yildirim Beyazit University
Рузиева Э.	—	экономика ғылымдарының кандидаты, зерттеуші-профессор, Нархоз Университеті
Рыскулова М.М.	—	экономика ғылымдарының кандидаты, зерттеуші-профессор, Нархоз Университеті
Сарсенбаева А.Ж.	—	«Фортуна Полиграф» Баспасы» ЖШС бас директоры, журналдың жауапты редакторы
Айтенов Н.Ж.	—	МА, Ғылыми зерттеулер бөлімінің бастығы, Нархоз Университеті, журналдың техникалық редакторы

Central Asian Economic Review

Журнал зарегистрирован в
Министерстве информации и
коммуникаций Республики Казахстан

Свидетельство № 16353-Ж
23.02.2017 г.

№1 (142) 2022

Издается с 1996 года

Учредитель
НАО «Университет Нархоз»
ISSN 2789-4398
e-ISSN 2789-4401

Редакционный совет Central Asian Economic Review НАО «Университет Нархоз»

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Главный редактор Святов С. А.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Заместитель главного редактора Арыстанбаева С. С.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Адамбекова А. А.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Байтенова Л. М.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Сейтказиева А. М.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Смагулова Ш. А.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Умирзаков С. Ы.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Каршалова А.	–	Ph.D., ассоциированный профессор, Университет Нархоз
Раимжанова А. Ж.	–	Ph.D., ассоциированный профессор, Университет Нархоз
Айтенов Н. Ж.	–	МА, Начальник Отдела НИР, Университет Нархоз, технический редактор журнала

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор Святов С. А.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Заместитель главного редактора Арыстанбаева С. С.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Адамбекова А. А.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Байтенова Л. М.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Кантарбаева Ш. М.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Сейтказиева А. М.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Симанавичене Ж.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Mykolas Romeris
Смагулова Ш. А.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Умирзаков С. Ы.	–	доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Абенова Е. А.	–	кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Университет Нархоз
Акимов А.	–	PhD, профессор, Griffith Business School
Баймагамбетова Л. К.	–	кандидат экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Браувайлер К.	–	PhD, профессор, West Saxon University of Zwickau
Дюсембекова Ж. М.	–	кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет Нархоз
Елшибаев Р. К.	–	кандидат экономических наук, профессор, Университет Нархоз
Исабаев М.	–	Ph.D., профессор-исследователь, Университет Нархоз,
Каршалова А.	–	Ph.D., ассоциированный профессор, Университет Нархоз
Ким Д.	–	PhD, профессор-исследователь, Университет Нархоз
Кожаммет С.	–	Ph.D., профессор-исследователь, Университет Нархоз
Медени Т.	–	PhD, профессор, Ankara Yildirim Beyazit University
Рузиева Э.	–	кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет Нархоз
Рыскулова М. М.	–	кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет Нархоз
Сарсенбаева А. Ж.	–	генеральный директор ТОО «Издательство «Фортуна Полиграф», ответственный редактор журнала
Айтенов Н. Ж.	–	МА, Начальник Отдела НИР, Университет Нархоз, технический редактор журнала

Central Asian Economic Review

This Journal is Registered in the Ministry
of Information and Communication of
The Republic of
Kazakhstan

Document №16353-Ж
23.02.2017 year

Volume 1 No. (142) 2022

*The journal has been published
since 1996*

The Founder
NP JSC «Narxoz University»

ISSN 2789-4398
e-ISSN 2789-4401

Editorial Board Central Asian Economic Review NP JSC «Narxoz University»

EDITORIAL COUNCIL

Chief Editor Svyatov S.A.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Deputy Chief Editor Arystanbayeva S. S.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Adambekova A. A.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Baytenova L. M.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Seitkazyeva A. M.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Smagulova Sh. A.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Umirzakov S. Y.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Karshalova A.	–	<i>Ph.D., Associate Professor, Narxoz University</i>
Raimzhanova A. Zh.	–	<i>Ph.D., Associate Professor, Narxoz University</i>
Aitenov N. Zh.	–	<i>MA, Head of the Research Department, Narxoz University, Technical Editor</i>

EDITORIAL BOARD

Chief Editor Svyatov S.A.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Deputy Chief Editor Arystanbayeva S. S.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Adambekova A. A.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Baytenova L. M.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Kantarbaeva Sh. M.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Seitkazyeva A. M.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Simanavicienė Ž.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Mykolas Romeris University</i>
Smagulova Sh. A.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Umirzakov S.Y.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Abenova E. A.	–	<i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Narxoz University</i>
Akimov A.	–	<i>Ph.D., Professor, Griffith Business School</i>
Baimagambetova L. K.	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Professor, Narxoz University</i>
Brauweiler C.	–	<i>Ph.D., Professor, West Saxon University of Zwickau</i>
Dyussebekova Zh. M.	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Narxoz University</i>
Elshibaev R. K.	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Professor, Narxoz University</i>
Issabayev M.	–	<i>Ph.D., Research Professor, Narxoz University</i>
Karshalova A.	–	<i>Ph.D., Associate Professor, Narxoz University</i>
Kim D.	–	<i>PhD, Research Professor, Narxoz University</i>
Kozhakhmet S.	–	<i>Ph.D., Research Professor, Narxoz University</i>
Medeni T.	–	<i>Ph.D., Professor, Ankara Yildirim Beyazit University</i>
Ruziyeva E.	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Narxoz University</i>
Ryskulova M. M.	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Narxoz University</i>
Sarsenbayeva A. Zh.	–	<i>General Director of Fortuna Polygraph Publishing House LLP, Executive Editor</i>
Aitenov N. Zh.	–	<i>MA, Head of the Research Department, Narxoz University, Technical Editor</i>

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКА: ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА: ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ НАУКОЕМКИМИ ПРОИЗВОДСТВАМИ: ЭВОЛЮЦИЯ И ПОДХОДЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ Д. С. Жайсанова, А. С. Жупарова	6
--	---

БИЗНЕС ЖӘНЕ БАСҚАРУ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ШЕШІМДЕР
БИЗНЕС И УПРАВЛЕНИЕ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

ИНФРАСТРУКТУРНАЯ ОБЕСПЕЧЕННОСТЬ И РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В СЕЛЬСКИХ РАЙОНАХ КАЗАХСТАНА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ А. Т. Тлеубердинова, К. В. Кулик, В. Б. Кулик	17
EXAMINING THE ROLE OF ELECTRONIC WORD OF MOUTH IN THE RELATIONSHIP BETWEEN COUNTRY IMAGE AND INTENTION TO VISIT REPUBLIC OF KAZAKHSTAN S. E. Abdrakhmanova, M. M. Nurpeisova	29
ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ОГРАНИЧЕНИЙ НА ИЗМЕНЕНИЕ СТРУКТУРЫ РАСХОДОВ В ТУРИЗМЕ И ПРЕДПОЧТЕНИЙ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ Д. А. Рыспеков	38
THE EFFECT OF ONLINE EDUCATION ON THE ACADEMIC PERFORMANCE OF STUDENTS DURING COVID-19 PANDEMIC: EVIDENCE FROM KAZAKHSTAN S. Kemelbayeva, A. Yelesh, A. Aituar	48
SOFT SKILLS OF BACHELOR DEGREE STUDENTS: ANALYSIS OF SOURCES BY GENDER FOR EMPLOYMENT A. Y. Abisheva, E. M. Yeralina	60

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ БИЗНЕС: БАСҚАРУ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ
ГОСУДАРСТВО И БИЗНЕС: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА УПРАВЛЕНИЯ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МОНОҚАЛАЛАРДЫ ДАМУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ТАЛДАУ Г. Б. Асанова, Г. Б. Нұрсейтова	73
СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ПРОЕКТАМИ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ И ПЕРСПЕКТИВ М. С. Степанов, А. А. Легостаева	86
АЙМАҚТЫҚ БАСҚАРУДЫ ЦИФРЛАНДЫРУ ЕЛДІҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ М. Н. Ниязов, Д. М. Турекулова, Л. Хуаныш	100
THE CURRENT STATE OF BUDGETING OF LOCAL SELF-GOVERNMENT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN Y. Bitoleuova, B. Lavrovskiy	113
АЛЬЯНС ВУЗОВ С ОРГАНИЗАЦИЯМИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В КАЗАХСТАНЕ С. А. Святов, А. М. Нургалиева, Г. К. Муханова	125

ЖАҢА БҰЫН УНИВЕРСИТЕТТЕРІ: ТҮРЛЕРІ, СИПАТТАМАСЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ Р. Э. Андекина	137
---	-----

CONTENT

NATIONAL ECONOMY: DEVELOPMENT VECTORS

SYSTEM OF MANAGEMENT OF KNOWLEDGE-INTENSIVE INDUSTRIES: EVOLUTION AND APPROACHES AT THE MODERN STAGE D. S. Zhaisanova, A. S. Zhuparova	6
--	---

BUSINESS AND ADMINISTRATION:
PROBLEMS AND SOLUTIONS

INFRASTRUCTURAL SECURITY AND DEVELOPMENT OF TOURISM IN RURAL AREAS OF KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND PROSPECTS A. T. Tleuberdinova, K. V. Kulik, V. B. Kulik.....	17
EXAMINING THE ROLE OF ELECTRONIC WORD OF MOUTH IN THE RELATIONSHIP BETWEEN COUNTRY IMAGE AND INTENTION TO VISIT REPUBLIC OF KAZAKHSTAN S. E. Abdrakhmanova, M. M. Nurpeisova	29
IMPACT OF GLOBAL RESTRICTIONS ON CHANGING TOURISM EXPENDITURE AND TRAVELER PREFERENCES D. A. Ryspekov	38
THE EFFECT OF ONLINE EDUCATION ON THE ACADEMIC PERFORMANCE OF STUDENTS DURING COVID-19 PANDEMIC: EVIDENCE FROM KAZAKHSTAN S. Kemelbayeva, A. Yelesh, A. Aituar	48
SOFT SKILLS OF BACHELOR DEGREE STUDENTS: ANALYSIS OF SOURCES BY GENDER FOR EMPLOYMENT A. Y. Abisheva, E. M. Yeralina.....	60

STATE AND BUSINESS:
THEORY AND PRACTICE OF MANAGEMENT

ANALYSIS OF PROGRAMS FOR THE DEVELOPMENT OF SINGLE-INDUSTRY TOWNS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN G. B. Assanova, G. B. Nurseitova	73
PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECT MANAGEMENT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: ANALYSIS OF PROBLEMS AND PERSPECTIVES M. S. Stepanov, A. A. Legostaeva	86
DIGITALIZATION OF REGIONAL MANAGEMENT AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY M. Niyazov, D. Turekulova, L. Khuanysh	100
THE CURRENT STATE OF BUDGETING OF LOCAL SELF-GOVERNMENT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN Y. Bitoleuova, B. Lavrovskiy	113
ALLIANCE OF UNIVERSITIES WITH VOCATIONAL EDUCATION ORGANIZATIONS: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND ITS USE IN KAZAKHSTAN S. A. Svyatov, A. M. Nurgaliyeva, G. M. Mukhanova	125
NEW GENERATION UNIVERSITIES: TYPES, CHARACTERISTICS AND MODERN CHALLENGES R. E. Andekina	137

MPHTI 06.39.41

JEL Classification: O3, R1, C4

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-6-16>

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ НАУКОЕМКИМИ ПРОИЗВОДСТВАМИ: ЭВОЛЮЦИЯ И ПОДХОДЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Д. С. Жайсанова¹, А. С. Жупарова¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – в рамках перехода в наукоемкую экономику решающее значение имеет эффективное управление научно-исследовательскими и опытно-конструкторскими работами (НИОКР), поскольку речь идет не только о размере бюджета на НИОКР и процентном соотношении расходов на НИОКР, но и об управлении инновационной деятельностью в целом. В статье анализируется эволюция управления наукоемкими производствами и ее особенности на каждом этапе развития.

Методология исследования. В статье использован системный анализ и структурирования научной информации; метод дедукции для определения методологических основ системы управления наукоемкими производствами в зарубежной практике.

Оригинальность / ценность исследования – изучение зарубежной литературы по данному вопросу позволило выделить основные подходы управления наукоемкими производствами в контексте Индустрии 4.0. Приведены модели управления НИОКР по поколениям и их особенности.

Результаты исследования. В статье представлена авторская схема системы управления наукоемкими производствами и ее компонентов на основе подхода открытых инноваций, а также механизмы сотрудничества и связи «наука-производство», которые можно применять при формировании государственных программ по развитию науки в Республике Казахстан.

Ключевые слова: НИОКР, управление наукоемкими производствами, открытые инновации, Индустрия 4.0.

ВВЕДЕНИЕ

Технологические изменения повышают важность наукоемких отраслей и человеческого капитала как факторов экономического роста, которые также зависят от институциональной среды. В настоящее время, со стороны Правительства инициирован Стратегический план до 2025 года для успешного проведения Третьей модернизации, направленной на построение новой экономики за счет технологий и цифровых решений с сохранением выгод ресурсной экономики со ставкой на национальный человеческий капитал [1].

Зарубежная литература свидетельствует об увеличении неравенства в доходах, занятости, навыках, образовании, доступе к информации и современным коммуникациям за последние два десятилетия в связи с экономической глобализацией и экономикой, основанной на знаниях, хотя их влияние варьируется в зависимости от специфики страны [2; 3; 4]. Вместе с тем, увеличение разрыва между высококвалифицированными и неквалифицированными рабочими связывают с тем, что технологические изменения увеличили спрос на высококвалифицированных работников во всей экономике, поскольку новые технологии ориентированы на эту группу работников [4]. В результате технологические изменения со временем улучшат перспективы занятости и заработной платы высококвалифицированных рабочих по сравнению с их более низкоквалифицированными коллегами. Все вышеперечисленное обосновывает необходимость исследования обширных вопросов, связанных с теоретико-методологическими положениями по системе управления наукоемкими производствами.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Широкоиспользуемая и предпочтительная международными организациями и государственными структурами концепция наукоемкой экономики на сегодняшний день была предложена Ф. Махлупом [5] в 1962 году. Он первым начал работу по определению экономики знаний, основанной на интенсивности высококвалифицированной рабочей силы, и производил исследования по определению интенсивности знаний в различных секторах экономики, и выделил шесть сегментов в производственном секторе экономики:

- 1) образование;
- 2) исследования и разработки (НИОКР);
- 3) художественное творчество;
- 4) средства связи;
- 5) информационные услуги;
- 6) информационные технологии.

Между тем, зарубежный исследователь Yinnon при исследовании производственного процесса как «наукоемкое производство», отметил требования к обширной технологической инфраструктуре, потребность в услугах экспертов, образованной рабочей силе, объектах НИОКР, базах данных и специализированных торговых компаниях для этих организаций. В свою очередь, технологии появляются, созревают и устаревают в ходе ряда этапов эволюции, которые сильно влияют на решения в области НИОКР [6].

Особое направление в академической литературе 1980-х годов относилось к технико-экономическим изменениям, связанным с пятой волной Кондратьева, где предпринимательство было ключевым компонентом [7].

Текущая волна считается 6-й волной Кондратьева и основана на возобновляемых источниках энергии, интеллектуальных сетях, облачных вычислениях, индустрии 4.0, экосистемой с перспективой инноваций, экономике замкнутого цикла и бизнес-моделях замкнутого цикла, и это лишь несколько примеров. Все эти изменения могут быть связаны с возникновением того, что некоторые называют «четвертой промышленной революцией» [8], которая основана на больших данных, мобильных суперкомпьютерах, интеллектуальных роботах и возобновляемых источниках энергии, и это лишь часть характеристики этой революции.

Исходя из определения наукоемких производств эволюцию управления наукоемкими производствами можно привести на основе поколений управления НИОКР.

Согласно Zhao первое поколение управления НИОКР также называемое подходом на основе технологий выталкивания, охватывает период с 1950-х по 1960-е годы [9]. Эпоха управления наукоемкими производствами первого поколения была обусловлена стратегией «научного толчка» и касалось преимущественно управления исследованиями для создания научных знаний посредством создания подразделения НИОКР, с большей автономией, предоставленной исследователям в выборе и проведении исследований и принятии решений о выделении ресурсов на исследования. При этом, отсутствовала стратегическая основа, и организация осуществлялась с помощью научных или инженерных дисциплин. Финансирование НИОКР распределялось среди центров затрат без конкретных целей по прибыли, плана ресурсов или временных рамок бюджета. Кроме того, была минимальная оценка эффективности НИОКР в сочетании с незначительным обменом информацией между исследовательскими центрами.

Второе поколение управления НИОКР, также известное как рыночный подход, приобрело популярность в период с 1960-х по 1970-е годы, и являлось периодом перехода от интуитивного выбора проектов к целенаправленному управлению проектами НИОКР. Данное поколение обеспечило начало стратегической основы для НИОКР на уровне проекта, стремясь улучшить связь между наукой и другими функциями в коммерческих целях. Централизованная модель, которая характеризовала первое поколение НИОКР, ограничивала возможности для делового сотрудничества и предотвращала распространение инноваций на рынок.

Менеджмент второго поколения также отреагировал на концепции «рыночного притяжения» и «технологического рывка», которые подтвердили важность наличия фундаментальной базы знаний в области науки и техники, приносящей экономическую отдачу [10]. Исследователи были вынуждены выбирать проекты, которые дадут ощутимые результаты в течение определенного периода путем измерения результатов НИОКР в финансовых показателях, таких как чистая приведенная стоимость, рентабельность инвестиций и коэффициент окупаемости. В результате менеджмент второго поколения обеспечил основу для НИОКР на уровне проекта и улучшил взаимодействие между руководителями исследований и бизнес-менеджерами.

Управление наукоемкими производствами в третьем поколении возникло в результате стремления установить тесную связь между корпоративными и бизнес-стратегиями, так как налаженный контакт между научным персоналом и корпоративными менеджерами был рекомендован для интеграции стратегических и операционных функций организации [11].

В конце 1990-х годов появилось управление наукоемкими производствами четвертого поколения, которое привело к появлению знаний у конечных пользователей и поставщиков, а также у конкурентов и других компаний с другими компетенциями. Управление НИОКР четвертого поколения связано с тремя важными управленческими требованиями; креативность; сетевые связи и использование знаний. В управлении внутренними знаниями управление творчеством рассматривается как наиболее важный фактор для улучшения бизнеса и технологий [12].

В модели пятого поколения управления наукоемкими производствами рассматривались как сетевой процесс, включающий большую общую организационную и системную интеграцию и более широкую горизонтальную сеть [13]. Модель пятого поколения подчеркивает трансграничное управление информацией и представляет собой более комплексный процесс электронизации инноваций во всей инновационной системе. Управленческие практики пятого поколения НИОКР основаны на знаниях и сотрудничестве [14].

Традиционные методы управления исследованиями и разработками вскоре устарели, и появились новые процедуры, позволяющие справляться с новыми видами деятельности, новыми направлениями знаний и новым калибром сотрудников. В новой деловой атмосфере маневренность – ключевые характеристики формирующейся модели НИОКР. Посредством стратегических альянсов корпорации ищут ключевые дополнительные активы (в технологиях, маркетинговых знаниях и финансировании) за счет сочетания внутренних и внешних ресурсов [15].

Зарубежные исследователи представили эволюцию, описывающую пять поколений управления наукоемкими производствами в следующем виде (Рисунок 1) [11; 16]:

Постоянные изменения в системе знаний приносят новые возможности и угрозы для выживания и роста организации [17]. Для создания и поддержания инновационного потенциала в этой изменяющейся бизнес-среде необходимо интегрировать как новые, так и существующие знания в организациях и управлять ими более целостным образом, чем в прошлом, для генерации истинного интеллектуального капитала и использовать его потенциал.

В сетевом управлении исследованиями и разработками создание ценности и инновации стало совместной деятельностью. Одно из основных предположений, лежащих в основе идеи сетевого управления наукоемкими производствами, заключается в том, что ценность не может быть создана изолированно, а в тесном сотрудничестве с другими участниками. Управление наукоемкими производствами должно иметь возможность одновременно управлять очень разными внешними субъектами, например, крупные глобальные партнеры, мелкие инновационные поставщики, венчурные капиталисты, органы стандартизации, государственные органы и клиенты.

В большей степени, по мнению Rogers, управленческие практики пятого поколения управления наукоемкими производствами основаны на знаниях и сотрудничестве [14].

Chesbrough использует термин «открытые инновации» для описания новой возникающей парадигмы, которая во многом основана на эффективном использовании внутренних и внешних источников идей, знаний, бизнес-моделей и опыта «Сетевой подход к управлению НИОКР» предлагает как необходимую теоретическую основу для целостного и стратегического подхода к управлению НИОКР,

так и некоторые практические рекомендации по внедрению [18]. При этом, открытые инновации как состоящие из пяти основных компонентов, включая сетевое взаимодействие, сотрудничество, корпоративное предпринимательство, упреждающее управление интеллектуальной собственностью и, наконец, убежденность в том, что исследования и разработки имеют решающее значение для будущего компании и инновации можно создать быстрее, проще и эффективнее путем обмена идеями [18].

Рисунок 1 – Подходы управления наукоёмкими производствами по поколениям

Примечание – составлено автором

Открытые инновации обеспечивают выгоду от увеличения доли рынка и доходов; расширение внешних инновационных рынков; и создание экосистем, которые предоставляют клиентам новый опыт и дополнительную ценность. Таким образом, небольшие инновационные фирмы получают выгоду от взаимодействия с такой экосистемой [19].

Открытые инновации подразумевают управление сетью организаций, в которых иногда приходится делиться ценными знаниями. Организации и менеджеры должны создавать условия, которые укрепляют и поддерживают доверие и обеспечивают справедливое распределение доходов, полученных от инноваций, а также лидеры должны регулярно признавать вклад различных вовлеченных организаций [20].

Rust указал на ряд важных аспектов, которые следует учитывать при построении эффективной системы управления наукоёмкими производствами [21]:

- Целостный подход – неотъемлемая часть процесса управления наукоёмкими производствами с учетом потребностей заинтересованных сторон и сообществ с охватом всей инновационной цепочки;
- Процесс должен быть основан на системном подходе, который является нелинейным, учитывает взаимодействие между элементами системы с контурами обратной связи и тот факт, что небольшие изменения могут вызвать большие эффекты в другом месте системы;
- Интеграция элементов или уровней процесса должна использоваться для повышения ценности и качества результатов исследовательского процесса;
- Человеческий капитал должен занимать центральное место в процессе;
- Стратегическое планирование должно быть ключевым элементом процесса;
- Программа исследований и разработок должна быть сбалансирована с учетом как краткосрочных, так и долгосрочных проблем, а также баланса между развитием технологий и рыночным спросом;
- Концепции основных компетенций и платформ должны быть неотъемлемой частью модели;

- Процесс должен стимулировать творчество и изобретательность;
- Процесс должен оценивать эффективность программы НИОКР;
- Взаимодействие с заинтересованными сторонами и передача технологий имеют важное значение.
- Процесс должен обеспечивать эффективную внутреннюю и внешнюю коммуникацию, включая мотивацию для стабильного долгосрочного финансирования.

Вместе с тем, отечественные ученые приводят новую модель управления наукой в сочетании с отраслевым, академическим и проектным подходом, что обусловлено нарушением баланса между принципами отраслевого и проектного управления и вторичным приоритетом развития научного потенциала, а также в связи с отсутствием фокуса на наукоемкие отрасли, производства и услуги в программах индустриализации и создания специальных экономических зон (СЭЗ) [22].

ПОЛУЧЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ

В результате литературного обзора содержание системы управления наукоемкими производствами можно привести таким образом (Рисунок 2):

Рисунок 2 – Схема системы управления наукоемкими производствами

Примечание – составлено автором

Согласно рисунку 2 вышеуказанная система управления наукоемкими производствами состоит из следующих компонентов:

Стратегия: участие заинтересованных сторон и пользователей для обеспечения целостного определения проблем и потребностей, в том числе определение целей программы по отношению к общим целям страны (например, создание рабочих мест, сохранение активов и т.д.). При определении инновационного потенциала компаний рассматривалась внешняя среда косвенного влияния – макросреда, которая влияет на организацию, осуществление инновационной деятельности предприятия на долгосрочной перспективе, прямой контроль над ней не представляется возможным. Вместе с тем, условия формирования внешней инновационной среды создаются исходя из государственной политики в области НИОКР и государственного регулирования инновационной деятельности предприятия.

Целью широкой стратегии НИОКР, ориентированной на клиентов, является разработка передовых технологий и продуктов, предлагающих клиентам более высокую ценность, чем у конкурентов, что является основной целью бизнеса. Интегрированная стратегия НИОКР, ориентированная на клиента, должна охватывать широкий кругозор: вместо узкой ориентации на новый продукт, взгляд должен включать широкие вопросы технологий и инноваций.

НИОКР: определение интегрированной программы НИОКР, которая направлена на достижение стратегических целей, выявленные потребности и которая приведет к внедрению и решению проблем.

При этом следует учитывать существующие навыки и сильные стороны всех участвующих научно-исследовательских организаций. В этом случае идеальным является подход к открытым инновациям, чтобы обеспечить совместное использование, например, новых методологий проектирования для ускорения процесса НИОКР. Следует придерживаться единого командного подхода, чтобы гарантировать получение максимальной выгоды от инвестиций. Основное внимание следует уделять созданию возможностей и платформ, которые будут удовлетворять выявленные потребности, однако на этапе исследования должно быть предусмотрено некоторое пространство для творчества (в отличие от этапа разработки с более строгими краткими инструкциями и сроками).

Механизмы сотрудничества и связи «наука-производство» представляют взаимодействие на институциональном уровне: наиболее важным аспектом является определение или разработка механизма взаимодействия, создания модификации, обмена и применения знаний. При этом осуществляется анализ организаций заинтересованных сторон, сотрудничество между университетом и производством, включая законодательство и политики, которые могут способствовать внедрению (или препятствовать внедрению в этом отношении), для обеспечения успешного пилотирования новых решений или знаний, а также внедрения таких решений. Зарубежные ученые выделяют связь между университетом и производством в рамках исследования связи между наукой и производством в виде фокуса на передаче интеллектуальной собственности (ИС) (патентование, лицензирование, коммерциализация) [23]. Между тем, Cohen et al. идентифицируют различные «каналы», Meyer-Krahmer and Schmoch приводят функционирующие механизмы в качестве информационных или социальных путей, по которым информация, знания и другие ресурсы обмениваются или совместно производятся в университетах и в производстве [24; 25]. Таким образом, в зарубежной литературе приводят следующие механизмы связи «университет-производство» (таблица 1):

Таблица 1 – Связи «университет-производство»

Научные партнерства	Межорганизационные механизмы для проведения совместных НИОКР
Исследовательские услуги	Работы по заказу промышленных клиентов, включая контрактные исследования и консультации
Академическое предпринимательство	Разработка и коммерческое использование технологий, которые проводят академические изобретатели через компанию, которой они (частично) владеют
Передача человеческих ресурсов	Многоконтекстные механизмы обучения, такие как профессиональное обучение сотрудников, аспирантура в промышленности, аспиранты и прикомандирование к промышленности, адъюнкт-факультет
Неформальное взаимодействие	Формирование социальных отношений и сетей на конференциях
Коммерциализация прав собственности	Передача созданной университетом интеллектуальной собственности (например, патентов) фирмам, например через лицензирование
Научные публикации	Использование систематизированных научных знаний в промышленности
Примечание – источник [26]	

Представленные в таблице 1 механизмы связи «университет-производство» состоят из совместных исследований, контрактных исследований, разработки и коммерческого использования технологий, механизмов обучения и прочее.

Оценка воздействия должна основываться на совокупности знаний о практике и политике мониторинга и оценки; а также принятие во внимание таких аспектов, как определение индикатора и анализ тенденций. Насколько мы понимаем, открытые инновации происходят на различных этапах жизненного цикла продуктов и различаются в зависимости от их содержания, риска, связанного с разработкой и производством рыночных продуктов, и скорости вывода таких продуктов на рынок [27].

В итоге все эти компоненты должны функционировать на основе подхода открытых инноваций и обеспечивать использование внешних знаний в сочетании с внутренними исследованиями и разработками.

В своем обзоре японской кластерной и сетевой политики Nishimura and Okamuro делают конкретные выводы в отношении формы поддержки, которая является наиболее эффективной при создании

инновационных сетей. Программы поддержки включали в себя те, которые связаны с формированием сетей, например, сотрудничество между промышленностью и академическим сообществом, встречи, симпозиумы, семинары, поддержку НИОКР и маркетинговую поддержку [28].

Открытые инновации основаны на том факте, что ни одна организация в одиночку не обладает необходимой глубиной и широтой знаний в области НИОКР, анализа рынка, масштабирования и коммерческого запуска, необходимых для последовательного успеха технологических инноваций. В коммерческой сфере Proctor and Gamble входит в число ведущих компаний, принявших открытые инновации [29]. Технологический центр IBM осознал необходимость использования собственных богатых научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ с внешними партнерами. Развитие Cisco телеприсутствия стимулировало сотрудничество на расстоянии во всем мире, обеспечивая все более аутентичный опыт общения между людьми, местами и событиями. Более того, инновации Cisco явились результатом исследований и разработок и партнерства как с заказчиками, так и с конкурентами, что сделало Cisco по-настоящему коллективным и сетевым предприятием. Тенденция к открытым инновациям также отражается в сотрудничестве между промышленностью, правительством, университетами и некоммерческими лабораториями.

Совсем недавно появилась концепция Индустрии 4.0., которая открывает новые возможности, и нарушает традиционный подход к планированию и контролю производства. Trappey et. al определили Индустрию 4.0 как общую концепцию, обеспечивающую производство с элементами тактического интеллекта с использованием таких методов и технологий, как Интернет вещей, облачные вычисления и большие данные [30].

Четвертая промышленная революция связана с облачными вычислениями, машинным обучением, большими данными, Web 3.0, т.е. Интернетом вещей и услуг, 3D-визуализацией или дополненной реальностью, интеллектуальными материалами, интеллектуальными продуктами или интеллектуальными машинами, которые обмениваются данными друг с другом в интеллектуальном режиме сетевой фабрики. Волна Индустрии 4.0 уже начала разрушать рынки, порождая новые бизнес-модели, размывая границы отрасли и позволяя проникнуть в виртуальные бизнес-сети и экосистемы нескольких компаний. По мнению ряда ученых, в условиях цифровой трансформации экономики сетевые платформы – это сетевые платформы, которые являются ключевыми инструментами коммерциализации результатов НИОКР для формирования многосторонних исследовательских консорциумов и реализации проектов, а также они создают условия для объединения компаний, ученых, предпринимателей, пользователей и потенциальных клиентов для создания сетей, обмена знаниями и совместных изобретений [31].

Движущей силой Индустрии 4.0 является создание непрерывного цифрового потока сквозной информации о продуктах и связанных с ними процессах производства и услугах. Фактически, цифровой поток охватывает весь жизненный цикл, тем самым обеспечивая сквозное, междисциплинарное использование данных, которые становятся доступными на разных этапах жизненного цикла. Однако такие большие данные требуют знаний и опыта людей. Следовательно, Индустрия 4.0 способствует междисциплинарному и разнообразному сотрудничеству между экспертами из разных областей и фаз жизненного цикла.

Таким образом, система управления наукоемкими производствами реализуется на основе сетевого подхода посредством открытых инноваций. Более того, система управления наукоемкими производствами на современном этапе осуществляется в контексте Индустрии 4.0, которая позволит обеспечить доступность всей необходимой информации в режиме реального времени через сеть всех организаций, участвующих в создании ценности, а также возможность вывести из данных оптимальный поток ценности в любое время.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. Национальный План развития Республики Казахстан до 2025, утвержденный Указом Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636 [Электронный ресурс] // Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан [web-сайт]. – URL: <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprograms/stratplan-2025> (Дата обращения: 30.10.2021).

2. OECD. The Wellbeing of Nations: The Role of Human and Capital. – Center for Education Research and Innovation, OECD, Paris, 2001. – 118 p.
3. World Development Report 1998/1999: Knowledge for Development [Электронный ресурс] // World Bank Group [web-сайт]. – New York: Oxford University Press, 1998. – URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5981> (Дата обращения: 30.10.2021).
4. World Economic Outlook, October 2007: Globalization and Inequality / International Monetary Fund. Research Dept. – IMF, Washington, 2007. – 276 p.
5. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. – Princeton University Press, Princeton, NJ, 1973. – 436 p.
6. Yinnon A. T. The shift to knowledge-intensive production in the plastics-processing industry and its implications for infrastructure development: three case studies – New York State, England and Israel // Research Policy. – 1996. – № 25(1). – P. 163-179.
7. Freeman C. C., Perez C. Structural crisis of adjustment, business cycles and investment behaviour // In Technical change and economic theory / eds. G. Dosi. – Pinter, London, 1988. – P. 39-62.
8. Schwab K. The fourth industrial revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016. – 184 p.
9. Zhao R. Transition in R&D management control system: Case study of biotechnology research institute in China // Journal of technology management research. – 2003. – № 14(2). – P. 213-229.
10. Mowery D., Rosenberg N. The influence of market demand upon innovation: a critical review of some recent empirical studies // Research Policy. – 1979. – Vol. 8. – P. 102-153.
11. Blomqvist K., Hara V., Koivuniemi J., Aijo T. Towards networked R&D management: The R&D approach of Sonera Corporation as an example // R&D Management. – 2004. – № 34(5). – P. 591-603.
12. Roome N. Business strategy, R&D management and environmental imperatives // R&D Management. – 1994. – Vol. 24. – P. 65-81.
13. Rothwell R. Towards the fifth-generation innovation process // International Marketing Review. – 1994. – № 11(1). – P. 7-31.
14. Rogers D. M. A. The challenge of fifth generation R&D // Research Technology Management. – 1996. – № 39(4). – P. 33-41.
15. Niosi J. Fourth-generation R&D: From linear model to flexible innovation // Journal of business research. – 1999. – № 45. – P. 111-117.
16. Sofo F. Reflections on China and a six-dimensional framework for managing research and development // Journal of Knowledge-based Innovation in China. – 2008. – № 1(1). – P. 28-42.
17. Archibugi D., Michie J. Technology and innovation: an introduction // Journal of Economics. – 1995. – № 19(1). – P. 1-4.
18. Chesbrough H. W. Open Innovation: The new imperative for creating and profiting from technology. – Harvard Business School Press: Boston, USA, 2003. – 272 p.
19. Fasnacht D. Open innovation ecosystems // In book: Open Innovation Ecosystems. – 2 Edition. – Chapter 5. – Springer, 2018. – P. 131-172. – DOI: 10.1007/978-3-319-76394-1_5.
20. Miles R. Innovation and Leadership Values // California Management Review. – 2007. – № 50(1). – P. 192-201.
21. Rust F. C. Requirements for a Systems-Based Research and Development Management Process in Transport Infrastructure Engineering // The South African Journal of Industrial Engineering. – 2015. – № 26(1). – P. 86-101.
22. Концептуальная модель управления и организации науки Республики Казахстан / Под руководством академика НАН РК, А. А. Сатыбалдина. – Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2019. – 60 с.
23. Agrawal A. University-to-industry knowledge transfer: literature review and unanswered questions // International Journal of Management Reviews. – 2001. – № 3. – P. 285-302.
24. Cohen W. M., Nelson R. R., Walsh J. P. Links and impacts: the influence of public research on industrial R&D // Management Science. – 2002. – № 48(1). – P. 1-23.
25. Meyer-Krahmer F., Schmoch U. Sciencebased technologies: university–industry interactions in four fields // Research Policy. – 1998. – № 27. – P. 835-851.

26. Perkman M., Walsh K. University–industry relationships and open innovation: Towards a research agenda // *International Journal of Management Reviews*. – 2007. – № 9(4). – P. 259-280.
27. Nambisan S., Sawhney M. A buyer's guide to the innovation bazaar // *Harvard Business Review*. – 2007. – № 85(6). – P. 109-118.
28. Nishimura J., Okamuro H. Subsidy and Networking: The Effect of Direct and Indirect Support Programmes of Cluster Policy // *Research Policy*. – 2011. – № 40(5). – P. 714-727.
29. Dodgson M., Gann D., Slater A. The role of technology in the shift towards open innovation: the case of Procter & Gamble // *R&D Management*. – 2006. – № 36(3). – P. 333–346.
30. Trappey A. J. C., Trappey C. V., Hareesh Govindarajan U., Chuang A. C., Sun J. J. A Review of Essential Standards and Patent Landscapes for the Internet of Things: A Key Enabler for Industry 4.0. // *Advanced Engineering Informatics*. – 2016. – № 33. – P. 208-229. – DOI: 10.1016/j.aei.2016.11.007.
31. Ilina I., Zharova E., Turginbayeva A., Agamirova E., Kamenskiy A. Network platform of commercializing the results of R&D // *International Journal of Civil Engineering and Technology*. – 2019. – № 10(01). – P. 2647-2657.

REFERENCES

1. Nacional'nyj Plan razvitiya Respubliki Kazahstan do 2025, utverzhdenyj Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15 fevralya 2018 goda № 636. (2018). Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. Retrieved October 30, 2021, from <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprograms/stratplan-2025> (In Russian).
2. OECD. (2001). *The Wellbeing of Nations: The Role of Human and Capital*. Center for Education Research and Innovation, OECD, Paris, 118 p.
3. World Development Report 1998/1999: Knowledge for Development (1998). World Bank Group website. New York: Oxford University Press. Retrieved October 30, 2021, from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5981>.
4. International Monetary Fund. Research Dept. (Eds.). (2007). *World Economic Outlook, October 2007: Globalization and Inequality*. IMF, Washington, 276 p.
5. Machlup, F. (1973). *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 436 p.
6. Yinnon, A. T. (1996). The shift to knowledge-intensive production in the plastics-processing industry and its implications for infrastructure development: three case studies – New York State, England and Israel. *Research Policy*, 25(1), 163-179.
7. Freeman, C. C. and Perez, C. (1988). Structural crisis of adjustment, business cycles and investment behavior. In *Technical change and economic theory*. Pinter, London, 39-62.
8. Schwab, K. (2016). *The fourth industrial revolution*. World Economic Forum, Geneva, 184 p.
9. Zhao, R. (2003). Transition in R&D management control system: Case study of biotechnology research institute in China. *Journal of technology management research*, 14(2), 213-229.
10. Mowery, D. and Rosenberg, N. (1979). The influence of market demand upon innovation: a critical review of some recent empirical studies. *Research Policy*, 8, 102-153.
11. Blomqvist, K., Hara, V., Koivuniemi, J. and Aijo, T. (2004). Towards networked R&D management: The R&D approach of Sonera Corporation as an example. *R&D Management*, 34(5), 591-603.
12. Roome, N. (1994). Business strategy, R&D management and environmental imperatives. *R&D Management*, 24, 65-81.
13. Rothwell, R. (1994). Towards the fifth-generation innovation process. *International Marketing Review*, 11(1), 7-31.
14. Rogers, D. M. A. (1996). The challenge of fifth generation R&D. *Research Technology Management*, 39(4), 33-41.
15. Niosi, J. (1999). Fourth-generation R&D: From linear model to flexible innovation. *Journal of business research*, 45, 111-117.

16. Sofo, F. (2008). Reflections on China and a six-dimensional framework for managing research and development. *Journal of Knowledge-based Innovation in China*, 1(1), 28-42.
17. Archibugi, D. and Michie, J. (1995). Technology and innovation: an introduction. *Journal of Economics*, 19(1), 1-4.
18. Chesbrough, H. W. (2003). *Open Innovation: The new imperative for creating and profiting from technology*. Boston, USA, Harvard Business School Press, 272 p.
19. Fasnacht, D. (2018). Open innovation ecosystems. In book: *Open Innovation Ecosystems*, 2 Edition, Chapter 5, Springer, 131-172, DOI: 10.1007/978-3-319-76394-1_5.
20. Miles, R. (2007). Innovation and Leadership Values. *California Management Review*, 50(1), 192-201.
21. Rust, F. C. (2015). Requirements for a Systems-Based Research and Development Management Process in Transport Infrastructure Engineering. *The South African Journal of Industrial Engineering*, 26(1), 86-101.
22. Satybaldina A. A. (Eds.). (2019). *Konceptual'naya model' upravleniya i organizatsii nauki Respubliki Kazakhstan*. Institut ekonomiki KN MON RK, Almaty, 60 p. (In Russian).
23. Agrawal, A. (2001). University-to-industry knowledge transfer: literature review and unanswered questions. *International Journal of Management Reviews*, 3, 285-302.
24. Cohen, W. M., Nelson, R. R. and Walsh, J. P. (2002). Links and impacts: the influence of public research on industrial R&D. *Management Science*, 48(1), 1-23.
25. Meyer-Krahmer, F. and Schmoch, U. (1998). Sciencebased technologies: university-industry interactions in four fields. *Research Policy*, 27, 835-851.
26. Perkman, M. and Walsh, K. (2007). University-industry relationships and open innovation: Towards a research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 9(4), 259-280.
27. Nambisan, S. and Sawhney, M. (2007). A buyer's guide to the innovation bazaar. *Harvard Business Review*, 85(6), 109-118.
28. Nishimura, J. and Okamuro, H. (2011). Subsidy and Networking: The Effect of Direct and Indirect Support Programmes of Cluster Policy. *Research Policy*, 40(5), 714-727.
29. Dodgson, M., Gann, D. and Slater, A. (2006). The role of technology in the shift towards open innovation: the case of Proctor & Gamble. *R&D Management*, 36(3), 333-346.
30. Trappey, A. J. C., Trappey, C. V., Hareesh Govindarajan, U., Chuang, A. C. and Sun, J. J. (2016). A Review of Essential Standards and Patent Landscapes for the Internet of Things: A Key Enabler for Industry 4.0. *Advanced Engineering Informatics*, 33, 208-229, DOI: 10.1016/j.aei.2016.11.007.
31. Ilina, I., Zharova, E., Turginbayeva, A., Agamirova, E. and Kamenskiy, A. (2019). Network platform of commercializing the results of R&D. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, 10(01), 2647-2657.

SYSTEM OF MANAGEMENT OF KNOWLEDGE-INTENSIVE INDUSTRIES: EVOLUTION AND APPROACHES AT THE MODERN STAGE

D. S. Zhaisanova¹, A. S. Zhuparova¹

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. Effective R&D management is critical in the framework of transition to a knowledge-based economy, thus it is not only about the size of the R&D budget and the percentage of R&D expenditures, but also about the management of innovation activities in general. The article analyzes the evolution of management of knowledge-intensive industries and its features at each stage of development.

Methodology. It was used a systematic analysis and structuring of scientific information; deduction method for determining the methodological foundations of foreign experience about system of management of knowledge-intensive industries.

Originality / value of research. The study includes literature review on this issue which made it possible to highlight the main approaches to the management of knowledge-intensive industries in the context of Industry 4.0. It was given information about models of R&D management by generations and their features.

Findings. The article presents the author's scheme of the system of management of knowledge-intensive industries and its components based on the open innovation approach, as well as the mechanisms of cooperation and communication "science-industry", which can be used in the formation of state programs for the development of science in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: R&D, management of knowledge-intensive industries, open innovation, Industry 4.0

ҒЫЛЫМДЫ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН ӨНДІРІСТЕРДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІ: ЭВОЛЮЦИЯ МЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ТӘСІЛДЕР

Д. С. Жайсанова¹, А. С. Жупарова¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты. Ғылымға негізделген экономикаға көшу кезінде ҒЗТКЖ-ны тиімді басқарудың рөлі өте маңызды, өйткені бұл тек ҒЗТКЖ бюджетінің көлемі мен Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТКЖ) жұмсалған шығындардың пайыздық үлесі туралы ғана емес, сонымен бірге жалпы инновациялық қызметті басқаруға да қатысты. Мақалада ғылымды қажет ететін өндірістердің менеджментінің эволюциясы және оның әр даму кезеңіндегі ерекшеліктері талданады.

Әдіснамасы. Мақалада ғылыми ақпаратты жүйелі талдау және құрылымдау қолданылады. Шетелдік тәжірибеде қолданылатын ғылымды қажет ететін өндірістерді басқару жүйесінің әдіснамалық негіздерін анықтауға арналған шегерім әдісі.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Зерттеу көрсеткендей, Қазақстандағы бұл көрсеткіштерді бағалауға микро және шағын компаниялар әсер етеді, ал инновацияны ынталандырудың мемлекеттік бағдарламалары жаңа тауарлар мен қызметтер тұтынушыларымен байланысты және маркетингті жаңа өнімдерді немесе технологияларды әзірлеуге арналған процесске енгізуді қамтамасыз ету керек.

Зерттеу нәтижелері. Осы мәселе бойынша шетел әдебиеттерін зерттеу арқылы 4.0 Индустриясы контекстінде ғылымды қажет ететін өндірістерді басқарудың негізгі тәсілдерін бөліп көрсетуге мүмкін болды. ҒЗТКЖ менеджментінің эволюция бойынша үлгілері және олардың ерекшеліктері келтірілген.

Түйін сөздер: ҒЗТКЖ, білімді қажет ететін өндірістерді басқару, ашық инновациялар, 4.0 Индустриясы.

ОБ АВТОРАХ

Жайсанова Динара Сайлауовна – докторант PhD, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: zhaisanova15@gmail.com

Жупарова Азиза Сериковна – PhD, ассоциированный профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: aziza_z@mail.ru

MPHTI 06.71.57

JEL Classification O18, R11, Z32

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-17-29>

ИНФРАСТРУКТУРНАЯ ОБЕСПЕЧЕННОСТЬ И РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В СЕЛЬСКИХ РАЙОНАХ КАЗАХСТАНА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

А. Т. Тлеубердинова^{1*}, К. В. Кулик², В. Б. Кулик²

¹Институт экономики Комитета науки Министерства образования и науки
Республики Казахстан, Алматы, Республика Казахстан

²Университет Туран, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – сравнительный анализ уровня обеспеченности инфраструктурой сельских районов Казахстана, позволяющий определить стратегические направления ее развития.

Методология – системный подход к изучению проблем инфраструктурной обеспеченности; методы статистического и экономического анализа. Основой исследования послужили фундаментальные положения концепций и гипотез, представленных в классических и современных исследованиях зарубежных и отечественных ученых, базирующихся на системно-функциональном подходе, а также программные разработки Республики Казахстан в области регионального развития. Настоящее исследование основано на использовании методов системного, сравнительного и кластерного анализа, методов классификации и группировки, многомерного статистического анализа, позволивших провести сравнительный анализ обеспеченности сельских территорий Казахстана инфраструктурой, осуществить группировку регионов, предоставившую возможность определить стратегические направления развития инфраструктурного обеспечения сельских территорий страны. Для обработки исходной статистической информации был использован пакет «Классификационный анализ» прикладной программы «IBM SPSS Statistics».

Оригинальность / ценность исследования заключается в том, что проведенный сравнительный анализ уровня обеспеченности сельских территорий регионов Казахстана базовой инфраструктурой позволяет дифференцировать области страны по уровню инфраструктурной обеспеченности и определить приоритетные направления ее развития, что в конечном счете обеспечит им туристскую привлекательность. Полученные выводы исследования могут представлять интерес при разработке и реализации органами государственного управления программ социально-экономического развития регионов, развития туристской индустрии, а также для реализации научных исследований по комплексному развитию сельских поселений.

Результаты исследования – сравнительный анализ инфраструктурной обеспеченности сельских территорий Казахстана позволил выявить существующие проблемы в обеспечении транспортной доступности дестинаций, низкий уровень обеспеченности коммунальными услугами и социальной инфраструктурой, что обуславливает непривлекательность сельских районов в качестве туристских направлений и низкую востребованность со стороны потенциальных туристов.

Ключевые слова: инфраструктура, туризм, сельские территории, транспорт, жилищные условия, благоустройство, медицинское обслуживание.

Благодарности: Исследование проведено в рамках программно-целевого финансирования Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан («Разработка концепции и механизмов сбалансированного территориального развития экономики и общества Казахстана»).

ВВЕДЕНИЕ

Последние тенденции мирового туристского рынка связаны с ростом интереса туристов к новым, неизведанным туристским направлениям, каковым является и Казахстан. Современный турист увлечен незнакомыми обычаями и традициями, укладом жизни местного населения, сохраняемым, как правило, в сельской местности. Поэтому сельские поселения способны стать привлекательными дестинациями для въездных туристов. Кроме того, сельский туризм приобретает все большую популярность и среди отечественных туристов.

Велико значение туризма и для развития сельских поселений. Туризм в сельских районах способен обеспечить занятость населения, гарантировать дополнительные заработки, снизить отток населения, особенно молодежи, что весьма актуально для нашей страны, поскольку сегодня наблюдается устойчивое снижение доли сельского населения, с 45,5 % в 2010 году до 41,8 % на начало 2020 года, что является свидетельством неудовлетворенности уровнем жизни сельских жителей [1]. Поскольку основная доля выезжающих в города приходится на молодежь, снижается численность населения трудоспособного возраста.

Согласно многочисленным исследованиям, основными предпосылками развития туризма в сельских регионах являются туристско-рекреационный потенциал, включающий помимо естественных природных условий, культурно-исторических объектов, развитую инфраструктуру (хорошую транспортную доступность, связь, благоустроенность жилых районов). Недостаточная развитость инфраструктуры осложняет развитие туризма, препятствует росту туристских прибытий.

Изучению проблем развития туризма и его влияния на решение социально-экономических проблем регионов в Казахстане посвящены труды таких ученых, как С. Р. Ердаuletов, А. М. Артемьев, М. Р. Смыкова, Г. М. Дуйсен, Е. С. Никитинский, В. Н. Вуколов [2; 3; 4; 5]. Оценка туристско-рекреационного потенциала регионов страны дана в трудах ряда казахстанских ученых [6; 7]. Однако в исследованиях данных авторов наибольшее внимание уделено вопросам общих проблем становления отечественного туризма и в меньшей степени – возможности развития туризма в сельских территориях. Известны исследования, посвященные общему анализу транспортного комплекса и формированию рынка транспортных услуг в республике [8; 9; 10]. В то же время, транспортной инфраструктуре сельских районов страны не уделено достаточного внимания. Благоустройство же сел Казахстана не являлось объектом исследования вообще. В целом, исследования в области инфраструктурной обеспеченности регионов носят разрозненный, фрагментарный характер и далеки пока от разработки комплексных рекомендаций.

Все перечисленное определило необходимость изучения уровня оценки инфраструктурной обеспеченности сельских территорий страны на основе сравнительного анализа с ориентацией на потенциал развития туризма, обеспечивающего улучшение социально-экономических индикаторов регионов, и обусловило актуальность темы данного исследования, имеющего как теоретическую, так и существенную практическую значимость.

Данная статья представляет собой попытку системного исследования обеспеченности инфраструктурной основы развития туризма в сельских районах страны.

Целью исследования является сравнительный анализ уровня обеспеченности инфраструктурой сельских районов Казахстана, позволяющий определить стратегические направления ее развития.

Данная цель определила необходимость постановки и решения следующих основных задач:

- исследование роли туризма в преодолении социально-экономических проблем сельских территорий;
- уточнение значения инфраструктурной обеспеченности для развития туризма на основе проведения теоретического обзора;
- осуществление сравнительного анализа обеспеченности инфраструктурой в сельских районах страны и определение основных проблем;
- выявление направлений совершенствования обеспеченности инфраструктурой для подъема сельских поселений и развития туризма, как направления диверсификации сельской экономики.

Авторы в своем исследовании опирались на отечественные и зарубежные теоретические и методические разработки в области развития туризма и его инфраструктурной составляющей. Базой аналитической работы послужили статистические данные, материалы Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Экономическое развитие сельских районов является актуальной проблемой для многих стран в связи с высоким уровнем безработицы, низким уровнем доходов фермерских хозяйств, депопуляцией и миграцией молодых, квалифицированных кадров в города [11; 12]. Чаще всего подобные явления обусловлены структурой экономики сельских территорий, определяемой значительной зависимостью от одной отрасли – аграрной [13; 14; 15; 16; 17]. К сожалению, Казахстан не стал исключением. Аналогичные проблемы характерны и для сельских территорий нашей страны.

Исследования зарубежных ученых свидетельствуют о том, что важную роль в развитии и возрождении экономической базы неблагополучных и маргинальных районов может сыграть туризм [18; 19; 20; 21; 22; 23]. Сегодня развитие туризма в сельских регионах поддерживается во многих странах по причине его социокультурных, экономических, пространственных функций, его положительного влияния на сохранение ценностей природы, культуры и традиций, национальной индивидуальности [24]. Тем более, что современные условия пандемии COVID-19 обуславливают в ближайшем будущем выбор туристов в пользу более уединенных, менее посещаемых мест, что дает дополнительную возможность для развития туризма в сельских территориях.

Однако, для реализации туристского потенциала сельских районов и обеспечения стабильных туристских потоков необходимо наличие элементарной инфраструктуры, позволяющей предоставить туристу получить весь комплекс услуг и удобств, связанных с предоставлением свободного передвижения, размещения и развлечений [23]. Функционирование туристских объектов, качество услуг и удобств во многом зависит от ряда компонентов инфраструктуры, включающих транспорт, водоснабжение, энергоснабжение, сбор мусора и телекоммуникации. Развитие инфраструктуры создает пространственную привязанность у посетителей и лояльность к дестинации, способствует расширению ассортимента услуг, внедрению инноваций, дает возможности привлечения инвестиций в регион.

С. А. Gunn [25] и Е. Inskeep [26] указывают на значимость инфраструктурной базы, как на потенциального фактора, определяющего привлекательность туристского направления. Существенное влияние инфраструктуры на уровень конкурентоспособности дестинаций, эффективность туристского бизнеса было определено такими авторитетными учеными, как G. I. Crouch & J. R. B. Ritchie [27], P. Murphy, M. P. Pritchard, B. Smith [28], L. Dwyer & P. J. Forsyth [29]. Хорошую теоретическую модель, дающую объяснение роли инфраструктуры в развитии туризма, разработал S. L. J. Smith [30]. Широко известны исследования, посвященные анализу зависимости развития туризма от уровня транспортной инфраструктуры [31; 32; 33], реализации потенциала новых технологий и коммуникационных сетей [34; 35]. Если транспортная инфраструктура повышает доступность туристам различных дестинаций, то коммуникационная инфраструктура обеспечивает быструю и дешевую связь, а также предоставляет максимум информации о пункте назначения, тем самым снижая неопределенность и опасения. Кроме того, и другие объекты инфраструктуры, такие как очистка сточных вод и энергии, обеспечение чистоты также обеспечивают востребованные услуги и, таким образом, повышают привлекательность дестинации. С. Мо, D. R. Howard, & M. E. Navitz [36] выявили, что туристы предпочитают путешествовать в страны с инфраструктурой, адекватной в их собственной стране. Таким образом, очевидно, что инфраструктура является неотъемлемой частью туристского пакета и важной составляющей управления туристским спросом [37; 38].

Несмотря на популярность темы инфраструктурного обеспечения туристских дестинаций за рубежом, в Казахстане данная тема недостаточно исследована, особенно в части оснащенности жилищно-коммунальной инфраструктурой и обеспеченности медицинским обслуживанием сельских районов.

К сожалению, инфраструктуру сельских районов Казахстана сегодня нельзя назвать полноценно развитой, поскольку существуют значительные проблемы развития всех ее составляющих: транспортной, жилищно-коммунальной, социальной.

Хорошее транспортное сообщение, доступность и близость к туристским дестинациям позволяют повысить их привлекательность, обеспечить рост туристских прибытий.

Сегодня сельские автомобильные дороги Казахстана преимущественно относятся к четвертой технической категории, чаще всего грейдерные или грунтовые, без твердого покрытия. Качество таких дорог обуславливает быструю амортизацию транспортных средств, повышение затрат на топливо, увеличение длительности перевозок. Кроме того, с учетом резко-континентального климата, такие дороги в большинстве регионов страны становятся непроходимыми практически от 3 до 6 месяцев в год. Согласно данных государственной программы инфраструктурного развития «Нурлы жол», 32 % дорог областного и районного значения имеют неудовлетворительное качество [39].

Как следует из официальных сведений, общая протяженность местных дорог за анализируемый период снизилась по республике на 1 583 км (3 %), в том числе за последние три года на 999 км. В среднем по стране за последние 5 лет отмечается снижение плотности автодорог сельских территорий с 26,59 км до 26,00 км [1].

Высокая оснащенность дорожной инфраструктурой отмечена в Акмолинской и Северо-Казахстанской областях, средняя – в Костанайской, Павлодарской, Туркестанской и Жамбылской. Сельские территории оставшихся восьми областей страны характеризуются низким уровнем обеспеченности транспортных путей (таблица 1).

Таблица 1 – Общая обеспеченность инфраструктурой сельских территорий Республики Казахстан

Области	Уровень обеспеченности			
	транспортной инфраструктурой	жильем	коммунальными удобствами	социальной инфраструктурой
Средний показатель по Республике Казахстан	средний	средний	низкий	низкий
Акмолинская	высокий	средний	средний	низкий
Актюбинская	низкий	низкий	высокий	низкий
Алматинская	низкий	средний	низкий	низкий
Атырауская	низкий	средний	высокий	низкий
Восточно-Казахстанская	низкий	низкий	низкий	низкий
Жамбылская	средний	низкий	низкий	низкий
Западно-Казахстанская	низкий	низкий	средний	низкий
Карагандинская	низкий	средний	средний	низкий
Костанайская	средний	средний	средний	низкий
Кызылординская	низкий	средний	низкий	средний
Мангыстауская	низкий	высокий	средний	высокий
Павлодарская	средний	средний	средний	низкий
Северо-Казахстанская	высокий	средний	средний	низкий
Туркестанская	средний	низкий	низкий	низкий
Примечание – рассчитано авторами по данным источника [1]				

Как правило, при посещении сельских регионов туристы отдают предпочтение размещению непосредственно в домах местных жителей. Анализ развития жилищной инфраструктуры сельских поселений страны показал, что уровень обеспеченности жильем сельских жителей страны определяется, как средний.

С благоустройством же сельских поселений регионов Казахстана все намного сложнее. Значительной проблемой для сельских территорий Казахстана остается вопрос снабжения качественной питьевой водой, особо остро стоящая в Костанайской, Мангыстауской, Северо-Казахстанской, Туркестанской и

Павлодарской областях. Центральное водоснабжение наиболее развито в селах Атырауской (94,1 %), Кызылординской (93 %), Карагандинской (91,3 %) и Актыбинской (91,2 %) областях, однако, является злободневной проблемой в Костанайской, Жамбылской и Восточно-Казахстанской областях [1].

Вопрос центрального водоснабжения значительно сопряжен и с решением проблемы канализации. Преимуществ, связанных с центральным водоснабжением и удобствами санитарии многочисленны, в том числе предотвращение болезней, улучшение базового медицинского обслуживания, улучшение питания, расширение удобств, улучшение качества воды, сокращение времени и усилий, необходимых для сбора воды, улучшение жилищных условий и, в конечном итоге, повышение качества жизни.

Для большинства регионов особо актуален вопрос центрального теплоснабжения и горячего водоснабжения, альтернативным решением которого может стать только обеспечение сетевого газа. На сегодняшний день высокой долей обеспечения сетевым газом характеризуются, как и следовало ожидать, западные регионы страны: Атырауская и Мангистауская (обе 100 %), Западно-Казахстанская (94,4 %), Актыбинская (70,2 %) области. Высоким процентом охвата отличается и Жамбылская область (84,1 %). Все еще не включены в распределительные газовые сети Акмолинская, Восточно-Казахстанская, Карагандинская, Северо-Казахстанская и Павлодарская области [1].

Существенное влияние на развитие туризма оказывают услуги связи и Интернета. Необходимость обеспечения фиксированной телефонной связи и Интернета, а также повышение их качества актуальна для большинства сельских поселений страны, а особенно для Туркестанской, Восточно-Казахстанской, Алматинской, Западно-Казахстанской областей.

Важной экологической и в значительной степени нерешенной проблемой во всей стране является утилизация отходов. Если городские территории республики охвачены данным видом удобств на 91,5 %, то в сельской местности организованный сбор мусора составляет всего 43,7 % [1]. В результате, свалки твердых бытовых отходов становятся источником существенного загрязнения сел. Подобное явление снижает привлекательность туристских направлений и формирует негативное отношение туристов.

Весьма важным для пребывания туристов является состояние объектов размещения, достаточное наличие медицинских учреждений, оснащенных необходимым оборудованием. Огромное значение имеет обеспечение сельских районов доступной и качественной медицинской помощью, приобретающее актуальность в условиях пандемии. Выявлен недостаток оснащенности лечебно-профилактическими учреждениями в расчете на число сельских поселений практически во всех областях страны, средний показатель по республике составил всего 72 % [40].

Самая низкая обеспеченность больницами и медпунктами отмечена в Туркестанской (50 %), Карагандинской (64 %), Атырауской (65 %) областях. Помимо количественной недостаточности сохраняется вопрос качественного несоответствия медицинского обслуживания современным требованиям. Не секрет, что медицинские организации в сельской местности чаще характеризуются устаревшей материально-технической базой, недостаточным обеспечением современным лечебно-диагностическим оборудованием, что еще более снижает уровень доступности медицинских услуг. Кроме того, выявлена проблема нехватки специалистов медицины.

Проведенный кластерный анализ обеспеченности инфраструктурой сельских районов страны выделил следующие три кластера областей со схожими условиями:

- первый кластер объединил шесть областей Костанайскую, Павлодарскую, западно-Казахстанскую, Карагандинскую, Актыбинскую и Атыраускую;
- второй кластер включает Жамбылскую, Туркестанскую, Алматинскую, Восточно-Казахстанскую и Кызылординскую области;
- в третий кластер вошли две области: Акмолинская и Северо-Казахстанская.

Мангистауская область заняла обособленное положение, не войдя ни в один кластер (Рисунок 1).

Таким образом, в целом по республике отмечены средние уровни обеспеченности транспортной инфраструктурой и жильем, низкие – обеспеченности коммунальными услугами и социальной инфраструктурой.

Результаты анализа определяют приоритетные направления развития инфраструктуры сельских поселений Казахстана, необходимость увеличения государственного финансирования, что, в конечном итоге, должно способствовать рационализации обеспеченности сел бытовыми и социальными услугами, повышению качества жизни местных жителей, обеспечению привлекательности для туристов.

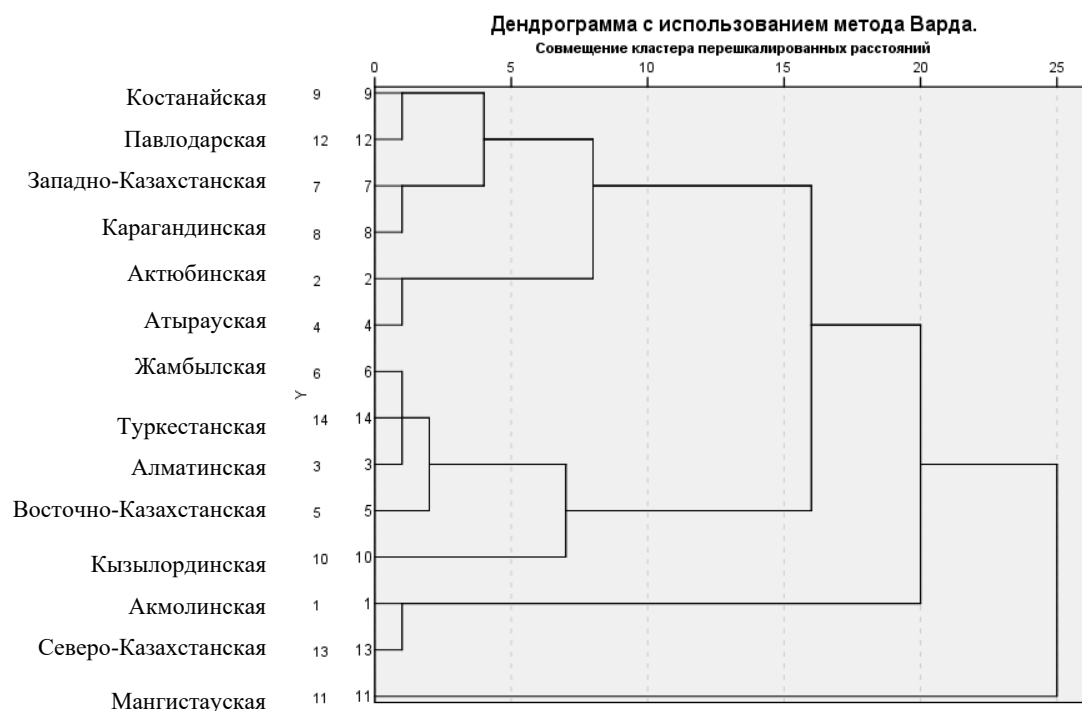

Рисунок 1 – Результаты кластерного анализа обеспеченности инфраструктурой сельских территорий Республики Казахстан.

Примечание – Построено авторами на основе программы «IBM SPSS Statistics»

Развитие туризма на селе как вида экономической деятельности предполагает рациональное использование всех доступных ресурсов, а также выполнение условий повышения инфраструктурного оснащения, количественного и качественного улучшения возможностей размещения туристов, благоустройства сел. Весьма важно определить степень участия государственных структур, частного сектора, местных жителей в вопросах развития туризма, а также стимулирование их взаимовыгодного сотрудничества.

Существующие проблемы вполне решаемы, а заинтересованность местного сообщества в развитии туризма должна стать дополнительным стимулом для развития инфраструктурного обеспечения.

ПОЛУЧЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ (ВЫВОДЫ)

Анализ научной литературы позволил сделать вывод, что развитие туризма в сельских поселениях способствует их социально-экономическому развитию. Туризм может дать возможности сельским жителям для развития собственного бизнеса, способен создавать новые рабочие места в сельских районах, стать важным источником доходов населения и повышения качества жизни.

Необходимым условием продвижения туризма в сельских районах является развитая инфраструктура, обеспечивающая удовлетворение потребностей туристов в полном объеме и с высоким уровнем качества, что является обязательным для формирования потребительской лояльности и формирования привлекательности туристского направления.

Проведенный сравнительный анализ обеспеченности инфраструктурой сельских районов страны позволил определить «болевые» точки регионов, определяющие стратегические направления развития составляющих инфраструктуры. Проведенный анализ выявил, что наблюдаются существенные межрегиональные различия развития основных составляющих инфраструктуры сельских территорий страны. Среднереспубликанские уровни определены, как «низкие» – по компонентам «коммунальные удобства» и «социальная инфраструктура», «средние» – по компонентам «транспортная инфраструктура» и «жилье».

Исследование состояния развития инфраструктуры позволяет не только определить туристский потенциал сельских территорий регионов, но и степень его влияния на благополучие жителей сельских территорий, дает объяснение имеющим место современным негативным тенденциям: миграции жителей в города, снижению рождаемости, уменьшению доходов населения и росту безработицы, что, в конечном итоге, может значительно сократить число сельских поселений в стране.

Установленные существенные различия в инфраструктурной обеспеченности сельских поселений регионов определяют приоритетные направления развития объектов инфраструктуры сельских районов областей, способствующего повышению качества жизни местного населения и возможностей развития туризма, а также последовательность мероприятий, гарантирующей сбалансированность развития регионов.

В результатах исследования заложен значительный социально-экономический спрос, поскольку инфраструктурное развитие должно способствовать развитию сельских территорий, повышению уровня жизни местного населения, увеличению доходности туристской отрасли, обеспечению доступного и качественного отдыха казахстанцам.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. Численность населения Республики Казахстан [Электронный ресурс] // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [web-портал]. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/8> (Дата обращения: 15.04.2021).
2. Ердаuletов С. Р., Артемьев А. М., Айжолова Г. Р. Актуальные проблемы формирования современной индустрии туризма Казахстана // Экономика Евразии: Материалы международной научно-практической конференции. – Алматы, 2012. – С. 41-48.
3. Смыкова М. Р. Исследование стратегических экономических зон и конкурентоспособности турпродукта Казахстана [Электронный ресурс] // Almaty Management University [web-сайт]. – 2010. – URL: https://www.almau.edu.kz/smykova_mr-955 (Дата обращения: 15.04.2021).
4. Дуйсен Г. М. Основы формирования и развития индустрии туризма в Казахстане / Г. М. Дуйсен. – Алматы: Изд-во «ЛЕМ», 2012. – 94 с.
5. Никитинский Е. С., Вуколов В. Н. Формирование индустрии туризма в Казахстане за годы государственной независимости // Агентство Республики Казахстан по туризму и спорту, Казахская академия спорта и туризма. Материалы международной научно-практической конференции. – Астана, 2006. – С. 215-220.
6. Намазбаева З. Е., Актымбаева А. С. Рекреационное районирование территории Восточно-Казахстанской области // Вестник ВГУ, Серия: География, Геоэкология. – 2019. – № 4. – С. 31-37.
7. Тасболат Б., Пыхарев А. Н., Мамадияров М. Д. География туризма: потенциал туристско-рекреационных ресурсов Великого Шелкового пути (Южно-Казахстанская область). – Шымкент: ЮКГУ им. М. Ауэзова, 2007. – 31 с.
8. Каспакбаев К. С., Алмахан З. Ю. Как развивается транспортная отрасль Казахстана // Промышленный транспорт Казахстана. – 2021. – № 1. – С. 222-231.
9. Каплан Э. Т., Сербаяева Н. Я., Кочетков А. В., Бекмагамбетова Г. М. Комплексный подход к определению путей повышения эффективности транспортно-логистической системы Республики Казахстан // Вестник Евразийской науки. – 2020. – № 12(1). – Article 14ECVN120. – URL: <https://esj.today/PDF/14ECVN120.pdf>.

10. Ахметова Ш., Ахметов К. Д. Современное состояние транспортной системы // Труды Международной научно – практической конференции «Индустриально-инновационное развитие транспорта, транспортной техники и машиностроения». – Алматы, КазНТУ, 2013. – С. 64-66.
11. Perales R. Rural tourism in Spain // *Annals of Tourism Research*. – 2002. – № 29(4). – P. 1101-1110. – DOI: 10.1016/S0160-7383(02)00025-7.
12. Sharpley R. Tourism, modernisation and development on the Island of Cyprus. Challenges and policy responses // *Journal of Sustainable Tourism*. – 2003. – № 11(2/3). – P. 246-265. – DOI: 10.1080/09669580308667205.
13. Liu A. Tourism in rural areas: Kedah, Malaysia // *Tourism Management*. – 2006. – № 27. – P. 878-889. – DOI: 10.1016/j.tourman.2005.05.007.
14. Sharpley R., Vass A. Tourism, farming and diversification: An attitudinal study // *Tourism Management*. – 2006. – № 27(5). – P. 1040-1052. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.10.025>.
15. Fons S., Fierro M., Patino G. Rural tourism: A sustainable alternative // *Applied Energy*. – 2011. – № 88(2). – P. 551-557. – DOI: 10.1016/J.APENERGY.2010.08.031.
16. Berkel D., Verburg P. Sensitising rural policy: assessing spatial variation in rural development options for Europe // *Land Use Policy*. – 2011. – № 28(3). – P. 447-459. – DOI: 10.1016/j.landusepol.2010.09.002.
17. Pina I., Delfa M. Rural tourism demand by type of accommodation // *Tourism Management*. – 2005. – № 26(6). – P. 951-959. – DOI: 10.1016/j.tourman.2004.06.013.
18. Almeida A., Pinto Machado L. Rural Development and Rural Tourism: The Impact of Infrastructure Investments // In Book: *Peripheral Territories, Tourism, and Regional Development*. – IntechOpen: Handle, London, UK, 2021. – P. 1-21. – DOI: 10.5772/intechopen.95610.
19. Zasada I., Piore A. The role of local framework conditions for the adoption of Rural Development Policy: an example of diversification, tourism development and village renewal in Brandenburg, Germany // *Ecological Indicators*. – 2015. – № 59. – P. 82-93. – DOI: 10.1016/j.ecolind.2015.02.002.
20. Sharpley R. Rural tourism and the challenge of tourism diversification: The case of Cyprus // *Tourism Management*. – 2002. – № 23. – P. 233-244. – DOI: 10.1016/S0261-5177(01)00078-4.
21. Saxena G., Ilbery B. Developing integrated rural tourism: actor practices in the English/Welsh border // *Journal of Rural Studies*. – 2010. – № 26. – P. 260-271. – DOI: 10.1016/j.jrurstud.2009.12.001.
22. Cawley M., Gillmor D. Integrated rural tourism, Concepts and Practice // *Annals of Tourism Research*. – 2008. – № 35(2). – P. 316-327. – DOI: 10.1016/j.annals.2007.07.011.
23. Snieška V., Barkauskienė K., Barkauskas V. The impact of economic factors on the development of rural tourism: Lithuanian case // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2014. – № 156. – P. 280–285. – DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.11.189.
24. Aytuğ, H., Mikaeili, M. Evaluation of Hopa's Rural Tourism Potential in the Context of European Union Tourism Policy // *Procedia Environmental Sciences*. – 2017. – № 37. – P. 234-245. – DOI: 10.1016/j.proenv.2017.03.039.
25. Gunn C. A. *Tourism Planning* (second edition). – New York: Taylor & Francis, 1988. – 357 p.
26. Inskeep E. *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. – New York: Van Nostrand Reinhold, 1991. – 508 p.
27. Crouch G. I., Ritchie J. R. B. The competitive destination: a sustainability perspective // *Tourism Management*. – 2000. – № 21(1). – P. 1-7. – DOI: 10.1079/9780851996646.0000.
28. Murphy P., Pritchard M. P., Smith B. The destination product and its impact on traveller perceptions // *Tourism Management*. – 2000. – № 1(21). – P. 43-52. – DOI: 10.1016/S0261-5177(99)00080-1.
29. Dwyer L., Forsyth P. Economic measures of tourism yield: what markets to target? // *International Journal of Tourism Research*. – 2008. – № 2(10). – P. 155-168. – DOI: <https://doi.org/10.1002/jtr.648>.
30. Smith S. L. J. The Tourism Product // *Annals of Tourism Research*. – 1994. – № 3. – P. 582-595. – DOI: 10.1016/0160-7383(94)90121-X.
31. Khadaroo J. Role of Transport Infrastructure in International Tourism Development: A Gravity Model Approach // *Tourism Management*. – 2008. – № 29(5). – P. 831-840. – DOI: 10.1016/j.tourman.2007.09.005.

32. Albalade D., Campos J., Jimenez J.L. Tourism and high-speed rail in Spain: Does the AVE increase local visitors // *Annals of Tourism Research*. – 2017. – № 65. – P. 71-82. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2017.05.004>.
33. Rehman Khan S. A., Qianli D., SongBo W., Zaman K., Zhang, Y. Travel and tourism competitiveness index: The impact of air transportation, railways transportation, travel and transport services on international inbound and outbound tourism // *Journal of Air Transport Management*. – 2017. – № 58. – P. 125-134. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2016.10.006>.
34. Bil M., Bilova M., Kubiček J. Unified GIS database on cycle tourism infrastructure // *Tourism Management*. – 2012. – № 6(33). – P. 1554-1561. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.03.002>.
35. Olafsdottir R., Runnstrom M.C. Assessing hiking trails condition in two popular tourist destinations in the Icelandic highlands // *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*. – 2013. – № 3-4. – P. 57-67. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jort.2013.09.004>.
36. Mo C., Howard D. R., Havitz M. E. Testing an international tourist role typology // *Annals of Tourism Research*. – 1993. – № 20. – P. 319-335. – DOI: 10.1016/0160-7383(93)90058-B.
37. Kumar Das S., Naskar K. Nexus between Infrastructure and Tourism Development // *Socio Economic Challenges*. – 2018. – № 2(2). – P. 6-12. – DOI: 10.21272/sec.2(1).6-12.2018.
38. Mandic A., Mrnjavac Ž., Kordić L. Tourism Infrastructure, Recreational Facilities And Tourism Development // *Tourism and Hospitality Management*. – 2018. – № 24(1). – P. 1-22. – DOI: 10.20867/thm.24.1.12.
39. Государственная программа инфраструктурного развития Республики Казахстан «Нұрлы Жол» на 2020–2025 гг. [Электронный ресурс] // Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан [web-портал]. – 2019. – URL: <https://primeminister.kz/assets/media/gosudarstvennaya-programma-nrly-zhol-rus.pdf> (Дата обращения: 25.07.21).
40. Официальный ответ И.О. директора Департамента Министерства здравоохранения Республики Казахстан б/н от 13.08.2021.

REFERENCES

1. Chislennost' naseleniya Respubliki Kazakhstan. (n.d.). Website of Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National statistics. Retrieved April 15, 2021, from <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/8> (In Russian).
2. Yerdavletov, S. R., Artemev, A. M. and Ajzholova, G. R. (2012). Aktual'nye problemy formirovaniya sovremennoj industrii turizma Kazakhstana. *Economy of Eurasia: Proceedings of the international scientific-practical conference*. Almaty, 41-48 (In Russian).
3. Smykova, M. R. (2010). Issledovanie strategicheskikh ekonomicheskikh zon i konkurentosposobnosti turprodukta Kazakhstana. Almaty Management University website. Retrieved April 15, 2021, from https://www.almau.edu.kz/smykova_mr-955 (In Russian).
4. Duysen, G. M. (2012). Osnovy formirovaniya i razvitiya industrii turizma v Kazahstane. «LEM» Publishing house, Almaty, 94 p. (In Russian).
5. Nikitinskiy, E. S. and Vukolov, V. N. (2006). Formirovanie industrii turizma v Kazahstane za gody gosudarstvennoj nezavisimosti. Agency of the Republic of Kazakhstan for Tourism and Sports, Kazakh Academy of Sports and Tourism. *Proceedings of the international scientific-practical conference*. Astana, 215-220 (In Russian).
6. Namazbayeva, Z. E. and Aktymbayeva, A. S. (2019). Rekreatsionnoe rajonirovanie territorii Vostochno-Kazakhstanskoy oblasti. *Vestnik VGU, Seriya: Geografiya, Geoekologiya*, 4, 31-37 (In Russian).
7. Tasbolat, B., Pyharyev, A. N. and Mamadiyarov, M. D. (2007). Geografiya turizma: potencial turistsko-rekreatsionnykh resursov Velikogo Shelkovogo puti (Yuzhno-Kazakhstanskaya oblast). M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, 31 p.
8. Kaspakbayev, K. S. and Almahani, Z. Yu. (2021). Kak razvivaetsya transportnaya otrasl' Kazakhstana. *Promyshlennyy transport Kazakhstana*, 1, 222- 231 (In Russian).

9. Kaplan, E. T., Serbaeva, N. Ya., Kochetkov, A. V. and Bekmagambetova, G. M. (2020). Kompleksnyj podhod k opredeleniyu putej povysheniya effektivnosti transportno-logisticheskoy sistemy Respubliki Kazakhstan. Vestnik Evrazijskoj nauki, 12(1), 14ECVN120, Retrieved from <https://esj.today/PDF/14ECVN120.pdf> (In Russian).
10. Akhmetova, Sh. and Akhmetov, K. D. (2013). Sovremennoe sostoyanie transportnoj sistemy. Proceedings of the International scientific-practical conference «Industrial and innovative development of transport, transport equipment and mechanical engineering», KazNTU, Almaty, 64-66 (In Russian).
11. Perales, R. (2002). Rural tourism in Spain. Annals of Tourism Research, 29(4), 1101-1110, DOI: [10.1016/S0160-7383\(02\)00025-7](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00025-7).
12. Sharpley, R. (2003). Tourism, modernisation and development on the Island of Cyprus. Challenges and policy responses. Journal of Sustainable Tourism, 11(2/3), 246-265, DOI: [10.1080/09669580308667205](https://doi.org/10.1080/09669580308667205).
13. Liu, A. (2006). Tourism in rural areas: Kedah, Malaysia. Tourism Management, 27, 878-889, DOI: [10.1016/j.tourman.2005.05.007](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.05.007).
14. Sharpley, R. and Vass, A. (2006). Tourism, farming and diversification: An attitudinal study. Tourism Management, 27(5), 1040-1052, DOI: [10.1016/j.tourman.2005.10.025](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.10.025).
15. Fons, S., Fierro, M. and Patino, G. (2011). Rural tourism: A sustainable alternative. Applied Energy, 88(2), 551-557, DOI: [10.1016/J.APENERGY.2010.08.031](https://doi.org/10.1016/J.APENERGY.2010.08.031).
16. Berkel, D. and Verburg, P. (2011). Sensitising rural policy: assessing spatial variation in rural development options for Europe. Land Use Policy, 28(3), 447-459, DOI: [10.1016/j.landusepol.2010.09.002](https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2010.09.002).
17. Pina, I. and Delfa, M. (2005). Rural tourism demand by type of accommodation. Tourism Management, 26(6), 951-959, DOI: [10.1016/j.tourman.2004.06.013](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.06.013).
18. Almeida, A. and Pinto Machado, L. (2021). Rural Development and Rural Tourism: The Impact of Infrastructure Investments. In Book: Peripheral Territories, Tourism, and Regional Development. London, UK, IntechOpen, 1-21, DOI: [10.5772/intechopen.95610](https://doi.org/10.5772/intechopen.95610).
19. Zasada, I. and Piorr, A. (2015). The role of local framework conditions for the adoption of Rural Development Policy: an example of diversification, tourism development and village renewal in Brandenburg, Germany. Ecological Indicators, 59, 82-93, DOI: [10.1016/j.ecolind.2015.02.002](https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2015.02.002).
20. Sharpley, R. (2002). Rural tourism and the challenge of tourism diversification: The case of Cyprus. Tourism Management, 23, 233-244, DOI: [10.1016/S0261-5177\(01\)00078-4](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(01)00078-4).
21. Saxena, G. and Ilbery, B. (2010). Developing integrated rural tourism: actor practices in the English/Welsh border. Journal of Rural Studies, 26, 260-271, DOI: [10.1016/j.jrurstud.2009.12.001](https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2009.12.001).
22. Cawley, M. and Gillmor, D. (2008). Integrated rural tourism, Concepts and Practice. Annals of Tourism Research, 35(2), 316-327, DOI: [10.1016/j.annals.2007.07.011](https://doi.org/10.1016/j.annals.2007.07.011).
23. Snieska, V., Barkauskienė, K. and Barkauskas, V. (2014). The impact of economic factors on the development of rural tourism: Lithuanian case. Procedia – Social and Behavioral Sciences, 156, 280–285, DOI: [10.1016/j.sbspro.2014.11.189](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.11.189).
24. Aytuğ, H. and Mikaeili, M. (2017). Evaluation of Hopa's Rural Tourism Potential in the Context of European Union Tourism Policy. Procedia Environmental Sciences, 37, 234-245, DOI: [10.1016/j.proenv.2017.03.039](https://doi.org/10.1016/j.proenv.2017.03.039).
25. Gunn, C. A. (1988). Tourism Planning (second edition). Taylor & Francis, New York, 357 p.
26. Inskeep, E. (1991). Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach. New York, Van Nostrand Reinhold. 508 p.
27. Crouch, G. I. and Ritchie, J. R. B. (2000). The competitive destination: a sustainability perspective. Tourism Management, 21(1), 1-7, DOI: [10.1079/9780851996646.0000](https://doi.org/10.1079/9780851996646.0000).
28. Murphy, P., Pritchard, M. P. and Smith, B. (2000). The destination product and its impact on traveller perceptions. Tourism Management, 1(21), 43-52, DOI: [10.1016/S0261-5177\(99\)00080-1](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00080-1).
29. Dwyer, L. and Forsyth, P. (2008). Economic measures of tourism yield: what markets to target? International Journal of Tourism Research, 2(10), 155-168, DOI: <https://doi.org/10.1002/jtr.648>.
30. Smith, S. L. J. (1994). The Tourism Product. Annals of Tourism Research, 3, 582-595, DOI: [10.1016/0160-7383\(94\)90121-X](https://doi.org/10.1016/0160-7383(94)90121-X).

31. Khadaroo, J. (2008). Role of Transport Infrastructure in International Tourism Development: A Gravity Model Approach. *Tourism Management*, 29(5), 831-840, DOI: [10.1016/j.tourman.2007.09.005](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.09.005).
32. Albalade, D., Campos, J. and Jimenez, J. L. (2017). Tourism and high-speed rail in Spain: Does the AVE increase local visitors. *Annals of Tourism Research*, 65, 71-82, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2017.05.004>.
33. Rehman Khan, S. A., Qianli, D., SongBo, W., Zaman, K. and Zhang, Y. (2017). Travel and tourism competitiveness index: The impact of air transportation, railways transportation, travel and transport services on international inbound and outbound tourism. *Journal of Air Transport Management*, 58, 125-134, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2016.10.006>.
34. Bil, M., Bilova, M. and Kubiček, J. (2012). Unified GIS database on cycle tourism infrastructure. *Tourism Management*, 6(33), 1554-1561, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.03.002>.
35. Olafsdottir, R. and Runnstrom, M. C. (2013). Assessing hiking trails condition in two popular tourist destinations in the Icelandic highlands. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 3-4, 57-67, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jort.2013.09.004>.
36. Mo, C., Howard, D. R. and Havitz, M. E. (1993). Testing an international tourist role typology. *Annals of Tourism Research*, 20, 319-335, DOI: [10.1016/0160-7383\(93\)90058-B](https://doi.org/10.1016/0160-7383(93)90058-B).
37. Kumar Das, S. and Naskar, K. (2018). Nexus between Infrastructure and Tourism Development. *Socio Economic Challenges*, 2(2), 6-12, DOI: [10.21272/sec.2\(1\).6-12.2018](https://doi.org/10.21272/sec.2(1).6-12.2018).
38. Mandić, A., Mrnjavac, Ž. and Kordić, L. (2018). Tourism Infrastructure, Recreational Facilities and Tourism Development. *Tourism and Hospitality Management*, 24(1), 1-22, DOI: [10.20867/thm.24.1.12](https://doi.org/10.20867/thm.24.1.12).
39. Gosudarstvennaya programma infrastruktornogo razvitiya Respubliki Kazahstan «Nurly Zhol» na 2020–2025 gg. (2019). Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. Retrieved July 25, 2021, from <https://primeminister.kz/assets/media/gosudarstvennaya-programma-nrly-zhol-rus.pdf> (In Russian).
40. The official answer of acting Director of the Department of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan n/a from 13.08.2021.

INFRASTRUCTURAL SECURITY AND DEVELOPMENT OF TOURISM IN RURAL AREAS OF KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND PROSPECTS

A. T. Tleuberdinova^{1*}, K. V. Kulik², V. B. Kulik²

¹Institute of economics Science Committee of the Ministry of Education and Science
of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Republic of Kazakhstan

²Turan University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of the research – comparative analysis of the level of infrastructure provision in rural areas of Kazakhstan, which allows to determine the strategic directions of its development.

Methodology – a systematic approach to studying the problems of infrastructure security; methods of statistical and economic analysis. The research is based on the fundamental provisions of the concepts and hypotheses presented in classical and modern studies of foreign and domestic scientists, based on the system-functional approach, as well as software developments of the Republic of Kazakhstan in the field of regional development. This study is based on the use of methods of systemic, comparative and cluster analysis, methods of classification and grouping, multivariate statistical analysis, which made it possible to carry out a comparative analysis of the provision of rural areas of Kazakhstan with infrastructure, to group regions, which made it possible to determine the strategic directions for the development of infrastructure in rural areas of the

country. To process the initial statistical information, the "Classification Analysis" package of the "IBM SPSS Statistics" application was used.

Originality / value of the research – lies in the fact that the comparative analysis of the level of provision of rural areas in the regions of Kazakhstan with basic infrastructure makes it possible to differentiate the regions of the country by the level of infrastructure provision and determine the priority directions of its development, which ultimately will provide them with tourist attractiveness. The findings of the study may be of interest in the development and implementation of programs for the socio-economic development of regions, the development of the tourism industry, as well as for the implementation of scientific research on the integrated development of rural settlements by government bodies.

Findings – A comparative analysis of the infrastructural provision of rural areas of Kazakhstan made it possible to identify existing problems in ensuring transport accessibility of destinations, a low level of provision of utilities and social infrastructure, which determines the unattractiveness of rural areas as tourist destinations and low demand from potential tourists.

Keywords: infrastructure, tourism, rural areas, transport, housing, landscaping, medical care.

Acknowledgments: This research is funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (targeted funding program «Developing the concept and mechanisms of balanced territorial development of the economy and society of Kazakhstan»).

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АУЫЛДЫҚ АЙМАҚТАРЫНДА ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ЖӘНЕ ТУРИЗМДІ ДАМУ: ҚИЫНДЫҚТАР МЕН БОЛАШАҒЫ

А. Т. Тлеубердинова^{1*}, К. В. Кулик², В. Б. Кулик²

¹Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің

Экономика институты, Алматы, Қазақстан Республикасы

²Тұран Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – Қазақстанның ауылдық жерлерінің инфрақұрылыммен қамтамасыз етілу деңгейінің дамуының стратегиялық бағыттарын анықтауға мүмкіндік беретін салыстырмалы талдау.

Әдіснамасы – инфрақұрылымдық қауіпсіздік мәселелерін зерттеуге жүйелі көзқарас; статистикалық және экономикалық талдау әдістері. Зерттеу жүйелік-функционалдық көзқарасқа негізделген шетелдік және отандық ғалымдардың классикалық және заманауи зерттеулерінде келтірілген тұжырымдамалар мен гипотезалардың іргелі ережелеріне, сондай-ақ өңірлік даму саласындағы Қазақстан Республикасының бағдарламалық жасақтамаларына негізделген. Бұл зерттеу жүйелік, салыстырмалы және кластерлік талдау әдістерін, жіктеу және топтастыру әдістерін, көп нұсқалы статистикалық талдауды қолдануға негізделген, бұл Қазақстанның ауылдық аймақтарының инфрақұрылыммен қамтамасыз етілуіне салыстырмалы талдау жүргізуге, топтастыруға мүмкіндік берді. өңірлер, бұл еліміздің ауылдық жерлеріндегі инфрақұрылымды дамытудың стратегиялық бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді. Бастапқы статистикалық ақпаратты өңдеу үшін «IBM SPSS Statistics» қосымшасының «Классификациялық талдау» пакеті пайдаланылды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы – Қазақстан өңірлеріндегі ауылдық елді мекендердің базалық инфрақұрылыммен қамтамасыз етілу деңгейін салыстырмалы талдау инфрақұрылыммен қамтамасыз етілу деңгейі бойынша ел аймақтарын саралауға және оны дамытудың басым бағыттарын айқындауға мүмкіндік беретіндігінде. Бұл өз кезегінде, оларды туристік тартымдылықпен қамтамасыз етеді. Зерттеу нәтижелері өңірлердің әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру, туризм индустриясын дамыту, сондай-ақ мемлекеттік органдардың ауылдық елді мекендерді

кешенді дамыту бойынша ғылыми зерттеулерді жүзеге асыруы үшін қызығушылық тудыруы мүмкін.

Зерттеу нәтижесі – Қазақстанның ауылдық аймақтарының инфрақұрылыммен қамтамасыз етілуін салыстырмалы талдау дестинацияның көлікпен жету көрсеткішін қамтамасыз етудегі бар проблемаларды, коммуналдық және әлеуметтік инфрақұрылыммен қамтамасыз етудің төмен деңгейін анықтауға мүмкіндік берді, бұл ауылдық аумақтардың туристік бағыттар ретінде тартымсыздығын және потенциалды туристер тарапынан сұраныстың төмендігін анықтайды.

Түйін сөздер: инфрақұрылым, туризм, ауылдық аумақтар, көлік, тұрғын үй, абаттандыру, медициналық қызмет көрсету.

Алғыс: Зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым Министрлігі Ғылым комитетінің бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру шеңберінде жүргізілді («Қазақстан экономикасы мен қоғамының теңгерімді аумақтық даму тұжырымдамасы мен механизмдерін әзірлеу»).

ОБ АВТОРАХ

Тлеубердинова Айжан Тохтаровна – доктор экономических наук, главный научный сотрудник, Институт экономики Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: tat404@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-8762-5932*

Кулик Ксения Викторовна – докторант 2 курса ОП Экономика, Университет Туран, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: kulxevi2020@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3736-2078

Кулик Вероника Борисовна – кандидат технических наук, доцент, Университет Туран, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: kulvebori2018@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2248-1119

MPHTI: 06.71.57

JEL Classification: Z32, L83, D7, D9

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-29-37>

EXAMINING THE ROLE OF ELECTRONIC WORD OF MOUTH IN THE RELATIONSHIP BETWEEN COUNTRY IMAGE AND INTENTION TO VISIT REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

S. E. Abdrakhmanova¹, M. M. Nurpeisova^{1*}

¹Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the research is to analyze the impact of electronic word of mouth as a moderator between country image and intention to visit Republic of Kazakhstan.

Methodology. This research is qualitative study. 48 foreign citizens who have never been to the Republic of Kazakhstan participated in the survey. The questions were conducted in English. The data was coded using Atlas.ti software.

Originality / value of the research. Understanding the country image of The Republic of Kazakhstan through the eyes of foreign citizens will help to determine the features and characteristics of the parties for the development of tourism in the country and reveal an understanding of exist gaps in the development of this industry.

Findings of this research actively demonstrates that Republic of Kazakhstan is not well covered in the world market and the relevant authorized bodies should pay attention and take measures to promote the coun-

try's image in the world market. The authors confirm moderator effect of electronic word of Mouth on country image and intention to visit the Republic of Kazakhstan.

Keywords: country image, intention to visit, Republic of Kazakhstan, tourism.

INTRODUCTION

In the first quarter of 2020 the global indicators of inbound tourism were inferior to the data of the previous year by only 28,6 %. In the second quarter, when the most stringent quarantine restrictions were introduced around the world up to a full lockdown, the global flow of foreign tourists dropped by 18.4 times. In the Republic of Kazakhstan, in the same period, the decrease was 16.7 times. In general, in 2020, according to the World Tourism Organization, the global flow of foreign tourists decreased by 3.6 times [1].

The Republic of Kazakhstan has all the prerequisites for the development of tourism: a favorable geographical position which is relative proximity to the main destination markets – Europe and Asia, a vast territory, rich cultural and historical heritage, living traditions, hospitality, excellent gastronomy, and relatively low cost of resources [2]. The mass media are called upon to play an important role in shaping the image of the country since communication has become a system-forming element. Electronic word of mouth allows countries at the stage of their development to build the image of their country and destinations [3]. UNWTO defines that tourism comprises activities of people traveling and staying in places outside their usual environment for not more than one consecutive year for leisure, business, and other purposes [4].

The systematic approach to information resource in the process of forming the image strategy of the country that can bring success, while it is important to combine the efforts of all channels of mass communication: television, radio, print and internet resources. Previous research suggests that the consumer tends to evaluate a particular product negatively or positively [5].

Kazakhstan actively promotes tourism destinations using modern communication tools: from traditional methods – magazines, television, outdoor advertising to digital channels, social networks, and various tourist Internet resources. Nowadays, important to actively promote the Republic of Kazakhstan as a tourist destination. We can see successful experiences of our neighbor countries and how through massive advertising on television and online media, through anchor events they achieved a quick result.

In 2017, Kazakhstan held the Winter Universiade in Almaty and the EXPO-2017 exhibition in Nur-Sultan [6]. These events gave a significant impetus to the development of tourism industry. National Company "Kazakh Tourism" since then has been established. For 1.5 years, significant work was done, key events were held, several info tours, blog tours and expeditions were organized with the participation of over 30 travel bloggers from different countries, a huge bank of 3000 photos and 5 hours of video was collected, the country tourism portal was re-launched Kazakhstan travel and much more [7].

Many factors influence the intention to visit the country. The country's image is one such factor [8]. Many of previous studies noted the image of the country is a "halo" for its consumers and affects some factors of the product, but not the product itself [9]. When consumers have more experience with goods of the country, on the other hand, country image functions as a composite construct, in which consumers' opinions about the product attributes influence country image [10]. According to MacKay and Fesenmaier, the image of the country is appraised a lead point in tourists' expenditure and decision-making procedure [11]. However, Alvarez and Campo argued the country's image affects the intention to visit the country for the first time and return to the country again [12]. Meanwhile, Chen and Tsai propose tourists are said to use the country's image as shown for their expectations and idea of the first visit and comparison with previous experiences [13].

According to S. W. Litvin and R. E. Goldsmith, electronic word of mouth is one of the factors when consumers choose a product and draw conclusion about it [14]. B. Pan believes that this factor is especially important in the field of hospitality and tourism since it is considered intangible, and it should be difficult to be assessed before it is used [15]. By digitizing electronic word of mouth, consumer's reviews are spreading across social media at unprecedented rate. Electronic word of mouth can be classified as free advertising for a product that will lead to success and increase productivity, but at the same time, negative reviews can seriously damage the image [16]. M. Sotiriadis determines that social media, blogs, reviews, and electronic word of mouth are increasingly used in tourism industry [17].

Plans to take an action may include plans to make positive appeals, give advice and purchase a product or service as well as a business trip or / or visit to the state [18]. According to S. Baloglu and M. Mangaloglu, consumer's intentions differ depending on the type of their behavior [19].

MAIN PART

Methodology. The current study is qualitative research. The data were collected via survey and coded using Atlas.ti Software. Survey questions were based on country image of Kazakhstan, their intention to visit the country, and what they know about Kazakhstan. The questions were conducted in English language. 48 respondents of this research are foreign citizens and representatives of the following continents: America, Europe, Asia, Africa. All respondents are both female (79,2 %) and male (20,8 %) with age between 18-24 (52,1 %) and 25-39 (47,9 %). The most represented countries in this research included Spain, USA (10,4 %), France (7,9 %), Lebanon (6,3 %) and other countries with (4,2 %) and (2,1 %). In terms of education, majority of the respondents have graduate degrees (47,9 %), undergraduate degrees (39,6 %), and college degrees (12,5 %). The sample were represented different occupations: management (10,4 %), business and financial (25 %), computer (4,2 %), architecture (18,7 %), social sciences (2,1 %), arts (4,2 %), education (10,4 %), legal occupations (2,1 %), healthcare practitioners (4,2 %), healthcare support (2,1 %), food preparations (4,2 %), office support (2,1 %), and others (10,4 %). Marital status of respondents both married (18,8 %) and single (81,3 %) with different levels of income: less than 100\$ (10,4 %), 100-200\$ (4,2 %), 200-500\$ (14,6 %), 500-1000\$ (27,1 %), and income over 1000\$ (43,8 %) per month. 21 respondents are European, 11 are Asians, 6 are African ethnicity, 2 are American, 3 are from Middle East, and 5 others. The survey included 12 questions and 1 open question where they asked to indicate their level of agreement (1-5; 1 = strongly disagree, 2 = disagree, 3 = neither, 4 = agree, 5 = strongly agree).

Survey questions:

1. I have a positive idea of Kazakhstan
2. I consider Kazakhstan as politically/economically stable country
3. I consider Kazakhstan as a modern country
4. Bilateral relations between my country and Kazakhstan are friendly
5. I associate Kazakhstan with other "STAN" countries
6. I predict that I should travel to Kazakhstan in the future
7. I would visit Kazakhstan rather than any other tourist destinations
8. I am willing to visit Kazakhstan in the future
9. I often read other tourists' online travel reviews to know what destinations make good impressions on others
10. To make sure I choose the right destination, I often read other tourists' online travel reviews
11. I often consult other tourists' online travel reviews in order to help to choose an attractive destination
12. If I do not read tourists' online travel reviews when I travel to a destination, I worry about my decision

Open question:

What do you know about Kazakhstan?

Findings. The geographical position of Kazakhstan, connecting East and West, its rapid economic development, political stability give hope that soon the republic will turn into one of the most visited countries in the world by tourists, because, along with the above, the main tourist product is the hospitality of the Kazakh people, their originality and peacefulness. Furthermore, creating a positive and attractive country image of Kazakhstan as a country of tourism in the minds of potential tourists, carrying out activities to promote the tourism potential of Kazakhstan in the global tourism market, along with assisting Kazakh tourism service providers in entering international tourism markets are the main priorities that need to be addressed shortly. The presence of natural and even the creation of a tourist infrastructure does not guarantee the country, city, and any other territorial entity popularity among tourists. Very often, the decisive factor for the development of inbound tourism is the image formed by the external audience about this territory.

Survey of the current research were divided into 3 main factors: electronic word of mouth, country image

and intention to visit the Republic of Kazakhstan by foreign citizens. Analyzing collected data, the authors revealed the fact that the Republic of Kazakhstan has a good image among them. Most of the respondents (69 %) consider Kazakhstan to be among the developed and modern countries, and only few people either could not answer the question or have stereotypical ideas (6 %), and the rest of them are neutral (25 %). The following figure 1. demonstrates proportion of 48 respondents regarding country image of the Republic of Kazakhstan.

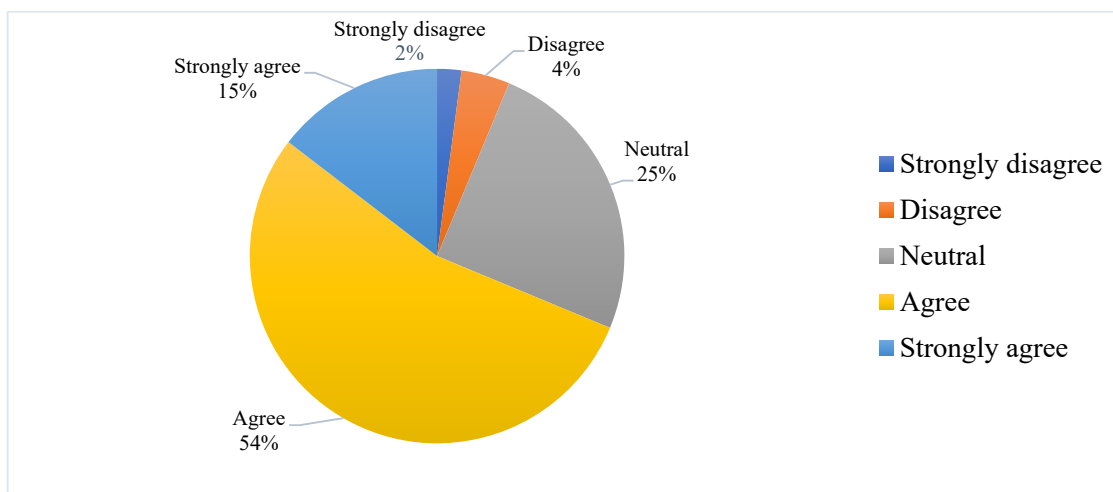

Figure 1 – Proportion of the answers regarding the image of Kazakhstan

Note – The chart shows the percentage of respondents who answered the question regarding the image of the Republic of Kazakhstan according to the five-point scale. Compiled by the authors based on data collected through the survey

Respondents from the neighboring countries of Central Asia and Russia noted that they have much in common with our country, while the respondents from distant countries have no idea about Kazakhstan at all. However, figure 2 demonstrates the intention of the interviewed potential tourists to visit Kazakhstan.

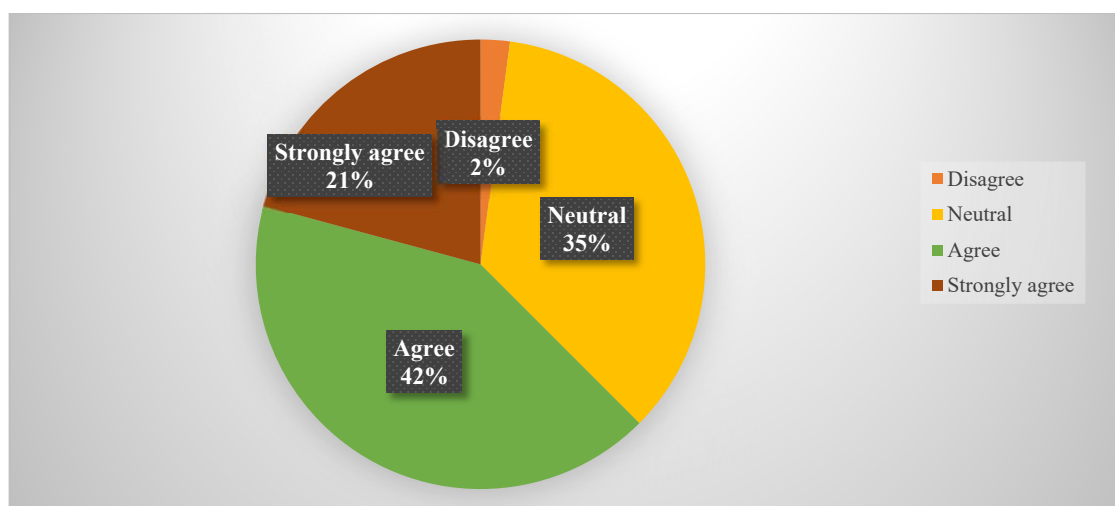

Figure 2 – Proportion of the answers regarding intention to visit the country

Note – The chart represents percentage of respondents who intend to visit the Republic of Kazakhstan. Compiled by the authors based on survey

Even though 6 % of the respondents noted their disagreement with the positive image of Kazakhstan, but even so they would choose it for their future destination. Moreover, respondents were able to answer one open-ended question aiming to understand in more detail what foreign citizens associate Kazakhstan with. The answers to this open – ended question were coded using the Atlas.ti Software (Figure 3).

Despite the fact that 6 % of the respondents answered that they do not have a positive vision of the image of Kazakhstan, they still have basic knowledge about the country and intend to visit it in the future.

Respondents from the countries of the former Soviet Union are more familiar with Kazakhstan, they note the language of communication in the country, traditions, natural resources, and oil. Respondents from more distant countries (respondents from Europe and America) mark the geographical position of the country on the world map.

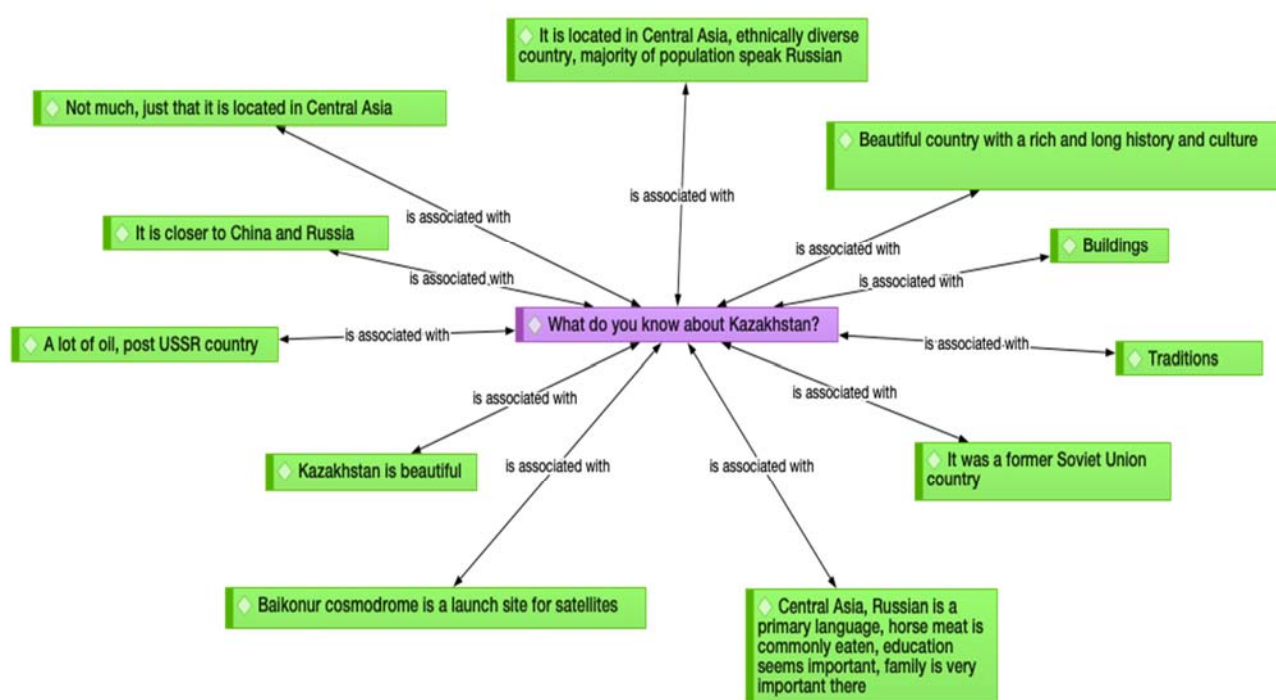

Figure 3 – Answers of the respondents for open – ended question about Kazakhstan

Note – Compiled by the authors using Atlas.ti Software for coding

The fact that the location of Kazakhstan and the presence of natural resources pleases, but it can also be concluded that popular tourist sites, holy places, high mountains, numerous rivers, forests, rare animals and culture are not so much consecrated by word of mouth. None of the respondents mentioned the slogan of the Republic of Kazakhstan, the capital city, our endless steppes or at least one tourist distance. Besides, few respondents noted that they do not know much information about Kazakhstan, which is actively demonstrates that the country is not well covered in the world market and the relevant authorized bodies should pay attention and take measures to promote the country's image in the world market via electronic word of mouth in order to in order for tourists to want to visit our country.

CONCLUSION

Word of mouth has always been the most important factor in choosing the destinations for tourists to travel. Most travelers now rely entirely on online platforms to plan and book their trips. The rise in the use of social media and travel blogs has exacerbated this trend, reducing the influence of institutional and traditional communication channels on destination selection. This is a cost-effective marketing opportunity for lesser-known

destinations to build a strong travel brand and image among consumers in target markets and global segments. In The Republic of Kazakhstan social networks are poorly used as important tools for promoting tourism. Word of mouth can be an excellent service for Kazakhstan and will help attract a large number of foreign tourists. The most important thing is to "catch" one foreigner, show that Kazakhstan is developing country and then he will tell his friends and acquaintances. Tourists are generally ready share their opinion about hotels and tours – more than half willingly leave reviews and share their impressions, only a quarter do not report anything on the Internet. At the same time, customer reviews are a significant factor when choosing a vacation spot. In conclusion, we recommend that business representatives and destination management organizations to be present on various social networks, depending on the potential audience, to be active and interact with their audience, including through various campaigns, while calling for interaction through prompts to share photos and encouragement. For limitations of this study the authors consider single case of Kazakhstan and limited amount of the respondents. For the future research the authors plan to consider the cases of Central Asian countries using benchmarking. Practical implication for this study can be further relations between local authorities, companies, and businesses to create marketing strategies to improve the country's image on the world stage. The results of this study can be used in further works in the field of tourism of the Republic of Kazakhstan. The main theoretical positions and conclusions of the study are proposed for use by the governing bodies of tourism and services to optimize the regulatory framework, including when developing a concept, strategic plans, and programs national development of tourism services.

REFERENCES

1. В Казахстане количество туристов снизилось в 3,6 раза [Electronic source] // центр деловой информации Капитал [website]. – 2021. – URL: <https://kapital.kz/economic/93539/v-kazahstane-kolichestvo-turistov-snizilos-v-3-6-raza.html> (Accessed: 18.01.2022).
2. Abubakirova A., Syzdykova A., Kelesbayev D., Dandayeva B., Ermankulova R. Place of Tourism in the Economy of Kazakhstan Republic // *Procedia Economics and Finance* – 2016. – № 39. – P. 3-6. – DOI: 10.1016/S2212-5671(16)30232-5.
3. Ran L., Zhenpeng L., Bilgihan A., Okumus, F. Marketing China to US travelers through electronic word-of-mouth and destination image: Taking Beijing as an example // *Journal of Vacation Marketing* – 2021. – № 27(3). – P. 267-286. – DOI: 10.1177/1356766720987869.
4. Richards G. Cultural tourism: A review of recent research and trends // *Journal of Hospitality and Tourism Management* – 2018. – № 36. – P. 12-21. – DOI: 10.1016/j.jhtm.2018.03.005.
5. Bilkey W. J., Nes E. Country-of-Origin Effects on Product Evaluations // *Journal of International Business Studies* – 1982. – № 13(1). – P. 89-100. – DOI: 10.1057/palgrave.jibs.8490539.
6. Международная выставка EXPO 2017 в Астане [Electronic source] // ЮНЕСКО Алматы [website]. – 2017. – URL: <http://ru.unesco.kz/expo-2017-international-exhibition-in-astana> (Accessed: 12.01.2022).
7. Развитие внутреннего туризма, расширение онлайн-платформ и топ-10 мест для отдыха в Казахстане – Kazakh Tourism [Electronic source] // Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан [website]. – 2019. – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/interviews/razvitie-vnutrennego-turizma-rasshirenie-online-platform-i-top-10-mest-dlya-otdiha-v-kazahstane-kazakh-tourism-18570> (Accessed: 06.02.2022).
8. Zhang H., Wu Y., Buhalis D. A model of perceived image, memorable tourism experiences and revisit intention // *Journal of Destination Marketing & Management* – 2018. – № 8. – P. 326-336. – DOI: 10.1016/j.jdmm.2017.06.004.
9. Han C. M. Testing the role of country image in consumer choice behavior // *European Journal of Marketing* – 1990. – № 6. – P. 24-40. – DOI: 10.1108/EUM00000000000609.
10. Han C. M. Country Image: Halo or Summary Construct? // *Journal of Marketing Research* – 1989. – № 26(2). – P. 222-229. – DOI: 10.2307/3172608.
11. MacKay K. J., Fesenmaier D. R. An Exploration of Cross-Cultural Destination Image Assessment // *Journal of Travel Research* – 2000. – № 38. – P. 417-423. – DOI: 10.1177/004728750003800411.

11. Alvarez M. D., Campo S. The influence of political conflicts on country image and intention to visit: A study of Israel's image // *Tourism Management* – 2014. – № 40. – P. 70-78. – DOI: 10.1016/j.tourman.2013.05.009.
12. Chen C. F., Tsai D. C. How destination image and evaluative factors affect behavioral intentions? // *Tourism Management* – 2007. – № 28. – P. 1115-1122. – DOI: 10.1016/j.tourman.2006.07.007.
13. Litvin S. W., Goldsmith R. E., Pan B. Electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management // *Tourism Management* – 2008. – № 29. – P. 458-468. – DOI: 10.1016/j.tourman.2007.05.011.
14. Litvin S. W., Goldsmith R. E., Pan B. A retrospective view of electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management // *International Journal of Contemporary Hospitality Management* – 2018. – № 30. – P. 313-325. – DOI: 10.1108/IJCHM-08-2016-0461.
15. Kozinets R. V., Valck D. K., Wojnicki A. C., Wilner S.S. Networked Narratives: Understanding Word-of-Mouth Marketing in Online Communities // *Journal of Marketing* – 2010. – № 74. – P. 71-89. – DOI: 10.1509/jm.74.2.71.
16. Sotiriadis M. D., Zyl C. Electronic word-of-mouth and online reviews in tourism services: the use of twitter by tourists // *Electronic Commerce Research* – 2013. – № 13. – P. 103-124. – DOI: 10.1007/s10660-013-9108-1.
17. Ajzen I. The theory of planned behaviour: Reactions and reflections // *Psychology & Health* – 2011. – № 26. – P. 1113-1127. – DOI: 10.1080/08870446.2011.613995.
18. Baloglu S., Mangaloglu M. Tourism destination images of Turkey, Egypt, Greece, and Italy as perceived by US-based tour operators and travel agents // *Tourism Management* – 2001. – № 22. – P. 1-9. – DOI: 10.1016/s0261-5177(00)00030-3.

REFERENCES

1. V Kazakhstane kolichestvo turistov snizilos v 3,6 raza. (2021). *Business portal Kapital.kz*. Retrieved January 18, 2022, from <https://kapital.kz/economic/93539/v-kazakhstane-kolichestvo-turistov-snizilos-v-3-6-raza.html> (In Russian).
2. Abubakirova, A., Syzdykova, A., Kelesbayev, D., Dandayeva, B. and Ermankulova, R. (2016). Place of Tourism in the Economy of Kazakhstan Republic. *Procedia Economics and Finance*, 39, 3-6, DOI: 10.1016/S2212-5671(16)30232-5.
3. Ran, L., Zhenpeng, L., Bilgihan, A. and Okumus, F. (2021). Marketing China to US travelers through electronic word-of-mouth and destination image: Taking Beijing as an example. *Journal of Vacation Marketing*, 27(3), 267-286, DOI: 10.1177/1356766720987869
4. Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12-21, DOI: 10.1016/j.jhtm.2018.03.005.
5. Bilkey, W. J. and Nes, E. (1982). Country-of-Origin Effects on Product Evaluations. *Journal of International Business Studies*, 13(1), 89-100, DOI: 1057/palgrave.jibs.8490539.
6. Mezhdunarodnaya vystavka EXPO 2017 v Astane. (2017). *UNESCO Almaty website*. Retrived January 12, 2022, from <http://ru.unesco.kz/expo-2017-international-exhibition-in-astana> (In Russian)
7. Razvitie vnutrennego turizma, rasshirenie online-platform i top-10 mest dlya otdiha v Kazakhstane – Kazakh Tourism. (2019). *Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan*. Retrieved February 06, 2022, from <https://primeminister.kz/ru/news/interviews/razvitie-vnutrennego-turizma-rasshirenie-online-platform-i-top-10-mest-dlya-otdiha-v-kazahstane-kazakh-tourism-18570> (In Russian).
8. Zhang, H., Wu, Y. and Buhalis, D. (2018). A model of perceived image, memorable tourism experiences and revisit intention. *Journal of Destination Marketing and Management*, 8, 326-336, DOI: 10.1016/j.jdmm.2017.06.004.
9. Han, C. M. (1990). Testing the role of country image in consumer choice behavior. *European Journal of Marketing*, 6, 24-40, DOI: 10.1108/EUM00000000000609.
10. Han, C. M. (1989). Country Image: Halo or Summary Construct? *Journal of Marketing Research*, 26, 222, DOI: 10.2307/3172608.

11. MacKay, K. J. and Fesenmaier, D. R. (2000). An Exploration of Cross-Cultural Destination Image Assessment. *Journal of Travel Research*, 38(4), 417-423, DOI: 10.1177/004728750003800411.
12. Alvarez, M. D. and Campo, S. (2014). The influence of political conflicts on country image and intention to visit: A study of Israel's image. *Tourism Management*, 40, 70-78, DOI: 10.1016/j.tourman.2013.05.009.
13. Chen, C. F. and Tsai, D. C. (2007). How destination image and evaluative factors affect behavioral intentions? *Tourism Management*, 28(4), 1115-1122, DOI: 10.1016/j.tourman.2006.07.007.
14. Litvin, S. W., Goldsmith, R. E. and Pan, B. (2008). Electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management. *Tourism Management*, 29(3), 458-468, DOI: 10.1016/j.tourman.2007.05.011.
15. Litvin, S. W., Goldsmith, R. E. and Pan, B. (2018). A retrospective view of electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30, 313-325, DOI: 10.1108/IJCHM-08-2016-0461.
16. Kozinets, R. V., Valck, D. K., Wojnicki, A. C. and Wilner, S. S. (2010). Networked Narratives: Understanding Word-of-Mouth Marketing in Online Communities. *Journal of Marketing*, 74, 71-89, DOI:10.1509/jm.74.2.71.
17. Sotiriadis, M. D. and Zyl, C. (2013). Electronic word-of-mouth and online reviews in tourism services: the use of twitter by tourists. *Electronic Commerce Research*, 13(1), 103-124, DOI: 10.1007/s10660-013-9108-1.
18. Ajzen, I. (2011). The theory of planned behaviour: Reactions and reflections. *Psychology and Health*, 26(9), 1113-1127, DOI: 10.1080/08870446.2011.613995.
19. Baloglu, S. and Mangalolu, M. (2001). Tourism destination images of Turkey, Egypt, Greece, and Italy as perceived by US-based tour operators and travel agents. *Tourism Management*, 22(1), 1-9, DOI: 10.1016/s0261-5177(00)00030-3.

**МЕМЛЕКЕТТІҢ ӨЗІ ТУРАЛЫ ҰСЫНЫС ПЕН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНА
САПАР МАҚСАТЫ АРАСЫНДАҒЫ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛДЫ АЙҚЫНДАУ МӘСЕЛЕСІНДЕ
ЭЛЕКТРОНДЫҚ «ҰЗЫНҚҰЛАҚ» РАДИОНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫН ТАЛДАУ**

С. Е. Әбдрахманова¹, М. М. Нұрпейісова^{1*}

¹ Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – мемлекеттің өзі туралы идеяның және Қазақстан Республикасына сапарарасындағы байланыстырушы буын ретінде электронды «ұзынқұлақ» радиосының әсерін зерттеу.

Әдіснамасы. Бұл зерттеу сапалы талдау болып табылады. Зерттеуге қатысушылар – Қазақстан Республикасына ешқашан келмеген 48 шетелдік азамат. Зерттеу сауалнамалары Қазақстан Республикасына қатысты болады, респонденттерге тән ерекшеліктер, олардың елге келу ниеттері, олардың Қазақстан туралы не біледі және олар өз демалысын өткізу үшін алдағы бағыт ретінде Қазақстан Республикасын тандай ма деген түсінік негізінде құрылды. Сауалнамалар ағылшын тілінде жүргізілді. Алынған деректерді талдау үшін Atlas.ti. бағдарламасы қолданылды.

Зерттеудің бірегейлігі / ерекшелігі. Шетелдік азаматтардың көзімен Қазақстан Республикасы туралы түсінік елдегі туризмді дамыту аспектілерінің ерекшеліктері мен сипаттамаларын анықтауға және осы саланы дамытуда кемшіліктердің болуы туралы өзара түсіністікті анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасының әлемдік нарықта жеткілікті түрде жақсы ұсынылмағанын айқын көрсетеді және тиісті уәкілетті органдар бұған назар аударуға және елдің әлемдік нарықтағы имиджін ілгерілету жөнінде шаралар қабылдауға тиіс.

Түйін сөздер: мемлекеттің имиджі, келу мақсаты, Қазақстан Республикасы, туризм.

**АНАЛИЗ ЗНАЧИМОСТИ ЭЛЕКТРОННОГО САРАФАННОГО РАДИО
В ОПРЕДЕЛЕНИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ ПРЕДСТАВЛЕНИЕМ О
ГОСУДАРСТВЕ И ЦЕЛЮ ВИЗИТА В РЕСПУБЛИКУ КАЗАХСТАН**

С. Е. Абдрахманова¹, М. М. Нурпеисова^{1*}

¹ Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Целью данного исследования – является изучение воздействия электронного сарафанного радио в качестве связующего звена между представлением о самом государстве и с целью визита Республики Казахстан.

Методология. Данное исследование является качественным исследованием. Участники исследования – 48 иностранных граждан, которые ни разу не посещали Республику Казахстан. Опросы исследования были сформированы на основе представления о Республике Казахстан, характерных особенностей респондентов, их намерения посетить страну, что им известно о данной стране и предпочтут ли они Республику Казахстан в качестве предстоящего направления для проведения своего отпуска. Опросы проводились на английском языке. Для кодирования полученных данных была применена программы Atlas.ti.

Оригинальность / ценность исследования. Представление о Республике Казахстан глазами иностранных граждан позволит определить особенности и характеристики аспектов развития туризма в стране и выявить взаимопонимание о наличии недостатков в развитии данной отрасли.

Результаты исследования наглядно свидетельствуют о том, что Республика Казахстан недостаточно хорошо представлена на мировом рынке, соответствующие уполномоченные органы должны обратить на это внимание и принять меры по продвижению имиджа страны на мировом рынке.

Ключевые слова: имидж страны, цель посещения, Республика Казахстан, туризм.

ABOUT THE AUTHORS

Abdrakhmanova Saniya Erzhanovna – PhD Student, Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan, e-mail: saniya.abdarkhmanova@narxoz.kz

Nurpeisova Makpal Muratbekovna – candidate of economic sciences, professor, Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan, e-mail: makpal.nurpeisova@narxoz.kz*

MPHTI: 06.71.57

JEL Classification: Z32

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-38-48>

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ОГРАНИЧЕНИЙ НА ИЗМЕНЕНИЕ СТРУКТУРЫ РАСХОДОВ В ТУРИЗМЕ И ПРЕДПОЧТЕНИЙ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ

Д. А. Рыспеков

Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан,
Нур-Султан, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – изучить влияние глобальных ограничений на изменение структуры расходов в туризме и предпочтений путешественников.

Методология. В целях достижения цели исследования использованы методы статистического и сравнительного анализа. Также методологической основой исследования является изучение официальной информации с открытых источников государственных органов и международных организаций в сфере туризма, а также научных статей.

Оригинальность / ценность исследования. В статье дана оценка текущего состояния внутреннего туризма в мире и Казахстане, а также его роли в индустрии путешествий. Кроме того, проведен анализ структурных изменений доходов в международном и внутреннем сегменте в последствии влияния пандемии коронавирусной инфекции, а также имеющихся ограничений в международных поездках.

Результаты исследования позволили выявить основные причины слабого развития внутреннего туризма в Республике Казахстан и дальнейшие тренды в отрасли. Предложены новые механизмы стимулирования внутренних путешествий.

Ключевые слова: влияние коронавируса на туризм, тенденции во внутреннем туризме, расходы на туризм, продвижение внутреннего туризма.

ВВЕДЕНИЕ

За последнее десятилетие индустрия путешествий и гостеприимства прочно укрепила свои позиции в мировой экономике, а возрастающий спрос на услуги отдыха становится серьезным источником доходов для многих экономик.

Особенность туристского рынка в том, что он является частью как национальной, так и мировой экономики, внося значительный вклад в развитие ключевых секторов экономики (транспорт, связь, строительство, сельское хозяйство, производство товаров массового потребления).

Обзор литературы. В рамках исследования изучен ряд литературы, исследовательских работ и аналитических докладов международных организаций, охватывающей вопросы экономики туризма.

А. О. Овчаров раскрывает сущность туризма как одной из важнейших отраслей экономики и проблемы туристского рынка, а также уделяет большое внимание экономическому анализу туристской индустрии [1].

Экономика туризма описывается как большая экономическая система с разнообразными связями между отдельными элементами в рамках как народного хозяйства отдельной страны, так и связей национальной экономики с мировым хозяйством [2].

Так, И. С. Кабирова описывает теоретически аспекты оценки влияния туризма на экономику страны и выделяет основные мультипликаторы от развития отрасли, а также прямое и косвенное воздействие отрасли в виде увеличения дохода страны за счет внутреннего и внешнего потребления [3].

А. Ю. Александрова в своей работе характеризует методы статистического наблюдения в туризме, подробно рассматривая вспомогательный счет туризма. Автор большое внимание уделяет междуна-

родным стандартам в области статистики туризма, также указывая на сложность определения перечня видов деятельности, которые имеют непосредственное отношение к туризму и должны входить в собирательную группировку «Туризм». Кроме того, в книге описывается текущая ситуация о формировании статистических данных в сфере туризма в ряде стран СНГ, в том числе в Республике Казахстан. При этом автор отмечает, что Казахстан является одной из наиболее продвинутых стран-членов СНГ в вопросах формирования вспомогательных счетов туризма [4].

D. Martín, P. Moreno и B. Svensson в своей работе отмечают необходимость ориентироваться на туристические расходы, а не на количество путешественников, что позволит динамично реагировать на предпочтения путешественников [5], что сильно изменилось на фоне пандемии COVID-19 и последовавших ограничений в мировой экономике и туризме. Согласно мнению J. J. Cambra-Fierro и других, развивающие страны наиболее подвержены к негативным тенденциям пандемии COVID-19 в отрасли туризма в силу особенностей их инфраструктуры и роли в национальной экономике [6].

В докладе Всемирной туристской организации ООН «Understanding Domestic Tourism and Seizing its Opportunities» (Понимание внутреннего туризма и использование его возможностей) детально описывается вклад внутренних поездок в мировой индустрии туризма и изменение структуры расходов путешествующих с учетом влияния внешних факторов.

Прямой экономический вклад путешествий и туризма в мировую экономику в допандемийный 2019 год составил около 9,2 трлн. долл. США. Сектор туризма являлся одной из крупнейших и наиболее развитых отраслей в мире, на долю которого приходилось до 10 % мирового ВВП, 10 % занятости населения и более 25 % от общей мировой торговли услугами [7].

Вместе с тем, в то время как многие страны сосредотачиваются на международном туризме из-за дохода, полученного за счет экспорта услуг, внутренний туризм остается ведущим направлением туризма, представляющий собой важный инструмент регионального экономического роста и развития, а также обеспечивающий $\frac{3}{4}$ всего объема оказываемых услуг в отрасли.

В 2019 году расходы во внутреннем туризме составляли почти 72 % от общих мировых расходов на туризм (4 295 млрд. долл. США) (Рисунок 1).-

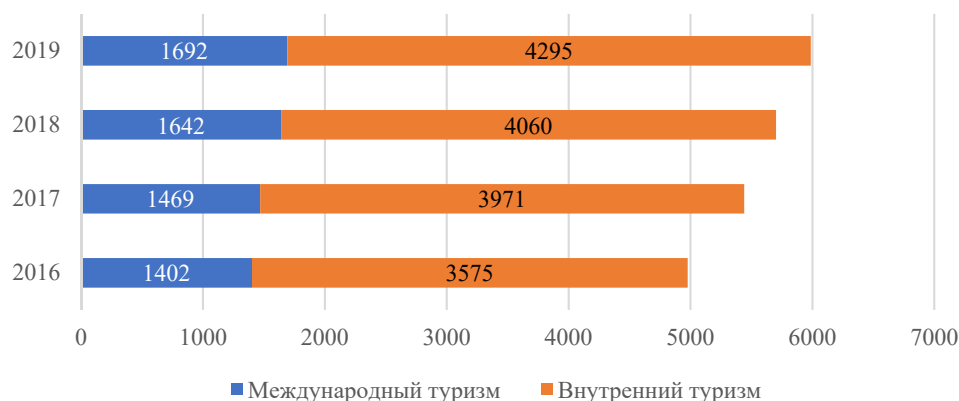

Рисунок 1 – Расходы на международный и внутренний туризм
за 2016-2019 годы, млрд. долл. США

Примечание – составлен автором на основе источников [7; 8]

Доля расходов во внутреннем туризме с 2016 по 2019 годы показывает стабильный рост и высокую долю - в среднем 72 % от общего объема мировых расходов на отдых, что свидетельствует о значительном вкладе внутреннего туризма в экономику и объем потребления [7; 8].

При этом наибольшие объемы расходов во внутреннем туризме наблюдается в США (1 026 млрд. долл. США) и в Китае (836,2 млрд. долл. США). Замыкает тройку лидеров Германия с объемом расходов 323,4 млрд. долл. США. (Рисунок 2).

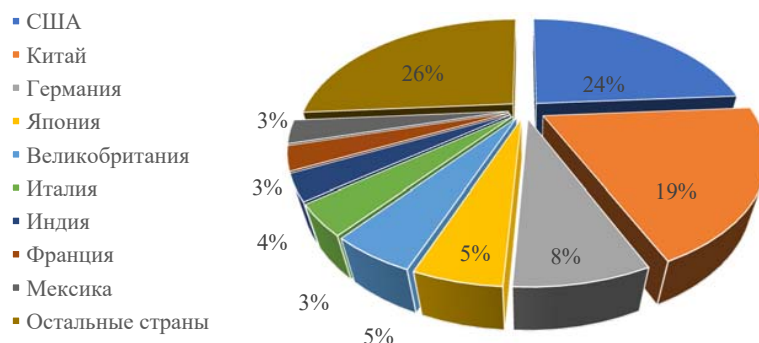

Рисунок 2 – Расходы на внутренний туризм и их доля в разрезе стран в 2019 году, млрд. долл. США / %

Примечание – составлен автором на основе источника [7]

Вместе эти 3 страны составляют более половины от общего объема внутренних путешествий и туризма в мире. А доля расходов во внутреннем туризме в данных странах в 2019 году составляла не менее 85 %, что на 13 процентных пунктов выше, чем среднемировой показатель [7].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Глобальное распространение вспышки коронавирусной инфекции (COVID-19) в начале 2020 года серьезно повлияло на сектор туризма.

При этом наиболее пострадавшим является сектор международных путешествий. Согласно данным Всемирной туристской организации ООН (UNWTO) за 2020 год количество международных прибытий сократилось с 1 461 млн. человек в 2019 году до 381 млн. человек в 2020 году или на 74 %, что ниже показателей 1990 года. Потери доходов от международного туризма составили 1,3 трлн. долл. США, а потери мирового ВВП превышают 2 трлн. долл. США [9].

По данным ежегодного исследования Всемирного совета по туризму и путешествиям (WTTC) с участием экспертов Oxford Economics, за 2020 год вклад туризма в мировой ВВП сократился почти в 2 раза, составив 5,5 % или 4,7 трлн. долл. США. Число рабочих мест сократилось на 1,1 % (8,9 % от общего числа в мире), инвестиции сократились с 986,2 до 693,2 млрд. долл. США, составив 3,2 % от общего объема мировых инвестиций (Рисунок 3) [10].

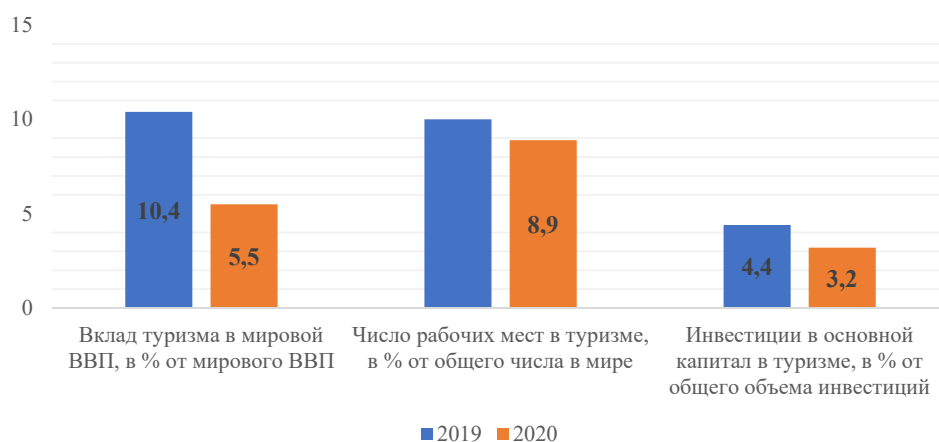

Рисунок 3 – Основные показатели вклада туризма в структуре мировой экономики в 2019-2020 годы

Примечание – составлен автором на основе источника [10]

В то время как расходы международных посетителей из-за ограничений на поездки упали на беспрецедентные 69,4 %, расходы внутренних посетителей сократились лишь на 45%. Это привело к тому, что доля расходов отдыхающих внутри страны от общих расходов на путешествия и туризм выросла с 72 % в 2019 году до 82 % в 2020 году.

А в таких странах, как США и Япония этот показатель рекордно вырос с 85% до 93,9 % и с 81,2 до 94,6% соответственно [7].

Доля внутренних расходов на туризм в 2019-2020 годы, %

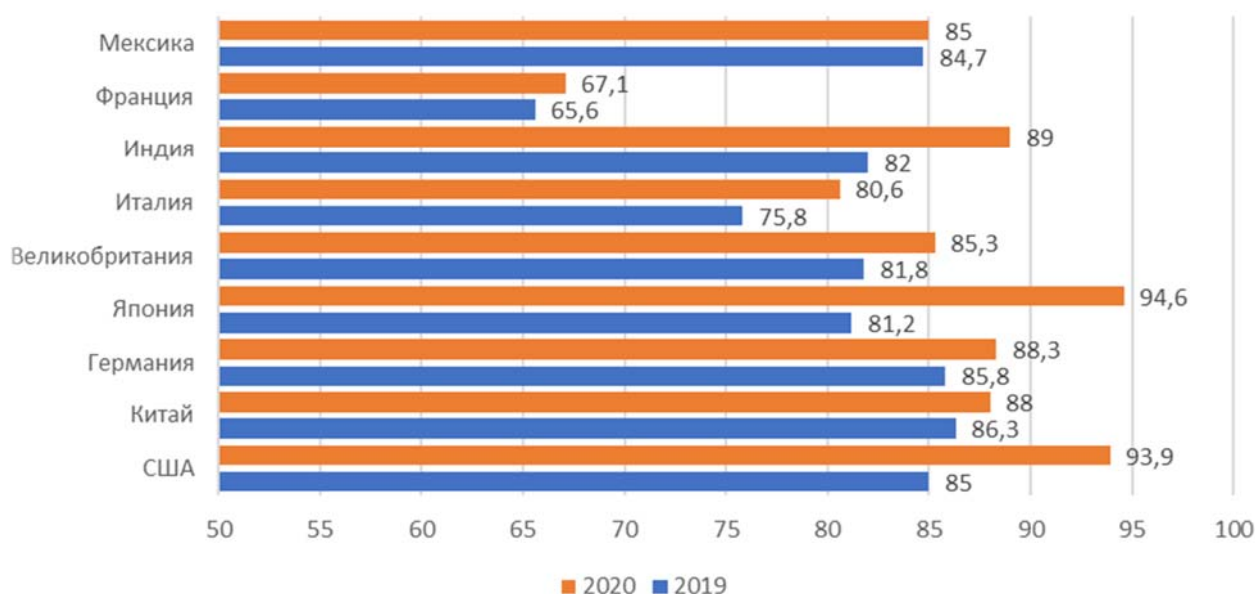

Рисунок 4 – Удельный вес расходов внутреннего туризма
за 2019-2020 годы, %

Примечание – составлен автором на основе источника [7]

Вспышка COVID-19 сместила приоритеты путешественников в сторону более близких, безопасных и малолюдных мест. Таким образом, внутренний и региональный туризм стал более востребованной альтернативой.

Согласно оценкам международных экспертов, туристский рынок восстановится к 2024 году. Однако российско-украинский конфликт в сочетании со все еще действующими ограничениями на поездки,

связанными с COVID-19, усиливает неопределенность в сегменте международных поездок, что оставляет приоритет за внутренними путешествиями [11].

В целом, внутренний туризм, учитывая его большую долю в общих расходах на путешествия, может стать толчком к восстановлению рынка и дать более мощный мультипликативный эффект для региональных экономик. Ведь все расходы посетителей на приобретение товаров и услуг, ранее выезжавших за границу, останутся в национальной экономике и продолжают в ней работать, приносить выгоду местному населению.

Внутренний туризм развит гораздо больше в странах, которые занимают огромные площади, имеют разнообразные природные ресурсы, высокий уровень развития туристской инфраструктуры, а также наличие историко-культурного потенциала. Все это является основой для развития не только внутреннего туристского потока, а также способствует привлечению иностранных туристов. Другими словами, высокий уровень спроса на внутренний туризм создает благоприятные условия для развития международного туризма [12].

Огромная территория Казахстана, занимающая выгодное географическое положение и обладающая значительными природно-рекреационными ресурсами – не является исключением.

В соответствии с Государственной программой развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019 - 2025 годы, основной курс отрасли направлен на развитие внутреннего и въездного туризма в страну за счет повышения доступности и качества туристских услуг, а также качества жизни населения республики путем развития мест туристского интереса и массового вовлечения трудовых ресурсов в отрасль туризма, кардинального роста внешнего и внутреннего туристского потока, увеличения инвестиций в туристскую отрасль путем создания благоприятного туристского климата, популяризации туристского потенциала Казахстана на внутреннем и международном рынках, полноценной институционализации туристской отрасли страны [13].

В допандемийные годы Казахстану удалось повысить свою туристскую узнаваемость и обеспечить небольшой приток иностранных туристов, а также повысить заинтересованность казахстанцев во внутреннем туризме (Рисунок 5).

Рисунок 5 – Основные индикаторы туристского потока Казахстана за 2016-2020 годы, тыс. чел.

Примечание – составлен автором на основе источника [14]

Динамика туризма за период 2016–2019 гг. положительная как в отношении иностранных посетителей, так и в отношении казахстанских. За данный период численность внутренних туристов увеличилась в 1,4 раза, численность иностранных посетителей – в 1,3 раза. Наблюдался также рост и по выездному туризму. Так, с 2016 по 2019 год количество выехавших казахстанцев ежегодно росло и за указанный период увеличилось на 9 %.

При этом согласно отчетам Национального банка Республики Казахстан, наши граждане за этот период потратили на территории зарубежных стран 10 456,3 млн. долл. США (Рисунок 6).

Рисунок 6 – Импорт услуг по направлению «Поездки», млн. долл. США

Примечание – составлен автором на основе источника [14]

В связи с ограничениями, в 2020 году численность иностранных посетителей сократилась на 76,1% по отношению к 2019 году, составив всего 2 034,8 тыс. чел. Численность внутренних туристов сократилась на 33% по отношению к 2019 г., составив 4 463,2 тыс. чел. [14].

При этом расходы международных посетителей из-за ограничений на поездки сократились на 80 %, в то время как расходы отдыхающих в Казахстане сократились всего на 42,4 %. Это привело к тому, что доля расходов внутренних туристов от общих расходов на путешествия и туризм выросла с 54 % в 2019 году до 77 % в 2020 году (Рисунок 7).

Рисунок 7 – Расходы международных и внутренних туристов в Республике Казахстан в 2019-2020 годах

Примечание – составлен автором на основе источника [15]

Все вышеуказанное, а также статистика обслуженных посетителей местами размещения за 2016-2020 годы, на которые приходится львиная доля расходов путешественников показывает, что в Казахстане большая часть расходов приходится на внутренних туристов и в перспективе доля внутренних расходов туристов будет и далее преобладать над расходами международных туристов в условиях нестабильной геополитической ситуации в мире и ограничениями, вызванными COVID-19.

В результате, внутренний туризм станет, основным драйвером роста и восстановления отрасли и стабилизации финансового состояния предпринимателей, занятых туристской деятельностью.

Однако существуют причины, замедляющие рост внутреннего туризма. К таким причинам относятся недостаточно развитая транспортная инфраструктура и высокая стоимость авиаперелетов внутри страны, слабый интерес инвесторов к индустрии туризма в связи с низкой окупаемостью проектов, устаревание номерного фонда мест размещения, низкое качество сервиса, слабое продвижение туркомпаниями продуктов внутри страны.

Тем не менее, с учетом сложившейся геополитической ситуации и проводимой политикой государства по поддержке туристской отрасли через новые меры государственной поддержки, имеются все предпосылки к увеличению спроса на внутренние путешествия, развитию туристской инфраструктуры и повышению качества обслуживания за счет роста конкуренции на рынке данных услуг.

При этом к основным тенденциям развития внутреннего туризма в Казахстане в ближайшей перспективе можно отнести следующее:

- ориентация граждан на внутренние направления в связи с имеющимися ограничениями на международные поездки и удорожанием туристских путевок за пределы страны из-за возможного удешевления курса национальной валюты;
- увеличение количества туроператоров по внутреннему туризму, либо частичная переориентация туроператоров выездного туризма на внутренний рынок;
- предпочтения туристами безопасного отдыха в кругу только близких людей, а также повышение посещаемости особо охраняемых природных территорий и санаторно-курортных учреждений;
- технологизация и цифровизация в части систем бронирования (туров, билетов, проживания и пр.), заказа услуг, системы оплаты, элементов виртуализации (онлайн-экскурсия, виртуальные путешествия и пр.);
- позднее бронирование. В условиях неопределенности туристы будут приобретать туры как можно ближе к дате путешествия;
- развитие туристских продуктов по типу «тур выходного дня» и продуктов с содержательной программой;
- переориентация интереса туристов от больших отелей в сторону небольших отелей, а также уединенных глэмпингов и гостевых домов.

Однако для удовлетворения возрастающего спроса на внутренние путешествия потребуются совершенствование действующих и создание новых конкурентоспособных туристских продуктов, развитие инфраструктуры, повышение качества туристских услуг, а также быть в ногу с современными трендами развития отрасли.

ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ

По результатам исследования были сделаны следующие выводы. Несмотря на политику многих стран по максимальному привлечению иностранных туристов и валютной выручки в страну, внутренний туризм представляет собой гораздо больший рынок и соответственно заслуживает большего внимания со стороны политиков и исследователей.

По-прежнему существуют важные ограничения на поездки для международных поездок вследствие COVID-19 и нестабильной геополитической ситуации. В связи с чем, путешественниками рассматриваются направления ближе к дому, и соответственно страны с более высокой долей внутреннего туризма, скорее всего, восстановятся раньше и быстрее.

Внутренний туризм может иметь решающее значение во времена кризиса, поскольку он доказал свою устойчивость в нескольких неблагоприятных ситуациях.

Нынешний кризис дает странам возможность пересмотреть свой внутренний туризм и проводить политику, поощряющую внутренние поездки.

Учитывая вышеизложенное, считаю, что следующие меры могли бы поспособствовать развитию внутреннего туризма в Казахстане:

Финансовое и нефинансовое стимулирование. Внедрение ваучеров или КЭШБЭКА населению по туристским путевкам внутри страны в непопулярные сезоны или туристские направления. Освобождение от НДС субъектов туристской деятельности по путевкам внутри страны. Возмещение госу-

дарством расходов на отопление мест размещения туристов в отопительный период (за исключением крупных городов). Внедрение «длинных выходных» в период государственных праздников с небольшим интервалом между выходными и рабочими днями. К примеру, в «майские праздники» можно увеличить количество выходных дней между 1, 7 и 9 мая охватив все эти дни, увеличив при этом до 6 рабочих дней последующие 3 недели. Аналогично применить на «Наурыз» и «Новый год».

Маркетинг и продвижение. Усилить продвижение внутренних туристских локаций через цифровые платформы и социальные сети, телевизионную и радиорекламу, рекламу в аэропортах и вокзалах. Организовать конкурсы на создание новых туристских продуктов и платформ, предлагающих туристские услуги.

Разработка продукта. Создание новых продуктов, которые связаны с природой и деятельностью на открытом воздухе, вдали от перенаселенных районов. К ним относятся оздоровительный туризм, охраняемые природные территории, приключенческий и экотуризм, культурный и гастрономический туризм, а также сельский туризм.

Партнерские отношения. Усиление взаимодействия частного бизнеса и государства при проведении масштабных зрелищных мероприятий, распределив расходы на его организацию и продвижение. Совместные акции туроператоров, авиа и ж/д перевозчиков, мест размещения туристов, музеев и прочих объектов посещения.

Наращивание потенциала и подготовка кадров. Дальнейшее развитие онлайн-обучающих платформ, которые будут предлагать широкий спектр вебинаров и других онлайн-обучающих инструментов по различным темам, а именно: повышение квалификации фронтовых работников, непосредственно контактирующих с отечественными туристами, создание и разработка новых туристических продуктов, ориентированных на внутренний рынок, усиление маркетинга.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. Овчаров А. О. Экономика туризма. – М.: Инфра-М, 2014. – 256 с.
2. Азар В.И. Экономика и организация туризма. – М.: Просвещение, 1972. – 344 с.
3. Кабирова И. С. Влияние туризма на экономику страны // Russian Journal of Economics and Law. – 2009. – №2 (10). – С. 64-67.
4. Александрова А. Ю. «Статистика туризма. – М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. – 464 с.
5. Martín D., Moreno P., Svensson B. Understanding travel expenditure by means of market segmentation // Service Industries Journal. – 2011. – Vol. 31. – Issue 10. – P.1683-1698. – DOI: 10.1080/02642069.2010.503891.
6. Cambra-Fierro, J.J., Fuentes-Blasco, M., Huerta-Álvarez, R., Olavarria-Jaraba, A. Destination recovery during COVID-19 in an emerging economy: Insights from Perú // European Research on Management and Business Economics. – Vol. 28(3). – P.100-188. – DOI: 10.1016/j.iedeen.2021.100188.
7. Travel & Tourism Economic Impact 2021. Global Economic Impact and Trends 2021 [web-портал]. – 2021. – URL: <https://wtcc.org/Portals/0/Documents/ Reports/2021/Global%20Economic%20Impact%20and%20Trends%202021.pdf> (дата обращения: 18.01.2022).
8. World Travel & Tourism Council: Domestic Tourism – Importance & Economic Impact [web-портал]. – 2018. – URL: <https://wtcc.org/Portals/0/ Documents/Reports/2018/Domestic%20Tourism-Importance%20Economic%20 Impact-Dec%2018.pdf?ver=2021-02-25-182514-683> (дата обращения: 20.01.2022).
9. World tourism organization (UNWTO): COVID-19 and tourism 2020: A year in review [web-портал]. – 2021. – URL: <https://www.unwto.org/covid-19-and-tourism-2020> (дата обращения: 21.01.2022).
10. Публикация Всемирного совета по туризму и путешествиям (WTTC) с участием экспертов Oxford Economics, Global Economic Impact and Trends 2021 [web-портал]. – 2021. – URL: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact> (дата обращения: 23.01.2022).
11. World Tourism Organization: Tourism Enjoys Strong Start to 2022 while Facing New Uncertainties. Madrid [web-портал]. – 2022. – URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-enjoys-strong-start-to-2022-while-facing-new-uncertainties> (дата обращения: 20.02.2022).

12. Understanding Domestic Tourism and Seizing its Opportunities. UNWTO Briefing Note – Tourism And COVID-19, ISSUE 3. [web-портал]. – 2020. – URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284422111> (дата обращения: 02.02.2022).

13. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2019 года № 360 «Об утверждении Государственной программы развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025 годы» // Әділет [web-портал]. – 2019. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000360> (дата обращения: 15.02.2022).

14. Туризм Қазақстанның / Статистический сборник/ г.Нур-Султан, 2021 [web-портал]. – 2021. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/22/publication> (дата обращения: 17.02.2022).

15. World Travel & Tourism Council: Kazakhstan 2021 Annual Research: Key Highlights [web-портал]. – 2021. – URL: <https://wttc.org/Research/Economic-Impact> (дата обращения: 23.01.2022).

REFERENCES

1. Ovcharov, A. O. (2014). *Ekonomika turizma*. Infra-M, Moscow, 256 p. (In Russian).
2. Azar, V.I. (1972). *Ekonomika i organizaciya turizma*. Prosveshchenie, Moscow. 344 p. (In Russian).
3. Kabirova, I. S. (2009). Vliyanie turizma na ekonomiku strany. *Russian Journal of Economics and Law*. 2(10), 64-67 (In Russian).
4. Aleksandrova, A. Yu. (2014). *Statistika turizma*. Federal'noe agentstvo po turizmu, Moscow, 464 p.
5. Martín, D., Moreno, P., and Svensson, B. (2011). Understanding travel expenditure by means of market segmentation. *Service Industries Journal*. 31(10), 1683-1698, DOI: 10.1080/02642069.2010.503891.
6. Cambra-Fierro, J.J., Fuentes-Blasco, M., Huerta-Álvarez, R., and Olavarria-Jaraba, A. (2022). Destination recovery during COVID-19 in an emerging economy: Insights from Perú. *European Research on Management and Business Economics*. 28(3), 100-188, DOI: 10.1016/j.iedeen.2021.100188.
7. Travel & Tourism Economic Impact 2021. *Global Economic Impact and Trends 2021*. Retrieved January 18, 2022, from: <https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2021/Global%20Economic%20Impact%20and%20Trends%202021.pdf>.
8. World Travel & Tourism Council: Domestic Tourism – Importance & Economic Impact (2018). Retrieved January 20, 2022, from <https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2018/Domestic%20Tourism-Importance%20Economic%20Impact-Dec%2018.pdf?ver=2021-02-25-182514-683>.
9. World Tourism Organization (UNWTO): COVID-19 and Tourism 2020: A year in review (2021). Retrieved January 21, 2022, from: <https://www.unwto.org/covid-19-and-tourism-2020>.
10. Publikaciya Vsemirnogo soveta po turizmu i putestestviyam (WTTC) s uchastiem ekspertov Oxford Economics, *Global Economic Impact and Trends 2021* (2021). Retrieved January 23, 2022, from: <https://wttc.org/Research/Economic-Impact> (In Russian).
11. World Tourism Organization: Tourism Enjoys Strong Start to 2022 while Facing New Uncertainties. Madrid (2022). Retrieved February 20, 2022, from: <https://www.unwto.org/news/tourism-enjoys-strong-start-to-2022-while-facing-new-uncertainties>.
12. Understanding Domestic Tourism and Seizing its Opportunities. UNWTO Briefing Note – Tourism and COVID-19 (2020). Retrieved February 02, 2022, from: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284422111>.
13. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 31 maya 2019 goda № 360 «Ob utverzhenii Gosudarstvennoj programmy razvitiya turistskoj otrasli Respubliki Kazahstan na 2019-2025 gody». Adilet (2019). Retrieved February 15, 2022, from: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000360> (In Russian).
14. Turizm Kazahstana. *Statisticheskij sbornik*. Nur-Sultan (2021). Retrieved February 17, 2022, from: <https://stat.gov.kz/official/industry/22/publication> (in Russian).
15. World Travel & Tourism Council: Kazakhstan 2021 Annual Research: Key Highlights (2021). Retrieved January 23, 2022, from: <https://wttc.org/Research/Economic-Impact> (In Russian).

THE IMPACT OF GLOBAL RESTRICTIONS ON CHANGING TOURISM SPENDING STRUCTURES AND TRAVELER PREFERENCES

D. A. Ryspekov

Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan,
Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the research is to study the impact of global restrictions on changes in the structure of tourism spending and travelers' preferences.

Methodology. In order to achieve the purpose of the research, methods of statistical and comparative analysis were used. Also, the methodological basis of the research is the study of official information from open sources of government agencies and international organizations in the field of tourism, as well as scientific articles.

Research originality / value. The article gives a brief assessment of the current state of domestic tourism in the world and Kazakhstan, as well as its role in the travel industry. In addition, the analysis of structural changes in income in the international and domestic segment as a result of the impact of the coronavirus pandemic, as well as existing restrictions on international travel, was carried out.

Findings. The results of the analysis revealed the main reasons for the weak development of domestic tourism in the Republic of Kazakhstan and further trends. New mechanisms for stimulating domestic travel are proposed.

Keywords: the impact of coronavirus on tourism, trends in domestic tourism, tourism spending, promotion of domestic tourism.

ЖАҢАНДЫҚ ШЕКТЕУЛЕРДІҢ ТУРИСТІК ШЫҒЫНДАРДЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН САЯХАТШЫЛАРДЫҢ ҚАЛАУЛАРЫНЫҢ ӨЗГЕРУІНЕ ӘСЕРІ

Д. А. Рысбеков

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – туризмдегі шығындар құрылымының өзгеруіне және саяхатшылардың қалауына жаһандық шектеулердің әсерін зерттеу.

Әдіснамасы. Зерттеу мақсатына жету үшін статистикалық және салыстырмалы талдау әдістері қолданылды. Сондай-ақ зерттеудің әдіснамалық негізі туризм саласындағы мемлекеттік органдар мен халықаралық ұйымдардың ашық көздерінен алынған ресми ақпаратты, сондай-ақ ғылыми мақалаларды зерделеу болып табылады.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Мақалада әлемдегі және Қазақстандағы ішкі туризмнің қазіргі жағдайына, сондай-ақ оның саяхат индустриясындағы рөліне қысқаша баға берілген. Бұдан басқа, коронавирустық инфекция пандемиясының әсері, сондай-ақ халықаралық сапарлардағы шектеулер салдарынан халықаралық және ішкі сегменттегі кірістердің құрылымдық өзгерістеріне талдау жүргізілді.

Зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасындағы ішкі туризмнің әлсіз дамуының негізгі себептерін және одан әрі трендтерін анықтауға мүмкіндік берді. Ішкі саяхатты ынталандырудың жаңа тетіктері ұсынылды.

Түйін сөздер: коронавирустың туризмге әсері, ішкі туризмдегі тенденциялар, туризм шығындары, ішкі туризмді жылжыту.

ОБ АВТОРЕ

Рыспеков Дастан Адаевич – магистрант, Национальная школа государственной политики Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: zhez-a-a@mail.ru.

МРПТИ: 14.01.11

JEL Classification: I21, I23, I28

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-48-60>

THE EFFECT OF ONLINE EDUCATION ON THE ACADEMIC PERFORMANCE OF STUDENTS DURING COVID-19 PANDEMIC: EVIDENCE FROM KAZAKHSTAN

S. Kemelbayeva^{1*}, A. Yelesh¹, A. Aituar¹

¹M. Narikbayev KAZGUU University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of the research. This study explores COVID19-imposed online education at one of the universities in Kazakhstan to understand whether and in what way it has affected students' academic performance.

Methodology. We use several methodologies, such as the principal component analysis, the nearest-neighbour propensity score matching and the latent variable multilevel model.

Originality / value of the research. To the best of our knowledge, this is the first attempt to estimate the effect of COVID19-imposed online teaching on academic performance in Kazakhstan.

Findings. Though our data suggest that the students exposed to online education had slightly lower academic performance than the earlier cohort of similar students who studied in class, this result is not statistically significant. In fact, for both cohorts of students, their past academic performance reflecting their academic abilities and attitudes, such as university entry test score and past accumulative GPA, matter much more than the mode of study. However, we found out that certain technical variables which characterise the “quality” of Zoom® sessions affect students' academic performance. Specifically, using a smartphone instead of a personal computer to enter a class conducted in Zoom® negatively affects students' achievement. Some other characteristics also produce expected effects though they turned out to be statistically insignificant possibly due to aggregation and a small dataset.

Keywords: COVID19-imposed online teaching, academic performance, Kazakhstan.

INTRODUCTION AND MOTIVATION

A sudden COVID-19 outbreak caused “the largest disruption of education systems in human history, affecting nearly 1.6 billion learners in more than 200 countries” [1, p. 133]. Kazakhstan was not an exception. On March 13, 2020, two first coronavirus cases were registered in the country. After three days, the lockdown was announced across the country, and universities and schools suddenly switched to online teaching and learning that continued for the whole 2020/21 academic year. Similarly, with other countries, education institutions in Kazakhstan were not prepared for such a dramatic change and adapted to it with varying performance depending on their capabilities and facilities' availability. Zoom® was commonly used by Kazakhstan's HEIs for online teaching over the whole period, and some universities have invested in licensed full versions of it. We use the Zoom® data collected by the private university located in the capital city linked with the administrative data from the same university to address the following research question: What was the effect of online education on students' academic performance?

Online learning, though was not widely spread before the COVID-19 outbreak, has obvious advantages over the traditional learning mode for the learners. Murgatrotd identifies such benefits associated with online learning as its accessibility, affordability, flexibility, and its aptitude to maximize the learning potential of students [2]. However, transit to online teaching and learning, which is beneficial for learners, teaching staff and educational institutions, requires time for an adjustment. Thus, the effectiveness of the urgent switch to massive online mode due to the lockdown is broadly questioned all over the world.

How effectively universities have adapted to online learning depends on their resources and “the expertise and exposure to ICT” [3]. In Kazakhstan, it is a huge diversity in education institutions with regards to the above-listed. While some universities have advanced facilities and experience in employing learning management systems, others substantially lag behind. However, even the most advanced universities still had a very limited experience in using online teaching itself, and, more importantly, students, likewise in other parts of the world, were not prepared for that as well.

It is important to note that students in many countries around the world have experienced issues with an Internet connection and access to digital devices [1]. In poorer countries, this sort of disruption had affected even the higher education students. This was the case for Kazakhstan as well, where, in 2019, only somewhat more than 75 per cent of the country’s population had access to the internet connection [4]. The limited internet access is particularly harsh in remote areas due to the country’s large geographical size. Additionally, the speed of the internet connection is poor: according to the data collected by the private British company Cable.co.uk, Kazakhstan appears among the countries with the slowest internet connection in the world [5]. This likely contributed to the decreased quality of the online classes and students’ academic performance during the online learning imposed by the pandemic restrictions. Specifically, the study exploring students’ perception of online teaching during the COVID-19 outbreak in 40 UK medical schools found out that poor internet connection and family distraction are the most common barriers to using online teaching platforms [6]. In turn, the latter is reasonably more pronounced in poorer countries with worse living arrangements and larger families, which is likely the case for Kazakhstan at least in the context of comparisons with the developed world. Even in our data collected by a university with a relatively rich student body, not all students had their own personal computers and tablets and had used their smartphones for learning instead. It is reasonable to believe that this was an obstacle to the effective study process.

Another possible negative effect of online learning might be induced by a lack of interaction with teachers for consultation and with peers [7; 8; 9]. Data collected via a semi-structured survey with students exposed to online learning experience during the pandemics at a university in Jordan revealed that many of them report “lack of motivation, understanding of the material, decrease in communication levels [...] and their feeling of isolation” [10]. One might challenge to explain the phenomenon of a lack of understanding of the material and motivation, however, this is what is broadly reported by educators around the world, and possibly might be attributed to a lack of experience of students in online learning and interaction with the peers. Inability to benefit from possible positive peer effects during studying online could potentially be harmful. It is well-known that exposure to an academic environment with abler peers helps students to unlock their own potential and improve academic performance, and vice versa [11; 12; 13; 14]. Therefore, the peer-effect during the COVID19-related online teaching might potentially have both positive and negative effects. One way or another, communicating with peers is an important part of the learning process and limiting it likely cause disappointment. Additionally, the pandemic itself and strict quarantine regulations possibly induced psychological issues at least in some learners. Several psychological studies suggest that students exposed to sudden online teaching during the outbreak massively experienced anxiety, mood changes, boredom and low self-control and other psychological effects negatively affecting their wellbeing, partially as a result of deficiency of interpersonal communication, partially due to being “locked up” at home [15; 16; 17; 18].

The unique natural experiment of massive online teaching, which the whole world has conducted involuntarily, spawned much research exploring its effect on various aspects of a teaching process and possible policy implications. However, to the best of our knowledge, there is a lack of such research in Kazakhstan, at least quantitative research. With this study, we aim to partially fill this gap. The goal of the study is to understand whether the COVID-19 outbreak imposed online teaching affected students’ academic performance in Kazakhstan. To

answer this research question, we scrutinise the data on academic performance, various technical characteristics of the online classes conducted via Zoom® and the demographics of 61 higher education students exposed to online teaching during the COVID-19 outbreak. With this data, we exploit two methodologies. The first one is propensity score matching allowing to match students affected by online teaching with the similar cohort of other students who had the same set of courses before the COVID-19 outbreak and then compare their academic performance. The second technique focuses on the group of students affected by online teaching to estimate the effect of the Zoom® sessions' technical characteristics – duration of a Zoom® session, connection errors, use of PC vs. smartphone, audio and video latency and locality – on students' performance.

The paper is organised in the following way. In the next section, we start with the description of the dataset. It is followed by the section explaining our methodology and empirical strategy. Finally, we provide the results, possible misinterpretations and concluding remarks to the study.

MAIN PART

Data. We employ the data collected by a relatively more expensive English-teaching private university in Kazakhstan. The Zoom® classes participation technical data is merged with the administrative data recorded by the university Registrar Office.

It is a dataset on 61 senior undergraduate students representing four majors (specialities) who attended classes for 53 subjects during the Autumn semester of 2020/21 academic year via Zoom®. The semester lasts for 15 weeks starting from September of 2020.

Our units of observation are the Zoom® sessions. The initial dataset consists of 11,346 such entries – each time a student entered Zoom® for a class during the semester. Each of them is described by various technical characteristics for each session derived from Zoom®. Based on the principle component analysis, we selected the most important of them, as listed in table 1.

Table 1 – Technical characteristics for each Zoom® session

duration	minutes spent in Zoom® for each session
device	device type used to enter a Zoom® session (PC, smartphone or tablet)
network	type of network connection used to enter a Zoom® session (wi, cellular, wired)
network connection error	a Zoom® session ended due to network connection error
audio latency	audio latency (delay) in milliseconds (ms)
screen latency	screen latency (delay) in milliseconds (ms)
Note – compiled by the authors	

We linked the Zoom® classes data with the data on the students' demographics: major, year of study, whether a student is a publicly funded scholarship holder, the language of instruction at a secondary school, university entry centralised test (Unified National Test – UNT) score, past accumulative university GPA, a locality (city, town or a village) where a student has attended Zoom® classes from. Finally, we merged this data with the students' academic performance data that is measured by three midterms' grades and the final grade for each subject.

Table 2 depicts the distribution of the students by their majors and the number of entries for each of them. The majority of the students involved in COVID19-imposed online teaching majored in Finance and Business Management. There are fewer students with a major in Accounting and Economics.

Table 2 – Distribution of students by majors

Major	Number of students	Number of entries
Accounting	12	2637
Business Management	22	3696
Economics	3	582
Finance	24	4431
Note – compiled by the authors		

On average, each student has attended six subjects per semester (varying from two to eight). On average, each student has entered 186 Zoom® sessions per semester (varying from 30 to 297) spending 1707 minutes in Zoom®. This accounts for about 30 Zoom® sessions per subject during the semester, or two sessions per week consistent with the university timetable (one lecture and one seminar class).

Table 3 presents the list of subjects taken by the students. It is a variety of them starting with the foreign languages, broader subjects such as “Critical Thinking” or “The Art of Programming”, and specialised major-related subjects.

Table 3 – List of subjects

1	Audit	28	Investment Management
2	Brand Management	29	Kazakh
3	Business Communications	30	Labour Law
4	Business Ethics	31	Macroeconomics
5	CFA Ethics and Professional Standards	32	Macroeconomics 2
6	Compensation Management	33	Managerial Accounting
7	Corporate and Business Law	34	Microeconomics
8	Critical Thinking	35	Microeconomics 2
9	Digital Marketing	36	Operations Management
10	Econometrics	37	Organizational Behaviour
11	Entrepreneurship	38	Performance Management
12	Event Management	39	Principles of Accounting
13	Financial Accounting 1	40	Principles of Economics
14	Financial Accounting 2	41	Principles of Leadership
15	Financial and Tax Reporting	42	Principles of Finance
16	Financial Management	43	Professional English
17	Financial Risk Management	44	Professional Kazakh
18	Fixed Income Securities	45	Public Relations
19	French	46	Research Methods
20	Fundamentals of International Relations	47	Statistics
21	German	48	Strategic Management
22	Hotel Management	49	Strategic Marketing
23	Human Resource Management	50	Tax Law of the Republic of Kazakhstan
24	Innovation Management	51	Taxation
25	Integrated Marketing Communications	52	The Art of Programming
26	International Business	53	Valuation
27	International Economics		
Note – compiled by the authors			

Students have entered Zoom® classes from 33 different localities representing nearly all provinces of the country, as figure 1 suggests where these localities are shown by bubbles with the size of a bubble representing

the number of Zoom® sessions attended. The largest share of the sessions was attended from the capital city where the university is located, though there were some students studying from a very remote area.

Figure 1 – Students' location

Note – compiled by the authors

Empirical strategy

Propensity Score Matching. We employ two empirical strategies. The first one is an OLS regression regressing students' academic performance indicator – subject final grade – on students' characteristics effectively comparing the students affected by online teaching with the similar cohort of other students who had the same set of courses before the COVID-19 outbreak. For simplicity, we further refer to the affected cohort as “post-COVID” students and the previous unaffected cohort – as “pre-COVID” students.

We merged the post-COVID students' data with the sample of the pre-COVID students who attended the same courses taught by the same lecturers in the Autumn semester 2019/20 (n=153). Then we matched pre- and post-COVID students based on observed characteristics (major, scholarship holder status, language of instruction at a secondary school, university entry test score, GPA, gender) and a subject with the nearest-neighbour propensity score matching with replacement [19; 20; 21]. Finally, we run the OLS model explaining the students' final grade per subject with a dummy variable for the post-COVID semester on a matched sample.

Pre-COVID and post-COVID students do not differ by their characteristics even before matching as table 4 suggests.

Table 4 – T-test for main class characteristics before and after the COVID-19 outbreak

Variable	Autumn 2019/2020	Autumn 2020/21	Welch Two Sample t-test of difference- in-means: p-value
University entry test score (out of 140)	94.30	92.86	0.4203
GPA (out of 4.0)	2.74	2.77	0.4373
Share of scholarship holders	0.13	0.12	0.7849
Share of male students	0.32	0.31	0.7208
Share of students whose language at school was Kazakh	0.27	0.27	0.9023
Note – compiled by the authors			

Pre-COVID and post-COVID students' final grades do not differ either – Figure 2.

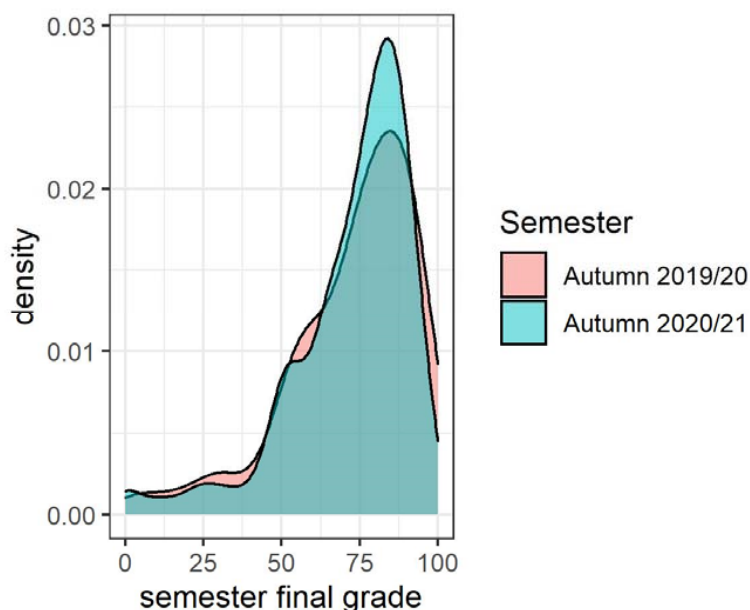

Figure 2 – Density plot for the semester final grade
Note – compiled by the authors

Nonetheless, with matching we ended up with the smaller data set of 374 observations:

- 347 student-subject observations for the post-COVID semester;
- 27 student-subject observations for the pre-COVID semester.

We run OLS on both matched and unmatched samples.

Since most of the explanatory variables (major, scholarship holder status, language of instruction at a secondary school, university entry test score, GPA and gender) are “aggregated” at a higher (student) level we perform OLS with standard errors clustered at a student level as one of the options.

Thus, we estimate two subsequent models:

- *Nearest-neighbour propensity score matching*:

$$D_i = \alpha_0 + \alpha' X_i, \quad (1)$$

Where, D_i – semester (pre-COVID or post-COVID);

X_i – vector of the students' observed characteristics (course or subject, major, scholarship holder status, language of instruction at a secondary school, gender, UNT score, past accumulative GPA).

Data on only those courses where the same instructor has been teaching in both semesters were employed.

- *OLS*:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 D_i + \beta' X_i, \quad (2)$$

Where, Y_i – subject final grade;

D_i – semester (pre-COVID or post-COVID);

X_i – vector of the students' observed characteristics (course or subject, major, scholarship holder status, language of instruction at a secondary school, gender, UNT score, past accumulative GPA);

β_1 – is the main coefficient of interest.

Latent variable multilevel model. The model seeks to estimate the effect of the Zoom® sessions' technical characteristics – duration of a Zoom® session, connection errors, use of PC vs. smartphone, audio and video latency, locality – on students' performance during the COVID19-imposed online teaching.

Since the main explanatory variables are observed at a Zoom® session-level and the academic performance is observed at an aggregate level (midterms that included several sessions each), we use a latent variable multilevel model [22]. To ensure more data points, we use midterm grades corresponding to a specific timeframe and link them with the Zoom® sessions.

In a so-called multilevel micro-macro setting, one is keen to explain individual-level outcome (student-course grade) with the covariates observed both at a lower level (Zoom® session characteristics) and a higher level (student characteristics), which results in biased parameter estimates. We use a correction procedure proposed by Croon and van Veldhoven [22] producing the best linear unbiased predictors (BLUPs) for the group means. This effectively means that we aggregate the student-course grade and Zoom® session characteristics to a student level and adjust standard errors.

Thus, we estimate the following model:

$$Y_i = \alpha + \tau'Z_i + \beta'X_i, \quad (3)$$

Where, Y_i – subject midterms' grades;

Z_i – Zoom® session characteristics (type o device, network connection error, session duration, audio latency in ms, screen latency in ms, locality);

X_i – vector of the students' observed characteristics (course or subject, major, scholarship holder status, language of instruction at a secondary school, gender, UNT score, past accumulative GPA);

τ' – are the main coefficients of interest.

Regression results, discussion and concluding remarks. Table 5 displays the results of the OLS regression on the unmatched and matched sample. The outcome for the unmatched sample is shown for comparison reasons.

Table 5 – Regression results: OLS with matching

	Dependent variable: subject					
	final grade					
	unmatched sample			matched sample		
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
entry test score		0.072** (0.035)	0.072** (0.052)		0.081* (0.045)	0.081 (0.069)
past GPA		21.461*** (1.464)	21.461*** (2.417)		20.293*** (2.071)	20.293*** (3.775)
scholarship holder: yes		-3.815* (2.122)	-3.815 (4.835)		-8.256*** (2.877)	-8.256 (8.046)
language: Russian		2.933** (1.387)	2.932 (2.146)		4.082** (1.796)	4.082 (2.938)
gender: male		1.593 (1.434)	1.593 (1.878)		-0.609 (1.979)	-0.609 (2.383)
Semester: Autumn 2020/21	0.012 (2.945)	-0.964 (2.482)	-0.964 (2.500)	-0.083 (4.103)	-1.964 (3.484)	-1.964 (3.284)
major	no	yes	yes	no	yes	yes
subject	yes	yes	yes	yes	yes	yes
N	567			374		
Adjusted R2	0.301	0.538		0.309	0.510	
F Statistic	5.695***	11.978***		4.208***	7.480***	
Note – compiled by the authors.						
Matching is performed with “MatchIt” package in R (Ho, Imai, King and Stuart, 2011).						
Model (3) is computed with lm.cluster command from “miceadds” package in R (Robitzsch and Grund, 2021).						
Robust standard errors are reported in parentheses.						
Sign. codes: *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01						

Our estimations suggest that academic performance somewhat dropped with the COVID19-imposed online teaching when we compare two groups of similar students studying the same set of subjects with the same lecturer, however, this result is not statistically significant: neither coefficient for a dummy variable “Semester: Autumn 2020/21” is statistically significant.

In fact, what matters for a current academic achievement – either before the outbreak or during it – is past academic achievement. One-unit increase in the entry test (UNT) score is associated with the 0.07 (for the unmatched sample) and 0.08 (for the matched sample) increase in the final grade. The past university cumulative GPA is even more important: one score higher GPA provides about 20-21 score increase in the semester mark. Surprisingly, students holding the scholarship have lower final grades for both matched and unmatched samples, however, significance vanishes with clustering standard errors. The same is with the language of instruction at a secondary school that suggests that students who studied in Russian perform somewhat better than those who studied in Kazakh. Notably, models controlling for all variables demonstrate rather a good fit explaining around a half variation in the subject final grade.

Table 6 presents the results of the latent variable multilevel model on aggregated data.

Table 6 – Regression results: Latent variable multilevel model

	Dependent variable: subject midterm grade	
	OLS with aggregate data	Latent variable multilevel model
entry test score	0.006	0.006
	(0.047)	(0.057)
past GPA	13.292***	13.292***
	(2.447)	(2.332)
scholarship holder: yes	1.034	1.034
	(3.426)	(3.519)
language: Russian	3.716*	3.716*
	(2.067)	(2.021)
gender: male	0.043	0.043
	(1.984)	(1.958)
device: PC	5.844**	5.844**
	(2.893)	(2.913)
network connection error: yes	-1.297	-1.297
	(6.898)	(7.129)
Zoom® session duration	0.020	0.020
	(0.037)	(0.032)
audio latency in ms	-0.001	-0.001
	(0.005)	(0.005)
screen latency in ms	-0.001	-0.001
	(0.006)	(0.006)
major	yes	yes
subject	yes	yes
locality	yes	yes
N	785	
Adjusted R2	0.076	
F Statistic	5.628***	
Note – compiled by the authors.		
Sign. codes: *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01		

Generally, the results are consistent with both the matching models and our expectations regarding the Zoom® sessions’ technical characteristics, but mostly neither statistically nor economically significant.

With regards to the Zoom® sessions technical characteristics we can conclude the following:

- Using a PC vs. a mobile phone had increased academic performance and this result is significant even after controlling for all observed students’ characteristics.

- Experiencing connection error slightly decreases the academic performance though not statistically significant.

- Students who spend more time in Zoom® have somewhat higher academic performance (statistically insignificant).

- Both audio and screen latency decrease academic performance (also statistically insignificant).

One should keep in mind that statistical significance might suffer from using a small dataset and data aggregation.

We must also emphasize that even by matching students we do not fully control for possible intervening effects. For example, lecturers might change their assessment strategies with online teaching; and since they have not been fully prepared to switch the teaching mode to online, this is not surprising.

Technical characteristics' effects might also be ambiguous. For example, "better" students might tend to use a PC versus a mobile phone. If this is the case, a higher grade might capture an effect of a better attitude rather than a device used by a student; and we cannot fully rule this out even after controlling for the past academic performance.

Our final remark is about the external validity of our study that might be questionable. The university under analysis is a relatively expensive, selective, and better-quality one. It also invested in online teaching somewhat better than an average university in Kazakhstan. Thus, what we observe with the data from this university might not be easily generalised to other HEIs in Kazakhstan and beyond. For example, worse-quality universities with poorer students might be stronger affected by the pandemic-related online teaching. Additionally, as Doucet et. Al. suggest, "different subjects and age groups require different approaches to online learning" [23]; therefore, the effect of online teaching could be different at universities with a wider range of subjects and specializations.

Despite its possible bottlenecks, our study still provides an objective and informative snapshot of the effect of online teaching on academic performance, at least locally.

REFERENCES

1. Pokhrel S., Chhetri R. A literature review on impact of COVID-19 pandemic on teaching and learning // Higher Education for the Future. – 2021. – № 8(1). – P. 133-141.
2. Murgatrot S. COVID-19 and online learning // Strategic foresight for Educational Leaders. – 2020. – 3 p. – DOI: 10.13140/RG.2.2.31132.85120.
3. Petrie C., et. al. Spotlight: Quality education for all during COVID-19 crisis (hundrED Research Report #01). – United Nations, 2020. – 72 p.
4. Kazakhstan's digitisation is improving lives, businesses [Electronic resource] // The Astana Times [website]. – 2019. – URL: <https://astanatimes.com/2019/10/kazakhstans-digitisation-is-improving-lives-businesses/> (Accessed: 10.02.2022).
5. Worldwide broadband speed league 2021 [Electronic resource] // Cable.co.uk [website]. – 2021. – URL: <https://www.cable.co.uk/broadband/speed/worldwide-speed-league/#regions> (Accessed: 10.02.2022).
6. Dost S., Hossain A., Shehab M., Abdelwahed A., Al-Nusair L. Perceptions of medical students towards online teaching during the COVID-19 pandemic: a national cross-sectional survey of 2721 UK medical students // BMJ open. – 2020. – № 10(11). – Article number: e042378.
7. Sintema E. J. Effect of COVID-19 on the performance of grade 12 students: Implications for STEM education // Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education. – 2020. – № 16(7). – Article number: em1851.
8. El Mansour B., Mupinga D. M. Students' positive and negative experiences in hybrid and online classes // College student journal. – 2007. – № 41(1). – P. 242-248.
9. Selvaraj A., Radhin V., Nithin K. A., Benson N., Mathew A. J. Effect of pandemic based online education on teaching and learning system // International Journal of Educational Development. – 2021. – № 85. – Article number: 102444.
10. Alawamleh M., Al-Twait L. M., Al-Saht G. R. The effect of online learning on communication between

instructors and students during Covid-19 pandemic // *Asian Education and Development Studies*. – 2020. – № 11(2). – P. 380-400.

11. Winston G. C., Zimmerman D. J. Peer effects in higher education: book chapter // *College choices: The economics of where to go, when to go, and how to pay for it*. – Chapter 9. – P. 395-423.

12. Stinebrickner R., Stinebrickner T. R. What can be learned about peer effects using college roommates? Evidence from new survey data and students from disadvantaged backgrounds // *Journal of public Economics*. – 2006. – № 90(8-9). – P. 1435-1454.

13. Carrell S. E., Fullerton R. L., West J. E. Does your cohort matter? Measuring peer effects in college achievement // *Journal of Labor Economics*. – 2009. – № 27(3). – P. 439-464.

14. Sacerdote B. Peer effects in education: How might they work, how big are they and how much do we know thus far? // In *Handbook of the Economics of Education*. – 2011. – № 3. – P. 249-277.

15. Williams S. N., Armitage C. J., Tampe T., Dienes, K. Public perceptions and experiences of social distancing and social isolation during the COVID-19 pandemic: A UK-based focus group study // *BMJ open*. – 2020. – № 10(7). – Article number: e039334.

16. Galea S., Merchant R. M., Lurie N. The mental health consequences of COVID-19 and physical distancing: the need for prevention and early intervention // *JAMA internal medicine*. – 2020. – № 180(6). – P. 817-818.

17. Bao Y., Sun Y., Meng S., Shi J., Lu L. (2020). 2019-nCoV epidemic: address mental health care to empower society // *The Lancet*. – 2020. – № 395(10224). – P. e37-e38.

18. Irawan A. W., Dwisona D., Lestari M. Psychological impacts of students on online learning during the pandemic COVID-19 // *KONSELI: Jurnal Bimbingan dan Konseling (E-Journal)*. – 2020. – № 7(1). – P. 53-60.

19. Rosenbaum P. R., Rubin D. B. The central role of the propensity score in observational studies for causal effects // *Biometrika*. – 1983. – № 70(1). – P. 41-55.

20. Stuart E. A. Matching methods for causal inference: A review and a look forward // *Statistical science: a review journal of the Institute of Mathematical Statistics*. – 2010. – № 25(1). – P. 1-21.

21. Austin P. C. An introduction to propensity score methods for reducing the effects of confounding in observational studies // *Multivariate behavioral research*. – 2011. – № 46(3). – P. 399-424.

22. Croon M. A., van Veldhoven M. J. Predicting group-level outcome variables from variables measured at the individual level: a latent variable multilevel model // *Psychological methods*. – 2007. – № 12(1). – P. 45-57.

23. Doucet A., Netolicky D., Timmers K., Tuscano F. J. (2020). Thinking about pedagogy in an unfolding pandemic (An Independent Report on Approaches to Distance Learning during COVID-19 School Closure). Work of Education International and UNESCO [Electronic resource] // ISSUU [website]. – 2020. – URL: https://issuu.com/educationinternational/docs/2020_research_covid-19_eng (Accessed: 10.02.2022).

REFERENCES

1. Pokhrel, S. and Chhetri, R. (2021). A literature review on impact of COVID-19 pandemic on teaching and learning. *Higher Education for the Future*, 8(1), 133-141.

2. Murgatrotd, S. (2020). COVID-19 and online learning. *Strategic foresight for Educational Leaders*. 3p., DOI: 1 Petrie, C. (2020). *Spotlight: Quality education for all during COVID-19 crisis (hundrED Research Report #01)*. United Nations. 72 p.

4. Kazakhstan's digitisation is improving lives, businesses. (2019). *The Astana Times*. Retrieved Feb. 10, 2022, from <https://astanatimes.com/2019/10/kazakhstans-digitisation-is-improving-lives-businesses/>.

5. Worldwide broadband speed league 2021. (2021). *Cable.co.uk*. Retrieved Feb. 10, 2022, from <https://www.cable.co.uk/broadband/speed/worldwide-speed-league/#regions>.

6. Dost, S., Hossain, A., Shehab, M., Abdelwahed, A. and Al-Nusair, L. (2020). Perceptions of medical students towards online teaching during the COVID-19 pandemic: a national cross-sectional survey of 2721 UK medical students. *BMJ open*, 10(11), e042378.

7. Sintema, E. J. (2020). Effect of COVID-19 on the performance of grade 12 students: Implications for STEM education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16(7) em1851.
8. El Mansour, B. and Mupinga, D. M. (2007). Students' positive and negative experiences in hybrid and online classes. *College student journal*, 41(1), 242-248.
9. Selvaraj, A., Radhin, V., Nithin, K. A., Benson, N. and Mathew, A. J. (2021). Effect of pandemic based online education on teaching and learning system. *International Journal of Educational Development*, 85, 102444.
10. Alawamleh, M., Al-Twait, L. M. and Al-Saht, G. R. (2020). The effect of online learning on communication between instructors and students during Covid-19 pandemic. *Asian Education and Development Studies*, 11(2), 380-400
11. Winston, G. C. and Zimmerman, D. J. (2004). Peer effects in higher education. *College choices: The economics of where to go, when to go, and how to pay for it, Chapter 9*, 395-423.
12. Stinebrickner, R. and Stinebrickner, T. R. (2006). What can be learned about peer effects using college roommates? Evidence from new survey data and students from disadvantaged backgrounds. *Journal of public Economics*, 90(8-9), 1435-1454.
13. Carrell, S. E., Fullerton, R. L. and West, J. E. (2009). Does your cohort matter? Measuring peer effects in college achievement. *Journal of Labor Economics*, 27(3), 439-464.
14. Sacerdote, B. (2011). Peer effects in education: How might they work, how big are they and how much do we know thus far? *In Handbook of the Economics of Education*, 3, 249-277.
15. Williams, S. N., Armitage, C. J., Tampe, T. and Dienes, K. (2020). Public perceptions and experiences of social distancing and social isolation during the COVID-19 pandemic: A UK-based focus group study. *BMJ open*, 10(7), e039334.
16. Galea, S., Merchant, R. M. and Lurie, N. (2020). The mental health consequences of COVID-19 and physical distancing: the need for prevention and early intervention. *JAMA internal medicine*, 180(6), 817-818.
17. Bao, Y., Sun, Y., Meng, S., Shi, J. and Lu, L. (2020). 2019-nCoV epidemic: address mental health care to empower society. *The Lancet*, 395(10224), e37-e38.
18. Irawan, A. W., Dwisona, D. and Lestari, M. (2020). Psychological impacts of students on online learning during the pandemic COVID-19. *KONSELI: Jurnal Bimbingan dan Konseling (E-Journal)*, 7(1), 53-60.
19. Rosenbaum, P. R. and Rubin, D. B. (1983). The central role of the propensity score in observational studies for causal effects. *Biometrika*, 70(1), 41-55.
20. Stuart, E. A. (2010). Matching methods for causal inference: A review and a look forward. *Statistical science: a review journal of the Institute of Mathematical Statistics*, 25(1), 1-21.
21. Austin, P. C. (2011). An introduction to propensity score methods for reducing the effects of confounding in observational studies. *Multivariate behavioral research*, 46(3), 399-424.
22. Croon, M. A. and van Veldhoven, M. J. (2007). Predicting group-level outcome variables from variables measured at the individual level: a latent variable multilevel model. *Psychological methods*, 12(1), 45.
23. Doucet, A., Netolicky, D., Timmers, K. and Tuscano, F. J. (2020). Thinking about pedagogy in an unfolding pandemic (An Independent Report on Approaches to Distance Learning during COVID-19 School Closure). Work of Education International and UNESCO. *ISSUU*. Retrieved Feb. 10, 2022, from https://issuu.com/educationinternational/docs/2020_research_covid-19_eng.

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ КЕЗІНДЕГІ ОНЛАЙН-БІЛІМ БЕРУДІҢ ҮЛГЕРІМГЕ ӘСЕРІ: ҚАЗАҚСТАН КЕЙСІ

С. Кемельбаева^{1*}, А. Елеш¹, А. Айтуар¹

¹М. С. Нәрікбаев атындағы КАЗГЮУ Университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты. Бұл зерттеу Қазақстанның университеттерінің бірі мысалында COVID-19 пандемиясы кезінде онлайн оқытудың студенттерінің үлгеріміне әсері болды ма және қалай әсер еткенін зерттеуге бағытталған.

Әдіснамасы. Мақалада бірнеше әдістемелер қолданылды, атап айтқанда: негізгі компоненттерді талдау, бейімділік коэффициенті бойынша ұқсас параметрлік емес іріктеу әдісі және жасырын айнымалысы бар көп деңгейлі модель.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Біздің білуімізше, бұл COVID-19 кезінде онлайн-оқытудың Қазақстанның жоғары оқу орындарындағы академиялық үлгерімге әсерін бағалаудың алғашқы әрекеті.

Зерттеу нәтижелері. Біздің деректеріміз онлайн білім алған студенттердің әдеттегі форматта оқыған студенттердің алдыңғы тобына қарағанда үлгерімі біршама төмен болғандығын көрсетсе де, бұл нәтиже статистикалық тұрғыдан маңызды емес болып шықты. Студенттердің екі тобы үшін олардың академиялық қабілеттері мен оқуға қатынасын көрсететін үлгерімнің алдыңғы деңгейі, атап айтқанда ҰБТ-ға түсу балы және алдыңғы жинақталған GPA сияқты көрсеткіштер оқу тәсіліне қарағанда (онлайн немесе әдеттегі) әлдеқайда маңызды. Сонымен бірге, Zoom® сессияларының «сапасын» сипаттайтын белгілі бір техникалық айнымалылар студенттердің академиялық үлгеріміне әсер еткенін анықтадық. Атап айтқанда, Zoom®-да өткізілетін сабақта жеке компьютердің орнына смартфонды пайдалану олардың үлгеріміне теріс әсер етті. Бірнеше басқа сипаттамалар да күтілетін әсерлерді көрсетті, бірақ олар статистикалық тұрғыдан маңызды емес болып шықты, мүмкін, біріктіру және пайдаланылған деректер жиынтығына байланысты.

Түйін сөздер: COVID-19 кезеңінде онлайн оқыту, академиялық үлгерім, Қазақстан.

ВЛИЯНИЕ ОНЛАЙН-ОБРАЗОВАНИЯ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА УСПЕВАЕМОСТЬ: КЕЙС КАЗАХСТАНА

С. Кемельбаева^{1*}, А. Елеш¹, А. Айтуар¹

¹Университет КАЗГЮУ имени М. С. Нарикбаева, Нур-Султан, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Данное исследование ставит целью изучить, повлияло ли и каким образом повлияло онлайн-обучение во время пандемии COVID-19 на успеваемость студентов в одном из университетов Казахстана.

Методология. Мы используем несколько методологий, а именно анализ основных компонентов, непараметрический метод отбора подобного по коэффициенту склонности и многоуровневую модель со скрытой переменной.

Оригинальность / ценность исследования. Насколько нам известно, это первая попытка оценить влияние онлайн-обучения вовремя COVID-19 на академическую успеваемость в вузах Казахстана.

Результаты исследования. Хотя наши данные свидетельствуют о том, что студенты, обучавшиеся онлайн, имели несколько более низкую успеваемость, чем предыдущая группа таких же студентов, обучавшихся в обычном формате, этот результат оказался статистически незначимым. Для обеих групп

студентов предыдущий уровень успеваемости, отражающий их академические способности и отношение к учебе, а именно такие показатели как вступительный балл ЕНТ и предыдущий накопленный GPA, имеют гораздо большее значение, чем способ обучения (онлайн или обычный). Вместе с тем мы обнаружили, что определенные технические переменные, характеризующие «качество» Zoom® сессий, повлияли на академическую успеваемость студентов. В частности, использование смартфона вместо персонального компьютера на занятии, проводимом в Zoom®, негативно повлияло на их успеваемость. Некоторые другие характеристики также показали ожидаемые эффекты, хотя они оказались статистически незначимыми, возможно, из-за агрегации и небольшого используемого набора данных.

Ключевые слова: онлайн обучения во период COVID-19, академическая успеваемость, Казахстан.

ABOUT THE AUTHORS

Kemelbayeva Saule – PhD, Candidate of Economic Sciences, M. Narikbayev KAZGUU University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan, e-mail: s_kemelbayeva@kazguu.kz*

Yelesh Arman – MSc, Senior Lecturer, M. Narikbayev KAZGUU University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan, e-mail: arman_yelesh@kazguu.kz

Aituar Azat – PhD, Assistant Professor, M. Narikbayev KAZGUU University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan, e-mail: a.aituar@kazguu.kz

MPHTI 06.77

JEL Classification: J24, J29, I29

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-60-72>

SOFT SKILLS OF BACHELOR DEGREE STUDENTS: ANALYSIS OF SOURCES BY GENDER FOR EMPLOYMENT

A. Y. Abisheva^{1*}, E. M. Yeralina²

¹Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan

²Turan University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. The aim of the research is to study the knowledge of students about soft skills (SS), the types and where SS are acquired. Determine necessary SS for employment, according to students.

Methodology. The research methodology consisted in conducting a questionnaire survey among bachelor's students of universities of the Republic of Kazakhstan. In total, 215 students from 9 universities. Based on the literature review, the main areas of soft skills formation were identified – family, school and universities. SPSS software and Excel were used to analyze student responses. The analysis was also carried out in terms of gender.

Originality / value of the research – the employment of students, directly depends on their professional and soft skills; therefore, it is important to know what soft skills students of Kazakhstan universities have.

Research results – showed that Responsibility and Politeness are continuously developed in students, which are more intensively established in the family and further developed more actively in universities, than at schools. The main results of the study showed that students have a general understanding of the importance of SS in employment. Therefore, it was recommended to conduct a more detailed analysis of the skills acquired by students in passing certain disciplines.

Keywords: soft skills, employment, bachelor student, university.

INTRODUCTION

In a simple model of professional competencies, skills are divided into soft skills (flexible) and hard skills (tough). Soft skills – supra-professional skills that help solve life problems and work with other people. It includes the ability to organize teamwork, negotiate and negotiate with colleagues, creativity, and the ability to learn and adapt to changes. These skills are increasingly described as the skills of the future that will be in demand despite economic changes or another technological leap.

Knowledge is not particularly important at this time because it quickly becomes obsolete. Skills that can be used in different areas of life, work, etc. are important. These are soft skills because they can be used regardless of the field of activity.

Since the beginning of the 21st century, changes in the world have been proceeding rapidly. If earlier large companies belonged to the production or the mining industry, now the picture has changed due to digitalization and automation. For this reason experts talked about the importance of skills that will be required no matter what industry or field you work in.

In 2019, the International Economic Forum's manifesto on skills that will be in demand in 2020 was released [1]. Basically, it mentions comprehensive skills that cover several areas at once.

Regardless of the speciality, students will need at least a few "flexible skills". To be successful at work, you need to get along well with colleagues, clients, managers, and bosses. Soft skills cannot be taught in a training or course. Therefore, employers especially value people with well developed soft skills. They are useful in all areas, formed during childhood and are associated with emotional intelligence.

According to the results of a joint study by scientists from Harvard, Stanford and the Carnegie Endowment, soft-skills determine the success of a person in the profession by 85 %, and only 15 % depends on highly specialized skills [2]. In a study by the British Sutton Trust, 88 % of young people surveyed, 94 % of employers and 97 % of teachers responded that they consider non-professional skills to be as important or more important than professional skills. It is now important to pay attention to the development of flexible skills in the child to help cope with changes and not get lost in the future [3].

Such importance of supra-professional skills in the modern competitive conditions on the labor market forces young people to increasingly think about their formation, which, in turn, determines further educational and professional vector of development.

As was already mentioned, supra-professional skills are a trend in the modern labor market. Modern employers, especially large enterprises, give preference to the supra-professional skills that a candidate for employment possesses. On the one hand, this tendency is a consequence of the fact that employers still come to independently train a new employee with necessary professional skills, since education in many educational organizations is not focused on practical training. To increase competitiveness in the labor market, young people in the process of studying at a school / university must develop supra-professional competencies. On the other hand, such a situation has developed with a blurring of professional requirements for employees due to strong specialization, because in parallel with this phenomenon, over-professional skills are unique and are often poorly amenable to changes due to progress. Therefore, we can say that the formation of supra-professional skills by the youth of Kazakhstan develops the competitive advantages of youth.

Literature review. There is a significant difference between what is being fostered at universities and what is being required in practice form students. There is a mismatch from what or in what way students are usually required to perform during classes. Oral skills as communication is among those skills, which is not given, needed attention at universities. At this point students face difficulties in understanding of what subjects promote soft skills development [4]. This in the result develops other difficulties after graduation. As universities fail to coordinate the education process with existing requirements in the labor market in terms of a perfect candidate profile [5]. Due to this, there are many studies, which tried to identify the most important soft skills. Gallivan, Truex, and Kvasny defined six soft skills. Moreover, they defined not just single skills, but areas. The first one and the main among many scholars is communication. Then there are organizational, interpersonal and leadership skills. The last pair are self-motivation and creativity [6]. Therefore, it should be carried out in the process of a subject learning, when students learn and practice soft skills. Soft skills have become an in built tool for knowledge acquisition for students [7]. This way of soft skills approaching can help

to reduce the gap between universities fostered skills and skills, which are desired by employers. Interestingly, some studies show, that students with higher achievements in education goals do not value soft skills in terms of employment [8] and the preference goes to hard skills.

It is worth mentioning that soft skills is a combination people skills and career attributes. People skills are also divided into interpersonal traits and personal qualities [9; 10]. Soft skills talk more about personality rather than ability to do a job. In the study of Robles there were identified ten most important soft skills, which were rated by business executives. It showed the importance of interpersonal skills as benefiting to business promotions [11].

In 1990, the importance of soft skills started gaining attention, after series of studies, which put the importance of soft skills above cognitive skills in terms of employment. There were underlined following non-cognitive skills: motivation, communication, cultural awareness, positive attitude, teamwork ability, work ethic and flexibility, which is easy adaptation to the environment. Most importantly, adaptation was regarded as the ability to adjust to changes easily. Positive attitude and work ethics were regarded as responsible cognitive skills enhancement through non-cognitive ones. For instance, diligence at work or education as being on time, completing all tasks and duties were driven by such feelings as honesty and responsibility [12].

There are three groups, which are more concerned about developing soft skills. They are graduates of secondary and higher education and leaders. Therefore, the areas where soft skills are attained and required are education and workplaces. It is worth mentioning that lack of necessary soft skills is crucial both when getting a job and successful development, also for organizations itself [13]. Lack of necessary skills has resulted in the growing number of training professional courses, which are mixed with such skills as communication, teamwork etc.

Tholen et al. stressed that at time of job getting and doing job following groups of soft skills were identified as important: motivational (confidence, commitment, patience, determination and focus) and Interactional (empathy, charm, assertiveness, manners, calmness and presenting). Interestingly, that in their study it revealed that subject knowledge attained at universities is not always utilized. It mostly depended on the context of the workplace as location, industry etc. Whereas both soft and hard skills are taught at all levels of education (at schools and higher education) [14]. More over the core soft and hard skills are attained at secondary education, which defines future jobs. Lack of soft skills at universities depends on schools. Accordingly, educators and employers must cooperate for necessary soft skills fostering in youth [15].

The mismatch of expectations by employers and graduate is already apparent at the education level. Employers have higher significance in terms of soft skills development as creativity, teamwork and communication. Whereas students stick to the understanding that professional, skills are more important. Employers notice the gap in soft skills fostering at the level of universities through internship students pass and stress that they are not prepared to real conditions [16].

A wide range of studies on soft skills development is combined with youth economic development. Due to this importance of soft skills is high, as it affects employability of the youth. According to Lakshminarayanan education, system needs improvement to promote creativity, direct education to a wide variety of specialties in medicine, healthcare, agriculture etc. [17]. Tsirkas et al. they analyzed employability soft skills among university by gender and underlined following skills as important: teamwork, professional attitude, communication and work ethics. According to their study, above mentioned skills are more developed in girls than in boys. Therefore, boys are recommended to pass special trainings at work to develop necessary soft skills for work [18]. Even though the requirements of the employers match current soft skills of job seekers, it is studied that employees tend to overestimate own capabilities. However, soft skills perception analysis is a touchy moment and differs depending on the context. Nevertheless, universities are recommended to develop the application and development of employability soft skills at the same level as hard skills [19].

The aim of this study is to analyze general understanding of soft skills among students of Bachelor degree in Kazakhstan.

MAIN PART

Majority of the research included survey among students of higher educational institutions. The surveys in general included about 20 question. The number of surveyed students would range from 20 to 70 respondents. Some studies identified appropriate professional soft skills, which we used in the survey.

The survey was based on the study of Robles [11], where there were used 12 soft skills (SS) attributes (Table 1). It was conducted among students of bachelor degree of universities in in the Republic of Kazakhstan.

Table 1 – Soft skills attributes

No	Soft skills attribute	Description
1	Communication	Capability in speaking, making speech, writing capabilities and manner of information presentation, listening capabilities.
2	Politeness	Behavior or behavioral manners, which includes business etiquette as well, manner of communication (being polite)
3	Flexibility	Capability to adjust to changes, desire to change, learning capabilities, adaptability to new things,
4	Commitment to principles	honest, ethical, has high morals standards, has and follows values, tries to do everything right
5	Interpersonal Skills	nice, has good sense of humor, friendly, nurturing, empathetic, has high level of self-control, tolerant and patient, sociable, etc.
6	Positive Attitude	Motivating, optimistic, confident in personal abilities,passionate, encouraging, enjoys life
7	Professional attitude	businesslike, follows dress code, appearance, self-possessed
8	Responsibility	accountable, reliable, gets the job done, resourceful, self-disciplined, wants to do well, conscientious, common sense
9	Teamwork skills	cooperative, gets along with others, appealing, caring, supportive,
10	Work Ethic	hard working, willing to work, loyal, initiative, self-motivated, on time, good attendance
11	Motivational Skills	confidence, commitment, patience, determination and focus
12	Interactive skills	empathy, charm, assertiveness, calmness and self-control, courtesy
Note – complied by authors based on the source [11]		

In the survey there took part 215 students from different universities of Kazakhstan including 138 female students (FS) and 77 male students (MS). There was no specific selection of universities. Questionnaire was spread to different higher educational institutions, but only 9 universities took part (Table 2).

Table 2 – Universities participated in the survey

№	University	Number of respondents
1	Narxoz	1
2	L.N. Gumilyov Eurasian National University	2
3	Kazakh National Research Technical University named after K.I. Satpayev	95
4	University of International Business	8
5	Al-Farabi Kazakh National University	1
6	ALMAU	4
7	Suleyman Demirel University	17
8	Astana International University	58
9	Eurasian Technological University	28
Note – complied by authors		

The survey included 9 questions, where students had to choose softs skills appropriate to the question set. To provide the analysis of the questions coding was done with SPSS software. Further, graph building was done with Excel program. Some of the questions were paired/grouped. The analysis is not depicted into every skill; there were selected the most and least developed skills in each question/category.

In the first question the respondents were given three definitions with one correct definition of soft skills, the rest two had definition of hard skills and combined definition of soft and hard skills. The rest questions were analyzed, which allowed drawing conclusion of soft skills understanding of the respondents. The questions are:

Current_SS. The respondents were asked to mark skills that they possess.

Family_SS. The respondents were asked to mark skills they obtained/established in the Family

School_SS. The respondents were asked to mark skills they obtained/established at School

University_SS. The respondents were asked to mark skills they obtained/established at University

Strong_SS. The respondents were asked to mark their skills, which they consider strong

Weak_SS. The respondents were asked to mark their skills, which they consider weak

Employment_SS. The respondents were asked to mark skills they consider important for employment

Unimportant_SS. The respondents were asked to mark skills, which from their point of view are not important when applying for a job.

According to the survey out of 215 answers, 145 respondents gave correct answers which makes up 68,1 % of total respondents. 23,5 % respondents define hard skills as SS, 8,5 % have vague understanding about SS, 2 respondents did not answer this question. Therefore, it is possible to conclude that majority of the students are aware of SS. However, there are students who confuse SS with hard skills, and 32 % do not have a clear understanding of what SS are. The difference between FS and MS is ranging from about 2 % to 15 %.

Currents Soft skills. The students were asked to choose skills they already have developed (Figure 1).

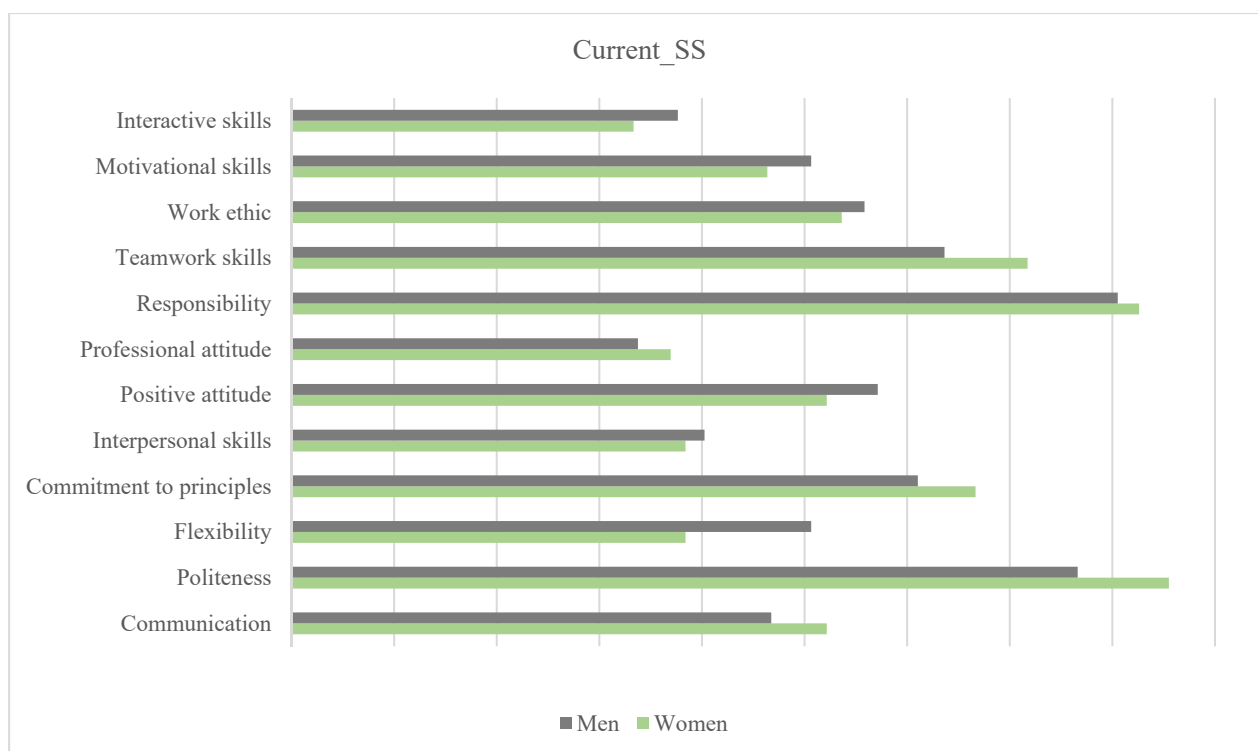

Figure 1 – Current Soft Skills, by gender, %

Note – compiled by authors

Responsibility, Teamwork and Politeness are the most developed and obtained by majority of the students. However, Politeness and Teamwork are more developed in FS than in MS, 85,5 % – 76,6 %, and 71,7 % – 63,6 % respectively. There is great difference in Flexibility, it is mostly marked by MS (50,6 %) that FS (38,4 %).

School Soft Skills. University Soft Skills. Family Soft Skills. Family, schools and universities are the main sources of SS development. Therefore, it is important to know where the students have acquired and will acquire soft skills (Figure 2).

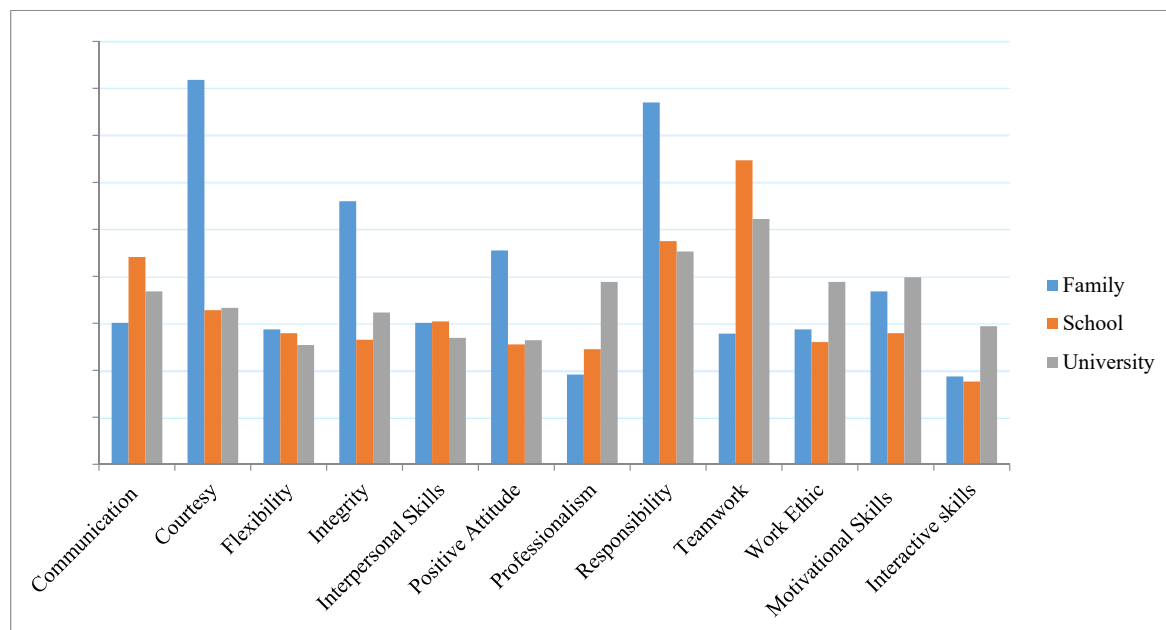
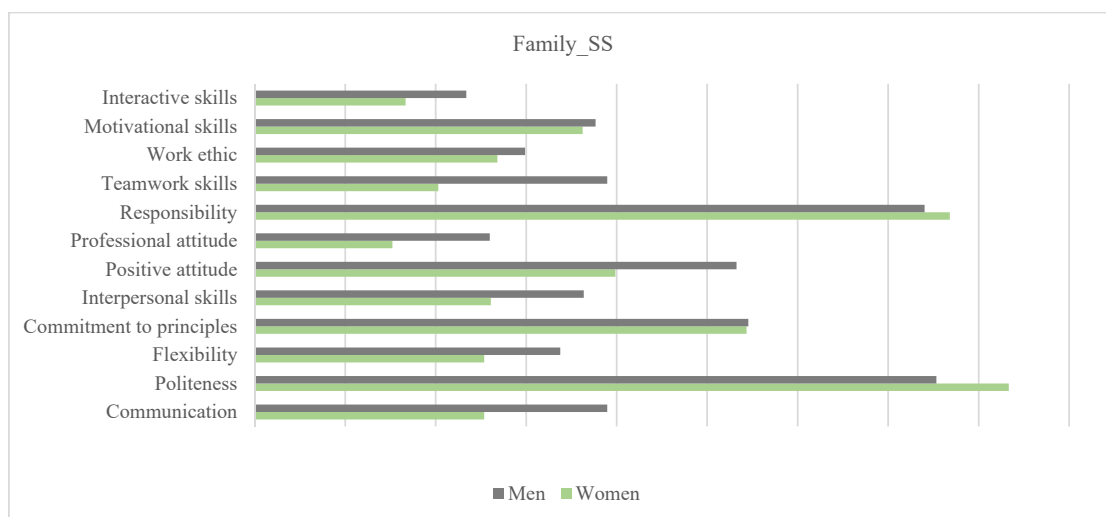

Figure 2 – Obtained Soft Skills by Family, School, and University, %

Note – complied by authors

Family_SS. According to the respondents, such answers as responsibility (77 %) and politeness (81,8 %) were obtained in their families. The least popular in families are interactive and professional attitude. *School_SS.* Based on the responses such skills as Teamwork (64,7 %), Responsibility (47,5 %) and Communication (44,1 %) are obtained at school. *University_SS.* Teamwork (52.2 %) skill is strengthened and developed at university. It is the least developed skill in Family but it has great importance and developed at school and university.

According to the data next skills obtained in Family were was mostly brought up in MS than in FS Teamwork (39 % and 20,3 %), Professional attitude (53,2 % and 39,9 %), Interpersonal skills (36,4 % and 26,1 %), Communication skills (39 % and 25,4 %) respectively (see Figure 3). Interestingly that Politeness is one of the most important skills, by gender in the Family. It is mostly brought up in FS (83,3 %) than in MS (75,3 %). Although, at school the picture changes, Politeness is mostly established in MS (40,3 %) than in FS (26,8 %).

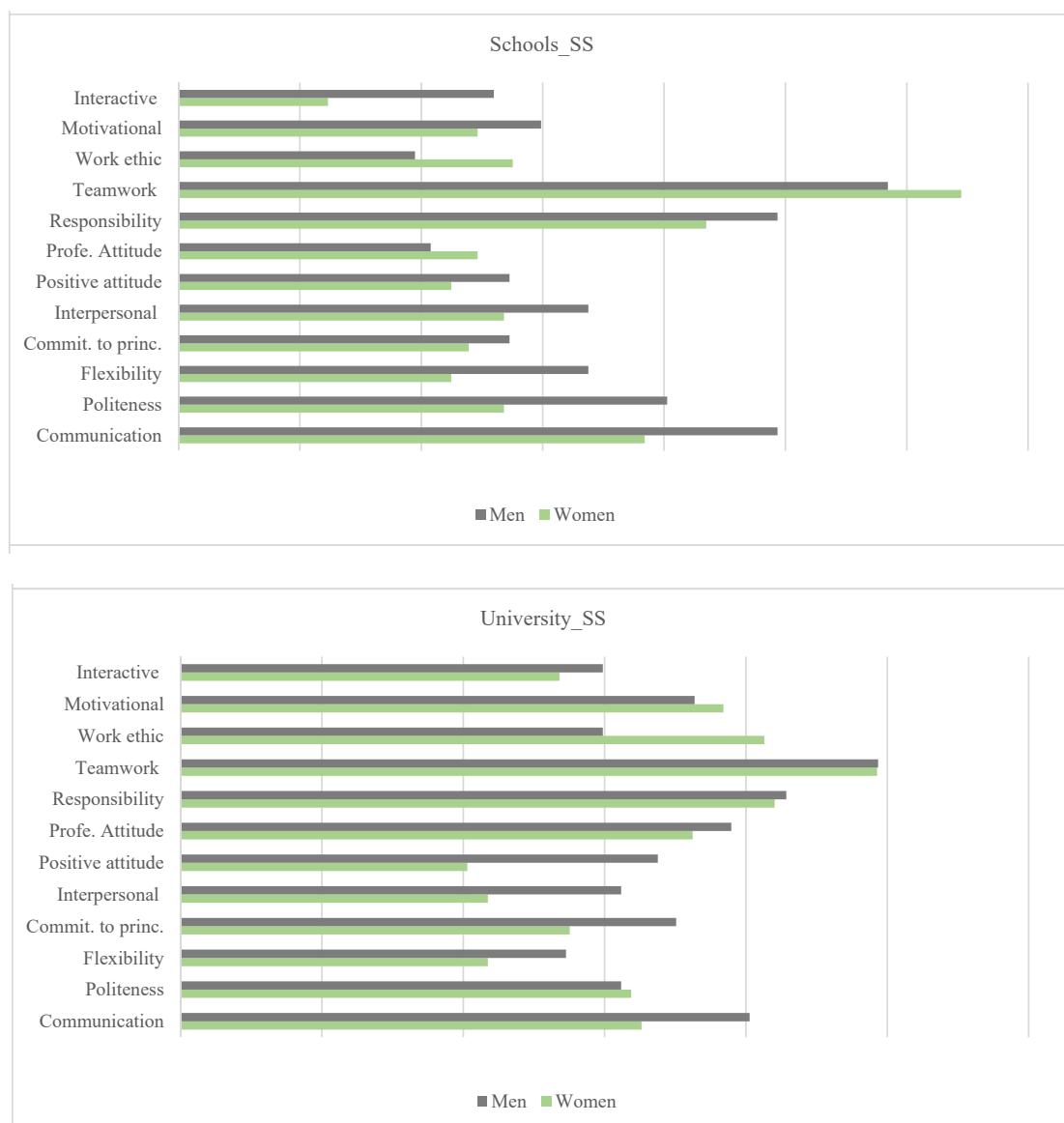

Figure 3 – Obtained Soft Skills in Family, School, and University, by gender, %

Note – complied by authors

Teamwork in the family among MS was almost two times more as much as FS 39 % and 20,3 % respectively. However, at school it increased for girls for 41,5 % and made up 64,5 %. Whereas for boys it increased for 19 % and made up 58,4 %. At university, Teamwork for both genders was almost the same MS 94,4 % and FS 49,3 %.

Soft skills development differs in all three categories family, school and university. However, figures for School are much lower than for the rest two. Family prepares children to education and build the fundamental of necessary for education soft skills. At university, students are getting prepared to start their professional path. Whereas school is an intermediate level between family and university.

Strong_SS. Weak_SS. Students also, need to develop the understanding of the level of their SS development in order to improve them in the future (Figure 4). However, it is also needed to be analyzed if students have the sense of skills they have.

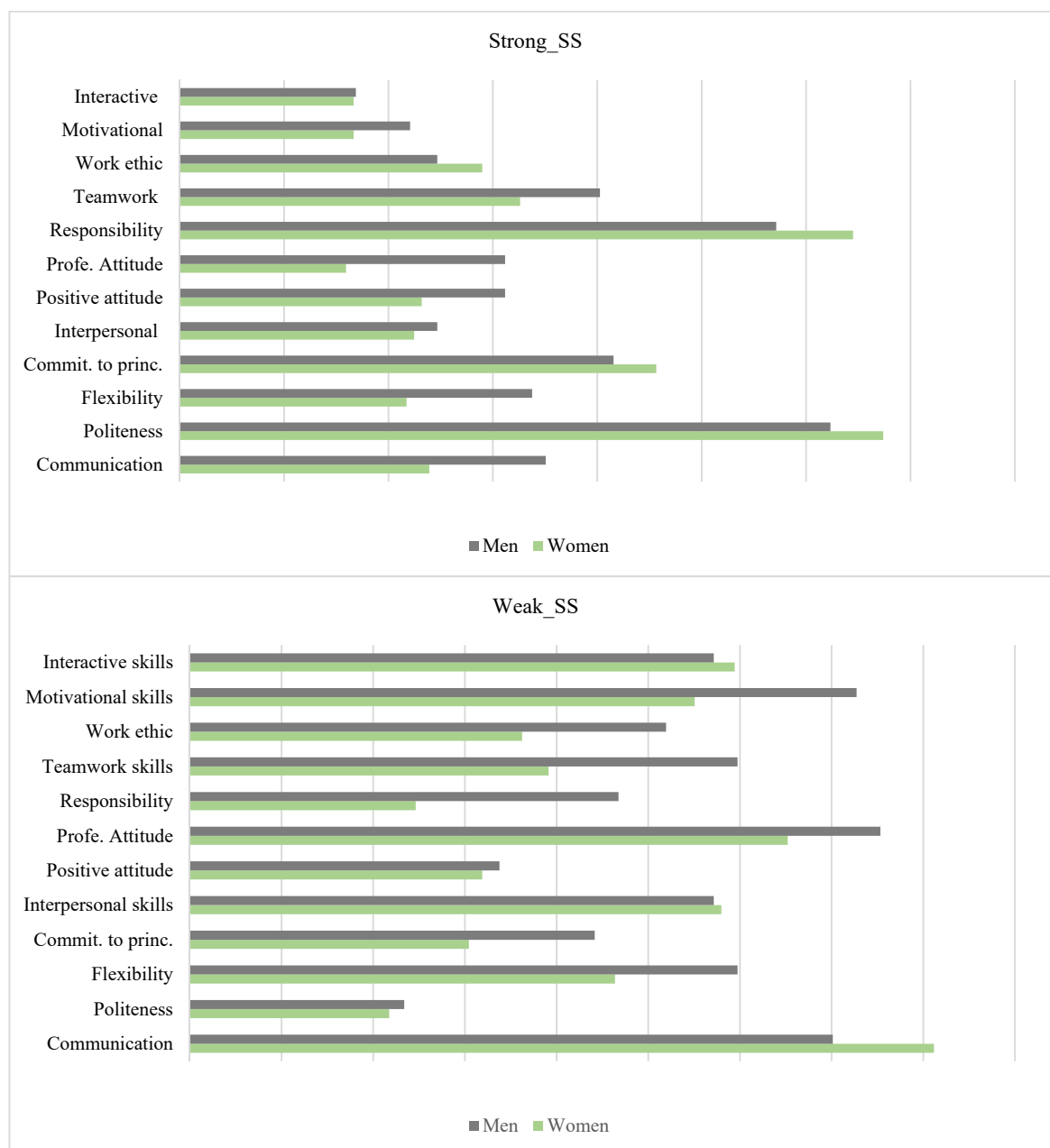

Figure 4 – Strong Soft Skills, Weak Soft Skills, by gender, %
Note – compiled by authors

Soft Skills, which are initially obtained in the family, remained the strongest and sustainable to the development process of a person according to the answers of students. They consider Responsibility and Politeness as the strongest SS. Teamwork and Communication skills, despite they are obtained at school and developed at university they are still considered as weak skills, especially among MS than FS.

Employment_SS. Unimportant_SS. SS development must be accompanied with their application. Therefore, students by the time of their graduation must have awareness of what skill are necessary when applying for work, which are professionally favorable (Figure 5).

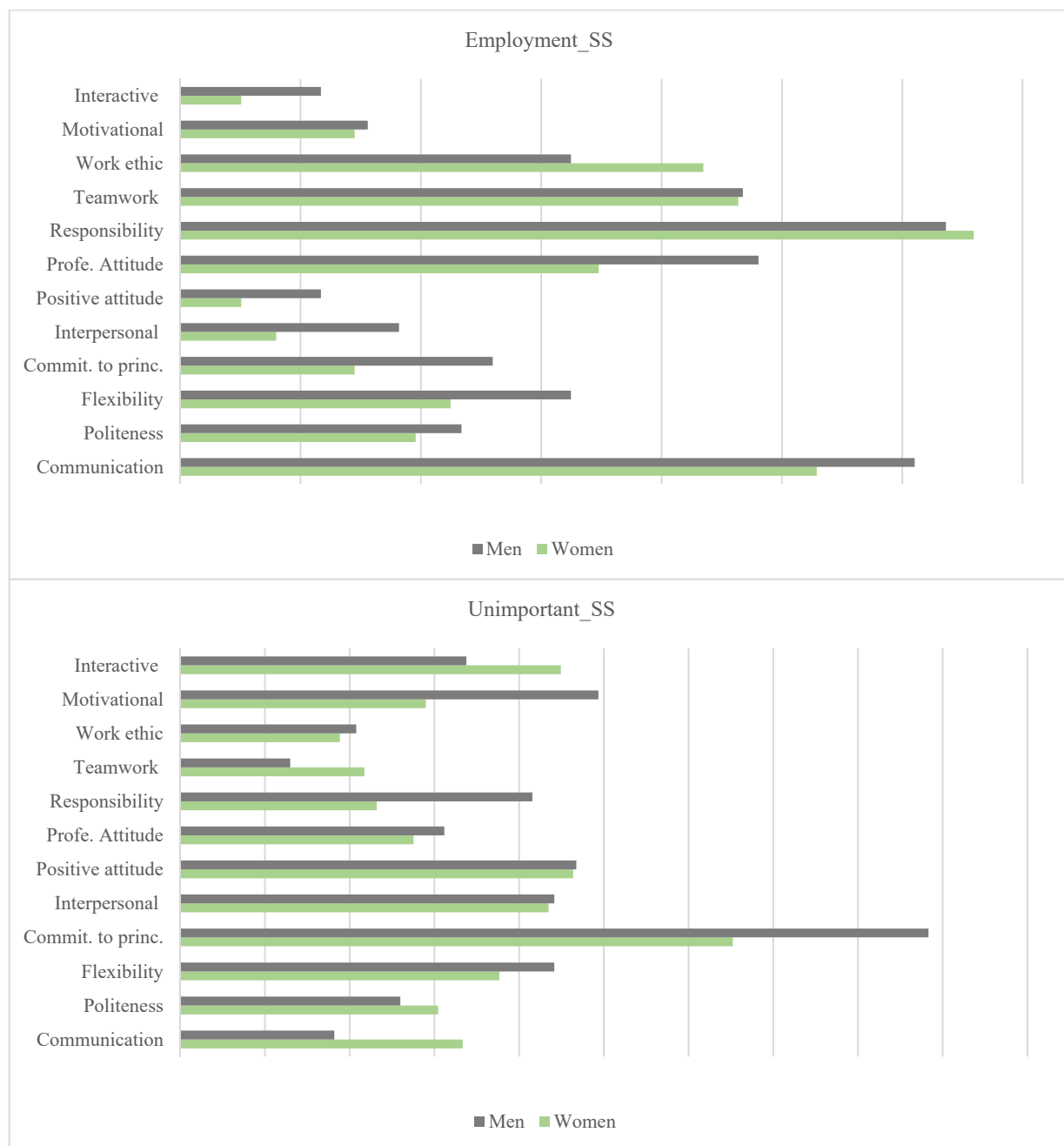

Figure 5 – Employment Soft Skills, Unimportant Soft Skills, by gender, %

Note – compiled by authors

According to the respondents, the most important SS for employment are Responsibility, Communication, Teamwork, Work Ethic, and Professional Attitude. In previous studies researchers came to the similar conclusion in terms of employment SS. There is difference in the answers between MS and FS in such skills and Communication (MS 61 %, FS 52,9 %) and Professional Attitude (MS 48,1 %, FS 34,8 %). For MS these skills are more important when applying for a job rather than for FS. According to Klotz (2014) women feel more comfortable working under supervision. This is partly due to the fact that women are afraid of being judged, they lack confidence and seek for support from colleagues [20]. Commitment to Principles does not have high importance for employment. 44,2 % of the majority are MS, 32,6 % are FS.

Summarizing results of the analysis we can conclude that majority of the respondents have understanding of what is soft skills. The main SS as Responsibility and Politeness are obtained in the Family and are the strongest skills of among the respondents. At School and University, students obtain Teamwork.

If the skills which are established in the family and school have a big gap between each other. At university, skills of low importance in the previous two fields become more important as they are used more often by the students during the educational process.

CONCLUSION

Summing up the research, the following conclusion can be drawn. The majority of undergraduate students have an understanding of soft skills. Nevertheless, some confuse soft skills with hard skills. Therefore, it is important to explain to students what soft skills are and what soft skills students will have after completing a particular discipline. As a result of the questioning of students, most of them have the skills of Responsibility and Politeness, which were established in the family. Initially, any skills are established and obtained in the family, and then they are developed at school, university, at work and other social, economic, family relationships etc. Thus, for example, they study in a team at school and university. Interactive skills are more instilled in the university than in the family and school, as well as professional relationships. However, all 12 skills that are considered in the study are mainly acquired at the university.

On the issue of underdeveloped and highly developed skills, students noted that they have a strong skill of responsibility and politeness, as well as adherence to principles. Communication skills, professional attitudes and motivational skills are considered by students to be skills that need to be improved. Therefore, the university needs to think about this issue.

Female students need to develop communication skill in terms of professional application. At this stage communication changes from socializing to business communication. This includes business correspondence, establishing agreements and provision of negotiations etc. There is a great lack of professional attitude development among all respondents. Although it is evaluated at the initial stage of employment, for example, job interview. This can be the result of poor evaluation and practice of this skill while studying. Interestingly, that Work Ethic is more prioritized by FS, which is also given a great attention in the beginning of a career. SS should be developed equally in students regardless of gender and other fields of SS development. Which will favor equal employment. Therefore, SS development in higher educational institutions must also be evaluated as hard skills.

REFERENCE

1. Gray A. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution [Electronic resource] // World Economic Forum [website]. – 2016. – URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/> (Accessed: 05.11.2021).
2. Mann C. R. A Study of engineering education. – New York, 1918. – 152 p.
3. Cullinane C., Montacute R. Life Lessons: Improving Essential Life Skills for Young People. – London: The Sutton Trust, 2017. – 30 p.
4. Boud D. Assessment and the promotion of academic values // Studies in Higher Education. – 1990. – № 15(1). – P. 101-111.
5. Boud D. Enhancing learning through self-assessment. – London: Routledge, 1995. – 256 p.
6. Gallivan M., Truex D., Kvasny L. Changing patterns in IT skill sets 1988-2003 // Data Base for Advances in Information Systems. – 2004. – № 35(3). – P. 64-87.
7. Kember D., Leung D., Rosa M. Characterizing learning environments of nurturing generic capabilities in higher education // Research in Higher Education. – 2007. – № 48(5). – P. 609–632.
8. Chamorro-Premuzica T., Artecheb A., Bremnera A., Greven C., Furnham A. Soft skills in higher education: Importance and improvement ratings as a function of individual differences and academic performance // Educational Psychology. – 2010. – № 2(30). – P. 221-241.

9. Pratt M. K. Definition: Soft skills [Electronic resource] // TechTarget [website]. – 2019. – URL: <https://searchcio.techtarget.com/definition/soft-skills> (Accessed: 05.11.2021).
10. Klaus P. Communication breakdown // California Job Journal. – 2010. – № 28. – P. 1-9.
11. Robles M. M. Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today's Workplace // Business Communication Quarterly. – 2012. – № 75(4). – P. 453-465. – DOI: <https://doi.org/10.1177/1080569912460400>.
12. Kyllonen P. C. Soft Skills for the Workplace // Change: The Magazine of Higher Learning. – 2013. – № 45(6). – P. 16-23. – DOI: 10.1080/00091383.2013.841516.
13. Gibb S. Soft skills assessment: theory development and the research agenda // International Journal of Lifelong Education. – 2014. – № 33(4). – P. 455-471. – DOI: 10.1080/02601370.2013.867546.
14. Tholen G., Relly S. J., Warhurst C., Commander J. Higher education, graduate skills and the skills of graduates: the case of graduates as residential sales estate agents // British Educational Research Journal. – 2016. – № 42(3). – P. 508-523. – DOI: <https://doi.org/10.1002/berj.3222>.
15. Jayaram S., Musau R. Soft Skills: What They Are and How to Foster Them // In Book: Bridging the Skills Gap. – Springer International Publishing AG, 2017. – Vol. 26. – Chapter 6. – P. 101-122. – DOI: 10.1007/978-3-319-49485-2_6.
16. Succi C., Canovi C. Soft skills to enhance graduate employability: comparing students and employers' perceptions // Studies in Higher Education. – 2019. – № 45(11). – P. 1-14. – DOI: 10.1080/03075079.2019.1585420.
17. Lakshminarayanan R. Youth Development in Kuwait: Dimensions of Civic Participation and Community Engagement Towards Nation Building // Digest of Middle East Studies. – 2020. – № 2(29). – P. 230-250. – DOI: 10.1111/dome.12221.
18. Tsirkas K., Chytiri A. P., Bouranta N. The gap in soft skills perceptions: a dyadic analysis // Education and Training. – 2020. – № 62(4). – P. 357-377. – DOI: <https://doi.org/10.1108/ET-03-2019-0060>.
19. Ayodele T. O., Oladokun T. T., Kajimo-Shakantu K. Employability skills of real estate graduates in Nigeria: a skill gap analysis // Journal of Facilities Management. – 2020. – № 18(3). – P. 297-323. – DOI: <https://doi.org/10.1108/JFM-04-2020-0027>.
20. Klotz A. M. The Journey to the Top: Women's Paths to the University Presidency. – College of Education Theses and Dissertations, 62. – DePaul University, 2014. – 207 p.

REFERENCES

1. Gray, A. (2016). The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum. Retrieved November 5, 2021, from <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/>.
2. Mann, C. R. (1918). A Study of engineering education. New York, 152 p.
3. Cullinane, C. and Montacute, R. (2017). Life Lessons: Improving Essential Life Skills for Young People. The Sutton Trust, London, 30 p.
4. Boud, D. (1990). Assessment and the promotion of academic values. Studies in Higher Education, 15(1), 101-111.
5. Boud, D. (1995). Enhancing learning through self-assessment. Routledge, London, 256 p.
6. Gallivan, M., Truex, D. and Kvasny, L. (2004). Changing patterns in IT skill sets 1988-2003. Data Base for Advances in Information Systems, 35(3), 64-87.
7. Kember, D., Leung, D. and Rosa, M. (2007). Characterizing learning environments of nurturing generic capabilities in higher education. Research in Higher Education, 48(5), 609-632.
8. Chamorro-Premuzica, T., Artecheb, A., Bremnera, A., Grevenc, C. and Furnham, A. (2010). Soft skills in higher education: Importance and improvement ratings as a function of individual differences and academic performance. Educational Psychology, 2(30), 221-241.
9. Pratt, M. K. (2019). Definition: Soft skills. TechTarget. Retrieved November 5, 2021, from <https://searchcio.techtarget.com/definition/soft-skills>.
10. Klaus, P. (2010). Communication breakdown. California Job Journal, 28, 1-9.
11. Robles, M. M. (2012). Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today's Workplace. Business Communication Quarterly, 75(4), 453-465, DOI: <https://doi.org/10.1177/1080569912460400>.

12. Kyllonen, P. C. (2013). Soft Skills for the Workplace. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 45(6), 16-23, DOI: 10.1080/00091383.2013.841516.
13. Gibb, S. (2014). Soft skills assessment: theory development and the research agenda. *International Journal of Lifelong Education*, 33(4), 455-471, DOI: 10.1080/02601370.2013.867546.
14. Tholen, G., Relly, S. J., Warhurst, C. and Commander, J. (2016). Higher education, graduate skills and the skills of graduates: the case of graduates as residential sales estate agents. *British Educational Research Journal*, 42(3), 508-523, DOI: <https://doi.org/10.1002/berj.3222>.
15. Jayaram, S. and Musau, R. (2017). Soft Skills: What They Are and How to Foster Them. *Bridging the Skills Gap*, 26, Ch. 6, 101-122, DOI: 10.1007/978-3-319-49485-2_6.
16. Succi, C. and Canovi, C. (2019). Soft skills to enhance graduate employability: comparing students and employers' perceptions. *Studies in Higher Education*, 45(11), 1-14, DOI: 10.1080/03075079.2019.1585420.
17. Lakshminarayanan, R. (2020). Youth Development in Kuwait: Dimensions of Civic Participation and Community Engagement Towards Nation Building. *Digest of Middle East Studies*, 2(29), 230-250, DOI: 10.1111/dome.12221.
18. Tsirkas, K., Chytiri, A. P. and Bouranta, N. (2020). The gap in soft skills perceptions: a dyadic analysis. *Education and Training*, 62(4), 357-377, DOI: <https://doi.org/10.1108/ET-03-2019-0060>.
19. Ayodele, T. O., Oladokun, T. T. and Kajimo-Shakantu, K. (2020). Employability skills of real estate graduates in Nigeria: a skill gap analysis. *Journal of Facilities Management*, 18(3), 297-323, DOI: <https://doi.org/10.1108/JFM-04-2020-0027>.
20. Klotz, A. M. (2014). *The Journey to the Top: Women's Paths to the University Presidency*. College of Education Theses and Dissertations, 62, DePaul University, 207 p.

БАКАЛАВРИАТ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЖҰМСАҚ DAҒДЫЛАРЫ: ЖҰМЫСҚА ОРНАЛАСУ ҮШІН ҚАЛЫПТАСУ КӨЗДЕРІН ГЕНДЕРЛІК ТАЛДАУ

А. Е. Абишева^{1*}, Э. М. Ералина²

¹Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

²Туран Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – студенттердің жұмсақ дағдылары (SS), олардың түрлері және қайда қалыптасатыны туралы білімдерін зерттеу. Жұмысқа орналасу үшін қандай қажетті дағдылар қажеттігі туралы студенттердің пікірін анықтау.

Әдіснамасы. Зерттеу әдіснамасы Қазақстан Республикасы Жоғары оқу орындарының бакалавриат студенттері арасында сауалнама жүргізу болды. 9 Жоғарғы оқу орнының (ЖОО) 215 студенті қатысты. Әдебиеттерді шолу негізінде жұмсақ дағдыларды қалыптастырудың негізгі бағыттары анықталды – отбасы, мектеп және ЖОО. Студенттердің жауаптарын талдау үшін SPSS және Excel бағдарламалары қолданылды. Талдау жыныс тұрғысынан жүргізілді.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы – студенттердің жұмысқа орналасуы олардың кәсіби және бағдарламалық дағдыларына тікелей байланысты, сондықтан қазақстандық жоғары оқу орындары студенттерінің қандай бағдарламалық дағдыларға ие екенін білу маңызды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жауапкершілік пен сыпайылық отбасында неғұрлым қарқынды қалыптасады, ары қарай оқу орындарында дамиды. Алайда, дағдылар жоғарғы оқу орындарында мектепке қарағанда белсендірек дамиды. Зерттеудің негізгі нәтижелері студенттердің жұмысқа орналасу үшін жұмсақ дағдылардың маңыздылығы туралы жалпы түсінікке ие екенін көрсетті. Сондықтан студенттердің белгілі бір пәндерді өту кезінде алған дағдыларына егжей-тегжейлі талдау жүргізу ұсынылды.

Түйін сөздер: жұмсақ дағдылар, жұмысқа орналасу, бакалавриат студенті, университет.

МЯГКИЕ НАВЫКИ БАКАЛАВРА: АНАЛИЗ ИСТОЧНИКОВ ФОРМИРОВАНИЯ В ГЕНДЕРНОМ РАЗРЕЗЕ ДЛЯ ТРУДОУСТРОЙСТВА

А. Е. Абишева^{1*}, Э. М. Ералина²

¹Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

²Университет Туран, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – изучить знания студентов о мягких навыках и ответить на вопросы понимают ли студенты что такое софт скиллс и знают ли их виды, где приобретаются софт скиллс. Определить какие софт скиллс необходимы для трудоустройства, по мнению студентов.

Методология исследования заключалась в проведении анкетирования среди студентов бакалавра вузов Республики Казахстан. Всего приняло участие 215 студентов из 9 вузов Казахстана. На основе проведенного литературного обзора были определены основные сферы формирования мягких навыков – это семья, школа и вузы. Для проведения анализа ответов студентов применялась SPSS программное обеспечение и Excel. Анализ был также проведен в гендерном разрезе.

Оригинальность / ценность исследования – трудоустройство студентов, напрямую зависит от их профессиональных и мягких навыков, поэтому важно знать какими мягкими навыками обладает нынешний студент казахстанского ВУЗа.

Результаты исследования – показали, что такие навыки как Ответственность и Вежливость непрерывно развиваются в студентах, которые более усиленно прививаются в семье и в дальнейшем развиваются в образовательной среде. Тем не менее, в школе все навыки развивались и приобретались менее активно чем в вузе. Студенты имеют общее представление о важности мягких навыков при трудоустройстве. В таких целях было рекомендовано проведение более подробного разбора о приобретаемых навыка студентами при прохождении определенных дисциплин.

Ключевые слова: мягкие навыки, трудоустройство, студент-бакалавр, вуз.

ABOUT THE AUTHORS

Abisheva Assel Yergaliyevna – doctoral student, Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan, e-mail: assel.abisheva@narxoz.kz*

Yeralina Elmira Maratovna – PhD, Associate Professor, Turan University, Almaty, Republic of Kazakhstan, e-mail: e.eralina@turan-edu.kz

МРНТИ 06.61.53

JEL Classification: R10, R11

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-73-85>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МОНОҚАЛАЛАРДЫ ДАМУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ТАЛДАУ

Г. Б. Асанова^{1*}, Г. Б. Нұрсейтова¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты – Қазақстан Республикасындағы моноқалаларды дамытуға бағытталған бағдарламаларды іске асыру нәтижелерін талдау.

Әдіснамасы – синтез, талдау, салыстыру, жалпылау сияқты жалпы ғылыми әдістер.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Моноқалаларды дамыту бағдарламаларын талдау жүргізу нәтижелері өңірлік әлеуметтік-экономикалық бағдарламаларды әзірлеуде, аймақтарды дамытуға арналған іс шараларды бағалауда қолданылуы мүмкін.

Зерттеу нәтижесінде Текелі, Шахтинск, Жезқазған моноқалаларының әлеуметтік-экономикалық дамуын талдау нәтижесі бойынша қалаларда экономикалық, әлеуметтік сала, инфрақұрылымдық мәселелер жағдайының деңгейі төмен екендігі анықталды. Өндірістік орындардағы негізгі капиталдың ескіруі басты себеп болған қалаларда инвестициялық белсенділіктің төмен деңгейі, өндірістік қуаттың әлсіздігі, техникалардың жетіспеушілігі, өнімдердің бәсекеге қабілетті болмауы сияқты ортақ мәселелері айқындалды. Яғни, моноқалалардағы өндірісті қайта жандандырмай әлеуметтік-экономикалық жағдайды жақсарту қиынға соқпақ.

Түйін сөздер: моноқала, бағдарлама, экономика, әлеуметтік сала, инфрақұрылым, өнеркәсіп.

КІРІСПЕ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2021 жылғы 4 қарашада моноқалаларды дамыту жөнінде республикалық кеңесте сөйлеген сөзінде: «Моноқалалар өндірістік өнеркәсіп өнімдерінің 40 %-ға жуығын өндіреді. Мұнай-газ, металлургия, химия өнеркәсібі және энергетика саласындағы ірі кәсіпорындарымыз сонда шоғырланған. Алайда, бұл қалаларда шешімін таппай келе жатқан түйткілдер аз емес. Әлеуметтік-экономикалық және экологиялық мәселелер бар. Моноқалалардың экономикасын әртараптандыру айрықша маңызды. Басқа да салаларды дамытып, жаңа жұмыс орындарын ашу – аса өзекті мәселе», – деген болатын [1]. Қазақстанда моноқалалардың көпшілігі индустриялық даму сатысының өнімдері болып табылады, оларды құрудың басты мақсаты минералдық-шикізат қорларын игеру болып табылады. Бұл қалаларда өндіріс пен энергетикалық инфрақұрылымның ірі объектілері бар, бірақ дәстүрлі түрде ең төменгі әлеуметтік инфрақұрылым және қаланың елді мекен ретіндегі функциялары нашар дамыған.

Қазақстанда 27 елді мекен моноқала статусына ие болды. Олардың көпшілігі дағдарыстың әсерінен қатты әлсіреген. Қазіргі уақытта бұл қалалардың өзіне тән әлеуметтік-экономикалық мәселелері бар: инфрақұрылымның нашар деңгейі, су құбырының, жылу және электр желілерінің барынша тозуы, қала құраушы кәсіпорындардың жай-күйіне байланысты мәселелер, бәсекеге қабілетсіз өнім, қала экономикасының төмен деңгейде әртараптануы; жұмыссыздық, халық санының азайуы және т. б. [2]. Осыдан шығатыны, моноқалалардың жаңғыртудағы мәселелері өзекті екенін көрсетеді.

Сонымен бірге өңірлерді дамытуға арналған бағдарламалар өңірлік өнім қалыптастыруға, әр аймаққа тән даму жоспарын жасауға, аймақты туристтер үшін тартымды етуге мүмкіндік береді.

Мақалада 2016-2020 жылдарға арналған жекелеген моноқалаларды дамыту бағдарламаларының іске асырылуы Текелі, Шахтинск, Жезқазған моноқалалары мысалында қарастырылады.

Әдебиеттерге шолу. Қазіргі заманғы зерттеулердің көпшілігінде моноқалаларды дамытуды қолдау құралдары ретінде өнеркәсіптік парктерді дамытуды, моноқалаларды дамыту үшін бағдарламалар әзірлеуді, ауыл шаруашылығын дамытуды және басқарушылық әкімшілік және бизнес-командаларды оқытуды ұсынады [3]. Бұдан басқа теоретиктердің ойынша кей мемлекеттік бағдарламаларда нақты мақсаттар мен міндеттер іс-жүзіндегі мақсаттар мен міндеттерге сай келмейді, ал ол қаланың стратегиялық дамуына тежеу болады. Сондай теоретиктердің бірі О. Б. Угурчиевтің еңбегінде жергілікті өңірлерді дамытуға арналған бағдарламалардың міндеттерінің орындалмауы алға қойылған мақсатпен міндеттемелердің сай келмеуі және жоспарланған қаржы мен орындалуы уақыты арасындағы алшақтыққа байланысты орын алатындығы туралы айтылған [4].

Бағдарламаның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін кешенді бағалау үшін бағалау индикаторлары жүйесін белгілеу маңызды болып табылады. Р. А. Черкесовтың «Анализ методологических подходов к оценке реализации программы социально-экономического развития региона» мақаласында бағдарлама тиімділігін бағалауда жан басына шаққандағы жалпы өңірлік өнім, негізгі капиталға инвестициялар көлемі, сыртқы сауда айналымының көлемі, өңірдің қаржылық қамтамасыз етілуі, әлеуметтік сала даму деңгейінің жиынтық көрсеткіші және т.б. есептік көрсеткіш-индикаторларды қамтитындығы туралы қарастырылған [5]. Сонымен қатар, іс-шаралардың нәтижелілігін анықтауда орындалып жатқан іс шаралардың жоспарда бекітілген мерзіммен сәйкестігі маңызды болып табылады. «Анализ развития муниципальных целевых программ в городах-миллионниках ПФО РФ» атты А. М. Кемаловтың еңбегінде бағдарламаларды іске асырудың нәтижелілігі мен тиімділігіне оларды түзету немесе мерзімінен бұрын тоқтату мүмкіндік беретін тұрақты бағалау жүргізудің қажеттілігі айтылған [6].

Әлемнің көптеген елдерінде шағын қалалардың мәселелері өзекті болып табылады. О. Д. Угольникова., В. П. Григорьев., Г. Рубцов., А. Литвиненко., А. Г. Василева., Н. Ивашина., Н. Кузнецова сынды ғалымдардың еңбегінде Ресейдегі моноқалаларды дамыту бағдарламасы туралы қарастырылған. Қала құраушы кәсіпорындардың өндірісі мен өнім сұранысының төмендеуі, жұмыссыздықтың өсуі, моноқалалардағы іскерлік белсенділіктің күрт төмендеуі белгілі іс-шараларды талап етеді. Мысалы, Ресейде 2009 жылы моноқалаларды қолдаудың федералды бағдарламасын дайындау қолға алынды. Бағдарламаның міндеттеріне қала құраушы кәсіпорындардан тыс жаңа жұмыс орындарын құру бойынша жергілікті жерлерде жұмысты жандандыру кірді. Моноқалаларды қолдаудың базалық моделі қала құраушы кәсіпорындарды әртараптандыру, ірі инвестициялық жобаларды бекіту, шағын және орта бизнесті жаппай қолдау болып табылады. Сонымен қатар, моноқалаларды дамыту Ресей экономикасының 11 стратегиялық бағытының біріне кіретіндігін айтып өтуге болады. Ал 2016 жылы «Моноқалаларды кешенді дамыту» бағдарламасы бекітілді.

Моноқалаларды дамытуда мемлекет қолданатын тетіктердің тиімділігіне талдау жүргізуге мүмкіндік беретін нысаналы индикаторлары ретінде мына көрсеткіштерді қарастыруға болады: жаңа жұмыс орындарының саны; муниципалдық құрылымдар санының азаюы; негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемі; моноқалалардың қала құраушы кәсіпорындар қызметіне тәуелділік деңгейі. Елдің әрбір төртінші қаласы бір бейінді болып саналады. Бұл жағдайда моно-аумақтардың Ресей Федерациясының экономикалық дамуына әсері айқын екенін байқауға болады. Федералды билік моноқалаларды дамыту бағдарламаларына қомақты қаражат бөліп отырады [7; 8; 9; 10].

Сонымен қатар, Ресей Федерациясының Үкіметі экономикалық дағдарысты еңсеру және әлеуметтік мәселелерді шешу үшін түрлі қолдау шараларын жүзеге асыруда. Ресей Федерациясы Үкіметінің көмегімен моноқаланы дамыту институты құрылды. Бұл коммерциялық емес ұйым – Моноқалаларды дамыту қоры моноқалалардың әлеуметтік-экономикалық проблемаларын шешуге бағытталған [11].

Германияда Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі кезеңнен бастап қазіргі уақытқа дейін әртүрлі қаржыландыру бағдарламалары бар. Қалаларды қайта құру және дамыту бағдарламасы деп атауға болатын алғашқы қаржылық бастама 1971 жылы құрылды (Urban Reconstruction and Development program). Аталған бағдарлама Германияның батыс (содан кейін шығыс) федералды штаттарында қалпына келтіру және дамыту шараларынан тұрады. Одан кейін қалаларды дамытуға байланысты жыл сайын бірқатар бағдарламалар қабылданып отырды: Development after WW2, Urban Heritage Protection program (1991), Social City program (1999), Urban Reconstruction program, Active City Center and Sub-Center program (2008), Smaller Cities and Communities program (2010), Future Urban Green program (2017).

Мысалы, 2010 жылы Шағын қалалар мен қоғамдастықтар бағдарламасы (Smaller Cities and Communities program) қабылданды. Бағдарлама шағын қалалар мен қауымдастықтардағы желілерді қолдау үшін жобалар жасайды [12].

Ал, Үндістанда көптеген шағын қалалар ірі қалалардан тәуелсіз динамикалық экономикаға ие. Алайда, лайықты жұмыс орындарының болмауы және негізгі қызметтер мен инфрақұрылымдық объектілерге қолжетімділіктің шектеулі болуы сияқты мәселелер барлық дерлік шағын қалаларға тән. Мұндай жағдайда бұл қалалар қаланы дамытуға арналған саясат пен бағдарламалар тарапынан елеулі назар аударуды талап етті. 1979-1980 жылдары алғаш рет ауылдық аудандардан көшіп-қонушыларды қабылдайтын өсу орталықтары ретінде таңдап алынған қалаларды дамытуға бағытталған «Шағын және орта қалаларды кешенді дамыту бағдарламасын» іске қосу арқылы шағын қалаларды дамыту жөнінде келісілген іс-шаралар қабылданды [13].

2013 жылы Еуропалық Кеңес «Еуропа – 2020» стратегиясын қабылдады, онда әлеуметтік аспектіні ескере отырып, аумақтық дамудың іргелі негіздері айқындалды. Стратегия шеңберінде шағын қалаларды аумақтық дамыту жобаларын іске асырудың қысқа мерзімді, орта мерзімді және ұзақ мерзімді кезеңдеріне арналған кешенді шаралар тұжырымдамасы әзірленді. Стратегияны іске асыру нәтижелерін Оңтүстік Чехияның мысалында көруге болады, онда тұжырымдаманы әзірлеуге Славонице демографиялық проблемалары бар типтік шағын қала таңдалды. Стратегия шеңберінде әлеуметтік-демографиялық саладағы өзгерістерді болжаған қаланы дамытудың әртүрлі нұсқаларын сипаттай отырып, тұжырымдама әзірленді [14].

Өңірлік мақсатты бағдарламалар аумақтар тұрғындарының өмір сүру сапасын жақсарту және тұрақты дамыту саласындағы тиімді саясатты қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Шағын және моноқалалардың мақсатты әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламалары – жергілікті саясаттың басымдықтары мен мақсаттарына қолжеткізуді қамтамасыз ететін шаралар жүйесі. Бұл бағдарламаларды әртүрлі қалалардың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясында белгіленген мақсаттарды іске асырудың негізгі құралы деп санауға болады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Әдіснама. Мақала Қазақстан Республикасындағы моноқалаларды дамыту бағдарламаларының іске асырылу нәтижесін зерттеуге жүйелік тәсілді қолдануға негізделген, ол сандық және сапалық әдістерді, атап айтқанда, экономикалық-статистикалық талдау, салыстыру және жалпылау әдістерін қамтиды.

Зерттеу нысандарының экономика, әлеуметтік сала және инфрақұрылым әлеуеттерін зерттеуде салыстырмалы талдау әдісі, сондай-ақ құрылымдық талдау әдістері қолданылды.

Зерттеу барысы келесідей қадамдардан тұрды:

- Текелі, Шахтинск, Жезқазған моноқалаларының бағдарламаларының өзекті мәселелері экономика, әлеуметтік сала, инфрақұрылым салаларына жүйеленіп талданды;
- Текелі, Шахтинск, Жезқазған моноқалаларын дамыту бағдарламаларының 2020 жылға жоспарланған нысаналы индикаторларына қол жеткізу іс-шаралары талданды;
- Аталған қалалар бойынша нысаналаы индикаторларға қол жеткізу нәтижелері сараланды.

Зерттеудің ғылыми базасы осы мәселемен айналысатын отандық және ғалымдардың жарияланымдары болып табылады. Ақпараттық базасы Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының ресми мәліметтері және Қазақстан Республикасының заңнамалық және нормативтік актілері болып табылады.

Талдаулар мен нәтижелер. Мақала Қазақстан Республикасындағы моноқалаларды дамыту бағдарламаларының іске асырылу нәтижесін зерттеуге жүйелік тәсілді қолдануға негізделген, ол сандық және сапалық әдістерді, атап айтқанда, экономикалық-статистикалық талдау, салыстыру және жалпылау әдістерін қамтиды.

Зерттеу нысандарының экономика, әлеуметтік сала және инфрақұрылым әлеуеттерін зерттеуде салыстырмалы талдау әдісі, сондай-ақ құрылымдық талдау әдістері қолданылды.

Зерттеу барысы келесідей қадамдардан тұрады:

- Текелі, Шахтинск, Жезқазған моноқалаларының бағдарламаларының өзекті мәселелері экономика, әлеуметтік сала, инфрақұрылым салаларына жүйеленіп талданды;

- Текелі, Шахтинск, Жезқазған моноқалаларын дамыту бағдарламаларының 2020 жылға жоспарланған нысаналы индикаторларына қол жеткізу іс-шаралары талданды;

- Аталған қалалар бойынша нысаналы индикаторларға қол жеткізу нәтижелері сараланды.

Зерттеудің ғылыми базасы осы мәселемен айналысатын отандық және шетел ғалымдардың жарияланымдары болып табылады. Ақпараттық базасы Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының ресми мәліметтері және Қазақстан Республикасының заңнамалық және нормативтік актілері болып табылады.

Қазақстанда моно және шағын қалаларды дамытуға байланысты 2019 жылы «Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы», сонымен қатар 2016-2020 жылдарға арналған моноқалаларды дамытудың жекелеген бағдарламалары қабылданды.

Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 990 қаулысына сәйкес қабылданды.

Бағдарламаның мақсаты басқарылатын урбанизация процесі арқылы өңірлердің экономикалық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және халықтың тұрмыс сапасын жақсарту болып табылады және іске асыру мерзімі 2020-2025 жылдарды қамтиды. 2025 жылға дейін жүзеге асатын бұл бағдарламаға 1,3 млрд. теңге бөлінген болатын. 2020 жылға дейінгі бағдарлама шеңберінде жүзеге асқан тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, сонымен бірге бірқатар сәулет және қала жобасы «Нұрлы жер» мемлекеттік бағдарламасымен біріктірілді [2].

Мақалада Текелі, Шахтинск, Жезқазған қалаларының 2016-2020 жылдарға арналған дамыту бағдарламалары талданған.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 21 шілдедегі №118 «Елді аумақтық кеңістікте дамытудың 2020 жылға дейінгі болжамды схемасын бекіту туралы» жарлығының негізінде әрбір моноқаланы дамытудың 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасы қабылданды.

Текелі қаласының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасы қабылданды.

Бағдарламаның мақсаты – экономиканың тұрақты өсімін қамтамасыз ету, өнеркәсіпті үдемелі дамытуды қамтамасыз ету және инвестициялар тарту, халықтың денсаулығын жақсарту, халықтың жұмыспен қамтылуына жәрдемдесу шараларының тиімділігін арттыру, тұрғын үй құрылысын дамыту, коммуналдық сектордың инженерлік инфрақұрылымын жаңарту, облыстың экологиялық жағдайын жақсарту және т.б.

Нысаналы индикаторлар: өңірлік макроэкономика, өнеркәсіп, агроөнеркәсіп кешені, білім, денсаулық сақтау, еңбек және халықты әлеуметтік қорғау.

Текелі қаласы Талдықорған қаласының оңтүстік-шығысынан 39 км қашықтықта, Алматы қаласынан 285 км шығысқа қарай орналасқан. Текелі – өнеркәсіптік қала. Қала кәсіпорындарында – мэр-мэр мен

эк ұнтағы, құрылыс кірпіші, сыра ашытқысы, габбро мен шунгит, мәр-мәр өндіріледі. Қала табиғи – климаттық аймақта, су ресурстары мен құнарлы жерлерде орналасқан [15].

Шахтинск қаласының 2016-2020 жалдарға арналған даму бағдарламасының мақсаты – экономиканы әртараптандыруға бағытталған өңдеуші өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін дамыту, инвестициялық белсенділігін қалыптастыру, білім беруді тиімді дамыту үшін жағдай жасау, қоғамдық қауіпсіздіктің жоғары деңгейін қамтамасыз ету, құрылыс өсімін қамтамасыз ету, жолдардың сапасын жақсарту, қажетті сападағы коммуналдық қызметтердің қол жетімділігі, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қоршаған ортаны қорғау.

Нысаналы индикаторлары: экономика, әлеуметтік сала, қоғамдық қауіпсіздік және қоғамдық тәртіп, инфрақұрылым, экология және жер ресурстары.

Шахтинск қаласы – 1961 жылы құрылған. Қаланың пайда болуы жоғары сапалы көкістелген көмір өндіру Тентек кен орындарын игерумен байланысты. Шахтинск қаласы – Қарағанды облысының өнеркәсіптік ауданы. Қала өнеркәсібінің жетекші салалары көмір өндіру және өңдеу өнеркәсібі болып табылады. Қала автокөлік және темір жолдардың тығыздығының салыстырмалы жоғары аймағында орналасқан жолдардың тығыздығының салыстырмалы жоғары аймағында орналасқан [16].

Жезқазған қаласының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасының мақсаты – өңдеуші өнеркәсіптің әртараптандырылуы және бәсекеге қабілеттілігін арттыру, инвестициялық ахуалды, инновациялық дамуды жақсарту; білім берудің сапасы мен қолжетімділігін қамтамасыз ету, балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау жүйесінің тиімділігін арттыру, құқықтық тәртіпті қорғау, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, сапалы жол желісін және қоғамдық жолаушылар көлігінің қолжетімділігін қамтамасыз ету, қоршаған ортаның ластану деңгейін төмендету және табиғи ортаның сапасын тұрақтандыру және т.б.

Нысаналы индикаторлары: өнеркәсіп және инвестициялар, агроөнеркәсіп кешені, шағын және орта бизнес, білім, денсаулық сақтау, еңбек және халықты әлеуметтік қорғау, қауіпсіздік, құрылыс.

Жезқазған қаласы халық саны 92 007 адам болатын Қарағанды облысының үшінші қаласы болып табылады. Облыс орталықтан (Қарағанды қаласы) арақашықтығы 520 км, Қазақстан астанасынан (Нұр-Сұлтан қаласы) арақашықтығы 770 км құрайды. Қала 1954 жылы құрылған. Қала халқының саны 91,9 мың адамды құрады. Қаланың өнеркәсіптік әлеуетін экономиканың өңдеуші және өндіруші секторларының ірі, орта және шағын кәсіпорындары анықтайды. Негізгі үлесі түсті және сирек кездесетін металдар өндірісінде шоғырланған [17].

Кесте 1 – 2016-2020 жылдарға арналған Текелі, Шахтинск, Жезқазған моноқалаларын дамыту бағдарламаларының өзекті мәселелері

Текелі қаласы		
Экономика технологиялық жабдықтармен төмен жарақталуы; қолда бар өндірістік қуаттардың толық жүктелмеуі; салаға инвестициялар тұрақсыздығы; электр энергиясына тарифтер жоғары болуы	Әлеуметтік сала сумен жабдықтау жүйелерінің төмен деңгейі; электрмен жабдықтау жүйелерінің нашар болуы; қала аумағында бейнебақылау жүйесінің болмауы; ауыл халқының табыс деңгейінің төмендігі	Инфрақұрылым тұрғын үй құрылысы үшін инженерлік инфрақұрылымның болмауы; тұрғын үй құрылысын қаржыландырудың жеткіліксіздігі; су құбыры желілері мен құрылыстарының тозуы

Шахтинск қаласы		
Экономика өнеркәсіпті басқару позицияларының әлсіздігі; инновациялық кәсіпорындардың азаюы; экономиканың шикізаттық емес секторының инвестициялық тартымдылығының жеткілісіздігі	Әлеуметтік сала педагогикалық кадрлардың тапшылығы; еңбек ресурстарының сапасының төмен болуы; өндіріс пен оқытудың нақты байланысының болмауы; спортинфрақұрылымының болмауы	Инфрақұрылым жолдарды күрделі жөндеуден өткізу қажеттілігі; орталықтандырылған газдың болмауы. күрделі жөндеу жүргізу үшін тұрғын үйдің айырбастау қорының болмауы.
Жезқазған		
Экономика негізгі қорлардың біршама тозуы және өнімдердің бәсекеге қабілеттілігінің төмен болуы; отандық салалық өнімдерді тұтыну үлесінің мардымсыз болуы; инвестицияларды толық игеруге кәсіпорындардың дайын болмауы	Әлеуметтік сала мектептерде материалдық-техникалық жарақтандырудың төмен деңгейі; экологиялық жағдайдың қолайсыз факторларының халық денсаулығына кері әсерін тигізуі ауылдық жерлерде медицина қызметкерлері мен бейінді мамандардың тапшылығы	Инфрақұрылым құрылыс ұйымдарының рентабельділігінің төмендігі; құрылыс ұйымдарының негізгі қорларының тозу деңгейінің артуы; білікті мамандар тапшылығы; автомобиль жолдарының қанағаттанарлықсыз жағдайы
Ескерту – [15; 16; 17] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған		

1-кестеде Текелі, Шахтинск, Жезқазған моноқалалары бойынша экономикалық, әлеуметтік сала, инфрақұрылым мәселелері қарастырылған. 3 қалаға да ортақ инвестициялық белсенділіктің төмен деңгейі, өндірістік қуаттың әлсіздігі, техникалардың жетіспеушілігі, өнімдердің бәсекеге қабілетті болмауы сияқты ортақ мәселелер бар.

Текелі қаласында су, электр жүйелерінің төмен деңгейі, ауыл халқының табыс деңгейінің төмен деңгейі тәрізді мәселелер бар екенін байқауға болады.

Шахтинск және Жезқазған қалаларында кадрлар тапшылығы мен мектептерде материалдық қамтылу деңгейінің төмен екенін көреміз.

Кесте 2 – 2016-2020 жылдарға арналған Текелі, Шахтинск, Жезқазған моноқалаларын дамыту бағдарламаларының нысаналы индикаторларына қол жеткізу іс-шаралары

Қала	Экономика	Әлеуметтік сала	Инфрақұрылым
Текелі	нәтижелі жұмыспен қамту; пайдалы қазбалар қорларын игерумен байланысты жобаларды іске асыруға жәрдемдесу; қала кәсіпорындарында сапа менеджменті жүйесін енгізу жөніндегі шараларды іске асыру; индустриялық-инновациялық инвестициялық жобаларды іске асыру.	- білім беру бағдарламаларын жетілдіру, оқытудың жаңа ақпараттық технологияларын енгізу; - қаланың кәсіпорындары мен ұйымдарында жастар тәжірибесінің бағдарламаларын ұйымдастыру және кеңейту; - Білім беру объектілеріне күрделі жөндеу жүргізу.	қалада көлік инфрақұрылымын дамыту; автомобиль жолдарының инфрақұрылымын дамыту шеңберінде, жол құрылысының сапасын бақылау; табиғи апаттарға қарсы іс-қимыл инфрақұрылымының қамтамасыз етілуін ұлғайту бойынша шаралар кешенін қабылдау.

Шахтинск	өңір кәсіпорындарының жыл сайынғы республикалық, облыстық форумдарға, көрмелерге, отандық тауар өндірушілердің жәрмеңкелеріне қатысуы; мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде инвестициялық жобаларды іске асыру; өңірге инвестиция тарту үшін тоқтап тұрған кәсіпорындар туралы мәліметтерді жариялау.	1 жастан 3 жасқа дейінгі балалардың кезектілігін азайту; кітапханаларды компьютерлендіру; демалыс объектілерінің материалдық-техникалық базасын нығайту; халықтың әлеуметтік осал топтарына әлеуметтік қолдау көрсетуге қалалық бюджет шығыстарының орташа мөлшерін ұлғайту.	тұрғын үй қорының құрылысы және инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылымды жайластыру; жеке тұрғын үй құрылысына ынталандыру және жәрдемдесу; автомобиль жолдары желісін дамыту басымдықтарын анықтау.
Жезқазған	жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды жаңғырту, техникалық қайта жарақтандыру және қайта құру; жаңа технологияларды қолдана отырып, жаңа өндірістерді ашу; өндіріс тиімділігін арттыру; азық-түлікке бағаның тұрақтылығын қамтамасыз ету, ішкі нарықты өз өндірісінің тауарларымен толықтыру.	мектептердің және мектепке дейінгі мекемелердің материалдық-техникалық базасын күшейту; жұмыссыз азаматтарды кәсіптік оқытуды ұйымдастыру; әлеуметтік және көліктік инфрақұрылым объектілерін қайта жаңарту.	сумен жабдықтау және электр және жылумен жабдықтау жүйелерін дамыту бойынша басым жобаларды іске асыру; коммуналдық қызмет шығындарын азайтуға мүмкіндік беретін жаңа технологияларды жаңарту; коммуналдық сектордың қолданыстағы объектілерін жаңалау;
Ескерту – [15; 16; 17] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған			

2-кестеде Текелі, Шахтинск, Жезқазған қалаларының өзекті мәселелерін шешу мақсатында бағытталған іс-шаралар экономика, әлеуметтік сала, инфрақұрылым салаларына бөлініп қарастырылған. 2021 жылы жарияланған «Текелі қаласының 2020 жылға әлеуметтік – экономикалық паспортының» мазмұнына сәйкес 2020 жылы Текелі қаласында «Дипломмен ауылға» бағдарламасы аясында Рудничный ауылындағы мектептің бір маманына тұрғын үй сатып алуға несие және бір маманға көтерме жәрдемақы берілді [18].

«Шахтинск қаласының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасының» мазмұнына сәйкес Шахтинск қаласында 2019 жылы жұмыссыздық деңгейі 2018 жылмен салыстырғанда 0,2 %-ға төмендеп, 4,8 %-ды құрады. 2020 жылы негізгі капиталға инвестициялардың басым үлесі тау – кен өнеркәсібіне тиесілі – 98,2 %; өңдеу өнеркәсібінің үлесіне – 0,2 %; электрмен жабдықтау саласына 1,4 % салынды; сумен жабдықтауға, су бұруға, қалдықтарды жинауға, сұрыптауға, қайта өңдеуге және кәдеге жаратуға 0,08 % келеді [16].

Жезқазған қаласында туристік қызмет 3 туристік фирмалармен: «Kakadu» ЖШС, «Саяхат» ЖШС, «Paradise» ЖШС ұсынылады. Жезқазған қаласында туризмді дамытудың негізгі бағыттары жағажай туризмі (Кенгір суқоймасы), экологиялық туризм (Ұлытау зоологиялық қорықшысы), спорттық туризм (жаяу жүру, спорттық бағдарлау, спорттық шыңға өрмелеу), мәдени-танымдық туризм, сонымен қатар демалыс күндердегі туристік жорықтар болып табылады. Сонымен қатар, инфрақұрылым саласындағы жоғары кәсіпкерлік белсенділік, жеке құрылыс ұйымдармен атқарылатын құрылыс жұмыстарының жалпы көлемінің жоғарылығы, объектілерді салуда қазақстандық құрылыс материалдарын пайдалану ерекшеліктерін атап өтуге болады [17].

3-кестеде Текелі, Шахтинск, Жезқазған қалаларының әлеуметтік сала және инфрақұрылым бойынша қол жеткізу нәтижелері көрсетілген. Кестеден, аталған моноқалаларда балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтамасыз ету процесінің толық орындалғанын көруге болады. Мысалы, Шахтинск қаласында 3 жастан 6 жасқа дейінгі балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамту 3 жастан 6 жасқа дейінгі немесе 2242 балалардың жалпы санының 100 %-ын құрайды.

Кесте 3 – Моноқалалардың бағдарламаның әлеуметтік сала және инфрақұрылым бойынша нысаналы индикаторларға қол жеткізу нәтижелері

Индикатор	Текелі		Шахтинск		Жезқазған	
	2016 жоспар	2020 нақты	2016 жоспар	2020 нақты	2016 жоспар	2020 нақты
Халықты жұмыспен қамту орталықтарына жүгінгендердің ішінен жұмысқа орналасқан мүмкіндіктері шектеулі адамдардың үлесі	92,2	100,0	98,1	100	98,1	117
Балаларды (3-6 жас) мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамту	98,1	98,4	100	100	100	100
Халықтың спорт инфрақұрылымымен қамтамасыз етілуі	311,7	308,5	15,8	16	25,6	25,9
Құрылыс жұмыстарының нақты көлемінің индексі	101,2	124,7	112,4	148,9	107	115,3
Ескерту – [19; 20; 21] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған						

Кесте 4 – Моноқалалардың бағдарламаның экономика бағыты бойынша нысаналы индикаторларға қол жеткізу нәтижелері

Индикатор	Текелі		Шахтинск		Жезқазған	
	2016 жоспар	2020 нақты	2016 жоспар	2020 нақты	2016 жоспар	2020 нақты
Өңдеу өнеркәсібі	102,0	95,7	100,1	112,5	101,4	101,3
Негізгі капиталға инвестициялар	82,3	87,2	416,2	365,5	285,9	360,0
Ауыл шаруашылығы	100,7	103,1	104,8	103,1	104,9	101,4
Ескерту – [19; 20; 21] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған						

4-кестеде Моноқалалардың бағдарламаның экономика бағыты бойынша нысаналы индикаторларға қол жеткізу нәтижелері берілген. Кестеден Текелі қаласында өңдеу өнеркәсібі көрсеткішінің индексі 2020 жылы 95,7 % көрсетіп, жоспар бойынша толық орындалмағанын көреміз. Аталған көрсеткіштің орындалмауының негізгі себебі – пандемия салдарларына тікелей байланысты, яғни жылдың бірінші жартысында ҚХР-мен және басқа мемлекеттермен жабық шекара, «ТПК» ЖШС базасында «Вару Mining» ЖШС 2-домна пешін салу үшін қажетті жабдықтарды, басқа да бөлшектер мен материалдарды жеткізудің болмауы, материалдар мен жабдықтар бағасының өсуі және басқалар [19].

Ал, Шахтинск қаласында негізгі капиталға инвестиция көлемі 2020 жылы 365,5 % құрады. Көрсеткіштің төмендеу себебі «АрселорМиттал Теміртау» АҚ қаражатын COVID-19-ға байланысты санитариялық қауіпсіздікті сақтау және қамтамасыз ету жөніндегі іс-шараларға қайта бағыттау болды. Ауыл шаруашылығы саласы (103,1 %) бойынша нысаналы индикаторға қол жеткізілмеуінің себебі, өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда ет өндірісінің қысқаруына байланысты болып табылады.

Шахтинск қаласы бойынша 2020 жылғы өңдеу өнеркәсібіндегі өнеркәсіп өндірісінің индексі 112,5 құрайды. Көрсеткішке «Апрель Кулагер» ЖШС кәсіпорнының, кәсіпкерлікті қолдау картасынан тыс тұрақты жұмыс есебінен қол жеткізілді [20].

Жезқазған қаласы бойынша 2020 жылғы өңдеу өнеркәсібіндегі өнеркәсіп өндірісінің индексі 101,3 % құрайды. Нысаналы көрсеткіштің төмендеуінің себебі 2020 жылғы 15-25 қазан аралығында «Қазақмыс Смэлтинг» ЖШС РТП-1 пешіне күрделі жөндеу жүргізу болып табылады.

Ауыл шаруашылығы саласы (101,4 %) бойынша жоспарлы көрсеткішке сай (104,9 %) орындалмауының себебі, зоотехникалық нормаларға сәйкес тиімсіз құс басының іріктелуіне байланысты «Племптицеторг» ЖШС жұмыртқа өндірісінің төмендеуімен түсіндіріледі.

Негізгі капиталға инвестиция көлемі 2016 жылға 360 % құрады. Жезқазған қаласы бойынша есепті кезеңде өңдеу өнеркәсібінің өндіріс көлемі өнеркәсіп өндірісінің жалпы көлемінің 94,4 %-ын құрады. Ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі 2019 жылға 113 % және жоспарға 101,5 % құрады [21].

ҚОРЫТЫНДЫ

Әр қаланың мақсаты – оның мөлшері мен елді мекендер иерархиясындағы рөліне қарамастан, оның қажеттіліктеріне, мүмкіндіктеріне және жергілікті жағдайларына сәйкес келетін ең тиімді даму моделін табу болып табылады. Аймақтық және ұлттық қажеттіліктерді қанағаттандырудан басқа, қалалар әлеуметтік және экономикалық өзгерістерге, сондай-ақ жаһандық аренада болып жатқан процестерге бейімделуі керек. Ірі қалалар әрбір елдің дамуында ерекше маңызды рөл атқарады және олардың әлеуетін тұрақты және инклюзивті өсу стратегиясының мақсаттарына қол жеткізу үшін пайдалану керек. Шағын қалалар жергілікті әлеуетті, өзіндік ерекшелікті және қажеттіліктерді ескеретін және қалаларға заманауи мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін өзіндік даму жолдарын іздейді. Жаһандық өзгерістер бүкіл әлемдегі аумақтық бірліктер, соның ішінде қалалар арасындағы ынтымақтастық үшін жаңа мүмкіндіктер туғызады. Шағын қалалар үлкен қалалармен салыстырғанда бәсекелестік артықшылығын арттыру және аймақтық өсуге ықпал ету үшін ынтымақтастық желілерін құра алады. Көптеген шағын қалалар өз мүшелерінің өсу перспективаларын жақсартуға, әлеуметтік және экономикалық мәселелерді шешуге, жергілікті бизнесті ынталандыруға және ортақ мақсаттарға жетуге тырысатын ұйымдарға қосыла алады [22].

Зерттеу барысында келесідей қорытындыларға келдік:

- Әлемдік тәжірибедегі көптеген ғалымдардың еңбегінен моноқалаларды дамыту бойынша бағдарламалардың әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін кешенді бағалау үшін бағалау индикаторлары жүйесін белгілеу және іске асыру нәтижелілігіне тұрақты түрде бағалау жүргізу қажеттілігі айтылған. Аймақтардың тұрақты дамуында өңірлік бағдарламалардың іске асырылу тиімділігіне талдау жүргізу маңызды деп қорытынды жасауға болады.

- Зерттеліп отырған моноқалалардағы бағдарламаларға сәйкес берілген өзекті мәселелер мен белгіленген нысаналы индикаторларды негізгі 3 топқа экономика, әлеуметтік сала, инфрақұрылым салаларына бөліп қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде Текелі, Шахтинск, Жезқазған қалаларының үшеуінің де бір өндіріске бағытталған шағын қалалар болуымен түсіндіріледі.

- Бағдарламаға сәйкес Текелі, Шахтинск, Жезқазған моноқалалары бойынша кейбір көрсеткіштердің белгіленген жоспарға сәйкес орындалмағаны анықталды. Бұл көрсеткіштердің орындалмауының негізгі себебі – COVID-19 инфекциясымен, және осы пандемияға байланысты, шет мемлекеттермен жабық шекара, қажетті жабдықтарды, материалдарды жеткізудің болмауы, материалдар мен жабдықтар бағасының өсуі және бөлінген қаражаттың пандемиямен күрес шараларына қайта бағытталуымен түсіндіріледі.

Моноқалалардағы әлеуметтік-экономикалық жағдайды жандандыруға қатысты ұсыныстар:

- Текелі қаласы – өндірістік қала, қала кәсіпорындарында – мәр-мәр ұнтағы, құрылыс кірпіші, ашытқы, габбро мен шунгит өндіріледі. Қала аумағында қатпарлы тасты шунгит шоғыры, ауыр металдар, ақ алтын бар. Шахтинск қаласы өнеркәсібінің жетекші салалары көмір өндіру және өңдеу өнеркәсібі болып табылады, қала автокөлік және темір жолдардың тығыздығының салыстырмалы жоғары аймағында орналасқан. Жезқазған қаласының өнеркәсіптік әлеуетін экономиканың өңдеуші және өндіруші секторларының ірі, орта және шағын кәсіпорындары анықтайды. Негізгі үлесі түсті және сирек кездесетін металдар өндірісінде шоғырланған. Осы қалалардағы ішкі ресурстарды максимумды түрде тиімді пайдалануға бағытталған мақсатты-өндірістік іс-шаралар кешенін жүргізу тиімді деп ойлаймыз.

- Сонымен қатар, аталған моноқалалардың әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерінің мониторингісін жүргізу арқылы әлеуетін анықтап, бәсекеге қабілетті артықшылықтарын ескере отырып, нақты қаланың даму стратегиясын әзірлеу қажет деп есептейміз.

- Сондай ақ, моноқалаларды дамуындағы маңызды фактордың бірі – әлеуметтік тұрақтылықты сақтау. Яғни, моноқалалардың әлеуметтік тобын құрайтын барлық тұрғындарға әлеуметтік қолдау көрсету маңызды болып табылады.

- Моноқалаларда экономика мен әлеуметтік саланы көтеру үшін мемлекеттік қолдау шаралары қажет. Бұл аймақтар халықтың тығыздығы төмен, тұрмыс деңгейі нашар, жұмыссыздық деңгейі жоғары, экологиялық және техногендік апат өңірлері болып табылады. Зерттеуде берілген моноқалаларды дамытуға арналған бағдарламаларда көрсетілген нысаналы индикаторлар салалар бойынша толық және уақытылы орындалса моноқалалардағы әлеуметтік-экономикалық жағдай жақсарады.

Өңірлердің әлеуметтік – экономикалық даму бағдарламасын орындау нәтижелерін бағалау, біріншіден, бағдарламаны іске асырудың тікелей процесін басқарудың тиімділігін сипаттайды, екіншіден, таңдалған даму стратегиясының дұрыстығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді, үшіншіден, келесі кезеңге арналған аумақтың әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламасының мақсаттары мен басымдықтарын әзірлеу кезінде қолдануға болады.

Аймақтық даму табиғи ресурстармен қамтамасыз етілу, жұмыс күшінің сапасы, инвестициялар, кәсіпкерлік мәдениет, технологиялық инфрақұрылым, салалық құрылым, мемлекеттік қолдау жүйесі сияқты факторлармен анықталатын көп аспектілі тұжырымдаманы білдіреді. Шағын және моноқалалар ауыл халқына негізгі қызметті көрсетіп, ауыл шаруашылығы коммерциясын дамытуға, ауыл және қала экономикасының интеграциялануына мүмкіндік береді. Ел экономикасын дамытуда аймақтардың, соның ішінде шағын және моноқалалардың дамуына жағдай жасап, олардағы халықтың өмір сүру сапасын жақсартпай тұтастай дамуға қол жеткізу қиын. Мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясатты жүзеге асыруда жекелеген өңірлердің әл ауқатын көтеру маңызды болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Мемлекет басшысы моноқалаларды дамыту жөнінде республикалық кеңес өткізді [Электронды ресурс] // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [web-сайт]. – 4 қараша, 2021. – URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-monokalalardy-damytu-zhoninde-respublikalyk-kenes-otkizdi-4104231> (Қарау уақыты: 25.12.2021).

2. Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 990 қаулысы [Электронды ресурс] // Әділет [web-сайт]. – 2019. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000990> (Қарау уақыты: 25.12.2021).

3. Важаев А. Н., Мицель А. А. Стратегия управляемого воздействия на развитие экономики моногорода // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Политические, социологические и экономические науки. – 2018. – № 1. – С. 67-73. – DOI: 10.21603/2500-3372-2018-1-67-73.

4. Угурчиев О. Б., Угурчиева Р. О., Угурчиев Д. О. Анализ финансирования основных федеральных целевых программ развития регионов за 2011-2013 гг. // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 5: Экономика. – 2014. – № 3(150). – С. 176-181.

5. Черкесов Р. А. Анализ методологических подходов к оценке реализации программы социально-экономического развития региона // Вестник Ростовского государственного экономического университета (РИНХ). – 2008. – № 25. – С. 37-42.

6. Кемалов А. М. Анализ развития муниципальных целевых программ в городах-миллионниках ПФО РФ // Достижения науки и образования. – 2017. – № 6(19). – С. 41-55.

7. Угольников О. Д. Управление социально-экономическим развитием моногородов // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Политические, социологические и экономические науки. – 2018. – № 1. – С. 166-171. – DOI: 10.21603/2500-3372-2018-1-166-171.

8. Григорьев В. П. Проблемы и перспективы моногородов Дальнего Востока // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Политические, социологические и экономические науки. – 2018. – № 4. – С. 61-66. – DOI: 10.21603/2500-3372-2018-4-61-66.
9. Rubtsov G., Litvinenko A. Development of single-industry towns as a factor of economic and regional growth // E3S Web of Conferences. – 2020. – № 208(26). – Article number 08005. – DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202020808005>.
10. Vasileva A. G., Ivashina N. S., Kuznetsova N. V. National Support Programs for Single-Industry Towns Development in the Russia Federation: Retrospective Analysis of Efficiency // IOP Conference Series Earth and Environmental Science. – 2020. – № 666(6). – Article number 062106. – DOI: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/666/6/062106>.
11. Tsyrempilov D., Alekseeva T. Analysis of monotown development support measures in the Russian Federation // OP Conference Series: Materials Science and Engineering. – 2019. – № 667(1). – Article number 012101. – DOI: 10.1088/1757-899X/667/1/012101.
12. Zabel R., Kwon Y. Evolution of urban development and regeneration funding programs in German cities // Cities. – 2021. – № 111. – Article number 103008. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.103008>.
13. Guin D. Contemporary perspectives of small towns in India: A review // Habitat International. – 2019. – № 86. – P. 19-27. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.02.003>.
14. Гвоздева О. В., Сеница Ю. С. Перспективы развития малых территорий с учетом зарубежного опыта // Московский экономический журнал. – 2020. – № 3. – С. 106-114.
15. «Текелі қаласы әкімінің аппараты» ММ. Текелі қаласының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасы. – 2015. – 43 б.
16. «Шахтинск қаласы әкімінің аппараты» ММ. Шахтинск қаласының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасы. – 2015. – 46 б.
17. «Жезқазған қаласы әкімінің аппараты» ММ. Жезқазған қаласының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасы. – 2015. – 44 б.
18. «Текелі қаласы әкімінің аппараты» ММ. «Текелі қаласының 2020 жылға әлеуметтік – экономикалық паспорты». 2021. – 27 бет.
19. «Текелі қаласы әкімінің аппараты» ММ. Текелі қаласының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасын іске асыру туралы есебі. – 2020. – 34 б.
20. «Шахтинск қаласы әкімінің аппараты» ММ. Шахтинск қаласының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасын іске асыру туралы есебі. – 2020. – 39 б.
21. «Жезқазған қаласы әкімінің аппараты» ММ. Жезқазған қаласының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасын іске асыру туралы есебі. – 2020. – 16 б.
22. Senetra A., Szarek-Iwaniuk P. Socio-economic development of small towns in the Polish Cittaslow Network – A case study // Cities. – 2020. – № 103. – Article number 102758. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102758>.

REFERENCES

1. Memleket basshysy monokalalardy damytu zhoninde respublikalyk kenес otkizdi. (November 4, 2021). Official website of the President of the Republic of Kazakhstan. Retrieved December 25, 2021, from <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-monokalalardy-damytu-zhoninde-respublikalyk-kenes-otkizdi-4104231> (In Kazakh).
2. Onirlerdi damytudyn 2020-2025 zhyldarga arналган мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Укіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 990 қаулысы. (2019). Adilet. Retrieved December 25, 2021, from <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000990> (In Kazakh).
3. Vazhdaev, A. N. and Mitsel, A. A. (2018). Strategiya upravlyаемого vozdejstviya na razvitie ekonomiki monogoroda. Bulletin of Kemerovo State University. Series: Political, Sociological and Economic sciences, 1, 67-73, DOI: 10.21603/2500-3372-2018-1-67-73 (In Russian).
4. Ugurchiev, O. B., Ugurchieva, R. O. and Ugurchiev, D. O. (2014). Analiz finansirovaniya osnovnyh

federal'nyh celevyh programm razvitiya regionov za 2011-2013 gg. Bulletin of the Adyghe State University. Episode 5: Economy, 3(150), 176-181 (In Russian).

5. Cherkesov, R. A. (2008). Analiz metodologicheskikh podhodov k ocenke realizacii programmy social'no-ekonomicheskogo razvitiya regiona. Vestnik of Rostov state University (RINH), 25, 37-42 (In Russian).

6. Kemalov, A. M. (2017). Analiz razvitiya municipal'nyh celevyh programm v gorodah-millionnikah PFO RF. Dostizheniya nauki i obrazovaniya, 6(19), 41-55 (In Russian).

7. Ugolnikova, O. D. (2018). Upravlenie social'no-ekonomicheskim razvitiem monogorodov. Bulletin of Kemerovo State University. Series: Political, Sociological and Economic sciences, 1, 166-171, DOI: 10.21603/2500-3372-2018-1-166-171 (In Russian).

8. Grigorev, V. P. (2018). Problemy i perspektivy monogorodov Dal'nego Vostoka. Bulletin of Kemerovo State University. Series: Political, Sociological and Economic sciences, 4, 61-66, DOI: 10.21603/2500-3372-2018-4-61-66 (In Russian).

9. Rubtsov, G. and Litvinenko, A. (2020). Development of single-industry towns as a factor of economic and regional growth. E3S Web of Conferences, 208(26), 08005, DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202020808005>.

10. Vasileva, A. G., Ivashina, N. S. and Kuznetsova, N. V. (2020). National Support Programs for Single-Industry Towns Development in the Russia Federation: Retrospective Analysis of Efficiency. IOP Conference Series Earth and Environmental Science, 666(6), 062106, DOI: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/666/6/062106>.

11. Tsyrempilov, D. and Alekseeva, T. (2019). Analysis of monotown development support measures in the Russian Federation. OP Conference Series: Materials Science and Engineering, 667(1), 012101, DOI: 10.1088/1757-899X/667/1/012101.

12. Zabel, R., Kwon, Y. (2021). Evolution of urban development and regeneration funding programs in German cities. Cities, 111, 103008, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.103008>.

13. Guin, D. (2019). Contemporary perspectives of small towns in India: A review. Habitat International, 86, 19-27, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.02.003>.

14. Gvozdeva, O. V. and Sinica, Yu. S. (2020). Perspektivy razvitiya mal'nykh territorij s uchetom zarubezhnogo opyta. Moscow journal, 3, 106-114 (In Russian).

15. Akimat of the Tekeli. (2015). Tekeli kalasynyn 2016-2020 zhyldarga arналган damu bagdarlamasy. 43 p. (In Kazakh).

16. Akimat of the Shahtinsk. (2015). Shahtinsk kalasynyn 2016-2020 zhyldarga arналган damu bagdarlamasy. 46 p. (In Kazakh).

17. Akimat of the Zhezkazgan. (2015). Zhezkazgan kalasynyn 2016-2020 zhyldarga arналган damu bagdarlamasy. 44 p. (In Kazakh).

18. Akimat of the Tekeli. (2021). Tekeli kalasynyn 2020 zhyldarga aleumettik-ekonomikalik pasporty. 27 p. (In Kazakh).

19. Akimat of the Tekeli. (2020). Tekeli kalasynyn 2016-2020 zhyldarga arналган damu bagdarlamasy iske asyru turaly esebi. 34 p. (In Kazakh).

20. Akimat of the Shahtinsk. (2020). Shahtinsk kalasynyn 2016-2020 zhyldarga arналган damu bagdarlamasy iske asyru turaly esebi. 39 p. (In Kazakh).

21. Akimat of the Zhezkazgan. (2020). Zhezkazgan kalasynyn 2016-2020 zhyldarga arналган damu bagdarlamasy iske asyru turaly esebi. 16 p. (In Kazakh).

22. Senetra, A. and Szarek-Iwaniuk, P. (2020). Socio-economic development of small towns in the Polish Cittaslow Network – A case study. Cities, 103, 102758, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102758>.

**ANALYSIS OF PROGRAMS FOR THE DEVELOPMENT OF SINGLE-
INDUSTRY TOWNS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

G. B. Assanova^{1*}, G. B. Nurseitova¹

¹Al Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the research is the analysis of the results of the implementation of programs aimed at the development of single-industry towns in the Republic of Kazakhstan.

Methodology – general scientific methods such as synthesis, analysis, comparison, generalization.

Originality / value of the research. The analysis of regional development programs will allow determining the effectiveness of the measures taken for the development of the regions and, during the analysis, comprehensively assess the economic and social potential of the regions, as well as improve the system of upcoming measures.

Findings. As a result of the study, the topical issues and target indicators in the development programs of single-industry towns of Tekeli, Shakhtinsk, Zhezkazgan for 2016-2020, the results of their achievement according to the plan were analyzed.

Keywords: single-industry town, program, economy, social sphere, infrastructure, industry.

**АНАЛИЗ ПРОГРАММ РАЗВИТИЯ МОНОГОРОДОВ В
РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

Г. Б. Асанова^{1*}, Г. Б. Нурсейтова¹

¹Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Целью исследования является анализ результатов реализации программ, направленных на развитие моногородов в Республике Казахстан.

Методология – общенаучные методы, такие как синтез, анализ, сравнение, обобщение.

Оригинальность / ценность исследования. Анализ программ развития регионов позволит определить эффективность проводимых мероприятий в целях развития регионов и в ходе анализа всесторонне оценить экономико-социальный потенциал регионов, а также улучшить систему предстоящих мер.

В результате исследования были проанализированы актуальные вопросы и целевые показатели в программах развития моногородов Текели, Шахтинск, Жезказган на 2016-2020 годы, а также были разобраны результаты их достижения по плану.

Ключевые слова: моногород, программа, экономика, социальная сфера, инфраструктура, промышленность.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ

Асанова Гүлжайна Батыркүлкызы – PhD студент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, email: gulzhaina17@mail.ru*

Нурсейтова Гүлмира Бектургановна – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, email: n.gulmyra@mail.ru

MPHTI: 10.17.47

JEL Classification: R10

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-86-100>

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ПРОЕКТАМИ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ И ПЕРСПЕКТИВ

М. С. Степанов^{1*}, А. А. Легостаева¹

¹Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Основная цель данной статьи оценить текущее состояние государственно-частного партнерства (ГЧП) в Республике Казахстан, проанализировать и объединить то, что мы знаем о системе управления проектами ГЧП в Казахстане, а также предложить направления для ее усовершенствования.

Методология – при подготовке статьи была использована описательная методология, а также эвристический метод анализа. В ходе исследования были проанализированы данные, представленные на публичных ресурсах, в том числе на правительственных порталах. В ходе исследования были рассмотрены правовые акты и нормативные акты, касающиеся законов о проектах ГЧП.

Методы исследования. В рамках проведенного исследования применялись: методы анализа, теоретические и логические методы обобщения, сопоставления и сравнения, дедукции и индукция, методы формализации, логической интерпретации, методы логического обоснования, метод графического представления полученных результатов анализа и оценки.

Оригинальность / ценность исследования. Была выявлена потребность в оценке актуального состояния системы управления проектами государственно-частного партнерства, в определении основных пробелов и барьеров реализации проектов ГЧП в Казахстане и предложении мер по их регулированию и совершенствованию. Ввиду необходимости апгрейда системы управления проектами государственно-частного партнерства основное внимание в исследовании было сосредоточено на определении и оценке текущего состояния, а также динамики развития проектов государственно-частного партнерства в Республике Казахстан.

Результаты исследования. Авторами проведена качественная и количественная оценка состояния системы управления проектами ГЧП в Республике Казахстан. Основными результатами данной работы стали: выявление основных проблем текущего состояния ГЧП, выделены и систематизированы особенности системы государственного управления проектами ГЧП в Казахстане, приведены факторы характеризующие ее текущее состояние и предложены меры по совершенствованию выявленных проблем и апгрейду данной системы.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, система управления, управление проектами, государственное управление.

ВВЕДЕНИЕ

Государственно-частное партнерство (ГЧП) – это уникальный тип сотрудничества между государственным и частным секторами, направленный на реализацию долгосрочных инвестиционных проектов в социальной и инфраструктурной сферах с установлением «соотношения цены и качества».

С момента введения ГЧП в рамках инициативы частного финансирования (PFI) консервативным правительством Великобритании в 1992 году, схема была принята многими ведущими зарубежными странами, включая Францию, Германию, Китай, Индию, Сингапур, Таиланд, а также Малайзию [1].

Несмотря на все более широкое внедрение ГЧП, опыт использования данного механизма далеко не многих стран является успешным, особенно в развивающихся странах. Причиной тому как правило яв-

ляется: нестабильное состояние экономики, межсекторные разногласия, задержки процессов развития механизма и отмена концессионного соглашения, наличие пробелов в законодательстве [2].

Первые проекты ГЧП в Казахстане были реализованы в 2005 году в качестве пилотных концессионных соглашений (железная дорога Шар – Усть-Каменогорск, линия электропередачи Северный Казахстан – Актюбинская область) на основе Гражданского кодекса. Год спустя был принят Закон Республики Казахстан «О концессиях», ставшим фундаментом для формирования будущего механизма ГЧП, в который в 2008, 2010 годах были внесены изменения, основанные на опыте реализации концессионных проектов [3].

Справедливо было отмечено А. Солтангазиновым [4], эволюция организации ГЧП в Казахстане находится на стадии формирования, и выполнена большая работа в области политики, концептуальных положений, окружающей среды, однако все еще существуют различные нерешенные вопросы, которые требуют дальнейшей проработки и совершенствования законодательства.

Экстраполяцией закона о концессиях явилось утверждение института государственно-частного партнерства в Республике Казахстан в 2015 году на законодательном уровне.

В соответствии со статьей 1 Закона «О государственно-частном партнерстве» государственно-частное партнерство – форма сотрудничества между государственным партнером и частным партнером [5].

Потребность в образовании государственно-частного партнерства продиктована реалиями современного этапа развития экономики и общества. Сотрудничество государства и бизнеса предполагает заинтересованность в этом процессе обеих сторон.

Возникновение в ГЧП по существу предполагает, что иницилирующей стороной выступит государство, которое в рамках законодательного порядка выбирает частного партнера для реализации социально значимых проектов путем конкурса, либо рассматривает частную финансовую инициативу, поступившую от субъекта бизнеса на соответствующих правовых основаниях.

Государственно-частное партнерство на сегодняшний день реализуется при различных правовых аспектах, но по статистике из мировой практики, и реализовавшимся проектам за последнее время в Казахстане, большинство договоров заключается посредством сервисного контракта, а также договора на доверительное управление государственным имуществом.

Одним из главных принципов государственно-частного партнерства является справедливое распределение рисков среди участников проекта, действие которых может возникнуть в процессе управления данными проектами. Однако в своем текущем состоянии система управления проектами ГЧП построена таким образом, что государство вынуждено брать на себя большую часть рисков событий, что несет за собой дополнительные нагрузки на бюджет и снижение эффективности ГЧП.

Правовая основа механизма управления проектами государственно-частного партнерства регламентирована в соответствии с Приказом и. о. Министра национальной экономики Республики Казахстан от 25 ноября 2015 года № 725 «О некоторых вопросах планирования и реализации проектов государственно-частного партнерства» [6] и предполагает следующее:

- планирование проектов государственно-частного партнерства;
- проведение конкурса (аукциона) и прямых переговоров по определению частного партнера;
- проведение мониторинга договоров государственно-частного партнерства;
- оценка эффективности реализации проектов государственно-частного партнерства.

Актуальность работы состоит в том, что данному виду партнерства сейчас уделяется особо пристальное внимание. Несмотря на быстрые темпы его развития, ГЧП не раз критиковалось ведущими экспертами, экономистами и учеными на предмет целесообразности и текущего положения в экономике Республики Казахстан.

Сложившаяся в Республике Казахстан ситуация требует всестороннего рассмотрения с целью усовершенствования законодательных аспектов и приближения к формам ГЧП, распространенным в западных странах. Существует необходимость выстроить новые современные подходы ГЧП, преобразовать механизм в доступный и прозрачный источник реализации проектов для бизнеса и общественности, произвести строгое разграничение между государственными закупками. Стоит отметить что сам глава государства Касым-Жомарт Токаев неоднократно обращал внимание на то, что сама идея ГЧП

дискредитирована и более 90 % стоимости проектов ГЧП составляют обязательства государства. А на встрече с крупнейшими представителями бизнес сообщества в январе 2022 года заявил, что «Еще одним направлением для привлечения в страну инвестиций должна стать перезагрузка государственно-частного партнерства. Сегодня этот инструмент по существу стал инструментом обхода процедур госзакупок. На бюджет перекладываются все предпринимательские риски. Необоснованно предоставляются сверхльготы и сверхмаржинальности».

Предлагаемые изменения способны кардинально изменить и усовершенствовать текущее состояние системы управления проектами ГЧП в Республике Казахстан. Данные меры позволят сделать ее более привлекательной для реализации. Государству в этом процессе отводится ведущая роль, а государственное регулирование системы управления проектами ГЧП должно служить драйвером к продиктованным временем и потребностью преобразования данной системы переменам.

Соответственно необходимо проанализировать и объединить то, что мы знаем о системе управления проектами ГЧП в Казахстане. Считаем, что необходим анализ и оценка текущего состояния системы управления проектами государственно-частного партнерства и ее динамики развития с момента подписания закона о ГЧП, определение основных пробелов и барьеров реализации проектов ГЧП в Казахстане и предложение мер по их регулированию и совершенствованию.

Обзор литературы. В настоящей статье рассматривается проблематика, имеющая достаточно длительную историю исследований за рубежом и гораздо более короткий период в странах постсоциалистической экономикой. Тем не менее, проблема государственно-частного партнерства в этих странах посвящено достаточно исследований и критический массив материала продолжает формироваться. В статье авторы обращаются к зарубежным исследованиям представителей научного сообщества в области ГЧП R. Mohamad, S. Ismail, J. M. Mohd Said [1], S. O. Babatunde, O. Adeniyi, O. A. Awodele [2]. Особое внимание в текущей работе было уделено исследованиям в области проектного управления и авторам расценивающих в своих работах ГЧП, как объект проектного управления [7], как механизм развития государственного управления на региональном уровне [8]. Также акцент сделан на исследования отечественных представителей науки и авторов к проблеме становления и развития ГЧП в Республике Казахстан в текущий и прошлые периоды [9], [10], [11]. Но основой для анализа и оценки текущего состояния ГЧП безусловно являлись основные государственные нормативно-правовые документы, регулирующие область проектов государственно-частного партнерства [5], [6]. В ходе исследования были проанализированы данные, представленные на публичных ресурсах, в том числе на правительственных порталах. В ходе исследования были рассмотрены правовые акты и нормативные акты, касающиеся законов о проектах ГЧП, о ГЧП, государственном секторе, частном секторе, концессиях, корпоративном законодательстве, для количественной оценки развития ГЧП была использована база проектов от казахстанского центра государственно-частного партнерства [12]. В целом все результаты исследований использованных источников литературы не потеряли актуальность на сегодняшний день и представляют определенную ценность для будущих исследований в сфере ГЧП.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Для того чтобы оценить современное состояние ГЧП в Республике Казахстан, в первую очередь обратимся к общей статистике всех проектов, на начало 2022 года Казахстанским центром ГЧП зарегистрировано 1 345 проектов, из которых реализуется 875, на стадии конкурса находятся 105 проектов, и по 66 проектам были расторгнуты договора ГЧП (см. График 1).

Для сравнения с международным опытом можем обратить внимание, что в странах Европейского союза первые проекты с признаками ГЧП зародились еще XIX веке, а полноценный механизм реализуется с 1980 года, и за период с 1990 по 2016 годы в стране реализовано 1 749 проектов государственно-частного партнерства, а за последние 6 лет более 70 проектов, в среднем порядка 60 проектов на одно государство за 30 лет опыта в сфере ГЧП. Вероятно, что большое число проектов за указанный период – это попытка закрыть инфраструктурные проблемы в результате создания нового механизма, при чем в большинстве своем за счет государственного участия. На наш взгляд, слабость законодательной базы и отсутствие значительного опыта в управлении крупными проектами, сегодня провоцируют в Казахстане рост числа недостаточно эффективных, а иногда даже и не нужных проектов.

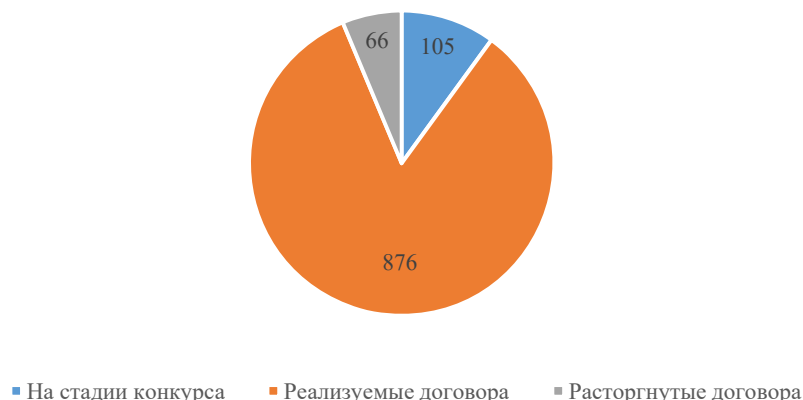

График 1 – Распределение проектов по стадиям
Примечание – разработано авторами на основе источника [12]

По уровню и сложности проекты государственно-частного партнерства делятся на республиканский и местный. На республиканском уровне государственное регулирование и управление проектом осуществляет профильное министерство, в зависимости от сектора реализации проекта, а в местных проектах управление и реализация проекта осуществляется местным исполнительным органом. На долю проектов республиканского значения приходится 47 проектов, оставшиеся проекты реализуются на местном уровне.

Также интересен ответ на вопрос, кто чаще предстает инициатором проектов и какова динамика их реализации. Из графика 2 нам явно видна отрицательная тенденция в реализующихся проектах ГЧП, как проектов, инициируемых государством, так и проектов, инициатива по которым исходила от бизнеса. Это может свидетельствовать о потере интереса со стороны бизнеса к ГЧП. На наш взгляд, это может являться следствием неэффективной работы государственных исполнительных профильных органов, чья задача продвигать ГЧП, а также управлять и контролировать ситуацию с реализацией социально и экономически важных для регионов и в целом республики проектов.

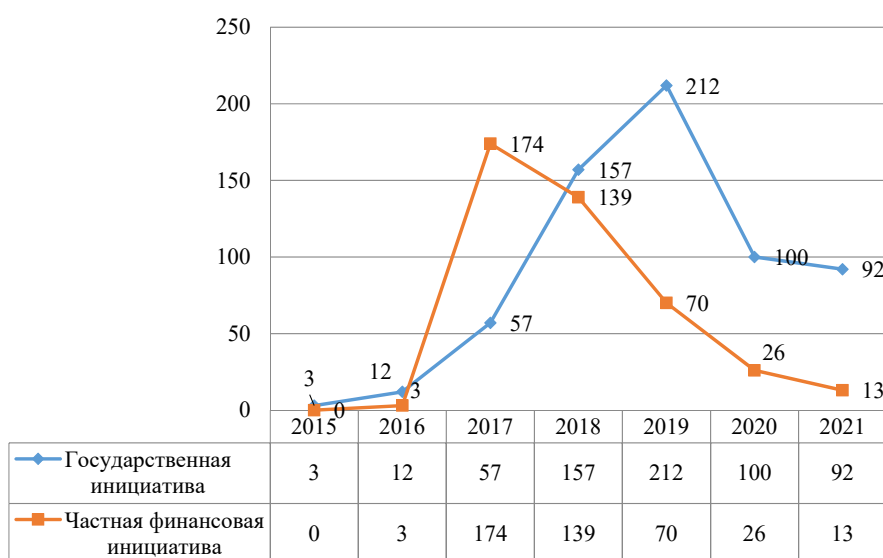

График 2 – Виды инициатив проектов ГЧП в Республике Казахстан в разрезе годов
Примечание – разработано авторами на основе источника [12]

Для проектов ГЧП в Казахстане характерны следующие способы реализации:

- проведение закрытого конкурса;
- организация двухэтапного конкурса;
- программное ГЧП;
- частная финансовая инициатива (ЧФИ-прямые переговоры)

График 2 демонстрирует, что на сегодня в Казахстане две третьих всех договоров заключены путем прямых переговоров, здесь уместно провести параллель с закупками из одного источника в рамках закона о государственных закупках, за счет частной финансовой инициативы.

Самое главное преимущество данного механизма – это возможность заключения договора избегая проведения конкурса, при отсутствии альтернативных предложений, что также конфликтует с принципом формирования конкурентной среды в экономике, ведь главным критерием успеха реализации того или иного проекта являлась создание конкурентной борьбы.

На наш взгляд эффективным государственным управлением в ГЧП будет являться стремление создать высокий уровень конкуренции, так как за счет конкуренции существенно повысится качество проектов, соответственно следует закрепить данный тренд в виду его закономерности и государственным органам следует и дальше идти в данном направлении.

Рассматривая общую статистику проектов, стоит рассмотреть и выделить наиболее активные регионы, и оценить их вклад в развитие ГЧП, представив все проекты в разрезе областей и городов республиканского значения, при этом выделяя способ их реализации, в данном случае (был организован конкурс, или субъект бизнеса выступал инициатором в рамках частной финансовой инициативы).

Малая активность и безынициативность некоторых регионов вполне может свидетельствовать о низком уровне развития всей системы, поэтому анализ на Графике 3 проводится с позиции распределения проектов по регионам.

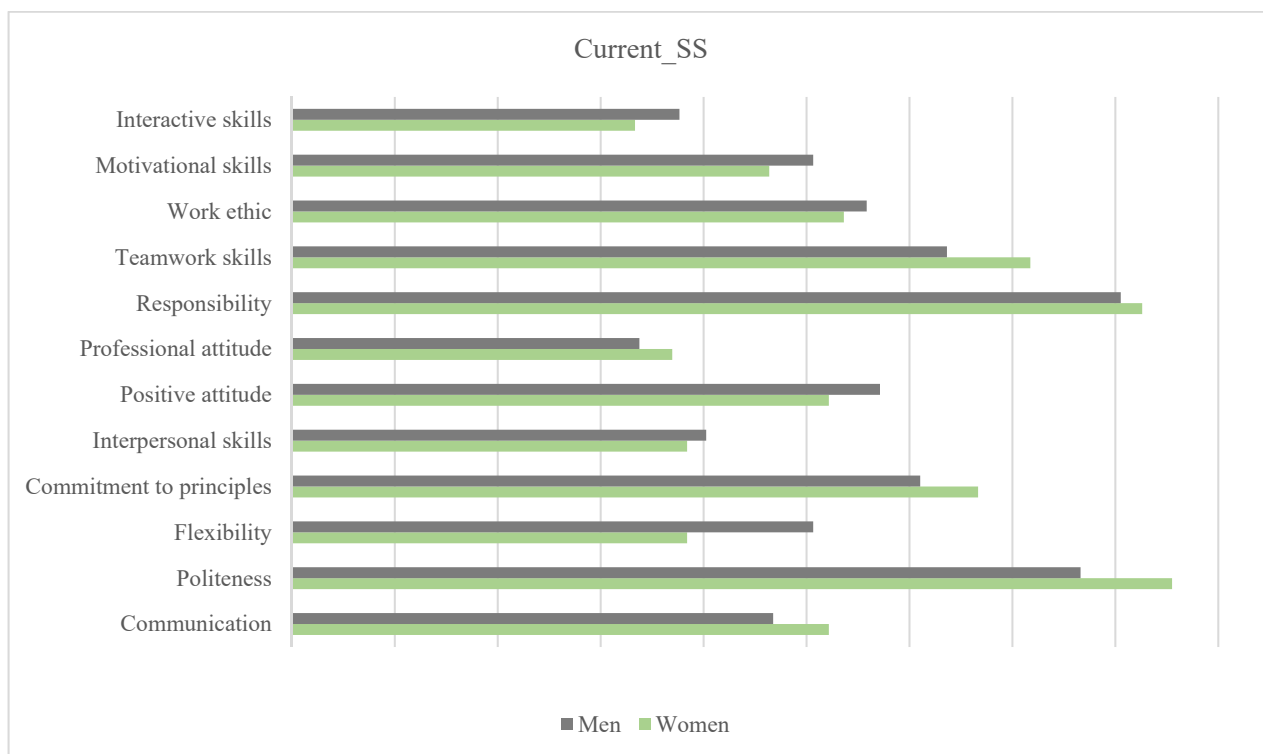

График 3 – Общее количество проектов в разрезе областей и вида инициативы

Примечание – разработано авторами на основе источника [12]

Как можно заметить на графике 3 проекты ГЧП по регионам Казахстана распределены неравномерно. Это указывает на то, что двумя регионами с наибольшим количеством проектов на текущий период являются Восточно-Казахстанская область и Туркестанская область, в то время как в Западно-Казахстанской области 24 проекта, в столице Казахстана Нур-Султане – 39.

Вероятным объяснением, и здесь мы солидарны с Ш. Узаковой, является периодизация наименее развитых регионов с наибольшим приростом населения [9]. Туркестан в контексте других регионов Казахстана имеет большие проблемы с Целями устойчивого развития ООН: гендерное неравенство, низкий качество образования, бедность, низкий уровень инфраструктуры. Количество проектов также коррелирует с уровнем дохода в разных регионах.

В Западно-Казахстанской области и Актыбинской области наблюдается наименьшее количество проектов. Вероятно, причина в том, что в этих регионах большое количество хорошо оплачиваемых рабочих мест в нефтяной промышленности соответствует этой оценке. Н. Муравьев [13] в своей работе приводит мнение, что национальный бюджет Казахстана сильно зависит от продаж нефти и его цена на мировом рынке. Когда доходная часть национального бюджета растет из-за более высоких, чем прогнозировалось, цен на нефть, расходы на социальные программы также увеличиваются. Когда доходы от продажи нефти падают, все виды государственных расходов, в том числе на проекты ГЧП, должны сокращаться.

Доходы от нефти создают оптимизм, который побуждает правительство к налаживанию партнерских отношений; однако доходы от нефти не облегчат борьбу за власть между регионами за национальные фонды.

В виду того, что трактовка законодательства и объектов ГЧП сильно отличалась и отличается в регионах, произошел весьма заметный рост нецелесообразных и порой даже абсурдных проектов, что указывает в первую очередь на несостоятельность и отсутствие понимания основных принципов ГЧП, в ряде государственных органов, ответственных за систему управления проектами ГЧП.

Несмотря на единое законодательство ГЧП, прослеживается разнородная трактовка и отсутствие единства в региональном управлении проектами государственно-частного партнерства среди местных исполнительных органов ответственных за реализацию данных проектов. Наблюдается отсутствие системности и стратегии управления в цепочки принятых местными исполнительными органами решений и ввиду отсутствия подробных данных о реализованных проектах в открытом доступе, в связи с чем невозможно оценить, как текущий, так и прогнозируемый экономический и социальный эффект на регион.

Страны накопившие значительный опыт в сфере ГЧП многих зарубежных стран предлагает проведение существенную экономической многокритериальной оценки, определяющейся по принципу «цена – качество», которая позволяет обосновать выбор между ГЧП и традиционными государственными закупками.

На основании данной оценки принимается решение о запуске проекта с использованием государственных закупок или с применением механизма ГЧП.

В Республике Казахстан же наоборот отсутствует универсальная и наиболее эффективная модель управления проектами как на национальном уровне, так и на региональном уровне, отсюда и возникают подобные разрывы среди регионов и разных исполнительных органов областей и городов республиканского значения.

Оценив состояние развития системы управления ГЧП на региональном уровне, следует обратиться к особенностям распределения проектов по секторам. Какой из секторов за последний период времени вызвал наибольший интерес у инвесторов и у самого государства. График 4 демонстрирует распределение проектов государственно-частного партнерства по секторам экономики Казахстана.

График 4 показывает, что более половины всех зарегистрированных проектов приходится на сектор образования, 724 из 1 345.

В первую очередь это может быть связано с тем фактом, что этот сектор по-прежнему в значительной степени управляется правительством.

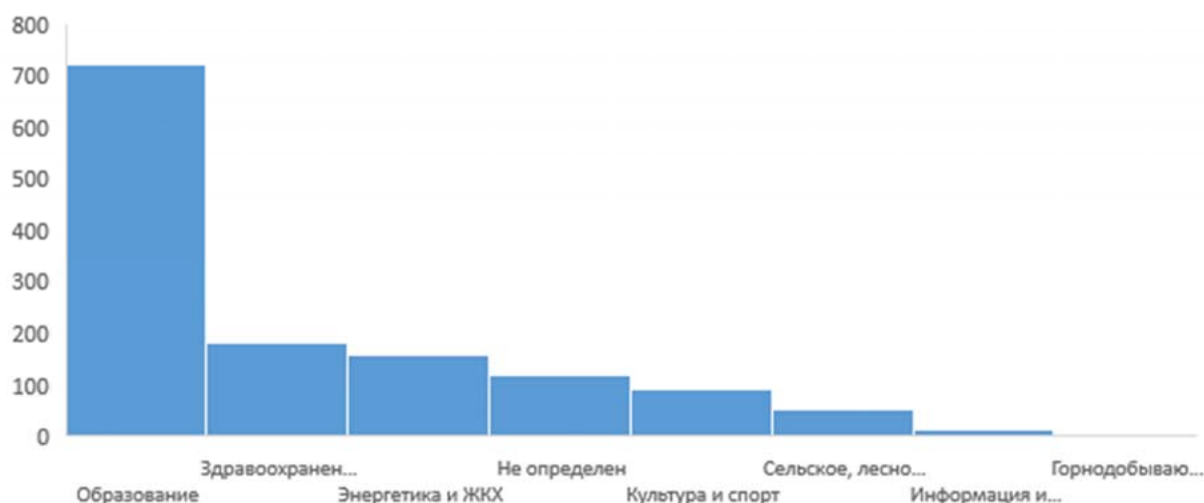

График 4 – Распределение проектов по секторам экономики
Примечание – разработано авторами на основе источника [12]

Вторая вероятная причина – высокий уровень неудовлетворенности системой образования среди граждан (общий объем инвестиций не поддается подсчету, поскольку в большинстве проектов не было данных) и цель правительства избежать «ресурсного проклятия». Отчет Группы Всемирного банка [14] отмечает, что в прошлом году государственно-частное партнерство помогло улучшить доступ к дошкольному образованию, хотя Казахстан все еще не смог достичь среднего показателя по ОЭСР: 73 % по сравнению с 90 % в странах-членах ОЭСР.

На долю здравоохранения и социального обслуживания, энергетики, жилищно-коммунального хозяйства приходится 339 проектов. Вероятным объяснением этого является то, что они также в основном являются государственными секторами.

Таким образом государственно-частное партнерство может осуществляться во всех отраслях (сферах) экономики.

Немало важным обстоятельством оценки проектов ГЧП является форма их реализации, так как от нее как правило зависят параметры проектов государственно-частного партнерства, в том числе цели и задачи, институциональная схема, предполагаемые выплаты за счет бюджетных средств или привлечения частных инвестиций, меры государственной поддержки, получатели выгод от реализации проекта государственно-частного партнерства и т. д.

Согласно статье 7 закона о «Государственно-частном партнерстве», контрактное государственно-частное партнерство реализуется посредством заключения договора государственно-частного партнерства, в том числе в следующих формах и количестве:

График 5 нам так же демонстрирует большой разброс проектов и по форме их реализации, существенное большинство проектов реализованы в форме сервисного контракта, однако большинство договоров вовсе не идентифицированы и определены под общим понятием «Иные договоры, соответствующие признакам ГЧП», так как их невозможно определить к той или иной форме, что тоже на наш взгляд является возможной правовой недоработкой, хотя и не является нарушением законодательства, но свидетельствует о недостаточной квалификации управляющих органов власти в регионах инициировавших данные проекты.

Одно из ключевых положений законодательства в области ГЧП сводится к принципу сбалансированности, трактовка которого подразумевает «взаимовыгодность процесса распределения обязанностей, рисков, доходов и гарантий между частным партнером и государством в процессе реализации проекта ГЧП».

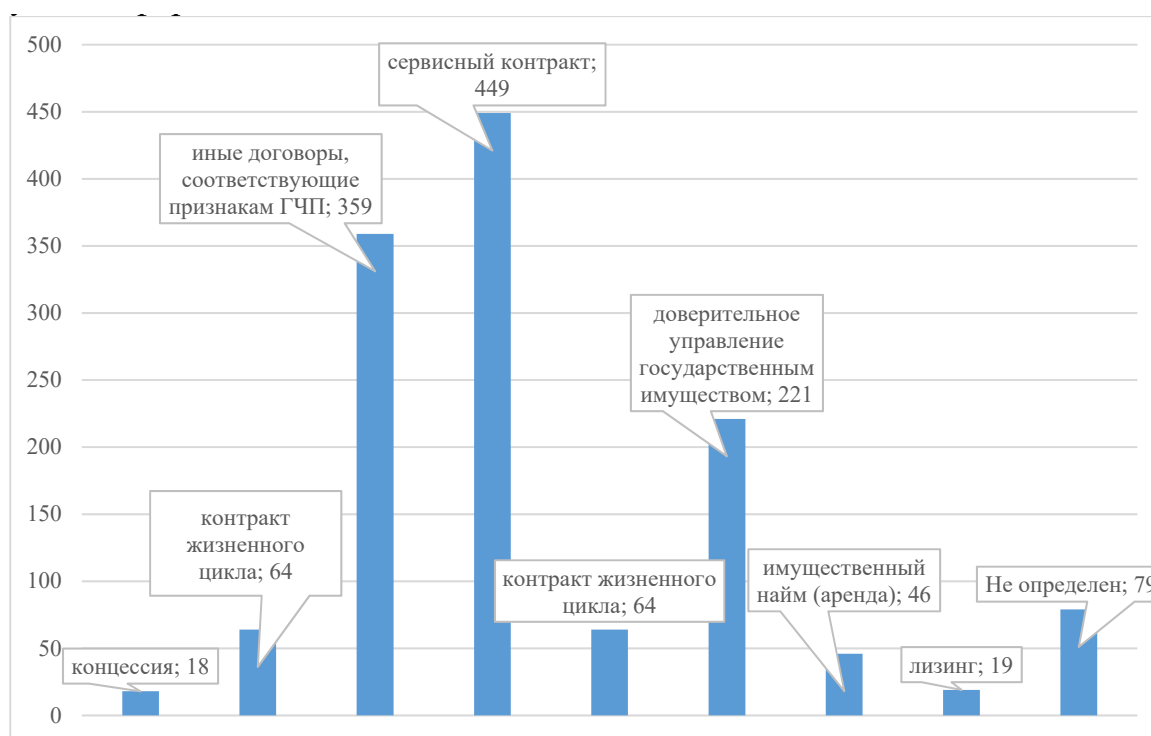

График 5 – Количество проектов по форме реализации

Примечание – разработано авторами на основе источника [12]

Однако по данным реестра проектов Казахстанского центра ГЧП [12], который к слову на данный момент является фактически единственным источником данных и информации по всем реализующимся и запланированным к реализации проектам ГЧП, на сегодняшний день объем привлеченных инвестиций составил 1 199 988 422 тыс. тг., когда как общая стоимость всех проектов ГЧП составляет 3 987 831 419 тыс. тг., что эквивалентно 30 % от общей стоимости. Соответственно более 70 % от общей стоимости проектов составляют государственные обязательства. Рост подобных проектов ГЧП приводит к росту бюджетных затрат, которые никак не коррелируются и не подлежат сопоставлению с объемами привлеченных инвестиций, что в корне подрывает общепринятые идеи и принципы ГЧП во всем мире. Такой расклад провоцирует неэффективное управление средствами государственной казны и искажает истинно верную рекомендованную политику в области управления проектами ГЧП.

За более чем 7 лет управления механизмом государственно-частного партнерства (ГЧП) в Республике Казахстан наблюдается высокий темп и спрос на реализацию проектов, однако признаков полноценного системного подхода к управлению проектами до сих пор не прослеживается.

Отсутствие рациональности и интуитивности в процессе принятия решений, следствие существенного пробела в методическом инструментарии управления отбором проекта для реализации через механизм ГЧП.

Таким образом становится очевидной потребность в разработке и внедрении инструмента повышения квалификации и поддержки лиц, возлагающих на себя ответственность за принимаемые решения на различных уровнях власти, в области управления проектами ГЧП.

Так же не наблюдается процесс формирования портфеля проектов как на республиканском, так и на региональном уровне, что может являться основой эффективного государственного управления ГЧП.

Под портфелем проектов следует понимать «набор проектов и / или программ, сгруппированных с целью повышения эффективности управления и достижения стратегических целей региона».

С учетом вышеизложенного следует выявить ключевые особенности этапов управления проектами ГЧП и определить необходимость в определении целесообразности реализации проекта и добавле-

ния его в общий портфель проектов ГЧП, проверке основных планируемых результатов и показателей проекта на удовлетворение стратегических целей развития регионов, определения всех стейкхолдеров проекта и выявления реальных интересов и выгод от их участия в проекте, расчета мультипликативного эффекта и результативности проекта в том числе (бюджетной эффективности, экономического потенциала, коммерческой составляющей, социальной заинтересованности и социального эффекта, экологического воздействия от проекта и др.) [7, с. 50].

Сейчас в Республике Казахстан основным критерием при отборе проектов ГЧП является соответствие концепции People-first, характеризующей принцип ценности для населения или дословно «на благо людей». Все инфраструктурные проекты должны быть в первую очередь социально направленные и быть нацелены на достижение благополучия и повышения качества жизнедеятельности населения.

В связи с этим цель удовлетворения интересов общества ставит перед властью задачу по разработке, внедрению и апробации понятного и прозрачного механизма управления проектом государственно-частного партнерства, включающего совершенствование прохождения проектами конкурсного отбора [11].

Отсутствие комплексного подхода к национальным проектам является одной из основных проблем, ограничивающих возможности реализации местных проектов ГЧП. Анализируя ключевые особенности системы управления проектами ГЧП в Республике Казахстан, авторами предпринята попытка выделить и систематизировать основные пробелы, относящиеся к:

- правовому менталитету;
- стратегическому планированию;
- скрытым рискам;
- основам партнерства;
- отсутствию либо недостаточностью финансирования;
- ценности ГЧП;

Текущее состояние характеризуется следующими факторы, которые включают:

- Недостаточные профессиональные навыки персонала, управляющего проектом со стороны государственных органов;
- Ограничения в применении законодательства и недостаточное правовое регулирование, отсутствие сформированной правовой схемы взаимодействия в рамках ГЧП;
- Нехватка механизмов, направленных на увеличение количества проектов ГЧП;
- Наличие административных барьеров и коррупционных рисков;
- Отсутствие прозрачности в процессах реализации проектов ГЧП;
- Недостаточная компетентность в управлении реализацией проектов ГЧП;
- Отсутствие опыта и специализации партнеров в управлении проектами;
- Нехватка квалифицированного управленческого персонала;
- Отсутствие нормативной базы для управления проектами на основе принципов ГЧП, в том числе частично:
 - Планирование проекта;
 - Финансовый анализ эффективности реализации проекта;
 - Высокие ожидания от объема государственной поддержки;
 - Единство подходов при подготовке проекта;
 - Инструменты управления для реализации проекта;
 - Управление потенциальными рисками и угрозами для проектов;
 - Отсутствие гарантий качества на всех этапах и стадиях реализации проекта.

В данном случае в процессе исследования итогами стали следующие выводы и предложенные рекомендации, которые будут включены в комплекс мер по созданию оптимальной, эффективной и понятной для всех заинтересованных сторон модели управления проектами ГЧП, которая будет включать уже решенные вышеописанные проблемы.

ВЫВОДЫ

Основная задача совершенствование управленческого механизма, и как правильно отмечает в своей работе Э. Ш. Джураев, «под «совершенством» управленческого механизма нами понимается его способность формировать близкие связи структурных подразделений стратегического, оперативного и оперативного менеджмента компании с целью выработки прозрачных управленческих процедур, эффективной рабочей отчётности, минимизации финансовых и иных издержек в таком сложном виде деятельности, как реализация ГЧП-проекта» [15].

На сегодняшний день есть потребность в синтезе накопленных знаний и управленческих приемов, административных решений у продвинувшегося на несколько этапов вперед в этом плане бизнеса с возможностями, и имеющимися ресурсами государственной власти, дабы партнерство выстраивалось, основываясь исключительно на взаимовыгодных условиях. В приоритете достижение принципа «понимания друг друга с полу слова», оставаясь при этом действительно равноправными партнерами при взаимовыгодном трансфере.

По результатам проведенного исследования, можно сделать следующие выводы:

1. Выявлена потребность внедрения портфельного управления проектами в систему управления государственно-частным партнерством вне зависимости от уровня проекта. Для удовлетворения потребности необходимо обеспечивать:

- Соответствие проектов и программ долгосрочным стратегическим целям и основным индикатором развития экономики.
- Повышение квалификации менеджеров со стороны субъектов власти.
- Закрепление полученных в результате реализации проектов знаний в единой базе данных, что поспособствует формированию общего учета рисков проектов государственно-частного партнерства, оценки продолжительности, расчета стоимости и эффективности как отдельных этапов, так и проекта в целом.

Это позволит сформировать единый реестр наиболее успешных проектов ГЧП.

2. Необходимо обеспечить местные исполнительные органы в регионах профессиональными кадрами в области управления проектами применительно для проектов, реализующихся через механизм ГЧП, способными применять важные исполнительные решения на всех этапах управления. Отсутствие комплексного подхода к управлению национальными проектами является одной из основных проблем, ограничивающих возможности реализации местных проектов ГЧП, по словам А. Оинарова [10].

3. Необходим единый информационный доступ к основным показателям реализуемых и планируемых к реализации проектов ГЧП на уровне региона. Это снизит коррупционные риски и повысит прозрачность

4. Наблюдается смешение и отождествление понятий «государственно-частное партнерство» и «государственные закупки». Это требует от субъектов власти:

- разработать механизм по качественному отбору проектов ГЧП, в том числе за счет адаптации успешного зарубежному опыта в реалиях экономики Республики Казахстан;
- пересмотреть процедуру реализации проектов частной финансовой инициативы;
- снизить количество проектов, предполагаемых значительный объем государственных обязательств;
- проводить экономическую оценку, определяющуюся по методу «цена — качество» (value for money), который позволяет обосновать выбор между ГЧП и традиционными закупками.

5. Требуется подготовить методику оценки и учета условных обязательств по проектам ГЧП. В Казахстане отсутствует в официальной практике учет как явных, так и неявных условных обязательств. Взаимоисключение составляют государственные гарантии для частного партнера. Соответственно, информация о полных ГЧП обязательствах выходит в тень и неким не учитывается при осуществлении расчётов.

Эффективным контролем условных обязательств будет являться введение ограничивающих бюджетных правил, общий объем обязательств, по которым будет лимитированным и сводится к некоторой величине, которая может представлять собой долю от ВВП или бюджетного дохода.

6. Необходима разработка методики расчёта эффекта от реализации проектов ГЧП на всех стейкхолдеров. На сегодняшний день в Казахстане отсутствует методика расчета эффекта от реализации проектов ГЧП на экономику и общество. Создание методики расчёта и оценки мультипликативного эффекта позволит повысить привлекательность ГЧП проектов, что, в свою очередь, будет способствовать повышению эффективности использования бюджетных ресурсов и соответственно повысит уровень и качество управления проектами ГЧП.

Построение оценки эффективности и признания проектом результативным не должно строиться исключительно на финансовых и экономических показателях, чему к сожалению, зачастую прибегают местные исполнительные власти в Республике Казахстан сегодня. К сожалению, данный подход приводит к тому, что реально измеримый эффект от реализующегося проекта становится прозрачным и наблюдаемым спустя значительный период времени с момента его запуска. На основании этого видится необходимым учет в том числе показателей социальной эффективности, включающей в свою очередь инновационную и инфраструктурную направленность. Безусловно нельзя не придать значения основным финансовым показателям проекта таким как ROI, IRR, NPV, точке безубыточности, периоду окупаемости и др., но стоит признать, что для принятия решения об успешности и результативности проекта ограничиваясь только ими в современных условиях невозможно.

Резюмируя проведенное исследование и можно заметить совпадение взглядов авторов данной статьи с мнением П. В. Самылова, А. И. Волкова, что уровень развития управления системой государственно-частного партнерства отражает эффективность работы профильных органов власти и их подразделений в сфере управления проектами ГЧП. Как известно, капитал приходит только в те сферы, где он может прирастать на комфортных для инвесторов условиях [8, с. 6].

Следовательно, значительный объем финансирования проектов в рамках взаимодействия власти и бизнеса говорит о высокой квалификации кадров государственной службы в области управления проектами. Соответственно эффективное государственное управление проектами ГЧП совершенно явно улучшит сложившуюся текущую ситуацию с ГЧП в Казахстане

Участие в управлении проектами в ГЧП требует высокого профессионализма и управленческого опыта представителей государственных властей, отвечающих непосредственно за реализацию проектов ГЧП и от их системной подготовки на всех стадиях жизненного цикла проекта, зависит успех и проектов и состояние всей системы управления проектами ГЧП.

Ограничения исследования. Для того, чтобы провести глубокий анализ казахстанских проектов ГЧП, следует провести выборку на основе их типов, масштабов и исполнения по всей стране. Однако права собственности на ГЧП участники проектов и внешние стороны, участвующие в государственных проектах национального масштаба, имеют ограниченный доступ к соответствующим данным.

Поэтому исследование в основном опиралось на общедоступную документацию и данные.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. Mohamad R., Ismail S., Mohd Said J. M. Performance indicators for public private partnership (PPP) projects in Malaysia // Journal of Economic and Administrative Sciences. – 2018. – № 34(2). – P. 137-152. – DOI: 10.1108/JEAS-04-2017-0018.
2. Babatunde S. O., Adeniyi O., Awodele O. A. Investigation into the causes of delay in land acquisition for PPP projects in developing countries // Journal of Engineering, Design and Technology. – 2017. – № 15(4). – P. 552-570. – DOI: 10.1108/JEDT-05-2016-0029.
3. Evaluating the environment for public-private partnerships in Asia-Pacific: The 2011 Infrascope [Электронный ресурс] // Asian Development Bank [web-сайт]. – 2012. – URL: <https://www.adb.org/publications/evaluating-environment-public-private-partnerships-asia-pacific-2011-infrascope> (Дата обращения: 27.01.2022).
4. Soltangazinov A., Smagulova Z. K., Amirova M. A., Kadyrova A. S., Kaidarova S. E., Zolotareva S. V. Development of Kazakhstan's social and economic potential based on public-private partnership activation // Revista Espacios. – 2017. – № 38(34). – P. 35.

5. Закон Республики Казахстан от 31.10.2015 г. № 379-V «О государственно-частном партнерстве» (в ред. от 03.07.2020 г.) [Электронный ресурс] // Адилет [web-сайт]. – 2015. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000379> (Дата обращения: 27.01.2022).
6. Приказ и.о. Министра национальной экономики Республики Казахстан от 25 ноября 2015 года № 725 О некоторых вопросах планирования и реализации проектов государственно-частного партнерства [Электронный ресурс] // Адилет [web-сайт]. – 2015. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012717> (Дата обращения: 19.01.2022).
7. Бахметова А. К. Государственно-частное партнерство как объект проектного управления // Научный журнал: Экономика и бизнес. – 2018. – № 6(29). – С. 49-50.
8. Самылов П. В., Волков А. И. Государственно-частное партнерство как механизм развития государственного управления на региональном уровне // Вестник Евразийской науки. – 2020. – № 3. – URL: <https://esj.today/PDF/73ECVN320.pdf>.
9. Uzakova Sh., Nurlanov A. Public-private partnership in gaining sustainable development goals in Kazakhstan // Central Asian Economic Review. – 2021. – № 2(137). – С. 131-139. – DOI: <https://doi.org/10.52821/2224-5561-2021-2-131-140>.
10. Oinarov A., Eshimova D. Project Management Methodology in the Public and Private Sector: The Case of an Emerging Market // Journal of Governance and Regulation. – 2017. – № 6(1). – P. 26-37. – DOI: [10.22495/jgr_v6_i1_p3](https://doi.org/10.22495/jgr_v6_i1_p3).
11. Легостаева А. А., Кусаинова Л. К. Государственно-частное партнерство в Республике Казахстан: управленческо-правовые аспекты совершенствования // Вестник РУК. – 2020. – № 4(42). – С. 51-57.
12. База проектов ГЧП центра ГЧП Республики Казахстан [Электронный ресурс] // Казахстанский центр государственно-частного партнерства [web-сайт]. – 2022. – URL: http://kzppp.kz/project_base (Дата обращения: 24.01.2022).
13. Mouraviev N., Kakabadse N. Impact of externalities on sustainable development: evidence from publicprivate partnerships in Kazakhstan and Russia // Corporate Governance. – 2014. – № 14(5). – P. 653-669. – DOI: [10.1108/CG-03-2014-0037](https://doi.org/10.1108/CG-03-2014-0037).
14. A new growth model for building a secure middle-class Kazakhstan. Systematic Country Diagnostic. Report №125611-KZ [Электронный ресурс] // World Bank Group [web-сайт]. – 2018. – URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documentsreports/documentdetail/664531525455037169/kazakhstansystematic-country-diagnostic-a-new-growth-model-for-building-a-secure-middle-class> (Дата обращения: 27.01.2022).
15. Джураев Э. Ш. Система управления ГЧП-проектами «ГЧП-штаб». – М.: Издательское решение, 2016. – 136 с.

REFERENCES

1. Mohamad, R., Ismail, S. and Mohd Said, J. M. (2018). Performance indicators for public private partnership (PPP) projects in Malaysia. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 34(2), 137-152, DOI: [10.1108/JEAS-04-2017-0018](https://doi.org/10.1108/JEAS-04-2017-0018).
2. Babatunde, S. O., Adeniyi, O. and Awodele, O. A. (2017). Investigation into the causes of delay in land acquisition for PPP projects in developing countries. *Journal of Engineering, Design and Technology*, 15(4), 552-570, DOI: [10.1108/JEDT-05-2016-0029](https://doi.org/10.1108/JEDT-05-2016-0029).
3. Evaluating the environment for public-private partnerships in Asia-Pacific: The 2011 Infrascope. (2012). *Asian Development Bank website*. Retrieved January 27, 2022, from <https://www.adb.org/publications/evaluating-environment-public-private-partnerships-asia-pacific-2011-infrascopes>.
4. Soltangazinov, A., Smagulova, Z. K., Amirova, M. A., Kadyrova, A. S., Kaidarova, S. E. and Zolotareva, S. V. (2017). Development of Kazakhstan's social and economic potential based on public-private partnership activation. *Revista Espacios*, 38(34), 35.
5. Zakon Respubliki Kazahstan ot 31.10.2015 g. № 379-V O gosudarstvenno-chastnom partnerstve (v red. ot 03.07.2020 g.). (2015). *Adilet*. Retrieved January 27, 2022, from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000379> (In Russian).

6. Prikaz i.o. Ministra nacional'noj ekonomiki Respubliki Kazahstan ot 25 noyabrya 2015 goda № 725 O nekotoryh voprosah planirovaniya i realizacii proektov gosudarstvenno-chastnogo partnerstva. (2015). *Adilet*. Retrieved January 19, 2022, from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012717> (In Russian).
7. Bahmetova, A. K. (2018). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo kak ob"ekt proektnogo upravleniya. *Ekonomika i biznes*, 6(29), 49-50 (In Russian).
8. Samylov, P. V. and Volkov, A. I. (2020). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo kak mekhanizm razvitiya gosudarstvennogo upravleniya na regional'nom urovne. *Vestnik Evrazijskoj nauki*, 3, Retrieved from <https://esj.today/PDF/73ECVN320.pdf> (In Russian).
9. Uzakova, Sh. and Nurlanov, A. (2021). Public-private partnership in gaining sustainable development goals in Kazakhstan. *Central Asian Economic Review*, 2(137), 131-139, DOI: <https://doi.org/10.52821/2224-5561-2021-2-131-140>.
10. Oinarov, A., and Eshimova, D. (2017). Project Management Methodology in the Public and Private Sector: The Case of an Emerging Market. *Journal of Governance and Regulation*, 6(1), 26-37, DOI: 10.22495/jgr_v6_i1_p3.
11. Legostaeva, A. A. and Kusainova, L. K. (2020). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v Respublike Kazahstan: upravlenchesko-pravovye aspekty sovershenstvovaniya. *Vestnik RUK*, 4(42), 51-57 (In Russian).
12. Baza proektov GCHP centra GCHP Respubliki Kazahstan. (2022). *Kazakhstan Public-Private Partnership Center website*. Retrieved January 24, 2022, from: http://kzppp.kz/project_base (In Russian).
13. Mouraviev, N. and Kakabadse, N. (2014). Impact of externalities on sustainable development: evidence from public private partnerships in Kazakhstan and Russia. *Corporate Governance*, 14(5), 653-669, DOI: 10.1108/CG-03-2014-0037.
14. A new growth model for building a secure middle-class Kazakhstan. Systematic Country Diagnostic. Report №125611-KZ. (2018). *World Bank Group website*. Retrieved January 27, 2022, from <https://documents.worldbank.org/en/publication/documentsreports/documentdetail/664531525455037169/kazakhstansystematic-country-diagnostic-a-new-growth-model-for-building-a-secure-middle-class>.
15. Dzhuraev, E. Sh. (2016). *Sistema upravleniya GCHP-proektami «GCHP-shtab»*. Izdatel'skoe reshenie, Moscow, 136 p. (In Russian).

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕШЕЛІК ӘРІПТЕСТІК ЖОБАЛАРЫН БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІ: ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРДЫ ТАЛДАУ

М. С. Степанов^{1*}, А. А. Легостаева¹

¹Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты. Осы мақаланың негізгі мақсаты – Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің (МЖӘ) ағымдағы жағдайын бағалау, Қазақстандағы МЖӘ жобаларын басқару жүйесі туралы білетінімізді талдау және біріктіру. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларын басқару жүйесінің өзекті жай-күйін бағалауға, Қазақстанда МЖӘ жобаларын іске асырудың негізгі олқылықтары мен кедергілерін айқындауға және оларды реттеу мен жетілдіру жөнінде шаралар ұсынуға қажеттілік анықталды.

Әдіснамасы. Мақаланы дайындау кезінде сипаттамалық әдістеме, сонымен қатар эвристикалық талдау әдісі қолданылды. Зерттеу барысында жария ресурстарда, оның ішінде үкіметтік порталдарда ұсынылған деректер талданды. Зерттеу барысында МЖӘ жобалары, МЖӘ, мемлекеттік сектор, жеке сектор, концессиялар, корпоративтік заңнама туралы заңдарға қатысты құқықтық актілер мен нормативтік актілер қаралды.

Зерттеу әдістері. Зерттеу аясында мыналар қолданылды:

- мемлекеттік-жекешелік әріптестік саласындағы отандық және шетелдік ғалымдарды талдауды қамтитын теориялық;
- жалпылаудың, салыстырудың және салыстырудың, шегерудің және индукцияның логикалық әдістері, формализация әдісі, логикалық түсіндіру, логикалық негіздеу әдісі және басқалары;
- заңнамалық және нормативтік құжаттарды талдау;
- Қазақстандық МЖӨ орталығының мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларының базасын талдау;
- алынған талдау және бағалау нәтижелерін графикалық түрде ұсыну әдісі.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Трансформация процесінде тұрақты тұрған Қазақстанның ақпараттық саясаты бүгінде қайта жүктеуді қажет етеді. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларын басқару жүйесін жаңарту қажет. Зерттеуде Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларының ағымдағы жағдайын, сондай-ақ даму динамикасын анықтау мен бағалауға басты назар аударылды. Авторлар МЖӨ жобаларын басқару жүйесін дамытудағы негізгі олқылықтарды айқындап, құрылымдады, сондай-ақ оларды жетілдіру бойынша шараларды ұсынды.

Зерттеу нәтижелері. Қазақстанда МЖӨ заңнамалық аспектілерді жетілдіру және батыс елдерде таралған МЖӨ нысандарына жақындату үшін жан-жақты қарауды талап етеді, МЖӨ-нің жаңа заманауи тәсілдерін құру, тетікті бизнес пен жұртшылық үшін жобаларды іске асырудың қолжетімді және ашық көзіне айналдыру, Мемлекеттік сатып алулар арасында қатаң шектеу жүргізу қажет, өйткені бүгінгі күні құрал Мемлекеттік сатып алу рәсімдерін айналып өтуге айналды. Мемлекеттен барлық кәсіпкерлік тәуекелдерді алып тастау қажет. Аулақ негізсіз ұсынылатын сверхльгот және сверхмаржинальности. Осының барлығы Қазақстан Республикасындағы МЖӨ жобаларын басқару жүйесінің ағымдағы жағдайын түбегейлі өзгертеді және жетілдіреді және оны іске асыру үшін неғұрлым тартымды етуге мүмкіндік береді. Бұл процесте мемлекетке жетекші рөл беріледі, ал МЖӨ жобаларын басқару жүйесін мемлекеттік реттеу уақыт пен осы жүйені өзгерту қажеттілігінің өзгеруіне қозғаушы күш болуы керек.

Түйін сөздер: мемлекеттік-жекешелік әріптестік, басқару жүйесі, жобаларды басқару, мемлекеттік басқару.

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECT MANAGEMENT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: ANALYSIS OF PROBLEMS AND PERSPECTIVES

M. S. Stepanov^{1*}, A. A. Legostaeva¹

¹Karaganda University of Kazpotreboysuz, Karaganda, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the study. The main purpose of this article is to assess the current state of public-private partnership (PPP) in the Republic of Kazakhstan, analyze and combine what we know about the PPP project management system in Kazakhstan. The need was identified to assess the current state of the public-private partnership project management system, to identify the main gaps and barriers to the implementation of PPP projects in Kazakhstan and to propose measures for their regulation and improvement.

Methodology. In the preparation of the article, a descriptive methodology was used, as well as a heuristic method of analysis. In the course of the study, data presented on public resources, including government portals, were analyzed. The study examined legal acts and regulations related to laws on PPP projects, on PPP, the public sector, the private sector, concessions, corporate legislation.

Research methods. Within the framework of the conducted research, the following methods were used:

- theoretical, including the analysis of domestic and foreign scientists in the field of public-private partnership;

- logical methods of generalization, comparison and comparison, deduction and induction, method of formalization, logical interpretation, method of logical justification and some others;
- analysis of legislative and regulatory documents;
- analysis of the database of public-private partnership projects of the Kazakhstan PPP center;
- a method of graphical representation of the obtained results of analysis and evaluation.

Originality / value of the research: Kazakhstan's information policy, which is permanently in the process of transformation, needs to be rebooted today. An upgrade of the public-private partnership project management system is needed. The main attention in the study was focused on determining and assessing the current state, as well as the dynamics of development of public-private partnership projects in the Republic of Kazakhstan. The authors identified and structured the main gaps in the development of the PPP project management system, and also proposed measures to improve them.

Findings. PPP in Kazakhstan requires comprehensive consideration in order to improve legislative aspects and approach the forms of PPP common in Western countries, it is necessary to build new modern PPP approaches, transform the mechanism into an accessible and transparent source of project implementation for business and the public, make a strict distinction between public procurement, since today the tool has become a bypass of the public procurement procedure. It is necessary to remove all business risks from the state. It is necessary to avoid unreasonably provided extra benefits and over-marginality. All this will radically change and improve the current state of the PPP project management system in the Republic of Kazakhstan and will make it more attractive for implementation. The state plays a leading role in this process, and state regulation of the PPP project management system should serve as a driver for changes dictated by time and the need to transform this system.

Keywords: public-private partnership, management system, project management, public administration.

ОБ АВТОРАХ

Степанов Михаил Сергеевич – докторант PhD, Карагандинский Университет Казпотребсоюза, Караганда, Республика Казахстан, e-mail: misha_stepanov.1997@mail.ru*

Легостаева Анна Анатольевна – кандидат экономических наук, профессор, ученый секретарь, Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, Республика Казахстан, e-mail: anjal@mail.ru

МРНТИ 06.61.33

JEL Classification: R11

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-100-112>

АЙМАҚТЫҚ БАСҚАРУДЫ ЦИФРЛАНДЫРУ ЕЛДІҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

М. Н. Ниязов¹, Д. М. Турекулова^{1*}, Л. Хуаныш¹
¹Esil University, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – аймақтың дамуының экономикалық субъектілері мен онда тұратын азаматтардың әл-ауқатын жақсартуға ықпал ететін негізгі бағыттар мен мүмкіндіктерді анықтау болып табылады.

Әдіснамасы. Зерттеу барысында құрылымдық, функционалдық, жүйелік және кешенді талдаулар, сондай-ақ өңірлерді басқару бойынша деректердің ақпараттық ағынына талдау жүргізілді.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Зерттеудің құндылығы елдің тұрақты дамуы контекстінде өңірдің бәсекеге қабілеттілігін басқарудың түрлі аспектілерін қамтитын ғылыми, практикалық және әдіснамалық ережелерді қалыптастырудан тұрады.

Зерттеу нәтижелері – әлеуетті тәуекелдер және өңірлер дамуының өңірлік ерекшеліктері сипатталған. Өңірлер деңгейінде стратегиялық жоспарлау сапасына әсер ететін негізгі факторлар айқындалды және оларды жақсарту жөнінде ұсынымдар әзірленді. Ақмола облысының ауылдық округ, ауыл деңгейінде нақты деректерді ұсыну мүмкіндігімен ауданның цифрлық әкімдігінің жұмыс істеп тұрған демонстрациялық моделі ұсынылды. Осыған байланысты ұлттық шаруашылық жүйелерінің бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудағы өңірлердің рөлі мен маңыздылығының өсуі айқын болып отыр, бұл өңірдің бәсекеге қабілеттілігінің теориялық-әдіснамалық және практикалық аспектілерін жүйелі зерттеу қажеттігінің негіздемесін береді.

Түйін сөздер: бәсекеге қабілеттілік, орнықты даму, өңірлік басқару, evidence-based policy.

КІРІСПЕ

Елдің және оның өңірлерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде сыртқы экономикалық факторлар маңызды рөл атқарады. Алайда, тиімді пайдалану кезінде өңірдің ішкі ғана емес, сонымен қатар сыртқы нарықтарда да табысты бәсекеге түсу мүмкіндігін арттыра түсетін ішкі факторлар да маңызды. Заманауи экономиканың қалыптасу жағдайында өңірлердің бәсекеге қабілеттілігінің өсуіне байланысты проблемалар, отандық экономиканы дамытудың басты міндеттерінің біріне айналуға, яғни олардың дамуының оң серпіні мемлекеттің экономикалық жүйесінің тұтастығына, сенімділігі мен тұрақтылығына тікелей әсер етеді. Өңірлердің бәсекелестік артықшылықтарын қалыптастыру жедел экономикалық өсуге қол жеткізіп қана қоймай, сондай-ақ, өңірлік ресурстық әлеуетті ұтымды және тиімді пайдалануға әсерін тигізеді. Демек, бұл аймақтың экономикалық субъектілері мен онда тұратын азаматтардың әл-ауқатын жақсартуға ықпал етеді.

Осыған байланысты ұлттық шаруашылық жүйелерінің бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудағы өңірлердің рөлі мен маңыздылығының өсуі айқын болып отыр, бұл өңірдің бәсекеге қабілеттілігінің теориялық-әдіснамалық және практикалық аспектілерін жүйелі зерттеу қажеттілігін негіздейді.

Бұл мақалада зерттеліп отырған тақырыпқа байланысты отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне шолу жасаланды. Атап айтсақ, өңірдің даму теорияларымен О. Кузнецова [1], У. Айзард [2], С. Муллахмедова, Р. Шахпазова [3], Э. Гасанов [4], А. Леонтьев [5], А. Гусейнов [6] т. б. Өңірлердің біркелкі емес даму мәселелерін О. Сабден, Ф. Днишев [7], Н. Нурланова [8], Г. Исаева [9], Л. Спанкулова [10] өздерінің еңбектерінде қарастырған.

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

Әлемнің жетекші елдерінің стратегиялық жоспарлау жүйелерін дамытудағы бірқатар процестерді, оның ішінде мемлекеттік биліктің қызметін жақсарту нысандарын, әдістері мен механизмдерін бөліп көрсетуге болады [3]:

1. Бюджеттік шығыстардың орталықтандырылған басқару әдістерін және мемлекеттік сатып алудың нарықтық механизмдерін және өңірлік (субфедералдық) деңгейдегі (АҚШ) стратегиялық бастамаларды қолдауды үйлестіретін стратегиялық жоспарлау процесін жүйелі реттеу;

2. Ұлттық стратегиялық жоспарлауды интеграциялау топтары (ЕО, Франция, Германия және т. б.) ұлттық деңгейден жоғары бақылау, реттеудің санкциялық механизмдері шеңберінде ұлттық деңгейден жоғары құжаттарға байланыстыру;

3. Ұлттық стратегияға, оның ішінде федералдық деңгейге қойылатын «шекті» ұлттық деңгейден жоғары талаптар арқылы өңірлік жоспарлар мен бағдарламаларға (ЕО, Франция, Германия және т. б.) назар аудара отырып, ұлттық жоспарлы шешімдерді қабылдау еркіндігі жүйенің икемділігін арттыру, келісудің ауқымды келіссөздер механизмін енгізу;

4. Жоспарлау процестерін бюджет процесімен қатаң үйлестіру. (ЕО, АҚШ) бюджеттік жоспарлау бағдарламалардың іске асырылуы бағалау нәтижелерімен байланыстырылады;

5. Қысқа мерзімді жоспарлаудың ұзақ мерзімді жоспарлаудан басымдығы, ақпарат көзі ретінде болжау және бақылау функцияларын жедел шешімдер қабылдау үшін өзгерту, жоспарлы процесті уақыт бойынша және кезеңдер бойынша регламенттеу, белсенді мониторинг (ЕО, АҚШ), коммерциялық қызмет саласы ретінде тәуелсіз болжау;

6. Бәсекелес сарапшылық топтардың макроэкономикалық болжамдарды орындауы елдің және (АҚШ) оның өңірлерінің қызмет салаларының орнықты даму тәуекелдері мен қатерлері негізінде талданылады;

7. Стратегиялық жоспарлау циклін президенттік сайлауға және (АҚШ) электрондық цикліне байланыстыру;

8. Салаларды дамытуды (АҚШ) мемлекеттік стратегиялық жоспарлауға бағдарлау; (АҚШ) "төменнен жоғары" қағидаты бойынша салалық дамуды жоспарлау;

9. Федералдық үкіметтің (АҚШ, ГФР) өңірлердің (штаттардың) стратегиялық бастамаларын қолдаудың гранттық (конкурстық) жүйесі кезінде даму стратегияларын қабылдаудағы аумақтық (әкімшілік) құрылымдардың дербестігі;

10. Стратегиялық жоспарлаудың институционалдық, нормативтік және әдістемелік қамтамасыз етілуі. Әдістемелік құжаттарды түбегейлі өңдеусіз, оның ішінде (ЕО, АҚШ) дағдарысқа қарсы іс-қимыл жағдайларына қатысты жүйелі жаңғырту;

11. Мәлімделген мақсаттарды (ЕО, ГФР, Франция) іске асыру дәрежесін бағалауға мүмкіндік беретін, стратегиялық жоспарлау құжаттарындағы жоспарланатын көрсеткіштерді жоспарлау объектілері бойынша топтастыру;

12. (ЕО, АҚШ) жоспарлы жобалауларды парламенттік және қоғамдық талқылау рәсімдерінің міндеттілігі;

13. Экономикалық дамуды басқаруға мемлекеттің араласуын төмендетудің жалпы бағыты. Стратегиялық жоспарлаудың күрделі және ауқымды механизмі сақталады және үнемі жаңартылып отырады, оның екі жолы бар: дамудың стратегиялық маңызды бағыттарын тікелей орталықтандырылған жоспарлау және нарықтық механизмдерді жүйелі түрде ынталандыру. (ҚХР) өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығының бағдарламалары мен жоспарларында тіркелген заттай көрсеткіштердің көптігінен бас тарту және халық шаруашылығын дамытудың ұзақ мерзімді және орта мерзімді экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларында индикативтік макроқорсеткіштердің шектеулі санына көшу процесі қалыптасты;

14. Өңірлік дамудың стратегиялық жоспарлауы даму ерекшеліктері ұқсас бірнеше провинцияларды біріктіретін, бағдарламаларды іске асыру кезеңі 10 жылдан 50 жылға дейінгі және орта мерзімді міндеттерді (ҚХР) салалар мен өңірлерді дамытудың жылдық және бес жылдық жоспарларына енгізетін ірі аумақтарды басқару жөніндегі жоғарғы деңгейдегі саяси бастамаларға негізделген;

15. Ұзақ мерзімді бағдарламалардың, орта мерзімді және жылдық жоспарлардың үйлесуі және оларды орта мерзімді перспективада қалыптасқан шарттарға арналған жылдық және бес жылдық жоспарлардағы орталықтандырылған директивалық шешімдер (ҚКП ОК және ҚХР Мемлекеттік Кеңесі) негізінде жүйелі түрде «баптау». (ҚХР) бесжылдық жоспар мен жылдық жоспарлар елдің барлық қоғамдық өндірісі, жекелеген салалары мен өңірлері ауқымында қажеттіліктер мен ресурстарды байланыстыруға мүмкіндік беретін теңгерімдік әдісі пайдаланыла отырып қалыптастырылады;

16. Ұзақ мерзімді қағидалы шешімдерді қабылдаумен жаңғыртылады немесе қабылданған шешімдерді дайындауды және орындауды үйлестіруді қамтамасыз ететін (ҚХР, АҚШ, ЕО) тиісті институттарды қалыптастырумен сүйемелденеді.

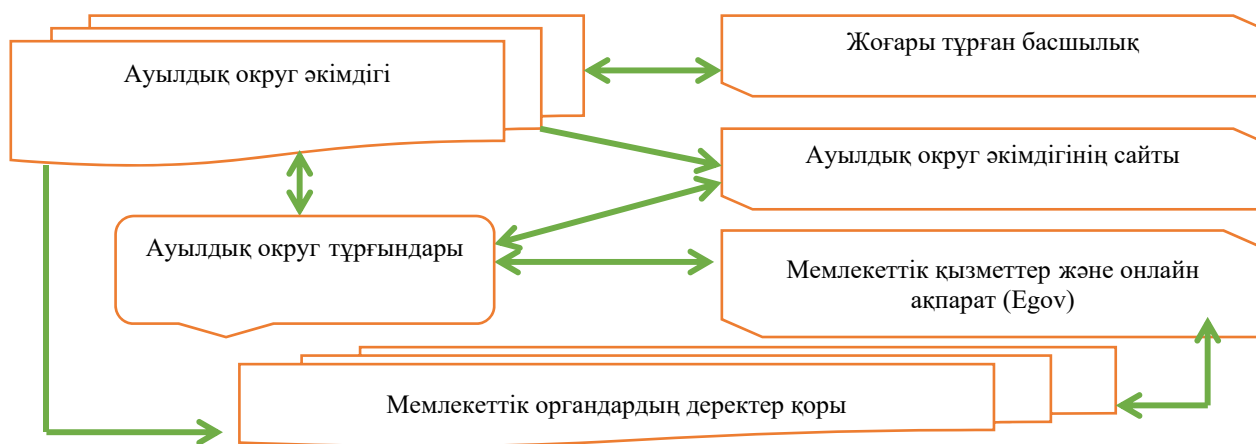
Өңірдің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі факторы «Evidence-based regional administration» тұжырымдамасына негізделген басқару болып табылады. Яғни, бұл дегеніміз деректер негізінде аймақтық деңгейде шешім қабылдау. Бүгінгі күні өңірлерді басқарудағы басты проблема деректер кешенінің интеграциясы мен өзара бірлесудің тиімсіз моделіне негізделеді. Деректерді басқарудың қолданыстағы моделі жеткілікті түрде үлкен уақыт кідірісімен нақты уақыт режимінде деректерге жедел қол жеткізуге мүмкіндік бермейді. Осыған байланысты деректерді басқарудың бизнес-моделін оңтайландыру (жинау, келісу, тазалау, қол жеткізу және т. б.) проблемасы өзектендіріледі.

Барлық дерлік өңірлерде облыстар, аудандар, ауылдық округтер бойынша деректердің типтік құрылымы және басқару архитектурасы бар. Ең толық, қолжетімді ақпаратты Ақмола облысының Аққайың ауданының басшылығы ұсынды. Ұсыныстарды талдау және әзірлеудің базасы фокус-топтар, аудандық әкімдіктер мен ауылдық округтер әкімдіктерінің мамандарымен өткізілген тренингтер нәтижесінде алынды. Зерттеудің негізгі бағыттары бойынша ақпараттық ағындар, ақпараттық өзара алмасудың бизнес-процестері: баға мониторингі, шығарылатын өнім көлемі, жерді пайдалану, мемлекеттік қолдау шараларын көрсету (әлеуметтік қолдау, инвестициялық жобалар), салық жинау, жеке тұрғын үй құрылысы бойынша жер беру және т. б.

Ауданның басқарушылық ақпараттық ағындары ауылдық округтердің ақпараттық ағындары негізінде қалыптасады. Мемлекеттің басқару шешімдерінің сапасы ауылдық округ деңгейінде деректердің өзара алмасуын ұйымдастыруға тәуелді болады. Мәселе өңірлік құрылымдардың қызметін регламенттейтін және жергілікті жерлерде жедел басқаруды жақсартатын бағдарламалық және стратегиялық құжаттарды әзірлеу мен іске асырудың тиімділігі туралы болып отыр.

Ең бастысы ақпараттық алмасу жүйесі қалай ұйымдастырылғанын, яғни бүгінгі күні шешімін таппаған қандай мәселе бар екендігін сипаттау маңызды.

1-суретте өзара бірлесудің қолданыстағы моделі ұсынылған.

Сурет 1 – Деректерді интеграциялау және өзара бірлесу моделі

Ескерту – [11] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

Қазіргі уақытта ауыл округтерінің сайтындағы ақпараттар толық және ашық түрде көрсетілмеген, сондай-ақ ақпараттар болғанның өзінде әртүрлі формада, құрылымдары әр қалай және белгілі бір кезеңдегі олқылықтарды байқауға болады.

Талдаудың нәтижесі ауыл округтерінің сайтындағы қажетті ашық ақпараттардың жоқтығын көрсетеді (Кесте 1).

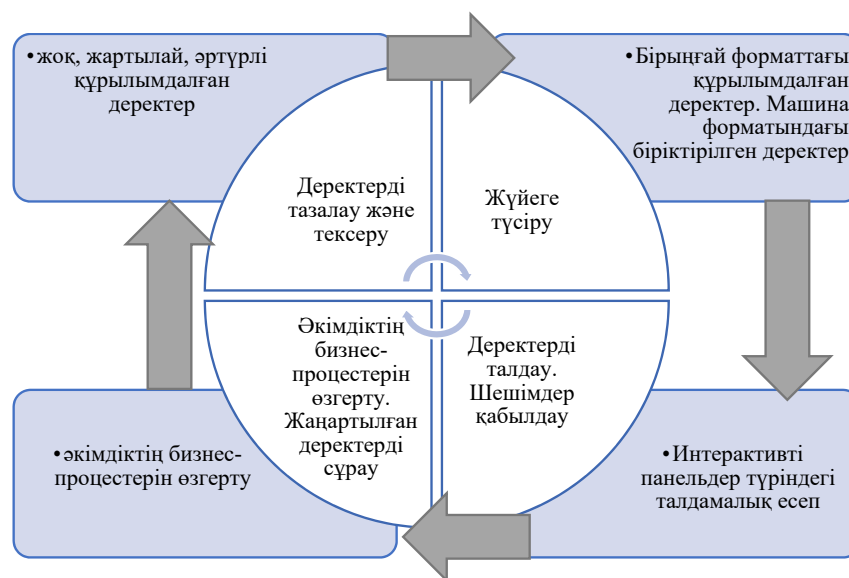
Кесте 1 – Аудандар бойынша ауыл округтері сайтындағы бар ақпараттарға талдау

Қала/ ауыл/ округтер	Халық саны, адам (2019)	Елді мекендер	Халық саны, адам (2021)	Округтың 2019-2021 жылдарға арналған даму бағдарламасы	Бюджет	Округтың паспортты	Есеп беру кездесу- лері	Пікірлер
Аралағаш ауылдық округі	1368	Амангелді ауылы, Аралағаш ауылы, Рублевка ауылы	1193	жоқ	жоқ	жоқ	бар	

Астрахан ауылдық округі	1135	Астраханка ауылы, Қаратомар ауылы	1030	жоқ	жоқ	жоқ	бар	
Власов ауылдық округі	977	Безлесное ауылы, Власовка ауылы, Сенное ауылы	816	жоқ	жоқ	бар	бар	
Григорьевка ауылдық округі	1311	Григорьевка ауылы, Кенжеғали ауылы, Көктерек ауылы	1086	жоқ	жоқ	бар	бар	
Ивановка ауылдық округі	1107	Ивановка ауылы, Сергеевка ауылы, Ульси ауылы	779	жоқ	жоқ	бар	бар	Әкім лауазымы бос
Карлин ауылдық округі	2490	Барыкөл ауылы, Гагарино ауылы, Диохельеск ауылы, Қиянлы ауылы, Кучковка ауылы, Шағала станциясының кенті	1793	бар	жоқ	жоқ	бар	
Лесной ауылдық округі	1512	Дайындық ауылы, Қызылжұлдыз ауылы, Ленинск ауылы	1341	бар	жоқ	жоқ	бар	
Полтавский ауылдық округі	964	Барки ауылы, Лесные Поляны ауылы, Полтавка ауылы		бар	жоқ	жоқ	бар	
Шағалалы ауылдық округі	1680	Степное ауылы, Шағалалы ауылы, Южное ауылы						Сайт ашылмайды
Смирнов ауылдық округі	5796	Смирнов ауылы, Базар станциясының кенті, Жаңажол станциясының кенті, Жаңатұрмыс станциясының кенті, Каунданды станциясының кенті, Шаховская станциясының кенті	3805	жоқ	жоқ	бар	бар	
Токшын ауылдық округі	2771	Камыштовка ауылы, Кольцовка ауылы, Такуши ауылы, Түмен ауылы						Сайт ашылмайды
Черкасск ауылдық округі	1830	Добровольск Новороссийск ауылы, Целинное ауылы	1054	жоқ	жоқ	жоқ	бар	
Ескерту – [12] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған								

Ауданның негізгі ұйымдастырушылық құрылымдары деңгейінде шешімдер қабылдау үшін жылдар бойынша ауылдық округ деңгейінде жеткілікті ақпарат жоқ, жалпы округ деңгейінде де, ауылдар бөлінісінде де жекелеген көрсеткіштер бойынша қажетті ақпарат жоқ.

Бизнес-процестерді зерделеу өңірлік басқарудың негізгі стейкхолдерлерінің өзара іс-әрекеттесуінің ақпараттық өрісінде есептілік бойынша әкімдік қызметкерлерінің жоғары жүктемесінің, деректердің төмен сапасының, ақпараттық өзара іс-алмасудың ассиметриялылығының мәселелері анықталды (Сурет 2).

Сурет 2 – Деректермен жұмыс схемасы
Ескерту – [13; 14] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған

Қолданыстағы ұйымдық құрылым келесі салдарға әкеледі:

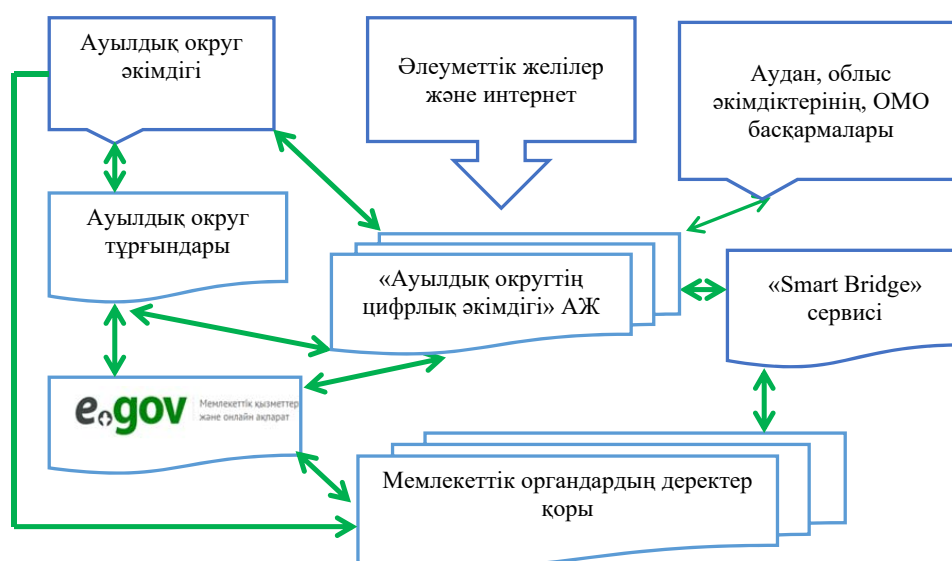
– ауыл әкімдігі қызметкерлерінің «күнделікті» жүктемесі барлық қызметтің 80 %-ын құрайды;
– деректер сапасының төмендігі, деректер жүйеде жинақталмайды және ауылдық әкімнің шешімдер қабылдауына қолдау көрсету үшін пайдаланылмайды;

– ақпарат сайтта уақытында жаңартылмайды немесе мүлдем жоқ (адами факторы);

– (е-статистика, Е-Халық) ақпаратты жариялайды, бірақ оны өздері қолданбайды.

3-суретте оңтайландырылған ұйымдастырушылық құрылым ұсынылады.

Деректерді интеграциялау моделіндегі орталық буын «Ауылдық округтің ақпараттық әкімдігі» бірыңғай базасы болып табылады, ол арқылы деректердің толассыз қозғалысы жүзеге асырылады.

Сурет 3 – «Қалай болады» деректердің өзара алмасу және интеграциялау моделі
Ескерту – [3; 13] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған

Аудан деңгейінде бірыңғай база негізінде ауылдық округтердің әкімдіктері өздерінің «бұлтты» кеңістігінде жұмыс істейді. Деректер (Е-Халық, е-Статистика) мемлекеттік ақпараттық жүйелерден алынады [1; 13; 14]. Ауылдық округ әкімдігі жетіспейтін деректерді толтырады және жаңартады.

Ұсынылып отырған модель ауылдық округ, аудан әкімінің басқару шешімдерін қабылдауы үшін талдамалық құрал болып табылады. Бұл әртүрлі ақпараттық жүйелердегі деректерге тұрақты қол жетімділіктің болуын болжайды. Бұл процесс белгілі бір тәртіпті, ақпаратпен өзара алмасу алгоритмін, әдіснамалық сүйемелдеуді, оқытуды ұйымдастыруды талап етеді. Біз көп компонентті құжат болып табылатын ақпаратпен өзара алмасу картасы туралы айтып отырмыз, оны біз 4-суреттен көре аламыз. Мемлекеттік органдар және (немесе) бизнес, қоғамдық ұйымдар арасындағы өзара ақпараттық алмасу схемаларын жүзеге асыру тәртібін белгілейтін мәліметтер: деректерге қол жетімді алгоритмі (Кесте 2) қандай жүйеде деректер бар, деректер иесі, көрсеткіштер тізбесі (Кесте 3).

Сурет 4 – Ақпаратпен өзара алмасу картасының негізгі компоненттері

Ескерту – авторлармен құрастырылған

Жұмыстың маңызды кезеңі деректерді тазалау мен құрылымдаудан, интерактивті ақпараттық панельдерді құру және өтпелі аналитиканы құруға мүмкіндік беретін әкімдіктің бизнес-процестерін өзгертуден бастап, құрылымдаудың әртүрлі дәрежесіндегі деректерді алу, өңдеу және пайдалану технологиясы жатқызуға болады.

Ақпараттық картаны сипаттау үшін жаңа терминдерді енгізген жөн (ақпараттармен өзара алмасу кезінде әкімдік екі рөлде қатыса алады: тұтынушы және ақпаратты жеткізуші):

Деректерді тұтынушы – республиканың және өңірдің нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес ішкі процестер үшін талдамалық шешімдерді әзірлеу үшін қажетті құжаттарды және / немесе мәліметтерді заңнамалық және нормативтік актілерге сәйкес республикалық, өңірлік және/немесе жергілікті деректер жеткізушілерден талап ететін мемлекеттік биліктің атқарушы органы.

Республикалық деректерді жеткізуші – «Smart Data Ukimet» платформасы, атқарушы биліктің орталық органы, атқарушы биліктің орталық органына ведомстволық бағынатын, мемлекеттік қызметті ұсыну және (немесе) өзінің бизнес-процестерін автоматтандыру, заңнамалық және нормативтік актілерге сәйкес талдамалық деректер шешімін әзірлеу үшін тұтынушыға қажетті құжаттары және/немесе мәліметтері бар ұйым [12].

Өңірлік деректерді жеткізуші – ЕХД өңірлік дерекқоры, өңірдің мемлекеттік билігінің атқарушы органы немесе өңірдің мемлекеттік билігінің атқарушы органына ведомстволық бағынысты, мемлекеттік қызметті ұсыну немесе заңнамалық және нормативтік актілерге сәйкес талдамалық деректер шешімін әзірлеу үшін тұтынушыға қажетті құжаттары және/немесе мәліметтері бар ұйым.

Жергілікті деректерді жеткізуші – жергілікті өзін-өзі басқару органына ведомстволық бағынатын ұйым, мемлекеттік қызметті ұсыну немесе заңнамалық және нормативтік актілерге сәйкес талдамалық деректер шешім әзірлеу үшін тұтынушыға қажетті құжаттары және / немесе мәліметтері бар бизнес ұйымы.

Ақпараттық картаның «деректерге қол жеткізу алгоритм» компонентінің сипаттамасы 2-кестеде келтірілген.

Кесте 2 – Мемлекеттік органдардың деректермен жұмыс істеу жөніндегі өзара әрекеттесу алгоритмі (деректерге қол жеткізу алгоритмі)

№	Өзара әрекеттесу объектісі бойынша өзара әрекеттесу түрі	Өзара іс-әрекетті рәсімдеу
1	Деректер «Smart Data Ukimet» платформасында бар (2-кесте)	Платформаға әзірленіп жатқан шешімді интеграциялау деректеріне қол жеткізуді ұсыну үшін мемлекеттік органның хаты
2	Деректер «Smart Data Ukimet» платформасында жоқ (2-кесте)	Мемлекеттік органның деректерді қосу және платформада оларға (2 ай) рұқсат беру туралы хаты
3	Орталық мемлекеттік орган-өңірлік мемлекеттік орган	Бұйрық
4	Мемлекеттік органдар-қоғамдық ұйымдар, бизнес	Меморандум
5	Мемлекеттік орган-кәсіпорын қызметкерлері, тұрғындар	Кері байланыс, әлеуметтік сұраулар, онлайн сервистер
Ескерту – [15] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған		

«Smart Data Ukimet» платформасында біріктірілген деректер 3-кестеде келтірілген 2-кестеде деректер жүйеде болған немесе болмаған жағдайларда әрекеттер алгоритмі көрсетілген [15]. Кестеде жеткізуші және тиісті ақпараттық жүйе көрсетілген. Өкінішке орай, кейбір көрсеткіштер мен олардың сипаттамалары егжей-тегжейлі ашылмаған: жаңарту жиілігі, аралығы және басқалары көрсетіліп, ақпараттық жүйеде жиналып, жасалады. Ақпаратты нақтылауды үшін «Smart Data Ukimet» ҰАТ АҚ жобасының қызметкерлердің келісімі қажет болады, бұл көп уақытты талап етеді. Қажетті индикатор кез-келген жүйеде жоқ немесе жаңарту жиілігі жеткіліксіз болуы мүмкін.

Кесте 3 – «Smart Data Ukimet» платформада біріктірілген деректер

№	№БСК	МО	АЖ атауы
1	1	ҰЭМ	«Метадеректер» АЖ
2	1		«КЛАСС» АЖ
3	2		«Кәсіпкерлік субъектілерінің тізілімі» ӘКС
4	1		«Біріктірілген көрсеткіштердің мәліметтер базасы» (БКМБ) АЖ
5	1		«Монополист» АЖ
6	1	ЕХӘҚМ	«ЦБД» АЖ
7	1		Төлемдерді өңдеуді ұйымдастыру
8	1		Шетелдік жұмыс күші
9	1		«Еңбек нарығы» АЖ
10	2		«Еңбекті қорғау және қауіпсіздік» ААЖ
11	2		«Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың орталықтандырылған деректер банкі» АЖ
12	2		«Зейнетақы төлемдері мен жәрдемақыларын электрондық тағайындау» ААЖ
13	1		«Әлеуметтік көмек» АЖ
14	2		«Оралман» орталық деректер базасы
15	1	ДСМ	АЕК Банк – амбулаториялық емханалық көмекке жолдама Банк
16	1		ДҚАЖ – дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету ақпараттық жүйесі
17	1		ЖФЖӨТ – жүкті және фертильдік жастағы әйелдердің тіркелімі
18	1		Емдеуге жатқызу бюросы
19	1		БХТ – бекітілген халық тіркелімі
20	1		СНЭТ – Стационарлық науқастардың электрондық тіркелімі
21	2		Жан басына шаққандағы нормативтің қосымша компоненті АЖ
22	2		Онкологиялық науқастардың электрондық тіркелімі АЖ
23	2		Диспансерлік науқастардың электрондық тіркелімі АЖ
24	2		АЖ ресурстарды басқару жүйесі

25	1	ҚМ	ЭМС – Электрондық мемлекеттік сатып алу
26	1		Е-Қаржы мин. жүйелері: «Қаржылық және бюджеттік есептілікті жинау және шоғырландыру ішкі жүйесі»
27	1		Е-Қаржы мин. жүйелері: Қаржылық бақылаудың ішкі жүйесі. Тәуекелдерді басқару жүйесі
28	1		Е-Қаржы мин. жүйелері: Мемлекеттік қарыз алу және несие беру бөлігінде МБ орындау кіші жүйесі
29	1		Е-Қаржы мин. жүйелері: Қазақстан Республикасының ҚМ стратегиялық жоспарын қалыптастыру және оның орындалуын мониторингтеудің кіші жүйесі
30	1		Бірыңғай деректер қоймасы АЖ БДҚ
31	1		Интеграцияланған деректер қоймасы АЖ ИДҚ
32	1		Статистика АЖ МДҚ
33	1		Мемлекеттік мүлік тізілімі
34	1		Қаржылық есептілік депозитарі
35	2		Біріктірілген кедендік тариф
36	2		Астана-1 кедендік және салықтық әкімшілендірудің автоматтандырылған жүйесі
37	2		Тәуекелдерді басқару жүйесі АЖ
38	1	ЦДИФӨМ	Мемлекеттік органдардың Интранет-порталы, Халықаралық ынтымақтастық және инвестициялар модулі
39	1		Электрондық үкімет порталы
40	1		Халыққа қызмет көрсету орталықтарының ықпалдастырылған ақпараттық жүйесі
41	1		Мемлекеттік Деректер қоры және Е-лицензиялау
42	1		Мобильді үкімет
43	1		Ашық үкімет
44	2		Бірыңғай байланыс орталығы
45	2		Мекенжай тіркелімі
46	1	ӨМ	Жеке тұлғалар
47	1		Азаматтық хал актілерінің жазбалары
48	1		Заңды тұлға
49	1		Жылжымалы мүлік тізілімі, 2012 жыл
50	1		Жылжымайтын мүлік тіркелімі
51	2		Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің электрондық түрдегі эталондық бақылау банкі
52	2		Атқарушылық іс жүргізу органдарының автоматтандырылған ақпараттық жүйесі
53	2		Ұлттық зияткерлік меншік институты ААЖ
54	2	БҒМ	Көліктік деректер базасының және тасымалдау қауіпсіздігі серпіні мониторингінің ақпараттық-талдамалық жүйесі
55	2	Алматы әкімдігі к.	Тұрғындар ААЖ
56	2	ДСМ	
57	1	МОН	

Ескерту – [13; 14] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған

Көрсеткіштердің типологиясы бойынша тікелей ақпараттық өзара алмасу компонентінің сипаттамасы 4-кестеде келтірілген.

Сондай-ақ, көрсеткіштердің әртүрлі ақпараттық жүйелерде қамтылғанын атап өту қажет, яғни олардың салыстыру деректер сапасын жақсарту және тиісінше жергілікті жерлерде және орталық мемлекеттік органдарда басқару шешімдерінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Классикалық түрде «Алтын деректер» үш тәуелсіз дерек көзі, деректердің триангуляциясы негізінде алынады. Егжей-тегжейлі карта деректерге қол жеткізу, «Smart Data Ukimet» жүйесінде де, басқа мемлекеттік органдармен, қоғамдық ұйымдармен және бизнеспен тікелей келісу, өзара әрекеттесу кезінде де пайдалану процестерін жеделдетуге мүмкіндік береді.

Кесте 4 – Деректерді басқаруға арналған ақпараттық өзара әрекеттесудің егжей-тегжейлі картасы (деректердің бір бөлігі)

№	Көрсеткіштер	Ақпараттық жүйелер	Деректер жеткізушілер
1	Адамдар саны	e-Statistica	ҰҚЖ
2	Үй шаруашылықтарының, саны	e-Statistica	ҰҚЖ
3	Шаруашылықтағы нақты, мал (басы)	e-Statistica СХ жануарларды сәйкестендіруге арналған жүйе (ЖИЖ).	ҰҚЖ Ауыл шаруашылығы министрлігі
4	А/ш техника және өндеуге арналған жабдық	e-Statistica	ҰҚЖ
5	А/ш салынған құрылыс нысандары	e-Statistica	ҰҚЖ
Ескерту – [13-15] дереккөздері негізінде авторлармен құрастырылған			

Деректерді интеграциялау мен өзара әрекеттесудің жаңа моделі келесі мүмкіндіктерді ұсынады:

- аудан және облыс әкімдіктерінің, ОМО басқармаларының басшылары өзекті деректерге немесе 24/7 интерактивті регламенттелген есептерге қол жеткізе алады;
- ауылдық әкімдік қызметкерлерінің «күнделікті» жүктемесін едәуір азайтуға, сондай-ақ әр күнге автоматты түрде есеп беруге мүмкіндік береді;
- әкімдік қызметінің институционалдық жадын қалыптастыру.

Ауылдық округ деңгейінде деректерді интеграциялау мен өзара бірлесуі ұсынылып отырған ақпараттық моделі деректер сапасын ұдайы жақсартуға, оларды серпінде жинақтауға, аудан, ауылдық округ, ауыл деңгейінде басқарушылардың ұғынықты немесе туындайтын ақпараттық қажеттіліктеріне сәйкес көрсеткіштерді кеңейтуге мүмкіндік береді.

Өзірленген модельде тест арқылы жүзеге асырылады, оны тиісті сілтеме бойынша өтіп тестілеуге болады [16].

ҚОРЫТЫНДЫ

Осы жүйенің жұмыс істеу сапасы өңірлер мен тұтастай елдің бәсекелі дамуының айқындаушы факторы болып табылады. Өңірдің даму бағдарламалары құжаттар иерархиясының төменгі деңгейінде орналасқан, бірақ оның мәні өңір үшін өте маңызды. Заңнама өңірлік даму жоспарларын іске асыруда жергілікті атқарушы органдар мен нақты лауазымды адамдардың жауапкершілігін көздемейді, бұл ретте олар деректердің анықтығына жауап беруге тиіс. Жергілікті атқарушы органдардың қаржылық дербестік деңгейі төмен, бұл олардың мүмкіндіктерін, оның ішінде дербес ұзақ мерзімді жоспарлауды шектейді.

Өңірлердің стратегиялық жоспарлау сапасын жақсарту үшін келесідей бірқатар реформалар жүргізу талап етіледі:

1. Мемлекеттік органдар мен олардың басшыларының стратегиялық құжаттарды дайындау сапасы мен оларды іске асыру үшін жауапкершілігі бекітілетін стратегиялық жоспарлау қағидалары айқындалған «Стратегиялық жоспарлау туралы» жеке заңды қабылдау;
2. Өңірлерді дамытуға қаражат бөлу лимиттерінің жүйесін белгілей отырып, өңірлердің стратегиялық жоспарларын ескере отырып, бюджеттерді қалыптастыруға көшу.
3. Өңірлік стратегиялық жоспарлар мен өзге де стратегиялық құжаттарды барынша ашық түрде жариялап, қоғамдық талқылау салу практикасын енгізу;
4. Жоғары тұрған деңгейдегі құжаттарда өңірлерді дамытудың мүдделері мен перспективалары барынша ескерілетін «төменнен жоғары» тәсілін барынша пайдалана отырып, стратегиялық құжаттарды дайындау практикасын енгізу.

Сонымен қатар өңірлік сапалы ақпараттық базаның болуы, өңірдің стратегиялық жоспарлауын қамтитын цифрлық басқаруға көшуді қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Кузнецова О. Региональные исследования в США: монография / О. В. Кузнецова; [под науч. ред. Е. Ф. Серебренниковой]. – Иркутск: Издательство ИГУ, 2020. – 363 с.
2. Айзард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах / Сокр. пер. с англ. В. М. Гохмана [и др.]; - Москва: Прогресс, 1966. – 659 с.
3. Муллахмедова С. С., Шахпазова Р. Д. и др. Модель экономического роста Р. Солоу: генезис теории и методологии // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2019. – № 12(110). – С. 7-15.
4. Гасанов Э. А., Бойко Т. С., Фролова Н. С. Теории регионального роста и их основные направления // Региональная Россия: история и современность: материалы Всероссийской (национальной) научно-практической конференции. – 2018. – № 1. – С. 333-339.
5. Леонтьев А. И., Новикова Н. В. Региональная проекция теории полюса роста: зарубежный и российский опыт // Теоретическая и прикладная экономика. – 2020. – № 4. – С. 106-117.
6. Гусейнов А. Г. Основные направления развития и подходы в теории региональной экономики в развитых западных странах // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 8(1). – С. 124-132.
7. Днишев Ф. М. Приоритеты и механизмы индустриально-инновационного развития регионов Казахстана // Проблемы функционирования и развития территориальных социально-экономических систем: мат. IX Всероссийской научно-практической интернет-конференции. – Уфа: Институт социально-экономических исследований, 2015. – С. 224-227.
8. Нурланова Н. К. Сценарии инновационного развития регионов Казахстана и оценка возможностей их реализации // Проблемы развития территории. – 2014. – № 4(72). – С. 82-96.
9. Исаева М. Г. Методы и практика оценки уровня устойчивости развития регионов Казахстана. – Алматы: Институт экономики МОН РК, 2007. – 26 с.
10. Спанкулова Л. С. Приоритеты развития исследований по проблеме «диффузия инноваций, переток знаний и экономический рост региона» // Статистика, учет и аудит. – 2017. – № 4(67). – С. 53-57.
11. Спабеков Г., Бурлаков Л., Жамкеева М. Влияние программ развития территории на качество жизни местного населения // Ежеквартальный научно-информационный журнал «Экономика и статистика». – 2020. – № 1. – С. 113-117.
12. Аудан бойынша статистикалық ақпарат [Электронды ресурс] // Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы [web-сайт]. – 2021. – URL: <https://stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT371988> (Қарау уақыты: 06.12.2021).
13. Казаков М. Ю. Теоретические предпосылки исследования региональной социально-экономической дифференциации в системе «центр-периферия»: ретроспективно-генетический подход // Региональная экономика и управление: электронный журнал. – 2018. – № 1(53). – Номер статьи: 5312.
14. Кузнецова О. В., Карачева Н. С. У. Айзард и зарождение американской регионоведческой школы // III Готлибовские чтения: востоковедение и регионоведение Азиатско-Тихоокеанского региона в фокусе современности: матер. международной научной конференции. – Иркутск: Иркутский государственный университет, 2019. – С. 275-280.
15. Проект «Smart Data ukimet» как ключевой проект по аналитики государственных данных [Электронды ресурс] // YouTube страница: iNOV8 Scaling Innovation [web-сайт]. – 2020. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=SSE_HEqBMAA (Қарау уақыты: 06.12.2021).
16. Леонтьев А. И., Новикова Н. В. Региональная проекция теории полюса роста: зарубежный и российский опыт // Теоретическая и прикладная экономика. – 2020. – № 4. – С. 106-117.

REFERENCES

1. Kuznecova, O. (2020). Regional'nye issledovaniya v SSHA: monography. Irkutsk State University publishing house, Irkutsk, 363 p. (In Russian).
2. Aizard, U. (1966). Metody regional'nogo analiza: vvedenie v nauku o regionah. Progress, Moscow, 659 p. (In Russian).

3. Mullahmedova, S. S., Shahpazova, R. D. et al. (2019). Model' ekonomicheskogo rosta R. Solou: genezis teorii i metodologii. Regional'nye problemy preobrazovaniya ekonomiki, 12(110), 7-15 (In Russian).
4. Gasanov, E. A., Boiko, T. S. and Frolova, N. S. (2018). Teorii regional'nogo rosta i ih osnovnye napravleniya. Regional'naya Rossiya: istoriya i sovremennost': materialy Vserossijskoj (nacional'noj) nauchno-prakticheskoy konferencii, 1, 333-339 (In Russian).
5. Leont'ev, A. I. and Novikova, N. V. (2020). Regional'naya proekciya teorii polyusa rosta: zarubezhnyj i rossijskij opyt. Teoreticheskaya i prikladnaya ekonomika, 4, 106-117 (In Russian).
6. Guseinov, A. G. (2014). Osnovnye napravleniya razvitiya i podhody v teorii regional'noj ekonomiki v razvityh zapadnyh stranah. Fundamental'nye issledovaniya, 8(1), 124-132 (In Russian).
7. Dnishev, F. M. (2015). Prioritety i mekhanizmy industrial'no-innovacionnogo razvitiya regionov Kazahstana. Problemy funkcionirovaniya i razvitiya territorial'nyh social'no-ekonomicheskikh sistem: mat. IX Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy internet-konferencii. Institute for Social and Economic Research, Ufa, 224-227 (In Russian).
8. Nurlanova, N. K. (2014). Scenarii innovacionnogo razvitiya regionov Kazahstana i ocenka vozmozhnostej ih realizacii. Problemy razvitiya territorii, 4(72), 82-96 (In Russian).
9. Isayeva, M. G. (2007). Metody i praktika ocenki urovnya ustojchivosti razvitiya regionov Kazahstana. Institute of Economics MES RK, Almaty, 26 p. (In Russian).
10. Spankulova, L. S. (2017). Prioritety razvitiya issledovanij po probleme «diffuziya innovacij, peretok znaniy i ekonomicheskij rost regiona». Statistika, uchet i audit, 4(67), 53-57 (In Russian).
11. Spabekov, G., Burlakov, L. and Zhamkeeva, M. (2020). Vliyanie programm razvitiya territorii na kachestvo zhizni mestnogo naseleniya. Journal «Ekonomika i statistika», 1, 113-117 (In Russian).
12. Audan boiynsha statistikalyk akparat. (2021). National Statistics Bureau of the Agency for Strategy Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Retrieved December 6, 2021, from <https://stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT371988> (In Kazakh).
13. Kazakov, M. Yu. (2018). Teoreticheskie predposylki issledovaniya regional'noj social'no-ekonomicheskoy differenciacii v sisteme «centr-periferiya»: retrospektivno-geneticheskij podhod. Regional'naya ekonomika i upravlenie: elektronnyj zhurnal, 1(53), 53-62 (In Russian).
14. Kuznecova, O. V. and Karacheva, N. S. (2019). U. Ajzard i zarozhdenie amerikanskoj regionovedcheskoj shkoly. III Gotlibovskie chneniya: vostokovedenie i regionovedenie Aziatsko-Tihookeanskogo regiona v fokuse sovremennosti: mater. mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii. Irkutsk State University, Irkutsk, 275-280 (In Russian).
15. Proekt «Smart Data ukimet» kak klyuchevoj proekt po analitiki gosudarstvennyh dannyh. (2020). YouTube page: iNOV8 Scaling Innovation. Retrieved December 6, 2021, from https://www.youtube.com/watch?v=SSE_HEqBMaA (In Russian).
16. Leont'ev, A. I. and Novikova, N. V. (2020). Regional'naya proekciya teorii polyusa rosta: zarubezhnyj i rossijskij opyt. Teoreticheskaya i prikladnaya ekonomika, 4, 106-117 (In Russian).

DIGITAL MANAGEMENT AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

M. Niyazov¹, D. Turekulova^{1*}, L. Khuanysh¹

¹Esil University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the research is to identify the main directions and potential opportunities for the development of the region, contributing to the improvement of the welfare of economic entities and citizens living in it.

Methodology. In the course of the study, structural, functional, systemic and complex analyses were carried out, as well as analysis of information flows of data on regional management.

Originality / value of the research. The value of the research lies in the formation of scientific, practical and methodological provisions, including various aspects of managing the competitiveness of the region, in the context of sustainable development of the country.

Findings – potential risks and regional features of regional development are described. The main factors affecting the quality of strategic planning at the regional level are identified and recommendations for their improvement are developed. A functioning demo model of the digital akimat of the district (Akmola region) with the possibility of presenting specific data at the level of a rural district, village is presented. In this regard, it becomes obvious the growing role and importance of regions in the formation of competitiveness of national economic systems, which justifies the need for a systematic study of theoretical, methodological and practical aspects of the competitiveness of the region.

Keywords: competitiveness, Sustainable Development, regional management, evidence-based policy.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

М. Н. Ниязов¹, Д. М. Турекулова^{1*}, Л. Хуаныш¹

¹Esil University, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

АННОТАЦИЯ

Цель исследования данной статьи является определение основных направлений и потенциальных возможностей развития региона, способствующих улучшению благосостояния экономических субъектов и граждан проживающих в нем.

Методология. В ходе исследования были проведены структурный, функциональный, системный и комплексный анализы, а также анализ информационных потоков данных по управлению регионами.

Оригинальность / ценность исследования. Ценность исследования заключается в формировании научных, практических и методологических положений, включающих различные аспекты управления конкурентоспособностью региона, в контексте устойчивого развития страны.

Результаты исследования – описаны потенциальные риски и региональные особенности развития регионов. Определены основные факторы, влияющие на качество стратегического планирования на уровне регионов и разработаны рекомендации по их улучшению. Представлена функционирующая демонстрационная модель цифрового акимата района (Акмолинская область) с возможностью представления конкретных данных на уровне сельского округа, села. В связи с этим становится очевидным рост роли и значения регионов в формировании конкурентоспособности национальных хозяйственных систем, что дает обоснование необходимости системного исследования теоретико-методологических и практических аспектов конкурентоспособности региона.

Ключевые слова: конкурентоспособность, устойчивое развитие, региональное управление, evidence-based policy.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ

Ниязов Муса Найманұлы – PhD докторант, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы, email: nmussa1997@gmail.com

Турекулова Даметкен Медихановна – экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы, email: dametken.t@gmail.com, orcid: 0000-0002-3544-7238*

Хуаныш Лена – магистр, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы, email: huanyshlena@mail.ru, orcid: 0000-0001-5872-0201

MPHTI 06.01.05

JEL Classification: H72

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-113-125>

THE CURRENT STATE OF BUDGETING OF LOCAL SELF-GOVERNMENT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Y. Bitoleuova^{1*}, B. Lavrovskiy²

¹L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

²Novosibirsk State Technical University, Novosibirsk, Russian Federation

ABSTRACT

Purpose of the research is to study the current state and directions and opportunities in the development of local self-government in the Republic of Kazakhstan, its place and role in the development of active participation of citizens of society, expanding the independence of regional authorities, the embodiment of their potential in managing their own budget process.

It also studied materials on the current state of budgeting of the local self-government system in the Republic of Kazakhstan and on this basis developed proposals for its improvement.

Methodology. In the course of the study, general scientific methods such as theoretical generalization, scientific abstraction, analysis of the current and past state based on data from Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan.

The originality / value of the research. One of the important directions of the adopted innovations is the gradual implementation of a separate direct budget in a separate city, village, settlement, in a rural area, and at the same time increasing the powers of local self-government bodies and their financial support.

Value is the study lies in the need to assess the reforms, aimed at creating an independent budget with the transfer of part of municipal property to the jurisdiction of local government bodies, which contributes to the increase in the powers of these bodies in the distribution of this property and the distribution of the budget.

Findings. The results of the study – identified issues requiring of the understanding of local self-government bodies in accordance with international standards, as well as the differentiation of functions and competencies between local government and self-government bodies, including in terms of their budgeting mechanisms.

Keywords: independent budget, budgeting, local self-government, local government administration.

INTRODUCTION

In 2012, in order to implement the Concept, the Decree of the president of the Republic of Kazakhstan «On approval of the concept of development of local self-government in the Republic of Kazakhstan» was adopted [1].

Analysis of the implementation of this Concept has shown that the following results have been achieved:

1) local self-government bodies are organized, the procedure for forming, holding meetings and gatherings of local communities, as well as their powers, are regulated;

2) the election of akims of cities of district significance, rural districts, towns and villages that are not part of the rural district, maslikhats of the corresponding districts and cities of regional significance has been introduced;

3) territorial councils of local self-government have been established as consultative and advisory bodies on issues of interaction with the population at the akimats of the capital, cities of republican and regional significance;

4) the practice of holding annual reporting meetings with the population on an annual basis by akims of all levels with information about the tasks and main directions of further development of the administrative-territorial units entrusted to them, problematic issues and plans for their solution has been introduced;

5) a set of measures aimed at optimizing and strengthening the institutional and economic foundations of local self-government has been adopted.

In 2021, by the Decree of the President of Kazakhstan, the new Concept on the development of local self-government until 2025 was approved [2]. Here, the basic norms which define the powers of local self-government bodies, the activities of local gatherings and meetings are strictly defined and fixed [3].

Also, in 2013, the procedure for holding elections of local government representatives – akims in almost 2.5 thousand cities of regional significance, villages, settlements and rural districts was approved and observed.

The budget system of the country until 2017 consisted of 3 levels, and since 2018, due to the adoption of the new Law of the Republic of Kazakhstan dated July 11, 2017 «On Amendments and Additions to Some Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on the development of local self-government» [4], developed to fulfill the step № 98 of National Plan «Introduction of an independent budget of local self-government», was supplemented with the fourth level [5].

The main and most important direction of public finance reform was the formation of a four-level budget system, including: the republican budget; regional budgets, budgets of cities of republican significance, the capital; district (cities of regional significance) budgets; budgets of the city of district significance, village, settlement, rural district [6].

However, there is a need to form a list of problematic issues that hinder the development of local self-government, including budgeting mechanisms, as well as determining its status.

Literature review. In preparing this article, the Concepts of Development of Local Self-Government in the Republic of Kazakhstan, the National Plan – 100 concrete steps, the Law of the Republic of Kazakhstan on local government and self-government, as well as Budget Code of the Republic of Kazakhstan has been studied [1-6]. The sources of information for this study were data from the Bureau of National Statistics, the Ministries of Finance and the National Economy, scientific works of foreign and domestic scientists, analysis of periodicals and scientific publications, reports of public organizations.

In preparing this article, the scientific works in the field of local self-government were studied by such Kazakhstani scientists as N. V. Yuvitsa, who believes that in Kazakhstan local self-government is considered only as an initiative of the state in terms of democratization of public administration at the local level [7]. N. K. Nurlanova, T. A. Zambrovskaya, A. S. Issakhova believe that the policy of income, subsidies and alignment of local governments should be developed in accordance with the degree of decentralization [8-10]. R. Asaubayev and the Public organization “ECHO” in its work on local self-government tells about the stages of the reforms carried out in local self-government [11; 12]. M. Kadyrova believes that the main goal of the general progressive change of the budget process is to create conditions for the most effective management of all municipal and public finance [13]. M. Shaeffer and S. Yilmaz, in his study «Strengthening Local Government Budgeting and Accountability» believes that the clarity of the budgeting formats of local authorities significantly affects civil society to assess and control the expenditures of local authorities [14]. E. R. Karimova believes that the improvement of budgeting practice should be considered as an important tool to increase the efficiency of public spending [15].

MAIN PART

In Kazakhstan, the territory is considered as part of the state, its territorial unit and, accordingly, as an object of its management. At the same time, the levels of natural territories as places of life of the population are not clearly distinguished; as a subject of self-government, they are blurred and clearly marked for its internal hierarchy (village, district, city, and region). The existing administrative division fixes the territories artificially created by the state, while most of them have been preserved from the former Soviet system [7, p. 30].

Regional authorities having their own budget is one of the «youngest» branches of government of modern Kazakhstan.

As shown in figure 1, before the introduction of the local government budget, the control cash account of the akim's office was used.

EXPANDING THE PARTICIPATION OF RESIDENTS IN THE FORMATION OF EXPENSES

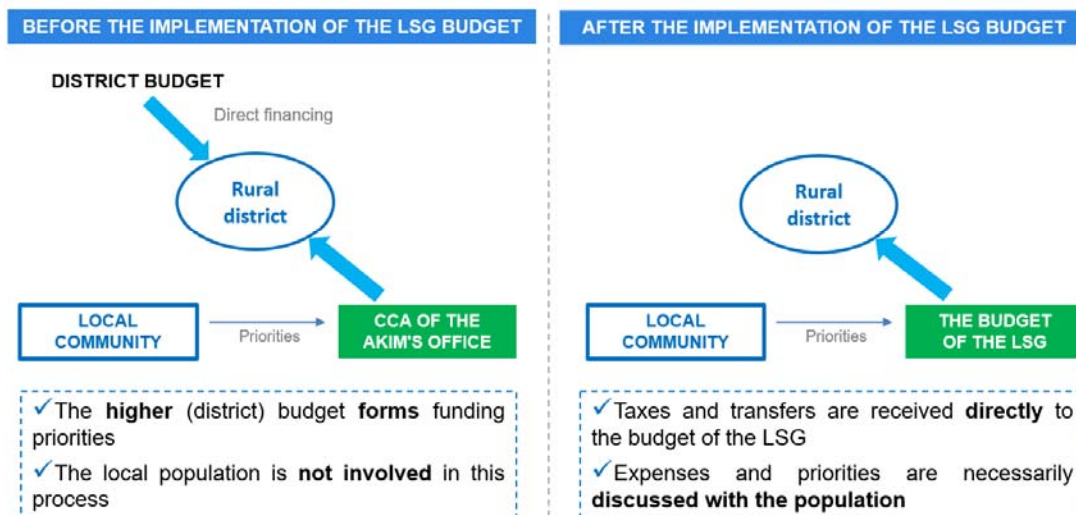

Figure 1 – Activation of direct participation of residents in the formation of expenses

Note – Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [16].

In the context of the transformation of the budget process, the problem of improving the efficiency of local budgets is also being updated.

The main goal of the general progressive change in the budget process is to create conditions for the most effective management of all municipal and public finances. These changes in the local management system are related to the reform. The efficiency of local budgets is increasing and becoming relevant [13, p. 378].

As shown in figure 2, since January 1, 2018, an independent budget has been introduced in 1055 rural districts.

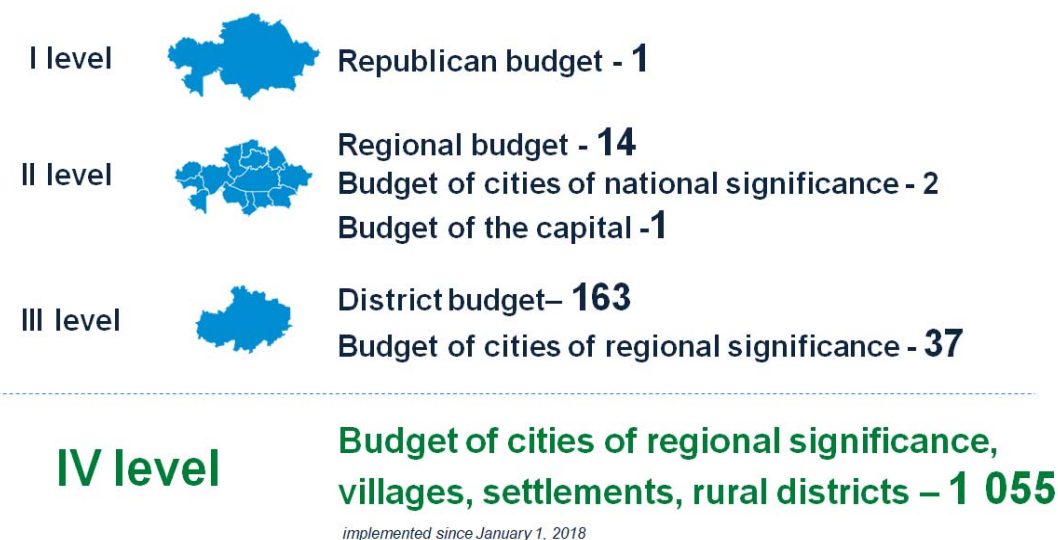

Figure 2 – Budget classification of the Republic of Kazakhstan

Note – Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [16].

Thus, the competence of the local self-government (LSG) bodies to manage the budget process and municipal property has expanded/ since a separate independent budget and municipal property of regional authorized bodies have been formed since January 2020.

As shown in figure 3, an independent budget has been formed and implemented since January 2018 in 1055 rural districts, which is 44 %, with more than 2 thousand people living there. In the remaining 1.338 rural districts, which is 56 %, since, January 2020.

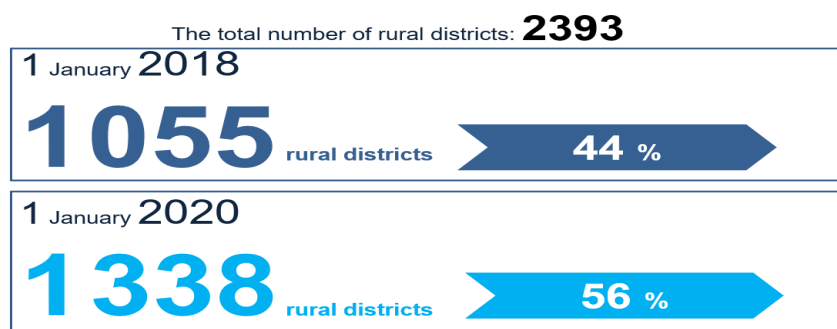

Figure 3 – Stages of implementation of the IV level of the budget

Note – Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [16].

Earlier, before the formation of the budget of the LSG, the district itself determined where and how much funds to send. Akim discussed with the population a small amount that was credited to his account. Now the population participates in the distribution of all income including taxes, fines, transfers from the district. The main purpose of forming the budget of local self-government is to increase the independence of regional authorities in solving problems that arise locally, considering the interests of all residents of a particular area through meetings and gatherings of the local community.

The most effective planning and distribution of budget funds, considering the interests of the population, allows the formation of the budget of the LSG which will improve the living conditions of people in villages. Purposeful attempts were made to reform the system of regional local self-government bodies in accordance with the budget reform. Amendments and additions were made to such legislative acts as the Budget. Tax and Civil codes, to the laws «On local state administration and self-government in the Republic of Kazakhstan», «On state property», «On advertising».

The functioning of the system of regional authorized local self-government bodies in Kazakhstan is currently regulated by the law of the Republic of Kazakhstan «On self-government and local state administration in the Republic of Kazakhstan», adopted in January 2001. In addition, with the adoption of the innovations of 2017, this law considers the principle of decentralization of functions, the purpose of which is to rationalize the functions of public administration. It also provides for the strengthening of independence and accordingly, the responsibility of local self-government bodies is strengthened.

The implementation of this concept was carried out in several stages, the first stage was implemented in 2013-2014 and is aimed at expanding the potential of the existing system at lower levels.

The second stage was implemented in 2015-2020 and is aimed at solving the following problems:

- 1) increasing the financial independence of regional competent authorities can be achieved by transferring part of the taxes to the level of regional representation;
- 2) increasing economic independence by including into the administrative process the management of municipal property acquired at the expense of the local self-government body;
- 3) direct participation of citizens in the discussion of relevant budget projects and the creation of public structures for the implementation of mechanisms of interaction between akim and the population;
- 4) a gradual increase in the powers of regional local self-government bodies, this in turn will entail an increase in the responsibility of all representatives [11, p. 76; 12, p.3].

The adoption of a number of laws predetermined the implementation of the following expected changes:

- rural akims no longer create sources of income, the local budget and property that is in communal ownership or assigned to legal entities have become their financial basis. In this regard, akim no longer opens a monetary control account for budget implementation and no longer approves the plan of income and expenses of the LSG;

- the law «On local self-government and local state administration» clearly defines the process of choosing akim of the authorized representative of local self-government bodies such as cities of regional significance, villages, settlements, rural districts;

- the approval of plans of economic and social programs for the development of the relevant territories, as well as local budgets, is carried out at the expense of maslikhat, respectively, it also accepts reports on their implementation;

- the representation of akim of the rural district is an executive body that not only plans, but also executes the local budget. The communal property of the district is also managed by this apparatus. Regional authorized bodies of local self-government report at a meeting of the local community and to the district maslikhat. At the same time, the district akim's office solves issues on the implementation of the district budget;

- the meeting of the local community was assigned the role of representatives of local self-government to solve a number of problems;

- study of projects of programs for the development of the region;

- coordination of the draft budget and the budget execution report, decisions of the regional akim's office on the management of communal property of the region entrusted to him;

- monitoring the implementation of the regional budget;

- discussion of topical issues of the local community, draft regulatory legal acts related to the rights and freedoms of citizens;

- approval of candidates for the post of rural akim during the elections recommended by akim of the district;

- initiating the issue of dismissal of rural akim;

- making proposals for the appointment of heads of state institutions and organizations financed from the local budget.

The main thing in this reform is to expand the active participation of the population in decision-making on local issues.

Within the framework of this draft law, it was decided:

- transfer such additional types of taxes and payments to the IV level of the budget;

- unified land tax;

- payment for the use of land plots;

- proceeds from the sale of land plots;

- payment for the sale of land lease rights;

- fines imposed by the internal affairs bodies on the territory of rural districts;

- simplify budget execution for rural districts (the budget process time will be halved).

Now rural districts have their own sources of income, which directly go to the village budget. Akims together with local residents will determine priorities and decide where to direct funds.

As shown in figure 4, 710 kindergartens and houses of culture, more than 4 thousand buildings and structures and much more have already been transferred to the communal property of the LSG.

In general, the introduction of the budget of the LSG allowed:

- expansion of the financial potential of rural districts;

- strengthening the role of the population in solving local problems;

- increasing the level of responsibility and competence of the offices of akims of rural districts.

The current policy of income, subsidies and equalization of local self-government bodies should be developed in accordance with the degree of decentralization, considering two aspects:

- what administrative functions of the department are delegated to local authorities;

- what sources of income are specific to local government bodies.

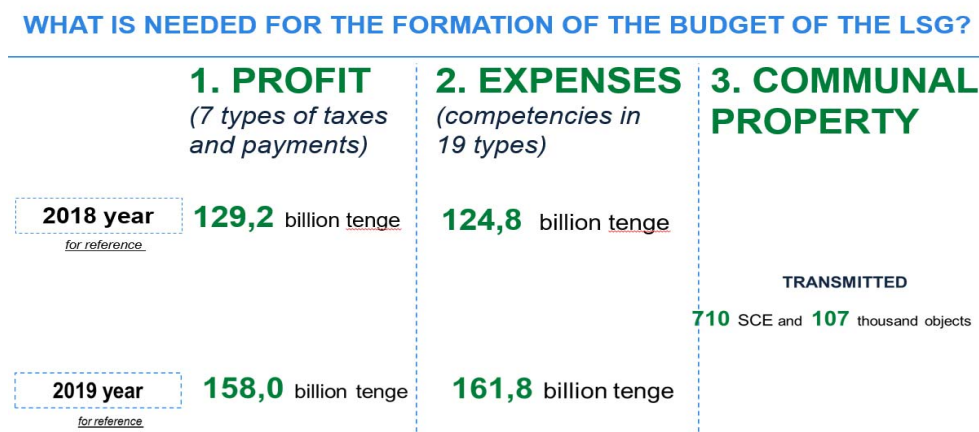

Figure 4 – The structure of the budget of local self-government
Note – Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [16].

It would be a mistake to believe that decentralization can mean the disobedience of a part of the population to the power of self-government bodies [8, p. 10], [9, p. 61], [10, p. 85].

The budget cycle at the level of rural districts is as follows: the office of akim of rural districts draws up a draft budget of the district and after approval at a meeting of the local community it will be submitted for consideration to the local authorized body for state planning of the district no later than September 1 of the current financial year.

The role of such a body is played by the departments of economy and budget planning of the corresponding district. The budget planning department of the rural district provides budget projects of rural districts for consideration by the budget commission of the district. Consideration and approval of budget projects for rural areas is completed no later than October 15 of the current budget year.

The office of akim of rural district no later than November 1 of the current financial year submits the draft budget of the district approved by the district budget commission for consideration by the local community meeting. At the end of December, after approval by maslikhat, the district budget is approved.

Until February 20 of the next reporting year, the office of akim of rural district submits an annual budget execution report with appendices to the local authorized bodies of the district for state planning and budget execution report at the local community meeting.

The office of akim of regional rural district, after negotiations and coordination with the meeting of the local community, submits an annual report on the implementation of the district budget for the reporting financial year with appendices no later than March 10 to the audit commission of the region and no later than March 20 to maslikhat of the district [6].

As shown in table 1 as part of the implementation of National Plan – 100 concrete steps of May 20, 2015, it is planned to introduce an independent budget of local self-government at the level of a rural district, aul, village, settlement, city of regional significance, and in connection with the introduction of the fourth budget level, the following measures were implemented and carried out, such as the fifth institutional reform «Transparent accountable state».

Table 1 – Implementation of the step № 98 of National Plan

Step № 98. An independent budget of local self-government will be implemented at the level of a rural district, aul, village, settlement, a city of regional significance. There will be mechanisms for citizens' participation in the discussion of relevant budget projects in provincial centers and cities of national significance.	
Regulatory and legal support	Results
02.11.2015	

The law of the Republic of Kazakhstan on the development of local self-government was enacted on 2nd November, 2015. It introduced a mechanism for citizens' participation in the discussion of draft budgets.	What is being done: For the purposes of full and qualitative taxation: 82 thousand (93 %) real estate properties of citizens of cities of regional significance, villages, settlements, rural districts (hereinafter - village) are registered; 2.4 million (100 %) data about the owners of the property is updated; Information systems of the SRC MF, the Ministry of Internal Affairs (transport), the Ministry of Justice (physical/legal entities), the Ministry of Agriculture and State corporations (real estate) are integrated; The threshold for public procurement from a single source has been increased from 100 to 3000 MCI for the akim's offices in villages; The institute of «Communal property of LSG» has been implemented; A mechanism for citizens' participation in the discussion of relevant budget projects has been introduced.
11.07.2017	
The law of the Republic of Kazakhstan on the development of local self-government was enacted on 11th July, 2017. According to the law, the budget of the LSG was introduced.	Results: An independent budget has been introduced in 1,052 villages (44.3 %), where more than 2 thousand people live; At the end of 2019, own income increased from 32.2 (2018) to 33.4 billion tenge, or by 3.7 %; 5.8 thousand gatherings and 7.3 thousand meetings of local communities were held; 107 thousand objects of state property were transferred; 710 state-owned enterprises (kindergartens, cultural centers) were transferred; Since January 1, 2020, the remaining 1,301 villages (55.7 %) with 2 thousand or less people, have been covered; The revenue plan for 2020 for all rural districts amounted to 206.9 billion tenge; In January 2020, 11.9 billion tenge was actually received, exceeding the plan by 1.5 billion tenge or 4.8 %.
Deadline: January 2020	
All 2,353 villages received an independent budget of the LSG	
Note – Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [16].	

Meetings and gatherings of the local community are forms of citizens' participation in decision-making established by law.

Meetings, as well as gatherings, can be convened either by rural akims, or by a local community delegated by a gathering at the initiative of at least ten percent of the assembly members, but with a positive decision of the district akim.

The representation of the local community plays an important role at meetings and gatherings. Any adult capable resident of the district (a member of the local community) can participate in the meeting. In order for the meeting to be considered valid, at least ten percent of the members of the local community must participate in it. Rural districts sometimes consist of several localities located at a fairly large distance from each other.

It is impossible to convene a meeting of such a district, but the law allows each remote locality to hold a separate meeting to choose its representatives. Responsible executors from the akimat inform the population about the meeting at least 10 days before the date of separate meetings about the gathering, its agenda and the possibility of nominating representatives. As a result of the preparatory work, a list of candidates for nomination and a list of priority problems that concern members of the local community is compiled.

Akim of the rural district or a person authorized by him opens and holds a separate meeting. As a result of all the planned separate gatherings, the composition of participants in the general gathering of the entire rural district is formed, in which all localities (the territories of cities of regional significance) are represented.

The number of elected representatives is reflected in the rules developed by the village akim and approved by district maslikhat. If a general meeting is held with the participation of representatives elected at separate gatherings, it is deemed to have taken place if at least half of the total number of representatives participated in it.

The law defines the priority tasks of the local community and their conditions for performing work, the composition of the participants of the local community is formed for 4 years, a proposal is submitted to district maslikhat on issues of local significance and discussion of reports of akims on the performance of local self-government functions.

Delegates representing the interests of their village/street are elected to local communities for a term of 4 years. It is assumed that the meeting of the local community is deemed to have taken place with the participation of at least half of the members delegated by the meeting of the local community.

Meetings of local communities are held more often than gatherings and are intended for discussion of local issues. These are topical issues, and their solution has a real impact on the development of the rural district. The following issues must be discussed at the meeting: adoption of draft programs for the development of a village or district, approval of the draft budget, control over its implementation, approval of candidates for the position of akim and initiation of the issue of dismissal of akim, appointment of heads of state organizations. The rules of procedure of holding the meeting are approved by the relevant district maslikhat.

Considering the above, it is necessary to conduct two stages with the selection of representatives in order to select participants of the meeting of the local community and start solving current local issues:

- a separate gathering at which representatives are selected to participate in the gathering of the local community;

- a gathering of the local community (actually a gathering of representatives), at which a number of issues are discussed, including the formation of the composition of participants in the meeting of the local community.

Participants of the gatherings and meetings have the right to make decisions. Although akim's response to the proposals of the participants of gatherings and meetings does not always indicate approval, but akim will be no longer be able to ignore the proposals. Akims have the right to express their disagreement with the decision of the gathering or meeting of the local community, which is solved by re-discussing the problems that caused this disagreement.

However, the main role in decision-making is assigned to representatives of public administration. If the village akim and the participants of the gathering or meeting do not reach an agreement, the issue will be resolved by the higher akim after its preliminary discussion at a meeting of maslikhat of the relevant district. It should be noted that in the districts where the study was conducted, there were no cases of akim's disagreement with the decision of the local community meeting.

The participation of the population mainly consists in obtaining information, discussing and approving decisions through their representatives in the meeting of the local community. According to the law, budget projects, territorial development programs and decisions on the management of communal property of the property of the rural district are coordinated with the local community. The meeting has the right to make proposals on the appointment of heads of state institutions and organizations financed from the local budget and located in the relevant territories. Local topical issues should be discussed at meetings of the local community and draft regulatory legal acts affecting the rights and freedoms of citizens should be developed as well.

At the lower level – the level of rural districts, cities of district subordination and villages that are not part of the rural district, there are no full-fledged representative authorities. According to the administrative-territorial division, rural districts are part of districts. Akim of the village is an official of the relevant district akimat. The creation of maslikhat at the level of a rural district is not provided. Therefore, most often a rural district is represented by one deputy in the district maslikhat.

Transparency in the preparation of budgets of local authorities allows civil society to assess and control the costs of local authorities [14, p. 7].

Thus, the improvement of budgeting practices should be considered as an important tool for improving the efficiency of public spending [15, p. 18].

The current model of local self-government has a number of unresolved issues, which together impede its full functioning.

The administrative and financial dependence of the akim of the rural district on the district level, including due to the lack of a representative body in the rural district, does not allow him to focus on solving the pressing problems of local residents.

Often, the blurred area of responsibility between the levels of local government and self-government leads to an imbalance in the system of planning and execution at the level of rural districts.

It is also necessary to solve systemic problems related to the inability to finance communal property (roads, pipelines, buildings) that do not have documentation. Today, paperwork for rural budgets is unaffordable due to the rather high cost of services.

Having a high potential in addressing issues of socio-economic development of regions, the development of local self-government remains underestimated today [2].

RESEARCH RESULTS (CONCLUSION)

The study of the budgeting of local self-government in the Republic of Kazakhstan allows us to draw the following conclusions:

Firstly, in the Law «On local public administration and self-government», the issue of creating a clear statement of local self-government in the country, identical to the understanding of the European Charter of local self-government, remains unresolved.

Secondly, the current law does not define a distinction between local state administration and local self-government, since the bodies implementing local state administration and self-government coincide.

Thirdly, Maslikhat is a local government body and through it the population exercises local self-government while Akimat is a collegial body headed by akim and exercising local state administration and self-government in the relevant territory in its jurisdiction. In addition, the law defines that akimat's office and maslikhat's office are «state institutions».

Fourthly, the Law does not fully resolve the issue of what belongs to the subjects of competence of local self-government bodies, and what belongs to the state authority. The lack of a clear line between «state affairs» and «local community affairs», as well as the «duality» of akims and maslikhats indicate the presence of signs of legal conflicts in the legal life of Kazakhstan.

Thus, the existing regulatory documents contribute to the effective functioning of local self-government and budgeting in it, but they cannot solve all the problems at this stage. In the conditions of volatility of the world economy, modern management is required to constantly search and implemented new forms of management that have proved themselves on the world stage as the best model for the management of local self-government bodies and the development of complex strategies for the development of local self-government and budgeting in it.

In this regard, it seems expedient to adopt a special Law of the Republic of Kazakhstan “On Local Self-government in the Republic of Kazakhstan”, in which it is necessary to provide for the functioning of a representative body in a rural settlement to regional parameters. These approaches correspond to the Concept of development of local self-government in the Republic of Kazakhstan until 2025 [2].

REFERENCES

1. Указ Президента Республики Казахстан от 28 ноября 2012 года № 438 «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан» [Electronic resource] // Әділет [website]. – 2012. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1200000438> (Accessed: 18.01.2021).
2. Указ Президента Республики Казахстан от 18 августа 2021 года № 639 «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан до 2025 года» [Electronic resource] // Әділет [website]. – 2021. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000639> (Accessed: 25.08.2021).
3. The Law of the Republic of Kazakhstan dated 23 January, 2001 № 148 «On Local Government and Self-government in the Republic of Kazakhstan» [Electronic resource] // Әділет [website]. – 2001. – URL: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z010000148> (Accessed: 18.01.2021).

4. Закон Республики Казахстан от 11 июля 2017 года № 90-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам развития местного самоуправления» [Electronic resource] // Әділет [website]. – 2017. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000090> (Accessed: 18.01.2021).
5. Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года «План нации – 100 конкретных шагов» [Electronic resource] // Әділет [website]. – 2015. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> (Accessed: 18.01.2021).
6. Code of the Republic of Kazakhstan dated 4 December, 2008 No. 95-IV «Budget Code of the Republic of Kazakhstan» [Electronic resource] // Әділет [website]. – 2008. – URL: https://adilet.zan.kz/eng/docs/K080000095_ (Accessed: 18.01.2021).
7. Ювица Н. В. Местное управление в Республике Казахстан: попытка создания национальной модели // Управление. – 2019. – № 7(1). – С. 26-34. – DOI: 10.26425/2309-3633-2019-1-26-34.
8. Нурланова Н. К. Экономические аспекты развития системы местного самоуправления: опыт и практика // Вопросы территориального развития. – 2015. – № 2(22). – С. 1-17.
9. Замбровская Т. А. Инициативное бюджетирование как инновационный подход к пополнению бюджетов публично-правовых образований // Муниципалитет: экономика и управление. – 2018. – № 3. – С. 60-65.
10. Исахова А. С. Вопросы межбюджетных отношений Республики Казахстан // Проблемы современной науки и образования. – 2016. – № 10. – С. 83–87.
11. Public organization ЕCHO. Развитие местного самоуправления в Казахстане. Отчет по оценке влияния изменений законодательства на практику местного самоуправления. – ОО ЭХО, 2018. – 24 с.
12. Асаубаев Р. Местное самоуправление – потенциал развития и текущие проблемы. Программа для молодых исследователей в области публичной политики Фонда Сорос-Казахстан. – 2016. – 84 с.
13. Кадырова М. Б. Актуальные вопросы совершенствования бюджетных процессов в системе государственного управления Республики Казахстан // Public policy and administration. – 2013. – № 12(3). – С. 375-388. – DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.ppaa.12.3.5296>.
14. Schaeffer M., Yilmaz S. Strengthening Local Government Budgeting and Accountability. Policy Reserach Working Paper 4767. – Washington D.C.: World Bank, 2008. – 25 p.
15. Каримова Э. Р. Внедрение бюджетирования в бюджетный процесс муниципального образования // Дайджест-Финансы. – 2007. – № 7(151). – С. 17-20.
16. Презентационный материал Министерства национальной экономики Республики Казахстан "О вопросах развития местного самоуправления в Республике Казахстан". 2019.

REFERENCES

1. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 28 noyabrya 2012 goda № 438 «Ob utverzhdenii Kontseptsii razvitiya mestnogo samoupravleniya v Respublike Kazakhstan». (2012). *Adilet*. Retrieved January 18, 2021, from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1200000438> (In Russian).
2. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 18 avgusta 2021 goda № 639 « Ob utverzhdenii Kontseptsii razvitiya mestnogo samoupravleniya v Respublike Kazakhstan do 2025 goda ». (2021). *Adilet*. Retrieved August 25, 2021, from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000639> (In Russian).
3. The Law of the Republic of Kazakhstan dated 23 January, 2001 № 148 «On Local Government and Self-government in the Republic of Kazakhstan». (2001). *Adilet*. Retrieved January 18, 2021, from <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z010000148>.
4. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 11 iyulya 2017 goda № 90-VI. «O vnesenii izmeneniy i dopolneniy v nekotoryye zakonodatel'nyye akty Respubliki Kazakhstan po voprosam razvitiya mestnogo samoupravleniya». (2017). *Adilet*. Retrieved January 18, 2021, from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000090> (In Russian).
5. Programma Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 20 maya 2015 goda «Plan natsii – 100 konkretnykh shagov». (2015). *Adilet*. Retrieved January 18, 2021, from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> (In Russian).

6. Code of the Republic of Kazakhstan dated 4 December, 2008 No. 95-IV «Budget Code of the Republic of Kazakhstan». (2008). *Adilet*. Retrieved January 18, 2021, from https://adilet.zan.kz/eng/docs/K080000095_.
7. Yuvitsa, N. (2019). Mestnoye upravleniye v Respublike Kazakhstan: popytka sozdaniya natsional'noy modeli. *Upravlenie*, 7(1), 26-34, DOI: 10.26425/2309-3633-2019-1-26-34 (In Russian).
8. Nurlanova, N. (2015). Ekonomicheskiye aspekty razvitiya sistemy mestnogo samoupravleniya: opyt i praktika. *Voprosy territorial'nogo razvitiya*, 2(22), 1-17 (In Russian).
9. Zambrovskaya, T. (2018). Initsiativnoye byudzhetrovaniye kak innovatsionnyy podkhod k popolneniyu byudzhetrov publichno-pravovykh obrazovaniy. *Munitsipalitet: ekonomika i upravleniye*, 3, 60-65 (In Russian).
10. Issakhova, A. (2016). Voprosy mezhbyudzhethnykh otnosheniy Respubliki Kazakhstan. *Problemy sovremennoy nauki i obrazovaniya*, 10, 83-87 (In Russian).
11. Public organization ECHO. (2018). *Razvitie mestnogo samoupravleniya v Kazahstane. Otchet po ocenke vliyaniya izmenenij zakonodatel'stva na praktiku mestnogo samoupravleniya*. 24 p. (In Russian).
12. Asaubayev, R. (2016). *Mestnoye samoupravleniye potentsiyal razvitiya i tekushchiye problem. Programma dlya molodykh issledovateley v oblasti publichnoy politiki Fonda Soros-Kazakhstan*. 84 p. (In Russian).
13. Kadyrova, M. (2013). Aktual'nyye voprosy sovershenstvovaniya byudzhethnykh protsessov v sisteme gosudarstvennogo upravleniya Respubliki Kazakhstan. *Gosudarstvennaya politika i upravleniye*, 12(3), 375-388 (In Russian).
14. Schaeffer, M. and Yilmaz, S. (2008). *Strengthening Local Government Budgeting and Accountability. Policy Research Working Paper 4767*. World Bank, Washington D.C., 25 p.
15. Karimova, E. (2007). Vnedreniye byudzhetrovaniya v byudzhethnyy protsess munitsipal'nogo obrazovaniya. *Digest Finance*, 7(151), 17-20 (In Russian).
16. Prezentatsionnyy material Ministerstva natsional'noy ekonomiki Respubliki Kazakhstan “O voprosakh razvitiya mestnogo samoupravleniya v Respublike Kazakhstan”. (2019).

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН БЮДЖЕТТЕУДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Е. Д. Битоллеуова^{1*}, Б. Л. Лавровский²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

²Новосібір мемлекеттік техникалық университеті
Новосібір, Ресей Федерациясы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – қазіргі жағдайдағы Қазақстан Республикасындағы жергілікті жерлердегі жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың бағыттары мен мүмкіндіктерін, қоғамдағы азаматтардың белсенділігін арттырудағы рөлін, оның орнын, аймақтық биліктің дербестігін кеңейту, меншікті бюджеттік процесті басқарудағы потенциалын іске асыруды зерттеу болып табылады.

Қазақстан Республикасының жергілікті өзін-өзі басқаруды бюджеттеу жүйесінің қазіргі жағдайы туралы материалдарды зерттеу және соның негізінде оны жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Әдіснама. Зерттеу барысында теориялық жалпылау, ғылыми абстракция, нормативті-құқықтық актілерді талдау, Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің мәліметтері негізінде өткен және қазіргі жағдайды салыстырмалы талдау сынды жалпы ғылыми әдістер қолданылды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Қабылданған жаңашылдықтардың маңызды бағыттарының бірі аудандық маңызы бар қалалар, кенттер, ауылдық округтер деңгейінде дербес бюджетті кезең-кезеңмен енгізу, сондай-ақ бюджет процесінде жергілікті өзін-өзі басқару органдарының өкілеттіктерін одан әрі кеңейту болып табылады.

Зерттеудің құндылығы коммуналдық меншіктің бір бөлігін жергілікті басқару органдарының қарамағына бере отырып, дербес бюджетті құруға бағытталған жүргізілген реформаларды бағалау қажеттілігін білдіреді, бұл осы органдардың осы меншікті бөлудегі және бюджетті бөлудегі өкілеттіліктерінің өсуіне ықпал етеді.

Зерттеу нәтижесі – өз шешімін талап ететін жергілікті өзін-өзі басқару органдарының халықаралық нормаларға сәйкес түсінігі, сондай-ақ жергілікті мемлекеттік және өзін-өзі басқару органдарының, соның ішінде оларды бюджеттеу тетіктеріне қатысты, қызметі мен құзыреттерінің ара-жігін ажырату мәселелері анықталды.

Түйін сөздер: дербес бюджет, бюджеттеу, жергілікті өзін-өзі басқару, жергілікті мемлекеттік басқару.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Е. Д. Битолеуова^{1*}, Б. Л. Лавровский²

¹Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Нур-Султан, Республика Казахстан

²Новосибирский государственный технический университет
Новосибирск, Российская Федерация

АННОТАЦИЯ

Целью исследования является исследование современного состояния и направлений и возможностей в развитии самоуправления на местах в Республике Казахстан, его место и роль в развитии активного участия граждан общества, расширения независимости региональной власти, воплощение их потенциала в управлении собственным бюджетным процессом.

Изучение материалов о современном состоянии системы бюджетирования местного самоуправления в Республике Казахстан и на этой основе выработаны предложения по его совершенствованию.

Методология. В ходе исследования были использованы общенаучные методы такие как, теоретическое обобщение, научная абстракция, анализ нормативно-правовых актов, сравнительный анализ текущего и прошедшего состояния на основе данных Министерства национальной экономики Республики Казахстан.

Оригинальность / ценность исследования. Одним из важных направлений принятых новшеств является постепенное осуществление отдельного непосредственного бюджета в отдельном городе, селе, поселке, в сельском районе, и вместе с тем увеличение полномочий органов местного самоуправления и их финансовом обеспечении.

Ценность исследования заключается в необходимости оценки проведенных реформ, направленных на создание самостоятельного бюджета с передачей части коммунальной собственности в ведение местных органов управления, что способствует возрастанию полномочий данных органов в распределении данной собственностью и распределению бюджета.

Результаты исследования – определены требующие своего разрешения вопросы понимания органов местного самоуправления в соответствии с международными нормами, а также разграничения функций и компетенций между органами местного государственного управления и самоуправления, в т. ч. в части механизмов их бюджетирования.

Ключевые слова: самостоятельный бюджет, бюджетирование, местное самоуправление, местное государственное управление.

ABOUT THE AUTHORS

Bitoleuova Yerkezhan – PhD student, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan, e-mail: yerkes87@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3055-531X>*

Lavrovskiy Boris – Doctor of Economics, Professor, Novosibirsk State Technical University, Novosibirsk, Russian Federation, e-mail: boris.lavrovski@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/orcid-search/search?searchQuery=0000-0003-1617-6847>

МРНТИ 14.35.07

JEL Classification: I22

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-125-136>

АЛЬЯНС ВУЗОВ С ОРГАНИЗАЦИЯМИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В КАЗАХСТАНЕ

С. А. Святлов¹, А. М. Нургалиева^{1*}, Г. К. Муханова²

¹Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

²Казахская Академия труда и социальных отношений, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – рассмотрение возможностей образования альянса высшего образования (ВО) и технического и профессионального образования (ТиПО) в Казахстане, а также проблем, связанных с данным процессом.

Методология. В качестве методов исследования использованы обобщение мировой и казахстанской литературы относительно вопросов интеграции различных форм образования и непосредственно ВО и ТиПО, сравнительный анализ, наблюдение и критический анализ проблем.

Оригинальность / ценность исследования. В последние десятилетия вопрос образования альянсов высшего образования и профессионального образования приобретает особую актуальность. Основными аспектами вопроса становятся проблемы согласованности учебных программ, плавного перехода от одного уровня к другому в рамках единой концепции образования, формирование единых профессиональных компетенций у выпускников с целью повышения их востребованности на рынке труда.

Результаты исследования. В данной статье рассмотрены необходимость и возможности формирования альянса ВО и ТиПО в Казахстане, а также проблемы, с которыми могут столкнуться учреждения образования при создании таких альянсов. Также представлены преимущества и возможные модели формирования альянсов между уровнями образования.

Ключевые слова: интеграция в образовании, высшее образование, техническое и профессиональное образование (ТиПО), альянс высшего и профессионального образования.

ВВЕДЕНИЕ

Формирование интеграции между уровнями образования предполагает в первую очередь, согласованность учебных программ и дисциплин. При этом, согласованность курсов между двумя уровнями образования заключается не в том, чтобы выделять в учебных планах более высокий уровень высшего образования над средним профессиональным и не вытеснять учреждения ТиПО,

суть заключается в том, чтобы создать учебные программы, связанные между собой, отвечающие единым компетенциям, обеспечивающие синергетический эффект.

Учитывая многоуровневость образования, можно сказать, что уровень среднего профессионального образования выступает необходимым уровнем подготовки обучающихся к следующей ступени образования – высшего. Одновременно, высшее образование является выступает уровнем совершенствования и развития средне-специального [1]. По сути, без наличия профессионального образования высшее образование может считаться не полным, так как не акцентируется развитие профессиональных навыков. Вместе с тем, исключение высшего образования приводит к торможению специального профессионального и не позволяет изучать более широкие аспекты философского и культурного развития [2].

Основной тенденцией и трендом современных образовательных преобразований становится расширение специализаций и необходимость развития адаптивных навыков, обучающихся с целью соответствия реалиям современных рынков. Это выступает принципом образования обоих уровней: высшего и средне-специального образования [3]. Такие тенденции подтверждают тот факт, что оба уровня образования должны существовать и развиваться совместно. Образовательные альянсы, создаваемые в мировой сфере образования, показывают практическую значимость совместного развития и совершенствования, основанного на координации и управлении знаниевым потоком внутри созданных альянсов [4].

Установление и развитие сети партнерских отношений между уровнями и учреждениями образования, как отмечают эксперты, может стать эффективным способом преодоления современных проблем, связанных с растущей конкуренцией, все более растущим дефицитом и удорожанием ресурсов [5]. Не только интеграция между бизнесом и вузами, но и сотрудничество между высшими учебными заведениями и учреждениями профессионального образования представляется логической формой реагирования на современные вызовы и угрозы, где в качестве приоритетов у альянса ВО и ТиПО выступают разработка и реализация образовательных программ для совместной подготовки высококвалифицированных специалистов, организация стажировок обучающихся, выполнения сложных научных исследований и реализация инновационных продуктов. Именно поэтому стратегические альянсы между учебными заведениями рассматриваются как новый уровень повышения качества образования [6].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

В качестве методов исследования использованы обобщение мировой и отечественной литературы относительно вопросов интеграции различных форм образования и непосредственно ВО и ТиПО, сравнительный анализ, наблюдение и критический анализ проблем. Обобщение научной литературы позволяет выявить взгляды ученых относительно необходимости образования альянса между учреждениями высшего и профессионального образования. Сравнительный анализ работ позволил выявить основные возможности реализации интеграционного процесса ВО и ТиПО в Казахстане. Критический анализ подходов предоставил возможность оценить проблемы создания альянса в республике и определить основные принципы образовательной интеграции.

Анализ различных подходов к образованию образовательных альянсов позволяет сделать вывод о том, что все авторы сходятся во едином мнении: альянс может стать одним из вариантов концептуального решения различных проблем в сфере образования, а также мерой преодоления разрывов между сильными и слабыми организациями [7].

Создавая альянсы, как учреждения ТиПО, так и вузы будут способствовать развитию национального и международного уровня образования. С этим согласны многие авторы. В частности, Дж. Уиллер и Дж. Нофтсингер полагают, что стратегическое партнерство между вузами и другими секторами общества способствует удовлетворению насущных потребностей учреждений образования, обеспечению экономической эффективности, развитию академических инноваций [8]. Образовательные альянсы могут выступать ценным пространством, которое способствует проявлению конкретных, целенаправленных и привязанных к конкретным срокам партнерских

взаимоотношений [9]. М. Эккель и М. Хартли полагают, что развитие и поддержание партнерских отношений в сфере образования выступает не менее важным аспектом, как и разработка учебных программ, выявление источников финансирования, управление ресурсами [10].

Переход от одного уровня образования к другому, в частности, от профессионального к высшему создает механизм, позволяющий обучающимся приобретать новые квалификации. Данный процесс в последние десятилетия приобретает все большую значимость и привлекает значительное внимание ученых [11-14].

В Казахстане до настоящего времени поднимался вопрос лишь об образовании и развитии альянсов и других различных форм интеграций между вузами, вузами и бизнес партнерами, международными университетами. Так, например, в Казахстане были созданы Альянс университетов нового Шелкового пути (UASR), «University Alliance Of Science And Technology» (UAST) и др. Создаются исследовательские университеты и прочие интеграции науки, образования и производства. Вместе с тем, в последнее время все большее внимание уделяется вопросу так называемого прикладного бакалавриата, когда студенты смогут получить диплом за 2-2,5 года. По сути, это приближение ВО к ТиПО.

Прикладной бакалавриат – это первый шаг к образованию альянса между ВО и ТиПО. Как отмечают Л. И. Матвеева и Р. И. Видергольд РУПы в колледжах были разработаны на основе модульно-компетентностного подхода и согласованы с бизнес структурами. Кроме того, обязательным требованием являлось состыковка программ прикладного бакалавриата программами высшего образования [15].

Тем не менее, вопросов и проблем создания качественных альянсов ВО и ТиПО остается все также множество. С глобальным одобрением целей в области устойчивого развития (ЦУР) равный доступ к высшему образованию стал стимулом того, что правительства стран создадут гибкие возможности перехода от ТиПО к высшему образованию. Как отмечают исследователи в данной сфере, основной миссией университетов традиционно было развитие человеческого капитала посредством обучения, а также оказание долгосрочного воздействия посредством исследований, передачи знаний и содействия местному экономическому росту [16]. Меняющийся рынок труда, требования к навыкам со стороны работодателей влияют на ожидания людей из разных потоков образования, усложняя роль университетов и усиливая потребность в альянсе.

В последние десятилетия увеличилось внимание к взаимодействию университетов с другими соответствующими заинтересованными сторонами в обществе. Будучи рассматриваемыми как вовлеченные организации, вузы были вынуждены вносить свой вклад в общество через двусторонние взаимные отношения с ним [17]. Глобализация и новые требования к профессиональным компетенциям изменили модель рынка труда во всем мире, изменив и системы формирования квалификационных навыков [18]. В результате, новые требования рынка труда и квалификаций требуют от ТиПО и университетов, как ключевых учреждений в развитии человеческих ресурсов, принятия стратегических решений и обращения к формирующемуся рынку труда, позволяя учащимся выжить в такой неопределенной среде. Это, в свою очередь, создает предпосылки, чтобы университеты как партнеры в социальном развитии работали вместе с учреждениями ТиПО, чтобы обеспечить достижения ЦУР. Как отмечает Д. Росс из 17-ти целей четвертая цель непосредственно касается сектора образования, включая как ТиПО, так и высшее образование [19].

Европейская комиссия также утверждала, что ТиПО должны стать более привлекательными для обучающихся и демонстрировать способность обеспечивать продвижение к высшему образованию [20].

Как показал анализ зарубежного опыта большинство стран мира имеют образовательные системы, среди которых ТиПО, как правило, занимает относительно низкий статус по сравнению с ВО. Эмпирический анализ во многих странах, таких как Египет [21], Израиль [22], Эфиопия [23], Ливан [24], Китай [25] и др. показывают, как ТиПО рассматривается как конечный путь к карьере.

Последние годы характеризуются возникновением различных форм образования, которые по сути

характеризуют формы обучения альянсов, а не уровня профессионального переходного уровня. В Бельгии, Германии, Франции и др. развитых странах существует сильная связь между ВО и ТиПО, что позволило создать гибкие возможности совершенствования квалификационных навыков. В других странах, например, Испании, Норвегии, образовательный альянс получил развитие в виде новых гибридных ОП [26].

ПОЛУЧЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ И ВЫВОДЫ

Проведенный выше анализ возможностей альянса между ТиПО и университетами в глобальном и национальном контексте предполагает наличие следующих преимуществ для такого сотрудничества (Рисунок 1).

Рисунок 1 – Преимущества альянса ВО и ТиПО

Примечание – составлено авторами на основании анализа выше рассмотренных источников [1-15]

Создание альянса между колледжами и университетами, с нашей точки зрения, повысит легитимность университетов за счет их соответствия институциональным ожиданиям участия и вклада в достижение ЦУР, а также реагирования на меняющийся рынок труда. В свою очередь, учреждения ТиПО смогут улучшить свой имидж и репутацию, ассоциируясь с университетами как

институты с более высоким социальным статусом.

Рассмотрение колледжей как «низкосортных» невозможно устранить, если университеты не будут поддерживать и сотрудничать с учреждениями ТиПО для расширения возможностей трудоустройства и получения, требуемых современным рынком компетенций.

Сотрудничество, одновременно, сможет повысить конкурентное преимущество тех вузов, которые создали альянсы с ТиПО по сравнению с другими университетами, поскольку смогут обеспечить себе доступ к исключенной группе студентов, уже имеющих определенный профессиональный уровень образования.

Альянс ВО и ТиПО, ориентированный на трудоустройство, должен опережать экономическое развитие, чтобы способствовать развитию квалификационных компетенций и соответствовать требованиям рынка. Экономические преобразования и модернизация образования в Казахстане требуют создания согласованности между средним и высшим образованием являющимися важным фактором решения проблем трудоустройства. В целях более полного удовлетворения потребностей экономического развития в необходимых кадрах следует обеспечить согласованность между двумя уровнями образования по всем аспектам.

Проблемы, возникающие при согласованности двух уровней образования, должны решаться с новой точки зрения, чтобы соответствовать требованиям социального и устойчивого развития (Рисунок 2).

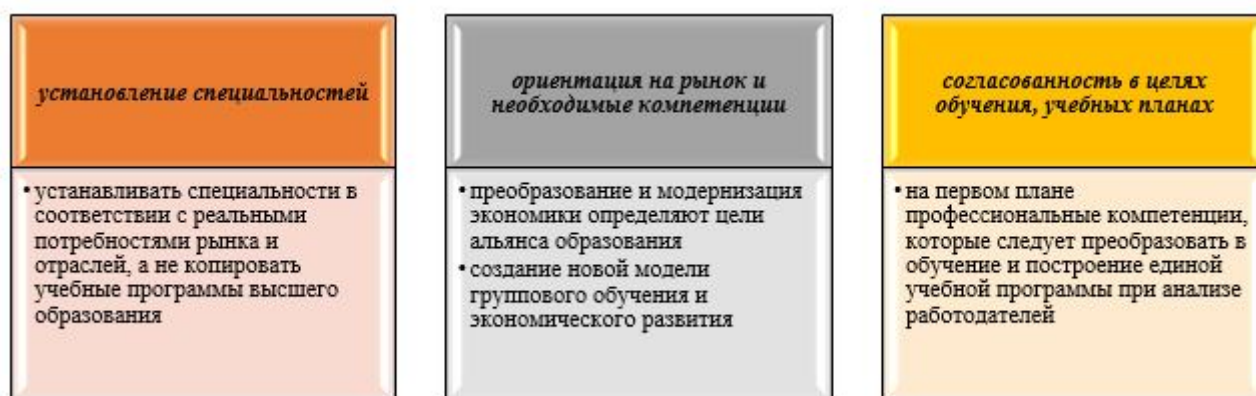

Рисунок 2 – Требования к альянсу ВО и ТиПО
Примечание – составлено авторами

Как правило, обеспечение успеха альянса возможно лишь при наличии согласованности между уровнями образования. Учебная программа ТиПО берет свое начало в конкретных профессиях, а навыки, необходимые для этих профессий, извлекаются из работы для установления стандартов профессиональной компетентности. Одновременно, высшее образование охватывает более глубинные навыки развития профессионализма. Следовательно, стандарты профессий в ТиПО должны быть преобразованы в обучение, а созданная единая учебная программа должна быть разработана после обсуждения и улучшения соответствующими экспертами из среды работодателей. Таким образом, можно отметить, что создание альянсов ВО и ТиПО, имеет ряд преимуществ (Рисунок 3).

Как правило, создание альянсов позволит извлечь соответствующие преимущества общего характера, то есть как для организаций высшего образования, так и профессионального. В данном случае, с нашей точки зрения, наибольшее значение будет иметь тот факт, что альянс позволит обеспечить и интегрированный подход взглядов на новый формат обучения. В частности, одним из предполагаемых преимуществ становится улучшение понимания педагогическим составом характера и преимуществ другого уровня образования. Иными словами, ППС высшего образования смогут по достоинству оценить необходимость, роль и значимость профессионального уровня образования, в то

время как организации ТиПО усилят свои взгляды на позиции вузов в обеспечении квалифицированных кадров.

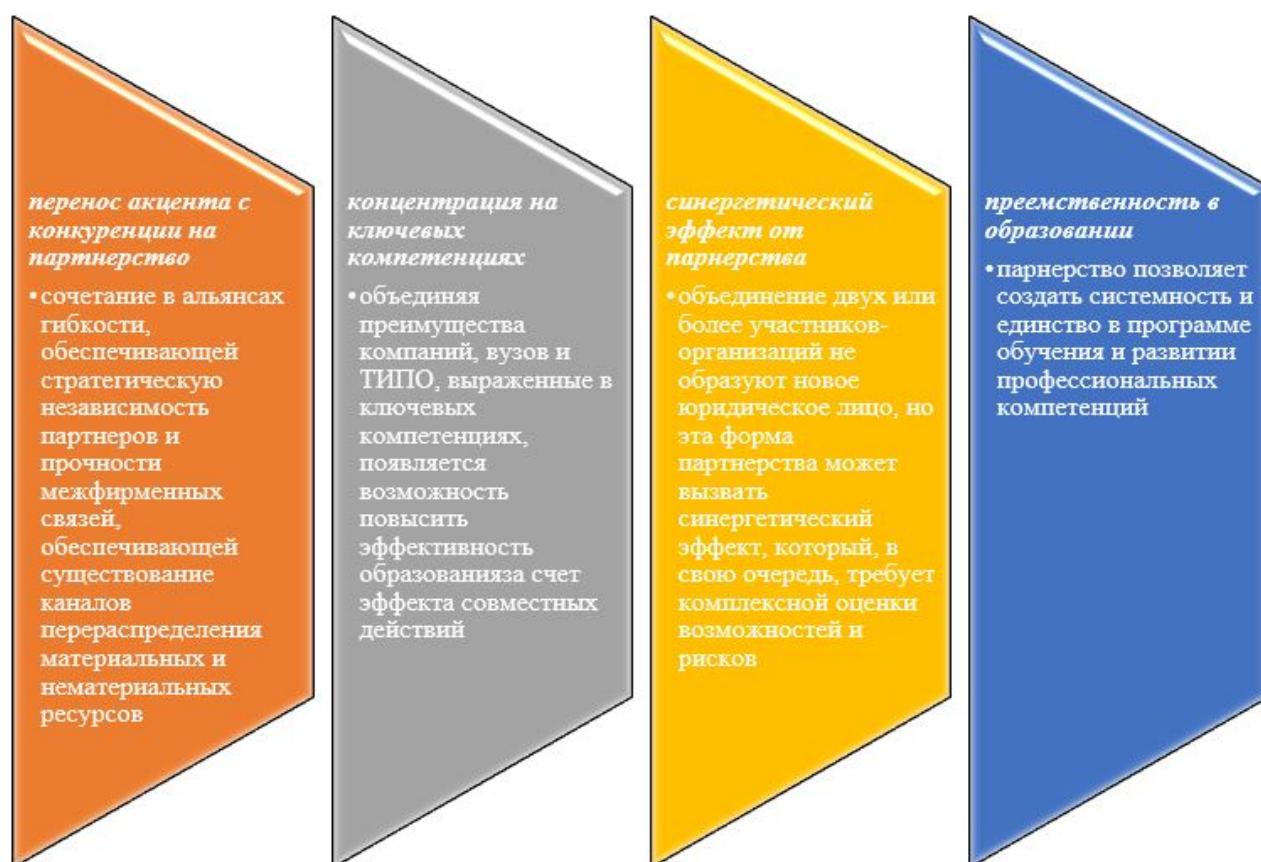

Рисунок 3 – Преимущества создания альянса

Примечание – составлено авторами

Одновременно, одним из преимуществ должна стать более сильная коммуникация между этими двумя уровнями образования, а также с клиентами сферы образования, то есть обучающимися. Поскольку те и другие выступают стейкхолдерами в альянсе, то это обеспечит более четкое понимание и более эффективную организацию сетевой деятельности. В отсутствие интеграции уровней образования, как показывает практика, отсутствует такого рода понимание между ВО и ТиПО, что являлось препятствием для эффективного сотрудничества между уровнями образования, в то время как растущее понимание, с нашей точки зрения, расширяет возможности для инноваций, возникающих в результате обмена опытом в области образования и обучения, потенциально улучшая качество предоставления услуг в сотрудничающих учреждениях ВО и ТиПО.

Мировой опыт и современная практика показывают, что студенты, которые развили свои знания и навыки как в ТиПО, так и в высшем образовании, имеют значительное преимущество на рынке труда. Эти преимущества следует рассматривать с точки зрения практических навыков в сочетании с развитием умения мыслить, размышлять. Естественно, что обучение лишь на одном уровне образования само по себе не может обеспечить такого рода способности, особенно профессионального характера. Такие интегрированные навыки и способности возможны при соответствующей интеграции двух уровней образования: ВО и ТиПО.

Еще одним преимуществом для студентов, по нашему мнению, является создание пространства непрерывного обучения. Наличие тесного взаимодействия и интеграции всех уровней образования способно обеспечить успех как в системе ТиПО, так и в системе высшего образования, которое

позволит более успешно справляться с текущими проблемами навыков и знаний, связанными с быстро меняющимся рынком труда. В частности, здесь усиливается роль так называемых интегрированных квалификаций. При этом, интегрированные квалификации будут полезны только в некоторых областях промышленности и не обязательно должны быть в любом количестве. Интегрированные квалификации могут быть жизнеспособными только как нишевые предложения.

Кроме того, следует отметить, что альянс ВО и ТиПО позволяет избежать повторение контента обучения, а также сокращение затрат для обучающихся на протяжении всей жизни.

Построение альянса возможно в трех, с нашей точки зрения, сценариях (Рисунок 4).

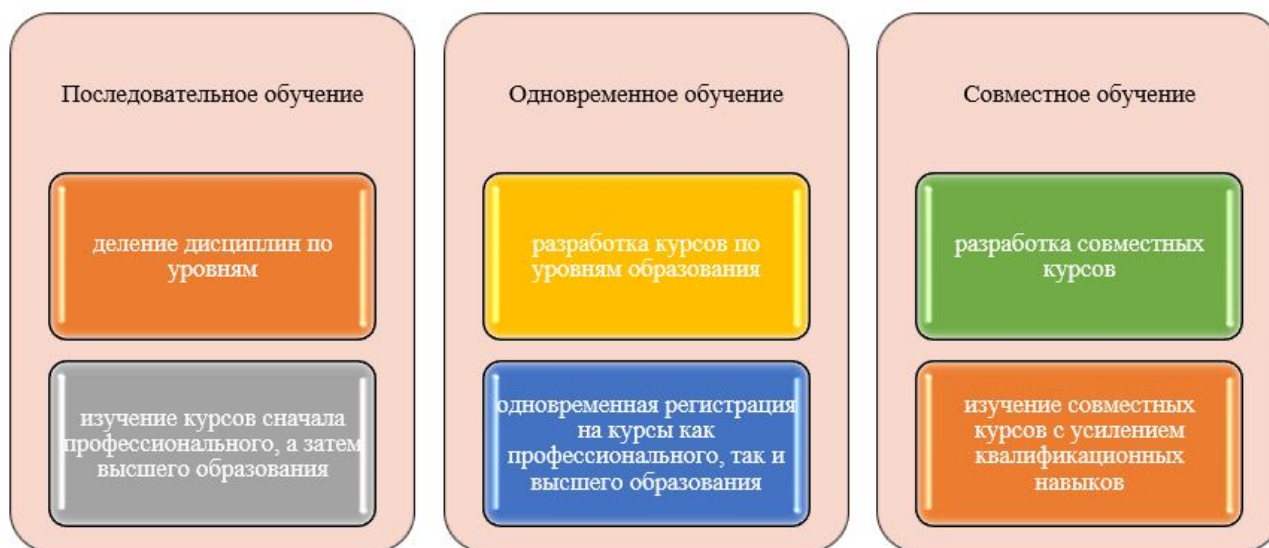

Рисунок 4 – Возможные подходы формирования альянса

Примечание – составлено авторами

Первый основан на последовательном обучении, то есть учебная программа построена как последовательное изучение дисциплин профессионального и высшего уровня. В данном случае количество кредитов четко распределено между уровнями образования, как и дисциплины. Однако, само обучение является интегрированным. Программа обучения четко продумана с выделением курсов на каждом уровне образования. Обеспечивается четкий переход от изучения одних дисциплин к другим, соблюдаются пререквизиты и постреквизиты курсов. Альянс обеспечивает плавный переход от одного уровня к другому.

Второй подход можно обозначить как одновременный, когда обучающийся зарегистрирован на оба уровня одновременно, то есть он получает доступ как к курсам профессионального, так и высшего образования. В данном случае возникает необходимость разработки майноров по соответствующим специальностям с четким пониманием и обеспечением достижения компетенций обучения. Каждый майнор содержит как курсы профессионального, так и курсы высшего образования. Студент имеет возможность выбора соответствующего майнора и одновременно задействует ВО и ТиПО.

И третий вариант альянса, когда курсы обоих уровней образования преподаются совместно с усилением профессиональных качеств. При этом, обучающийся получает полноценное высшее образование, но с конкретизацией профессиональных качеств. В данной модели организациями высшего и профессионального образования необходимо разработать совместные курсы, направленные на достижение соответствующих компетенций специальности. Такой подход требует гораздо больших усилий, но одновременно обеспечивает более четкую интеграцию и видение профиля выпускника. Оба уровня образования совместно работают над созданием специалиста для рынка труда с учетом потребностей.

Более подробно данные модели альянса ВО и ТиПО будут рассмотрены нами в следующих публикациях.

Два уровня образования были изначально созданы на разных уровнях системы профессионального образования, поэтому цели обучения у них также были разными, но в некоторой степени схожими. Распределение целей обучения между учебными заведениями ТиПО и университетами снизило привлекательность образования в целом. Однако в настоящее время следует обеспечить согласованность и четкую направленность двух уровней образования на единые цели обучения. Только при таком едином подходе к системе обучения альянсу обеспечен синергетический успех.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. Xu G., Shi W. Discussion on Curriculums for Coherence between Secondary and Higher Vocational Educations // Educational Research. – 2012. – № 5. – P. 69-73.
2. Liu C., Zhang C. Discussion on Theoretical Basis for Coherence between Secondary and Higher Vocational Educations // Vocational and Technical Education. – 2000. – № 19. – P. 4-8.
3. Xing H. Discussion on the Coherence between Secondary and Higher Vocational Education—analysis of Reform of Enrollment Exam System of Higher Vocational Education // Educational Science Research. – 2000. – № 1. – P. 27-33.
4. Arjuman N. Collaboration for transition between TVET and university: a proposal // International Journal of Sustainability in Higher Education. – 2019. – № 20(8). – P. 1428-1443.
5. Souto-Otero M., Ure O. B. The coherence of vocational education and training in Norway and Spain: national traditions and the reshaping of VET governance in hybrid VET systems // A Journal of Comparative and International Education. – 2012. – № 42(1). – P. 91-111.
6. Bathmaker A. M. Post-secondary education and training, new vocational and hybrid pathways and questions of equity, inequality and social mobility: introduction to the special issue // Journal of Vocational Education and Training. – 2017. – № 69(1). – P. 1-9.
7. Петров А. М. Стратегический альянс высших учебных заведений: опыт современной Германии // Образование и наука. – 2021. – № 23(4). – С. 79-107.
8. Whealler J. S., Noftinger J. B. Getting a grip on strategic alliances // Trusteeship Journal. – 2004. – № 12(4). – P. 15-19.
9. Gunn A., Mintrom M. Global university alliances and the creation of collaborative advantage // Journal of Higher Education Policy and Management. – 2013. – № 35(2). – P. 179-192.
10. Eckel P., Hartley M. Developing academic strategic alliances: Reconciling multiple institutional cultures, policies, and practices // Journal of Higher Education. – 2008. – № 79(6). – P. 613-637.
11. OECD. Post-Secondary Vocational Education and Training: Pathways and Partnerships. – Higher Education in Regional and City Development, Paris: OECD Publishing, 2012. – DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264097551-en>
12. UNESCO-UIS. International Standard Classification of Education ISCED 2011 [Электронный ресурс] // UNESCO Institute for Statistics [web-сайт]. – Canada, 2012. – URL: <http://uis.unesco.org/en/topic/international-standard-classification-education-isced> (Дата обращения: 06.02.2022).
13. UNESCO. Recommendation concerning technical and vocational education and training (TVET) [Электронный ресурс] // UNESDOC Цифровая библиотека [web-сайт]. – 2016. – URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002451/245178e.pdf> (Дата обращения: 06.02.2022).
14. A new skills agenda for Europe: working together to strengthen human capital, employability and competitiveness [Электронный ресурс] // European Commission [web-сайт]. – 2016. – URL: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/EN/1-2016-381-EN-F1-1.PDF> (Дата обращения: 06.02.2022).
15. Матвеева Л. И., Видергольд Р. И. Прикладной бакалавриат – новая форма подготовки квалифицированных кадров для экономики Казахстана // Научно-методическая работа в образовательной организации. – 2018. – 3. – P. 93-96.
16. Brenitz S. M., Feldman M. P. The engaged university // The Journal of Technology Transfer. – 2012.

– № 3(2). – P. 139-157.

17. Cherwitz R. A., Hartelius E. J. Making a great 'engaged university requires rhetoric // Fixing the Fragmented Public University: Decentralization with Direction. – 2007. – P. 265-288.

18. Powell J. J., Solga H. Analyzing the nexus of higher education and vocational training in Europe: a comparative-institutional framework // Studies in Higher Education. – 2010. – № 35(6). – P. 705-721.

19. Ross D. Why universities must work together to achieve sustainable development goals [Электронный ресурс] // Times Higher Education University Impact Rankings [web-сайт]. – 2019. – URL: www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/why-universities-mustwork-together-achieve-sustainable-development-goals (Дата обращения: 06.02.2022).

20. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. Education and training monitor 2016: country analysis. – Publications Office, 2016. – 297 p. – DOI: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/680110>

21. OECD reviews of vocational education and training. Key messages and country summaries [Электронный ресурс] // OECD [web-сайт]. – 2015. – URL: www.oecd.org/education/skills-beyond-school/OECD_VET_Key_Messages_and_Country_Summaries_2015.pdf (Дата обращения: 06.02.2022).

22. Musset P., Kuczera M., Field S. A Skills beyond School Review of Israel, OECD Reviews of Vocational Education and Training. – OECD, 2014. – 96 p. – DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264210769-en>

23. Haileselassie T. Misconceptions on technical and vocational education and training in Ethiopia // IER Flambeau. – 2002. – № 10(1). – P. 1-15.

24. Vlaardingerbroek B., El-Masri Y. H. Student transition to upper secondary vocational and technical education [VTE] in Lebanon: from stigma to success // Journal of Vocational Education and Training. – 2008. – № 60(1). – P. 19-33.

25. Ling M. Bad students go to vocational schools!: education, social reproduction and migrant youth in urban China // The China Journal. – 2015. – № 73. – P. 108-131.

26. Souto-Otero M., Ure O. B. The coherence of vocational education and training in Norway and Spain: national traditions and the reshaping of VET governance in hybrid VET systems // A Journal of Comparative and International Education. – 2012. – № 42(1). – P. 91-111.

REFERENCES

1. Xu, G. and Shi, W. (2012). Discussion on Curriculums for Coherence between Secondary and Higher Vocational Educations. Educational Research, 5, 69-73.

2. Liu, C. and Zhang, C. (2000). Discussion on Theoretical Basis for Coherence between Secondary and Higher Vocational Educations. Vocational and Technical Education, 19, 4-8.

3. Xing, H. (2000). Discussion on the Coherence between Secondary and Higher Vocational Education – analysis of Reform of Enrollment Exam System of Higher Vocational Education. Educational Science Research, 1, 27-33.

4. Arjuman, N. (2019). Collaboration for transition between TVET and university: a proposal. International Journal of Sustainability in Higher Education, 20(8), 1428-1443.

5. Souto-Otero, M. and Ure, O. B. (2012). The coherence of vocational education and training in Norway and Spain: national traditions and the reshaping of VET governance in hybrid VET systems. A Journal of Comparative and International Education, 42(1), 91-111.

6. Bathmaker, A. M. (2017). Post-secondary education and training, new vocational and hybrid pathways and questions of equity, inequality and social mobility: introduction to the special issue. Journal of Vocational Education and Training, 69(1), 1-9.

7. Petrov, A. M. (2021). Strategicheskij al'yans vysshih uchebnyh zavedenij: opyt sovremennoj Germanii. Obrazovanie i nauka, 23(4), 79-107 (In Russian).

8. Whealler, J. S. and Noftinger, J. B. (2004). Getting a grip on strategic alliances. Trusteeship Journal, 12(4), 15-19.

9. Gunn, A. and Mintrom, M. (2013). Global university alliances and the creation of collaborative advantage. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 35(2), 179-192.
10. Eckel, P. and Hartley, M. (2008). Developing academic strategic alliances: Reconciling multiple institutional cultures, policies, and practices. *Journal of Higher Education*, 79(6), 613-637.
11. OECD. (2012). *Post-Secondary Vocational Education and Training: Pathways and Partnerships. Higher Education in Regional and City Development*, OECD Publishing, Paris, DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264097551-en>
12. UNESCO-UIS. (2012). *International Standard Classification of Education ISCED 2011*. UNESCO Institute for Statistics. Canada, Retrieved February 6, 2022, from <http://uis.unesco.org/en/topic/international-standard-classification-education-isced>.
13. UNESCO. (2016). *Recommendation concerning technical and vocational education and training (TVET)*. UNESDOC Digital library. Retrieved February 6, 2022, from <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002451/245178e.pdf>.
14. A new skills agenda for Europe: working together to strengthen human capital, employability and competitiveness. (2016). European Commission. Retrieved February 6, 2022, from <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/EN/1-2016-381-EN-F1-1.PDF>.
15. Matveeva, L. I. and Vidergold, R. I. (2018). *Prikladnoj bakalavriat – novaya forma podgotovki kvalificirovannyh kadrov dlya ekonomiki Kazahstana. Nauchno-metodicheskaya rabota v obrazovatel'noj organizacii*, 3, 93-96 (In Russian).
16. Breznitz, S. M. and Feldman, M. P. (2012). The engaged university. *The Journal of Technology Transfer*, 3(2), 139-157.
17. Cherwitz, R. A. and Hartelius, E. J. (2007). Making a great 'engaged university requires rhetoric. *Fixing the Fragmented Public University: Decentralization with Direction*, 265-288.
18. Powell, J. J. and Solga, H. (2010). Analyzing the nexus of higher education and vocational training in Europe: a comparative-institutional framework. *Studies in Higher Education*, 35(6), 705-721.
19. Ross, D. (2019). Why universities must work together to achieve sustainable development goals. *Times Higher Education University Impact Rankings*. Retrieved February 6, 2022, from www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/why-universities-must-work-together-achieve-sustainable-development-goals.
20. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2016). *Education and training monitor 2016: country analysis*. Publications Office, 297 p., DOI: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/680110>.
21. OECD reviews of vocational education and training. Key messages and country summaries. (2015). OECD website. Retrieved February 6, 2022, from www.oecd.org/education/skills-beyond-school/OECD_VET_Key_Messages_and_Country_Summaries_2015.pdf.
22. Musset, P., Kuczera, M. and Field, S. (2014). *A Skills beyond School Review of Israel*. OECD Reviews of Vocational Education and Training. OECD, 96 p., DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264210769-en>.
23. Haileselassie T. Misconceptions on technical and vocational education and training in Ethiopia // *IER Flambeau*. – 2002. – 10(1). – P. 1-15.
24. Vlaardingerbroek, B. and El-Masri, Y. H. (2008). Student transition to upper secondary vocational and technical education [VTE] in Lebanon: from stigma to success. *Journal of Vocational Education and Training*, 60(1), 19-33.
25. Ling, M. (2015). Bad students go to vocational schools!: education, social reproduction and migrant youth in urban China. *The China Journal*, 73, 108-131.
26. Souto-Otero, M. and Ure, O. B. (2012). The coherence of vocational education and training in Norway and Spain: national traditions and the reshaping of VET governance in hybrid VET systems. *A Journal of Comparative and International Education*, 42(1), 91-111.

**ALLIANCE OF UNIVERSITIES WITH VOCATIONAL EDUCATION
ORGANIZATIONS: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND ITS USE IN KAZAKHSTAN**

S. A. Svyatov¹, A. M. Nurgaliyeva^{1*}, G. M. Mukhanova²

¹Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan ²KazAtiso
Academy, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the study is to study the possibilities of forming an alliance of higher education (HE) and technical and vocational education and training (TVET) in Kazakhstan, as well as the problems associated with this process.

Methodology. As research methods, a generalization of world and Kazakhstani literature on the issues of integration of various forms of education and directly HE and TVET, comparative analysis, observation and critical analysis of problems were used.

Originality / value of the research. In recent decades, the issue of forming alliances of higher education and vocational education has become particularly relevant. The main aspects of the issue are the problems of coherence of curricula, a smooth transition from one level to another within the framework of a single concept of education, the formation of uniform professional competencies among graduates in order to increase their demand in the labor market.

Findings. This article discusses the need and opportunities for the formation of an alliance between HE and TVET in Kazakhstan, as well as the problems that educational institutions may face when creating such alliances. The advantages and possible models of forming alliances between levels of education are also presented.

Keywords: integration in education, higher education, TVE, alliance of higher and professional education.

**ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫМЕН
АЛЫАНСЫ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗАҚСТАНДА ҚОЛДАНУ**

С. А. Святлов¹, А. М. Нурғалиева^{1*}, Г. К. Муханова²

¹Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы
²Қазақ еңбек және әлеуметтік қатынастар академиясы, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – Қазақстанда жоғары білім (ЖБ) және техникалық және кәсіптік білім беру (ТЖКБ) Альянсының білім беру мүмкіндіктерін, сондай-ақ осы үрдіске байланысты проблемаларды зерттеу болып табылады.

Әдіснамасы. Зерттеу әдістері ретінде білім берудің әртүрлі нысандарын және тікелей ЖБ және ТЖКБ интеграциялау мәселелеріне қатысты әлемдік және Қазақстандық әдебиеттерді қорыту, бақылау және сыни талдау, проблемаларды салыстырмалы талдау пайдаланылды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Соңғы он жылдықта жоғары білім және кәсіптік білім альянстарының білім беру мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Мәселенің негізгі аспектілері оқу бағдарламаларының үйлесімділігі, білім берудің бірыңғай тұжырымдамасы шеңберінде бір деңгейден екінші деңгейге біртіндеп көшу, еңбек нарығында олардың қажеттілігін арттыру мақсатында түлектер арасында бірыңғай кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру проблемалары болып табылады.

Зерттеу нәтижелері. Осы мақалада Қазақстанда ЖБ және ТжКБ альянсын қалыптастыру қажеттілігі мен мүмкіндіктері, сондай-ақ осындай альянстарды құру кезінде білім беру мекемелері тап болуы мүмкін проблемалар қаралды. Сондай-ақ, білім беру деңгейлері арасындағы одақтарды қалыптастырудың артықшылықтары мен мүмкін модельдері ұсынылды.

Түйін сөздер: білім берудегі интеграция, жоғары білім, техникалық және кәсіптік білім беру (ТжКБ), жоғары және кәсіптік білім альянсы.

ОБ АВТОРАХ

Святов Серік Аманжолович – доктор экономических наук, Председатель Совета директоров НАО «Университет Нархоз», Алматы, Республика Казахстан, e-mail: serik.svyatov@narхоз.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3320-1568>.

Нурғалиева Алия Мияжденовна – кандидат экономических наук, PhD, ассистент профессора НОД «Учет и аудит», Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: aliya.nurgalieva@narхоз.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6044-6926>*

Муханова Гайни Казыбаевна – кандидат экономических наук, доцент, проректор по науке и международным связям, Казахская академия труда и социальных отношений, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: gaini.mukhanova@kazatiso.edu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6953-2756>.

MPНТИ 14.35.21

JEL Classification: I23

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-137-146>

ЖАҢА БУЫН УНИВЕРСИТЕТТЕРІ: ТҮРЛЕРІ, СИПАТТАМАСЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ

Р. Э. Андекина

Тұран-Астана Университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – жаңа буын болып саналатын университеттердің мәні, рөлі мен модельдерін сараптау және сын-қатерлерін анықтау.

Зерттеу әдіснамасы – Web of Science дерекқорларындағы кәсіпкерлік университеттерді қарастырған іргелі және эмпирикалық зерттеулерге әдеби шолудан, ақпаратты өңдеуден және жүйелеуден, кәсіпкерлік жоғары оқу орындарының модельдеріне салыстырмалы талдау жүргізуден тұрады.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы – зерттеудің нәтижелерін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, жоғары оқу орындары, сондай-ақ, ғылыми орталықтар мен ғылыми-зерттеу институттарының қызметкерлері және қалың бұқара пайдалана алады.

Зерттеу нәтижелері – мақалада Үштік спираль шеңберіндегі кәсіпкерлік және қатысушы университеттеріне байланысты ең танымал дереккөздер сарапталып, осы екі модельдің негізгі сипаттамалары айқындалды. Сонымен бірге, олардың қалыптасуы мен дамуына әсер ететін факторлар анықталып, салыстырмалы талдау жүргізілді.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік университет, қатысушы университет, Үштік спираль, трансформация, кәсіпкерлік.

Алғыс: мақала AP08052656 «Қазақстандық жоғары оқу орындарының «Үштік спираль» тұрғысында трансформацияға дайындығын бағалау» атты Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі қаржыландыратын ғылыми жобасының аясында дайындалды.

КІРІСПЕ

Жаһандану мен халықаралық деңгейдегі бәсекелестік жоғары оқу орындарының (ЖОО) үштік спираль жағдайында кәсіпкерлік университетке айналу қажеттілігін туғызуда. Бұл спиральда жоғары оқу орындарының білім мен инновация генераторы ретіндегі рөлі ерекше маңызды болып табылады. Университеттердің екі негізгі міндетіне – оқыту мен зерттеу жүргізуге үшінші болып – қоғам үшін тиімді экономикалық шешімдер табу қосылды. Тиісінше, енді университеттер қандай білімді қалыптастырып тарататынын қайта қарастыруда.

Жалпыға ортақ әлемдік тәжірибеде жоғары оқу орындары зерттеу, білім беру және инновациялар арасындағы білім үшбұрышында белсенді рөл атқарады, өйткені олардың функционалдығы қазіргі білім қоғамында барлық салаларда өте маңызды болып табылады [1]. Сәйкесінше, университетке қандай білімді беру қажет екенін қайта қарастыру қажет. Өз кезегінде білімнің өзгеруі оқытудың жаңа

әдістерін қайта қарауға және дамытуға әкеледі. Сонымен қатар, инновацияларды сәтті енгізу үшін университеттердің беделін арттыру қажет. Жоғары оқу орындарына қойылатын талаптар жыл сайын өсуде.

Жаңа білім экономикасында университеттің миссиясы – бизнес секторымен және мүдделі тараптармен белсенді қарым-қатынаста болу. Олардың арасындағы байланыстан бизнес секторына университеттердің ғылыми зерттеулерінен әлеуметтік және экономикалық тиімділік болса, университет өзінің кәсіпкерлік ортаға жақындығынан алған білімінен пайда табатындай болу керек [2].

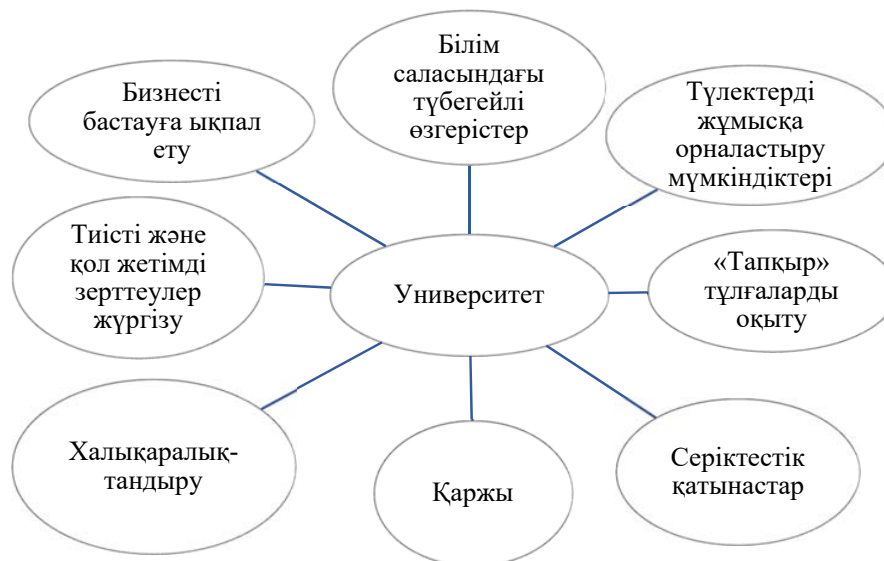
Кларк [3] жоғары оқу орындарына кәсіпкерлік университетке, басқаша айтқанда, инновациялық университетке айналуы кездейсоқ болмайды деп атап өтті. Сонымен қатар, университеттегі трансформация басшылықтың нұсқауымен бола алмайды. Трансформация университеттің құрылымы мен бағытын өзгертуге дайын ішкі топтың бастамасымен мүмкін болады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Университеттің кәсіпкерлік ретінде дамуы үш кезеңнен тұрады және бұл кезеңдер міндетті түрде ұсынылған тәртіпте жүрмейді [4]. Бірінші кезеңде академиялық институт өзінің бағытына стратегиялық көзқараспен қарайды және қайырымдылық (эндаумент), оқу ақысы және грант кірісі есебінен өз ресурстарын ұлғайту арқылы немесе ресурстармен жабдықтаушылармен келіссөздер жүргізу арқылы өзінің басымдықтарын белгілеуге мүмкіндік алады. Стратегиялық бағытты анықтау қабілеті – бұл кәсіпкерлік университетке алғашқы қадам ғана.

Бірінші кезең – бұл қажетті, бірақ жеткіліксіз шарт. Екінші қадам – университетте алған білімді, әсіресе ол орналасқан аймақта қолдануды қамтамасыз ету. Кәсіпкерлік университеттің артықшылықтары технологиялар трансферті мен зерттеулердің коммерциализациясынан бастап аймақтық экономикалық даму стратегиясын құрудағы белсенді рөлге және осы стратегияны іске асыру бастамаларына қатысуға дейін әр түрлі формада болуы мүмкін. Трансформацияның үшінші кезеңінде академиялық институт, көбінесе өнеркәсіппен және үкіметпен бірлесе отырып, өзінің аймақтық инновациялық ортасының тиімділігін арттыруда белсенді рөл атқарады.

Әлемнің күрделілігі жоғары оқу орындары үшін үнемі жаңа міндеттер қойып отырады [5, б. 156]. Төменде университеттер үшін сегіз маңызды сын-қатер келтірілген (Сурет 1). Олар жоғары білім беру саласының қазіргі формасы мен құрылымы туралы сұрақтар тудырады.

Сурет 1 – Университеттің жаңа сын-қатерлері

Ескерту – [5] дереккөзі негізінде автормен құрастырылған

Осылайша, университеттер жаңа қиындықтарға тап болып қана қоймай, сонымен қатар бұрынғы қызметтерін де жаңартуға міндетті болды. Университеттердің өмір сүруі және одан әрі дамуы олардың жаңа жағдайларға бейімделу дағдыларына байланысты болады. Жаңа міндеттер, мемлекеттік қаражаттың азаюы және білім беру нарығының құзыреті қазіргі заманғы университеттерге әсер етті.

Жаһандық деңгейдегі бәсекелестік деңгейінің жоғарылауымен заманауи университеттер қосымша қаржыландыру үшін жеке секторға жүгіне алу үшін өздерінің коммерциялық және бизнес мүмкіндіктерін кеңейтуі керек. Жоғарыда көрсетілген мәселелер бүкіл әлемдегі жоғары білім беру жүйесіне әсер ететін екінші академиялық революцияның бөлігі болып табылады.

Білім экономикасында университет қоғамдағы жетекші инновациялық бастамаларда маңызды және ынталандырушы рөл атқарады. Университеттің жаңа экономикадағы өсіп келе жатқан рөлі үкімет пен өндірісті білікті кадрлармен қамтамасыз етуден және ғылыми зерттеулер жүргізуден де асып түседі [6]. Сонымен қатар, қазіргі заманғы кәсіпкерлік университеттер зерттеу нәтижелерін коммерциализациялау арқылы экономикалық және әлеуметтік дамуға ықпал етуі керек. Осылайша өзін кәсіпкерлік университетке айналдырып, өзінің үшінші миссиясын орындайды.

Кәсіпкерлік университеттің көптеген анықтамаларының барына қарамастан, кәсіпкерлік жоғары оқу орнының 7 негізгі сипаттамасы төмендегідей болып танылады [7].

1. Позитивті және ықыласты көшбасшылық – сенімсіздік, күтпеген жағдай және күрделілік кезінде динамикалық және табысты ұйымды қолдаумен ерекшеленеді. Көшбасшылық пен менеджмент ортақ көзқарас пен мәдениетке негізделген, басқару жүйелерімен шамадан тыс жүктелмеген, әрдайым мүдделі тараптармен әр түрлі тәуелділіктерді кәсіпкерлікпен басқару арқылы автономияға ұмтылатын ұйымдағы барлық түрдегі инновацияларды ынталандыруы мүмкін.

2. Ұйымдастырушылық қабілет, адамдар, ынталандыру. Кәсіпкерлік жоғары оқу орындары өздерінің ұйымдастырушылық әлеуетін үнемі дамытуға ұмтылады. Осы мақсатта кәсіпкерліктің күн тәртібін алға жылжытатын және ұйым ішіндегі кедергілер мен шектеулерді жоятын кәсіпкерлік чемпиондары, қызметкерлер, студенттер және мүдделі тараптар үшін ынталандыру мен сыйақы қарастырылған. Басты мақсат – бүкіл ұйымдағы адамдарға өздерінің бастамаларын жүзеге асыруға, инновациямен айналысуға және синергия іздеу үшін сыртқы және ішкі шекаралар бойынша мүдделі тараптармен жеке сенімді қарым-қатынас құру мүмкіндігін кеңейту.

3. Оқыту мен үйрету арқылы кәсіпкерлікті дамыту стандартты оқулықтар мен қалыпты сынып бөлмелерінен гөрі көбіректі қажет етеді. Кәсіпкерлік педагогика тәжірибелік, ынтымақтастық және рефлексиялық оқыту арқылы студенттерге оқу процесінде үлкен еркіндік пен жауапкершілік беру арқылы кәсіпкерлік қабілетін арттыруға тырысады.

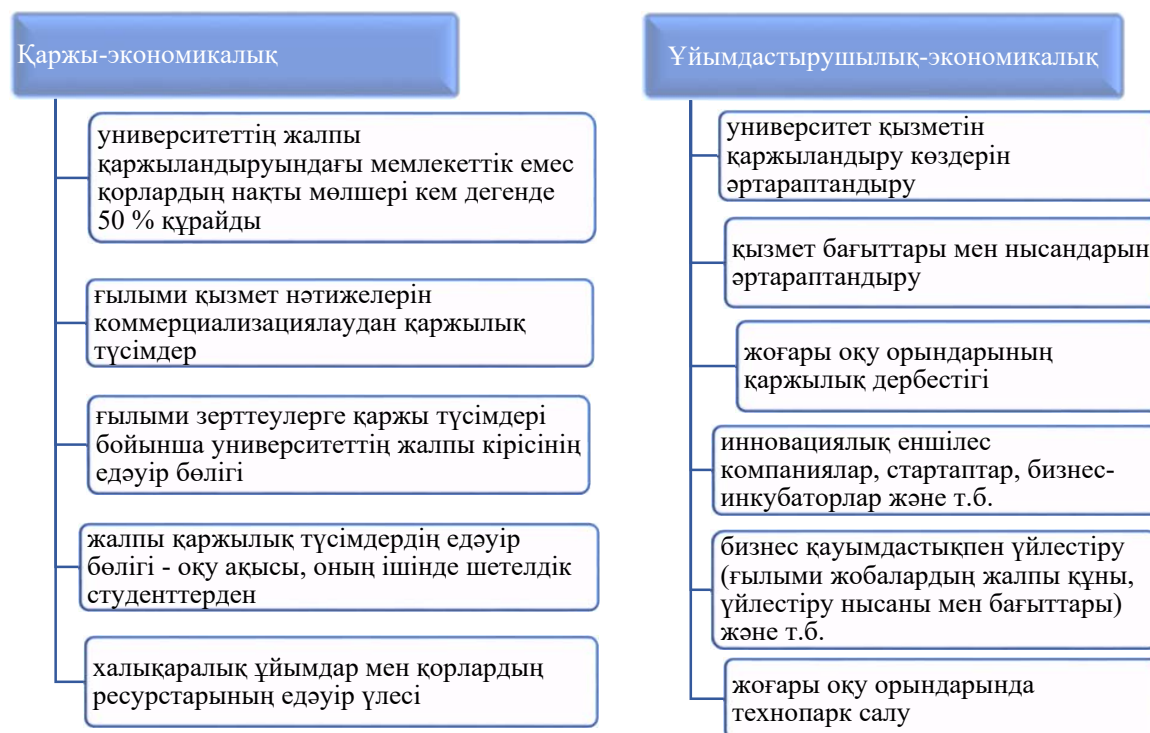
4. Кәсіпкерлерді дайындау бұл бизнес ашқысы келетін студенттер мен қызметкерлерге мақсатты қолдауды ұсынатын оқыту стратегиясы мен оқу ортасын қамтиды. Университеттер бұл қолдауды тікелей көрсете алады немесе әлеуетті кәсіпкерлерді жергілікті кәсіпкерлік экожүйесіндегі мамандандырылған стартаптарды қолдау орталықтарына бағыттай алады.

5. Екі жақтың да білімімен бөлісу кезінде үміттер, шектеулер мен талаптар туралы нақты түсінігі барына көз жеткізу үшін коммуникацияның болуы кәсіпкерлік жоғары оқу орнының іргетасы болып табылады. Жоғары оқу орындарындағы кәсіпкерлік, кәсіпкер және бизнеске деген жағымсыз көзқарастар іскери серіктестермен байланыс пен ынтымақтастықты қалыптастыруды шектеп, кедергі келтіруі де мүмкін.

6. Интернационалдандыру – жоғары білім беру сапасының маңызды көрсеткіші, бұл мақсат емес, үздіксіз өзгеру мен дамудың құралы. Жоғары оқу орындары өзінің оқытушылық, ғылыми-зерттеу және білімді бөлісу қызметі арқылы, сондай-ақ өз қызметкерлері мен студенттері арқылы халықаралық деңгейге шыға алады. Толық интернационалдандыру үшін университеттер екі әдісті де қолдануы керек.

7. Кейбір тәжірибелердің кәсіпкерлік жоғары оқу орнына әсерін өлшеу оңай емес. Кәсіпкерлік күн тәртібінің әсерін өлшеу үшін жоғары оқу орнының көшбасшылығындағы кәсіпкерлікті бақылау мен талдаудан бастау керек. Бұл кәсіпкерліктің басқарушы және атқарушы кеңестер үшін тұрақтылық, жоғары сапалы зерттеулер, шетелдік студенттерді тарту сияқты басқа стратегиялық мақсаттармен салыстырғанда қаншалықты маңызды екенін түсінуге көмектеседі.

Каленюк пен Дьяченко [8] шетелдік және ресейлік ғалымдардың ғылыми-зерттеу жұмыстарына, сондай-ақ әлемнің жетекші кәсіпкер университеттерінің тәжірибесін талдауға сүйене отырып, кәсіпкерлік университеттің келесі критерийлерін анықтады (Сурет 2).

Сурет 2 – Кәсіпкерлік университеттің критерийлері

Ескерту – [8] дереккөзі негізінде автормен құрастырылған

Тізімде көрсетілген критерийлердің ішінде Каленюк пен Дьяченко өздерінің мүлкі мен қаржылық ресурстарына билік ету құқығына және қаржылық түсімдердің қайнар көздері (мемлекеттік, жеке, кәсіпкерлік) және қызмет түрлері (зерттеу, оқыту, консультация) бойынша кең әртараптандыруға қатысты қаржылық автономияның болуын атап өтті. Бұл мемлекеттік емес көздерден барлық түсімдердің кемінде жартысын алуымен расталуы керек.

Шетелдік зерттеушілер кәсіпкерлік университет экономикалық және әлеуметтік маңыздылығын өлшеу үшін, эмпирикалық зерттеулердің көпшілігінде экономикалық сандық параметрлер қолданылады. Көбіне қолданылатын индикатор – бұл spin-off-тар саны. Сонымен қатар, патенттер, келісімшарттар бойынша кәсіби кеңестер, басылымдар, кәсіпкерлік білім, шетелдік студенттермен немесе зерттеушілермен алмасу, желілер (нетворк) және өнеркәсіппен ынтымақтастық. Мысалы, Бен-неуорс әріптестерімен білімге негізделген талаптарға жауап беретін спинофф, ұжымдық зерттеулер, инфрақұрылымды бөлісу, нетворкинг және кеңестік қолдау сияқты мәселелерге басым көңіл бөлді [9]. Ал Элисон мен Кин, университеттердің аймақтағы ролін келесідей алты көрсеткішке байланысты талдады:

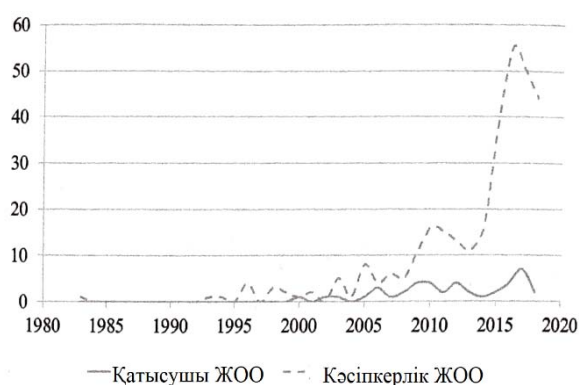
- 1) Кәсіпорынды дамыту
- 2) Біліктілікті шыңдау
- 3) Жабдықтау тізбегі
- 4) Технология мен зерттеуді дамыту
- 5) Әріптестік пен нетворк
- 6) Қоғамдық өмірге қатысу [10].

Кәсіпкерлік университеттер кеңінен таралғанмен, бұл моделді күмәнданған зерттеушілер де болды. Мәселен, Чарницки және басқалар коммерциялық мүмкіндіктерге немесе коммерциализацияланған білімге ұмтылу университеттің қоғамдық игілігін шектеуі мүмкін деп атап көрсетеді [11]. Басқа зерттеушілер бұл модельдің экономикалық емес және қаржылық емес аспектілерге жеткіліксіз мән беруін алға тартып, тиімділігі мен күтілетін нәтиже беру қабілеттілігін сынға алды.

Ал қатысушы университеттің (ҚУ) кәсіпкерлік университеттен (КУ) айырмашылығы, үшінші миссиясы экономикалық қызметке қарағанда мемлекеттік қызметке көп байланысты. Қатысушы университеттердің басты ерекшелігі – аймақтық дамуға үлес қосу арқылы қоғам мен оның жеке тұлғаларының әл-ауқатын жақсартуға бағытталған қоғамдастықтың өміріне қатысуы [12].

Осылайша, қатысушы университеттің негізгі сыртқы мақсаттарына азаматтардың өмірін жақсарту, біліммен бөлісу, ақпараттық-түсіндіру жұмыстарына қатысу, жергілікті және аймақтық компаниялармен ынтымақтастық және технологиялар трансферті жатады. Сонымен қатар, ғалымдар өздерінің саяси, әлеуметтік және жеке жауапкершілігін арттыру, студенттерді жауапкершілікті азаматтыққа дайындау және олардың психосоциалдық дамуы мен жанашырлық (эмпатия) дағдыларын дамыту сияқты ішкі мақсаттарын да атап өтеді [13]. Қатысушы университеттер өздерінің қалалары мен аймақтарымен қарым-қатынаста шығармашылықпен айналысады. Бұл оқыту философиясы мен өзара әрекеттесу, қызмет көрсету және бірлескен оқыту педагогикасын және қоғамдастықты біріктіретін және оның қажеттіліктеріне сәйкес келетін зерттеулерді қажет етеді.

Сонымен қатар, 2000 жылдың басынан бастап ғалымдар кәсіпкерлікпен қатар үшінші буын университеті болып табылатын қатысушы (engaged) университет тұжырымдамасын енгізді. Университеттің бұл анықтамасы алғаш рет 2000 жылы айтылды, ал 2005 жылдан бастап университеттердің қатысушы моделі бойынша басылымдардың саны белсенді түрде өсті. Осылайша, тек Web of Science дерекқорының библиометриялық анализі бойынша 2018 жылдың аяғында осы университеттердің екі моделі бойынша 356 ғылыми еңбек жарық көрді [12, 5 б.]. Алайда, жұмыстардың көп бөлігі (85 %) кәсіпкерлік жоғары оқу орындарына арналған. 3-суретте (3а және 3б) Web of Science мәліметтер базасына сәйкес библиометриялық мәліметтер келтірілген.

Сурет 3а – Университеттерге қатысты басылымдар саны

Сурет 3б – Университеттерге байланысты сілтемелер саны

Ескерту – [12, 6 б.] дереккөзі

3-суретте көрсетілгендей, екі модель бойынша басылымдар саны және сілтемелер саны жылдан-жылға артып келеді. Бұл екі тақырыптың зерттеу бағыты ретінде танылғанын көрсетеді. 1-кестеде Кәсіпкерлік және қатысушы университеттерді аккредиттеу кеңесінің мәліметтері бойынша екі университет моделінің салыстырмалы талдауы көрсетілген.

Кесте 1 – КУ пен ҚУ салыстырмалы талдау

№	Аспект	Кәсіпкерлік университет	Қатысушы университет
1	Бағыт пен стратегия	Стратегиялық ұстанымы мен бағдары бірінші кезекте экономикалық үлеске бағытталған	Стратегиялық ұстанымы мен бағдары бірінші кезекте әлеуметтік және мәдени ықпалға бағытталған
2	Адами даму	Мекеме өз қызметкерлерін және олардың ұйымдастырушылық қабілетін белсенді түрде дамытады, сондықтан олар тәуекелге барып, кәсіпкерлікпен қатар, ішкі кәсіпкерлікпен (intrapreneurship) айналысады	Мүмкіндіктерді пайдаланып, бірлесіп шешім қабылдау үшін мекеме өз қызметкерлерін және олардың ұйымдастырушылық қабілетін белсенді түрде дамытады
3	Драйверлер мен қоздырғыштар	Индивидтер мен топтарға жаңалық енгізуге мүмкіндік беретін кәсіпкерлік экожүйені дамытады.	Сенім мен адалдыққа негізделген тығыз серіктестіктер мен ынтымақтастықты дамытады.
4	Білім және ғылым	Білім беру жеке тұлғаның ойлау қабілеті мен іскерлік қабілеттерін дамытуға бағытталған. Зерттеулер жедел табыс немесе нәтижелерді пайдаланудың әлеуетін қамтамасыз етеді.	Қоғам мен бизнестің қажеттіліктерін қанағаттандыратын және сыртқы мүдделі тараптарды біріктіретін білім беру. Қызмет ету арқылы оқыту. Өзара тиімді зерттеулер жүргізу.
5	Инновациялар мен ықпалы	Бірқатар ықпалдар, әсіресе экономикалық, алуға бағытталған. Университетке болашақты қалыптастыру үшін ең жақсы жағдай беретін инновацияға негізделген	Әр түрлі ықпал етеді, соның ішінде экономикалық, бірақ көбінесе әлеуметтік және мәдени мәселелерге назар аударады. Инновация басқа мүдделі тараптардың пайдасымен сәйкес келеді
Ескерту – [12-15] дереккөздері негізінде автормен құрастырылған			

Осылайша, университеттер өздері жұмыс істейтін ортадан оқшауланған түрде жұмыс істей алмайды. Сонымен қатар, академия қоршаған ортаға және одан туындайтын қоғам қажеттіліктеріне жауап береді. Бұл жерде қатысушы университеттің әлеуметтік тұрақтылығы туралы көзқарас кәсіпкерлік университет тұжырымдамасын қолдау үшін өте орынды болып табылады.

Қазіргі таңда университеттерге олардың әлеуметтік, экологиялық және мәдени ықпалына байланысты көптеген «таңбалар» берілуде. «Этикалық» университетті табу үшін, университеттің көзқарасы, мақсатты міндеттері, стратегиялық жоспарлау мен басқаруда этикалық құндылықтар, тәжірибе мен жауапкершілік бірінші орынға қойылып, ал коммерциялық құндылықтар мен рентабельділік екінші орынға ығысуда. Бұл азаматшылық пен білімнің өзара тәуелділігін көрсетеді. Осылайша, қатысушы университет кәсіпкерлік болып көрінеді, сонымен бірге аумақпен тығыз байланысты және жалпы қоғамның дамуы мен әл-ауқатына кеңінен жауап береді.

Бұндай жоғары оқу орындарының әлеуметтік ықпалын өлшеу үшін Тренчер келесідей көрсеткіштерді ұсынады:

1) білімді басқару (бірлескен зерттеулер мен басылымдар, кеңес беру, негізгі мүдделі тараптар мен шешім қабылдаушыларға арналған тренингтер);

2) техникалық демонстрациялық жобалар мен эксперименттер (инновациялық немесе пилоттық жобалар);

3) технологиялар трансферті және экономикалық даму (өнеркәсіпке патенттеу және лицензиялау, немесе спинофф фирмаларын, технопарктер мен кластерлік аймақтарды құру);

4) табиғи органы реформалау (университеттің басшылығымен жылжымайтын мүлікті дамыту, көршілестік реформасы немесе инфрақұрылымды жақсарту);

5) әлеуметтік-техникалық эксперимент (азық-түлік немесе тұтыну желісін қайта құру, технологиялық артефактілерді қайта ұйымдастыру немесе азаматтардың немесе жеке сектордың мінез-құлқын өзгертуге арналған тәжірибелік ынталандыру немесе саясат құралын енгізу) [16]. Сондықтан Тренчер әріптестерімен кейбір кәсіптік көрсеткіштерден қоршаған орта мен қоғам үшін жауапкершілік шараларын енгізеді. Ал Годдард және Валанс денсаулық сақтау, физикалық регенерация, студенттерге баспана, мәдени өндіріс пен тұтыну сияқты қызмет түрлерін ұсынады [17].

Осылайша, төртінші миссияның нақты мәні әлі де біркелкі емес, дегенмен университеттің жаңа ролі кең мағынада қоғамдастықтың әлеуметтік, мәдени және экономикалық дамуын ынталандыруға арналған болу керек. Бұл жаңа фокус және қоғамға әсер ету тұжырымдамасы қазір академиктер үшін де, саясаткерлер мен практиктер үшін де өзекті тақырыпқа айналды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Университеттің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өзгерістерге бейімделудегі рөлінің өзгеруі білімге негізделген экономиканың нәтижесі болып табылады. Бұл рөл «тек» зерттеу мен оқытумен шектелмейді, сонымен қатар «қоғамдық жұмыстарды» қамтиды.

Соңғы 35 жыл ішінде көптеген университеттер кәсіпкерлікке трансформациялануына байланысты, жыл сайын кәсіпкерлік университеттеріне арналған ондаған ғылыми еңбектер шығарылады. Осы мақалада Web of Science дерекқорындағы кәсіпкерлік (entrepreneurial) және қатысушы (engaged) университеттер модельдері сарапталды.

Сондай-ақ, білімді адамдарды тарту, білім беру және жаңа кәсіпорындар құруға жағдай жасау, сондай-ақ жұмыс істеп тұрған фирмалар мен ұйымдардың, университеттердің бәсекеге қабілеттілігін қолдау арқылы дамудың катализаторы рөлін орындау зерттеушілердің назарын аударуда. Бұл мақалада университеттің іс-шаралары мен көрсеткіштері ғылыми әдебиет ағымында пайда болған тақырып екендігі көрсетілген. Университеттер қызметінің тиімділігі мен көрсеткіштері бойынша зерттеулер жүйеленді. Библиометриялық талдау университет пен жергілікті дамудың арақатынасы туралы әдебиеттің маңыздылығының арта түскендігін растады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. The Knowledge Triangle: Enhancing the contributions of Higher Education and Research Institutions to Innovation, 15-16 September 2016 [Электронды ресурсы] // Organisation for Economic Co-operation and Development [web-сайт]. – 2016. – URL: <https://www.oecd.org/science/knowledge-triangle.htm> (Қапыр уақыты: 15.06.2021).
2. Etzkowitz H., Zhou C. The Triple Helix. University-Industry-Government Innovation and entrepreneurship. – New York: Routledge, 2018. – 328 p.
3. Clark B. R. Creating entrepreneurial universities: Organizational pathways of transformation. Issues in higher education. – New York: Emerald, 1998. – 163 p.
4. Etzkowitz H., Zhou, C. Regional innovation initiator: the entrepreneurial university in various triple helix models // In Singapore Triple Helix VI Conference Theme Paper. – 2007. – P. 1-25.
5. Gibb A., Hofer A. R., Klofsten M. The entrepreneurial higher education institution: A review of the concept and its relevance today [Электронды ресурсы] // Heinnoate [web-сайт]. – 2013. – URL: https://heinnovate.eu/sites/default/files/heinnovate_concept_note.pdf (Қапыр уақыты: 15.06.2021).
6. Lissenburgh S., Lissenburgh S., Harding, R. Knowledge Links: Innovation in University-Business Partnerships. – London: Institute for Public Policy Research, 2000. – 152 p.
7. Gibb, A. A., Haskins, G., Hannon, P. D., Robertson, I. Leading the Entrepreneurial University. – UK: National Centre for Entrepreneurship in Education, 2012. – 54 p.
8. Kalenyuk I., Dyachenko. A. Entrepreneurial universities in a world educational system // International Economic Policy. – 2016. – № 25. – P. 59-74.
9. Bennenworth P., Pinheiro R., Karlsen J. Strategic agency and institutional change: Investigating the role of universities in regional innovation systems (RISs) // Regional Studies. – 2017. – № 51(2). – P. 235-248.
10. Allison J., Keane J. Evaluating the role of the Sunshine Coast University (USC) in the regional economy // Local Economy. – 2001. – № 16(2). – P. 123-141.
11. Czarnitzki D., Rammer C., Toole A. University spin-offs and the “performance premium” // Small Business Economics. – 2014. – № 43(2). – P. 309-326.
12. Kliewe T., Baaken T. A brief history of engaged and entrepreneurial universities // Introduction of the book: Developing Engaged and Entrepreneurial Universities. – Springer, 2019. – P. 1-15.

13. Holland B. A. Toward definition and characterization of the engaged campus: Six cases // Metropolitan Universities. – 2001. – № 12(3). – P. 20-29.
14. Butin D., Seider S. (Eds.). The engaged campus: Certificates, minors, and majors as the new community engagement. – Palgrave Macmillan, 2012. – 217 p.
15. Standards and Guidelines for Entrepreneurial University Accreditation, Amsterdam [Электрондық ресурсы] // Accreditation Council for Entrepreneurial and Engaged Universities (ACEEU) [web-сайт]. – 2016. – URL: https://www.aceeu.org/docs/ACEEU_Standards_and_Guidelines_Engaged_University_v1.0.pdf (Қарау уақыты: 15.06.2021).
16. Trencher G., McCormick K., Doll C., Kraines S. Beyond the third mission: Exploring the emerging university function of co-creation for sustainability // Science and Public policy. – 2013. – № 41(2). – P. 151-179.
17. Goddard J., Vallance P. The University and the city. – London, UK: Routledge, 2013. – 232 p.

REFERENCES

1. The Knowledge Triangle: Enhancing the contributions of Higher Education and Research Institutions to Innovation, 15-16 September 2016. (2016). Organization for Economic Co-operation and Development website. Retrieved June 15, 2021, from <https://www.oecd.org/science/knowledge-triangle.htm>.
2. Etzkowitz, H. and Zhou, C. (2018). The Triple Helix. University-Industry-Government Innovation and entrepreneurship. Routledge, New York, 328 p.
3. Clark, B. R. (1998). Creating entrepreneurial universities: Organizational pathways of transformation. Issues in higher education. Emerald, New York, 163 p.
4. Etzkowitz, H. and Zhou, C. (2007). Regional innovation initiator: the entrepreneurial university in various triple helix models. In Singapore Triple Helix VI Conference Theme Paper, 1-25.
5. Gibb, A., Hofer, A. R. and Klostner, M. (2013). The entrepreneurial higher education institution: A review of the concept and its relevance today. Heinnoate. Retrieved June 15, 2021, from https://heinnovate.eu/sites/default/files/heinnovate_concept_note.pdf.
6. Lissenburgh, S., Lissenburgh, S. and Harding, R. (2000). Knowledge Links: Innovation in University-Business Partnerships. Institute for Public Policy Research, London, 152 p.
7. Gibb, A. A., Haskins, G., Hannon, P. D. and Robertson, I. (2012). Leading the Entrepreneurial University. National Centre for Entrepreneurship in Education, UK, 54 p.
8. Kalenyuk, I. and Dyachenko, A. (2016). Entrepreneurial universities in a world educational system. International Economic Policy, 25, 59-74.
9. Benneworth, P., Pinheiro, R. and Karlsen, J. (2017). Strategic agency and institutional change: Investigating the role of universities in regional innovation systems (RISs). Regional Studies, 51(2), 235-248.
10. Allison, J. and Keane, J. (2001). Evaluating the role of the Sunshine Coast University (USC) in the regional economy. Local Economy, 16(2), 123-141.
11. Czarnitzki, D., Rammer, C. and Toole, A. University spin-offs and the “performance premium”. Small Business Economics, 43(2), 309-326.
12. Kliewe, T. and Baaken, T. (2019). A brief history of engaged and entrepreneurial universities. Developing Engaged and Entrepreneurial Universities. Springer, 1-15.
13. Holland, B. A. (2001). Toward definition and characterization of the engaged campus: Six cases. Metropolitan Universities, 12(3), 20-29.
14. Butin, D. and Seider, S. (Eds.). (2012). The engaged campus: Certificates, minors, and majors as the new community engagement. Palgrave Macmillan, 217 p.
15. Standards and Guidelines for Entrepreneurial University Accreditation, Amsterdam. (2016). Accreditation Council for Entrepreneurial and Engaged Universities (ACEEU) website. Retrieved June 15, 2021, from https://www.aceeu.org/docs/ACEEU_Standards_and_Guidelines_Engaged_University_v1.0.pdf.
16. Trencher, G., McCormick, K., Doll, C. and Kraines, S. (2013). Beyond the third mission: Exploring the emerging university function of co-creation for sustainability. Science and Public policy, 41(2), 151-179.
17. Goddard, J. and Vallance, P. (2013). The University and the city. Routledge, London, UK, 232 p.

**NEW GENERATION UNIVERSITIES: TYPES,
CHARACTERISTICS AND MODERN CHALLENGES**

R. E. Andekina

Turan-Astana University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of the research is to analyze the essence, role and models of universities of the new generation and to identify their modern challenges.

Methodology of the research comprises of the critical review of fundamental and empirical research on entrepreneurial and engaged universities from the Web of Science database, processing and systematization of sources, comparative analysis of university models.

Originality / value of the research. The results of the research can be used by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, higher educational institutions, as well as other stakeholders and the general public.

Findings – the article analyzes the most popular sources from the Web of Science database, dedicated to entrepreneurial and engaged universities in the framework of the Triple helix. The author identified the factors that affect their formation and development, consequently the comparative analysis of these two models was conducted.

Keywords: entrepreneurial university, engaged university, Triple helix, transformation, entrepreneurship.

Acknowledgments: The article was prepared within the framework of the research project AP08052656 «Readiness assessment of Kazakhstani higher education institutions for transformation within the context of «Triple Helix»», funded by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

**УНИВЕРСИТЕТЫ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ: ВИДЫ,
ХАРАКТЕРИСТИКИ И СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ**

Р. Э. Андекина

Университет Туран-Астана, Нур-Султан, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – проанализировать сущность, роль и модели университетов нового поколения и выявить их современные вызовы.

Методология исследования заключается в литературном обзоре фундаментальных и эмпирических исследований предпринимательских вузов из базы данных Web of Science, обработке и систематизации источников, сравнительного анализа моделей университетов.

Оригинальность / ценность исследования. Результаты исследования могут быть использованы Министерством образования и науки Республики Казахстан, высшими учебными заведениями, а также другими заинтересованными лицами и широкой общественностью.

Результаты исследования – в статье были проанализированы наиболее популярные источники базы данных Web of Science, посвященные предпринимательским (entrepreneurial) и вовлеченным (engaged) университетам в рамках Тройной спирали, определены основные характеристики этих двух

моделей. Автором выявлены факторы, влияющие на их формирование и развитие, а также проведен сравнительный анализ.

Ключевые слова: предпринимательский университет, вовлеченный университет, Тройная спираль, трансформация, предпринимательство.

Благодарности: Статья подготовлена в рамках исследовательского проекта AP08052656 «Оценка готовности казахстанских вузов к трансформации в контексте «Тройная спираль»», финансируемого Министерством образования и науки Республики Казахстан.

АВТОР ТУРАЛЫ

Андекина Регина Эрнстовна – PhD, доцент, Тұран-Астана Университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы, e-mail: andekinaregina@gmail.com, ORCID 0000-0002-0740-0686.

Central Asian Economic Review №1 (142) 2022

Жазылатын индекс / – 74002

Редакторлары / Редакторы – **А.Ж. Сарсембаева**
Компьютерде беттеген / Компьютерная верстка – **А.Т. Акылова**

Басуға / Подписано к печати 25.02.2022

Пішімі / Формат 70×100^{1/8}.

Көлемі б.т./ Объем 18,3 п.л. / Есептік б.т. / Уч-изд. 17,2 п.л. / Шартты б.т./ Усл. 15,1
п.л. Таралымы / Тираж 300 дана /экз.

«Фортуна полиграф» баспасы» ЖШС / ТОО «Издательство «Фортуна полиграф»
050063, Алматы қаласы, 1-ықшам ауданы, 81-үй / 050063, г. Алматы, 1-микрорайон, д. 81.

Fpolygraf@bk.ru

Тел: +7 701 787 32 92, +7 771 574 57 05,
+7 701 940 76 86
